AROMÂNII DIN ALBANIA – PREZERVAREA PATRIMONIULUI LOR IMATERIAL

Redactor: *Adina Berciu-Drăghicescu*
Compilare DVD: *Marian Crăciun*
Tehnoredactare computerizată, concepţie grafică şi copertă: *Anca Ivan*

ISBN 978-973-8369-85-6

AROMÂNII DIN ALBANIA – PREZERVAREA PATRIMONIULUI LOR IMATERIAL

Proiect realizat sub egida
Bibliotecii Metropolitane Bucureşti şi
a Departamentului Pentru Românii De Pretutindeni
de pe lângă Guvernul României

Coordonator proiect:
Prof.Univ.Dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU

Editura Biblioteca Bucureştilor
Bucureşti – 2010

Pe coperta 4:
Frescă secolul al XVIII-lea, biserică din Moscopole

CUPRINS

PREZENTAREA PROIECTULUI

Patrimoniul cultural imaterial al unui popor sau al unei comunităţi este constituit din manifestări aparţinând practicilor sociale, ritualurilor şi obiceiurilor (naştere, botez, căsătorie, înmormântare), evenimentelor festive, jocuri, cunoştinţe şi practici referitoare la natură, la univers, tehnici legate de meşteşuguri tradiţionale (frământatul pâinii, arta ceramică, ţesături, cusături, încondeiatul ouălelor, etc.), expresii şi tradiţii verbale şi nonverbale, (jocul, dansul) ş.a. El se transmite din generaţie în generaţie, este recreat permanent de comunitate şi îi conferă acesteia sentimentul de apartenenţă identitară.

În opinia noastră, acest patrimoniu cultural imaterial, alături de cel imobil şi mobil trebuie protejat, conservat, valorificat cu atât mai mult dacă se doreşte continuitatea identitară a comunităţilor românilor sud-dunăreni, în speţă a comunităţii aromâne din Albania. Legislaţia albaneză referitoare la Patrimoniul naţional nu prevede protejarea patrimoniului imaterial al minorităţii aromâne.

Pornind de la cerinţele europene privind protejarea Patrimoniului imaterial, de la legislaţia românească (Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial) şi având în vedere obiectivele activităţii Centrului de Studii pentru Românii de Pretutindeni al Bibliotecii Metropolitane Bucureşti şi ale Departamentului Pentru Românii de Pretutindeni de pe lângă Guvernul României, am solicitat acestora susţinerea prezentului *Proiect*.

Considerăm de asemenea necesar să mai precizăm că informaţiile referitoare la evoluţia aromânilor din Albania după al Doilea Război Mondial din perspectiva etnografică, sociologică şi culturală sunt destul de restrânse. În consecinţă, echipa a investigat pe teren realitatea cu privire la această comunitate cu scopul de a culege cât mai multe date pe baza cărora să se propună o serie de măsuri menite a prezerva patrimoniul ei imaterial. Nu este însă mai puţin adevărat că cercetări cu caracter interdisciplinar, care să aibă o astfel de finalitate pentru aromânii din Albania nu s-au realizat până în prezent. În general, cercetătorii s-au aplecat asupra studierii dialectului aromân din Albania. Au existat şi preocupări privind adoptarea alfabetului latin de către albanezi; au apărut lucrări privind relaţiile româno-albaneze, privind istoria Albaniei; s-au publicat documente privind şcolile

şi bisericile din Albania (sec. XIX-XX), lucrări care tratează problematica aromânilor din Albania până în primele decenii ale secolului trecut ş.a.

De altfel, pentru a se putea înfiinţa în comunitatea aromână şcoli, biserici, biblioteci, nuclee muzeale ş.a., era necesară şi o astfel de cercetare de teren, cu caracter interdisciplinar. Aceasta cu atât mai mult cu cât în Albania a funcţionat un Institut Român la Saranda, înfiinţat în 1938, prin donaţia terenului de către istoricul N. Iorga şi strădaniile prof.univ. Dumitru Berciu şi care, din păcate, după 1948, a fost desfiinţat.

Este bine cunoscut faptul că în Albania au funcţionat (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până către jumătatea secolului al XX-lea) cu sprijinul statului român zeci de şcoli şi biserici care au jucat un rol important în afirmarea şi menţinerea identităţii comunităţii aromâne de aici, cu tot „bagajul" patrimoniului ei cultural imaterial. Sigur, toate acestea s-au realizat cu multe sacrificii din partea aromânilor.

Prin investigaţiile noastre am dorit să reactualizăm în memoria urmaşilor comunităţii aromâne, dar şi în memoria românilor nord-dunăreni aceste aspecte, deloc minore, care s-au realizat prin strădania înaintaşilor. Instituţii precum familia, şcoala şi biserica, au avut rolul de a păstra identitatea românească a aromânilor cu o componentă importantă, cea a patrimoniului cultural imaterial. Educaţia primită de înaintaşi în familie, la şcoală, dar şi în cadrul bisericii le-au permis să acumuleze tradiţii, obiceiuri, cântece, jocuri, îndeletniciri.

La faţa locului, am constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei, aceste instituţii şi-au îndeplinit misiunea: patrimoniul imaterial, în mare măsură, este prezervat în cadrul comunităţii aromâne din Albania, dar mai cu seamă în România unde regimul politic instaurat la finele celui de-al Doilea Război Mondial a fost mult mai permisiv, după cum vom vedea. Cu toate acestea, pericolul pierderii este evident.

Pentru realizarea acestei cercetări am fost solicitaţi de unii membri ai Asociaţiei Aromânilor din Albania, cu ocazia Congresului Aromânilor de la Tirana, din noiembrie 2009 care ne-au adus la cunoştinţă pericolul dispariţiei lente dar sigure a multor componente de patrimoniu imaterial din cadrul comunităţii aromâne din Albania.

Informaţii privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania şi modalităţile de prezervare al acestuia nu s-au realizat şi, implicit, nu s-au publicat până în prezent, nici de către Institutul de Etnografie şi Folclor „C. Brăiloiu" din Bucureşti, nici de către alte instituţii de profil. Prin urmare, un astfel de studiu realizat de o echipă interdisciplinară de cercetători ai problemelor se impunea.

Iată de ce, considerăm că el este util nu numai aromânilor din Albania sau celor din România, dar şi unor departamente şi instituţii care funcţionează

în cadrul Ministerului Culturii şi al Patrimoniului, Ministerului Afacerilor Externe, Muzeului Ţăranului Român, Muzeului Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" ş.a.

În opinia noastră, DVD-ul care însoţeşte *Studiul* va contribui la înţelegerea problematicii şi la sensibilizarea opiniei publice din România, dar şi din Uniunea Europeană, pentru salvarea şi protejarea valorilor patrimoniului imaterial, implicit şi a celui mobil şi imobil aromânesc, existent încă în Albania. De asemenea, opinăm că aromânii din Albania vor beneficia cel mai mult de această investigaţie, fiind informaţi asupra valorilor patrimoniale imateriale pe de-o parte, iar pe de altă parte, sugerându-li-se şi soluţiile de păstrare şi transmitere a acestora generaţiilor viitoare, ca un element fundamental în păstrarea identităţii lor.

Prin punerea în valoare a patrimoniului imaterial aromânesc ne propunem să stimulăm şi iniţiativele comunitare de revitalizare şi conservare a elementelor de patrimoniu imaterial care pot deveni o sursă de dezvoltare economică (ex. turismul cultural) şi identitară. De altfel, rezultatele cercetării noastre vor putea susţine politicile europene privind multiculturalismul în Peninsula Balcanică, prin promovarea unor informaţii culturale adecvate referitoare la aromânii din Albania. Totodată, patrimoniul imaterial, neidentificat, neinventariat într-un registru/catalog sau fără a fi prezentat într-un studiu adecvat, nu poate fi nici protejat şi nici conservat.

Proiectul are drept componentă esenţială arhivarea/înregistrarea unor mărturii de istorie orală precum: obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice), cântece şi jocuri tradiţionale, apoi date despre moştenirea meşteşugurilor tradiţionale ş.a. La toate acestea se adaugă numeroase imagini cu biserici, cimitire, dar şi aspecte din viaţa cotidiană a aromânilor din Albania şi România (Dobrogea).

Caracterul interdisciplinar al echipei

Echipa de proiect a fost alcătuită din:

1. Prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu – istoric, coordonatorul proiectului, profesor la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti, coordonator al Centrului de Studii pentru Românii de Pretutindeni din cadrul Bibliotecii Metropolitane Bucureşti.

2. Prof.univ.dr. Radu Baltasiu – sociolog, Facultatea de Sociologie a Universităţii din Bucureşti, directorul Centrului European de Studiere a Minoriăţilor de pe lângă Academia Română.

3. Dr. Dorin Lozovanu – geograf, etnograf, cercetător postdoctoral la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iaşi, cercetător ştiinţific superior la Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală din Chişinău, preşedinte al Asociaţiei de Geografie şi Etnologie din Moldova.

4. Dr. Virgil Coman – istoric, arhivist, şeful Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale.

5. Dr. Maria Magiru – istoric, etnograf, muzeograf, director al Muzeului de Arta Populară Constanţa.

6. Dr. Viorel Stănilă – lingvist, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene Bucureşti, în prezent ambasadorul României la Tirana.

7. Prof.univ.dr. Rodica Tanţău – istoric, profesor la Facultatea de Management, Academia de Studii Economice din Bucureşti.

8. Andra Rebeca Juverdeanu, studentă în anul II la Universitatea de Arte Plastice din Bucureşti, secţia Grafică.

9. Vangjush Vllahu, originar din Pogradeţ, student în anul II la Universitatea de Arte Plastice din Bucureşti, secţia Grafică.

10. Prof. Marian Crăciun – director al Departamentului Servicii pentru studenţi din cadrul Universităţii din Bucureşti.

După cum se poate observa, echipa a avut un caracter interdisciplinar, incluzând cercetători din domeniile: istorie, etnologie, lingvistică, sociologie, muzeologie, arhivistică, dar care lucrează şi în medii de promovare a culturii tradiţionale. A inclus, de asemenea, şi artişti plastici, respectiv cei doi studenţi, din care unul de origine aromână din Albania, care s-au ocupat de realizarea imaginilor şi a graficii de redactare. De altfel, caracterul interdisciplinar al echipei corespunde cerinţelor unui proiect cultural viabil, derulat într-o arie culturală mai puţin abordată până în prezent.

Aspectul de noutate al proiectului constă într-o cercetare comparativă, istorico-etnografică a patrimoniului imaterial al aromânilor din: România (Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari) şi a celor din Albania (Pogradeţ, Corcea, Divjaka, Elbasan, Permet, Fier, Saranda, Gjirokastro, Moscopole). Au fost implicate în această acţiune comunităţi din zone cu un fond identitar similar sau uneori chiar identic.

După cum vom vedea, concluzia esenţială a echipei a fost clară: între aceste două comunităţi nu există similitudine ci *identitate deplină*, atât în ceea ce priveşte patrimoniul imaterial, cât şi în privinţa identităţii culturale. De asemenea, în *Studiul* nostru este prezentată pentru prima dată situaţia actuală etnodemografică a aromânilor din Albania. Hărţile etnodemografice pe care le publicăm sunt inedite.

Subiecţii intervievaţi din Albania şi România au fost selectaţi din diferite categorii de vârstă (10-80 de ani), precum şi din categorii sociale

diverse: profesori din învăţământul universitar şi preuniversitar, învăţători, preoţi, artişti plastici, artişti populari, ingineri, jurişti, contabili, funcţionari, proprietari de micro-întreprinderi, comercianţi, femei casnice, elevi, studenţi, oferind posibilitatea echipei să tragă concluzii cât mai obiective.

Obiectivele Proiectului:

1. Realizarea unei cercetări privind valorile de patrimoniu imaterial aromânesc, existent în Albania; imortalizarea pe suport digital (CD, DVD, fotografii) a elementelor de patrimoniu imaterial specific acestei comunităţi;
2. Depistarea componentelor dispărute din patrimoniul imaterial aromânesc (Albania, România);
3. Identificarea soluţiilor optime privind protejarea acestor valori patrimoniale comunitare: realizarea unor mici centre muzeale patrimoniale în cadrul comunităţilor aromâne din Pogradeţ, Divjaka, Fier, Corcea.
4. Realizarea unui Studiu (cca 300 p.) şi a unor Hărţi etnodemografice a Albaniei – privind situaţia identitară a aromânilor (fărşeroţi şi moscopoleni) din Albania;
5. Imortalizarea pe suport digital (CD, DVD, fotografii) a unor imagini din zonele cercetate; aspecte privind tradiţiile, obiceiurile, cântecele şi jocurile, portul, inventarul gospodăresc, meştesugurile ş.a.; interviuri cu subiecţi de sorginte aromână din Albania şi România;
6. Clarificarea problemelor privind componentele identitare aromâneşti, parte a patrimoniului imaterial.

Etapele de lucru:

1. 15 iulie - 1 august – documentare în arhivele, bibliotecile şi muzeele din Bucureşti, Constanţa şi Tulcea (prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, dr. Maria Magiru, prof. Marian Crăciun); deplasare pe teren în judeţul Constanţa, la aromânii originari din Albania stabiliţi în România.
2. 7-16 august – deplasare pe teren în Albania; cercetare inter-disciplinară de teren la comunitatea aromână (prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof.univ.dr. Rodica Tanţău, prof. Marian Crăciun, Andra Rebeca Juverdeanu şi Vangjush Vllahu).

3. 1 septembrie - 1 noiembrie – prelucrarea materialelor, elaborarea studiului care are drept Anexe: 1 DVD cuprinzând:

a) Interviuri cu subiecţi din Albania şi România;

b) Imagini din gospodăriile şi din localităţile cercetate;

c) Imagini cuprinzând: biserici şi cimitire din localităţile cercetate, şcoala din Divjaka;

4. 1 noiembrie - 1 decembrie – tipărirea studiului, lansarea, difuzarea; finisarea şi lansarea DVD-ului menţionat;

În prima etapă s-a realizat o documentare în bibliotecile şi arhivele din Bucureşti, Constanţa şi Tulcea în vederea depistării documentelor arhivistice privind comunitatea aromânească din Dobrogea şi a stabilirii problematicii şi a instrumentelor de cercetare interdisciplinară de teren în Albania. Tot acum s-a efectuat şi o cercetare de teren la fărşeroţii din Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi moscopolenii din Nisipari. S-a cercetat de asemenea colecţia de piese fărşerote aflată în patrimoniul Muzeului de Artă Populară din Constanţa.

În a doua etapă s-a efectuat cercetarea de teren, la aromânii din Albania care trăiesc în: Pogradeţ, Librazhd, Elbasan, Divjaka, Fier, Saranda, Gjirokastro, Permet, Corcea, Moscopole, ce a constat în colectarea principalelor componente de patrimoniu imaterial aromânesc prezent încă în zonele locuite de comunităţile fârşerotă şi moscopoleană; depistarea elementelor patrimoniale dispărute.

Cercetările de teren s-au efectuat atât în mediul urban cât şi în mediul rural, având caracter interdisciplinar: etnografie, folclor, istorie, sociologie. În investigaţiile noastre am utilizat filmările şi instantaneele fotografice şi ca metodă sociologică: Ghidurile de interviu.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la aromânii originari din Albania care s-au stabilit în România, în județul Constanța.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici între 15-18 iulie 2010 s-a constatat că aromânii originari din Albania care au emigrat în România şi au fost, iniţial, împroprietăriţi în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmproprietăriţi în judeţul Constanţa, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, au avut o soartă mai bună, comparativ cu confraţii lor rămaşi în locurile de baştină. De altfel, regimul politic instaurat la 6 martie 1945 a fost mult mai permisiv decât cel din Albania, astfel încât tradiţiile şi obiceiurile moştenite de la înaintaşi au fost practicate în mod nestingherit. Prin urmare, persoanele în vârstă (60-80 de ani), cele mature (30-59 de ani), dar şi tinerii (16-29 de ani) şi copiii au moştenit şi transmit mai departe principalele tradiţii şi obiceiuri.

În continuare, rolul cel mai important revine familiei în cadrul căreia se desfăşoară ceremonialurile şi ritualurile specifice, cu ocazia sărbătorilor din ciclul familial şi cel calendaristic. Astfel, botezurile, nunţile şi înmormântările se desfăşoară, în mare măsură, în mod tradiţional, sigur

acestea adaptându-se unor condiţii impuse de societatea informaţională aflată într-un progres continuu. În cazul familiilor mixte, situaţia este asemănătoare celei din Albania, după cum vom vedea, în sensul că primează moştenirea culturală din partea soţului. Această situaţie este întâlnită, însă, şi în cazul căsătoriilor între fărşeroţi şi grămoşteni.

Legat de sărbătorile şi obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ş.a.) şi cele cu dată mobilă (Paştele) ele se practică, în bună măsură, fiind cunoscute atât de persoanele în vârstă şi de cele mature, cât şi de tineri şi copii.

În ceea ce priveşte cântecele şi jocurile tradiţionale, acestea sunt cunoscute, cântate, respectiv dansate inclusiv de tineri, care cunosc o parte din repertoriul tradiţional. Copiii cunosc şi ei unele cântece şi jocuri tradiţionale învăţate atât în familie, dar şi în cadru organizat (în grădiniţe, acolo unde educatoarele sunt de origine aromână şi îmbină în mod armonios în cadrul programului serbărilor organizate cu diverse ocazii, obiceiurile românilor nord-dunăreni cu cele ale aromânilor; în şcoli, acolo unde cei din ciclul primar au ales frecventarea cursurilor opţionale de cultură şi tradiţii aromâne şi în ansambluri folclorice). Ele sunt interpretate la nunţi, botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naştere sau a zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude şi prieteni, dar şi în cadru organizat, la serbări şcolare sau festivaluri de folclor.

În trecut, înainte de 1989, nu au existat ansambluri folclorice. Dar, în anul 1991, un grup de opt aromâni din Palazu Mare împreună cu un grup de aromâni din Mihail Kogălniceanu au pus bazele ansamblului folcloric „Muşeata armână" al cărui repertoriu era specific fărşeroţilor din Albania şi Grecia. Între 2000-2006 grupul din Palazu Mare s-a desprins de cel din Mihail Kogălniceanu şi a interpretat repertoriul tradiţional fărşerotesc, în mod independent. În anul 2006 acesta a fuzionat cu un grup de aromâni din Constanţa, activând în prezent aici şi interpretând atât repertoriul specific fărşeroţilor, cât şi cel al grămoştenilor. La Nisipari, în ultimii ani, în cadrul şcolii, activează un ansamblu folcloric al cărui repertoriu cuprinde şi unele cântece şi jocuri tradiţionale aromâneşti dar predomină cele ale grămoştenilor, nu cele specifice moscopolenilor.

Referitor la moştenirea meşteşugurilor tradiţionale, după 1940 acestea au mai fost practicate de aromânii din Nisipari, Palazu Mare şi Ovidiu, până în anii '80-'90 ai secolului trecut, cu precădere ţesutul la război, respectiv confecţionarea de textile şi îmbrăcăminte. Astăzi, aceste produse manufacturiere au fost înlocuite cu cele moderne, ele păstrându-se încă în inventarul familial.

Pe măsură ce unităţile industriale s-au dezvoltat, micii meseriaşi care

lucrau individual, (tâmplari, zidari ş.a.) au devenit salariaţi ai acestora renunţând, treptat, la practicile tradiţionale. Alţii au ajuns să conducă trusturi de construcţii, regii autonome şi servicii ale administraţiei publice locale. Ca şi în cazul aromânilor din Albania, cei din judeţul Constanţa desfăşoară o serie de activităţi lucrative tradiţionale precum: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, prelucrarea laptelui, agricultura, legumicultura, altele în formă evoluată. Comerţul şi turismul, ocupă şi ele un loc important în rândul acestor aromâni. Unii sunt renumiţi patiseri şi cofetari, alţii contabili sau finanţişti. Lor li se adaugă o serie de angajaţi ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, jurişti ş.a.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, respectiv a meşteşugurilor tradiţionale, fără îndoială cel mai important rol revine familiei. Cum bine se ştie, copiii de origine aromână au posibilitatea de a frecventa cursurile opţionale de cultură şi tradiţii aromâne. Muzeul de Artă Populară din Constanţa organizează periodic expoziţii temporare care au ca subiect aromânii, în general, inclusiv cei din Albania. De altfel, acest muzeu deţine un inventar important achiziţionat şi de la unii fărşeroţi. (vezi Anexele)

În opinia noastră, pentru mai buna prezervare a patrimoniului imaterial al aromânilor originari din Albania ar trebui diversificate programele disciplinelor opţionale privind cultura şi tradiţiile aromâne, prin introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască şi să deprindă o serie de îndeletniciri tradiţionale (ţesutul la război, împletitul, croitoria ş.a.). O altă propunere care ar trebui avută în vedere se referă la atragerea de fonduri guvernamentale şi europene prin elaborarea de proiecte cu tematică referitoare la comunitatea aromânilor în general şi, în special, a fărşeroţilor şi moscopolenilor. Nu în ultimul rând, considerăm că este necesar să se organizeze în localităţile Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari ansambluri folclorice al căror repertoriu de cântece şi jocuri să fie specific aromânilor originari din Albania.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la aromânii din Albania

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate între 07-16 august 2010 la aromânii din Albania am constatat că aceştia au moştenit de la bunici şi părinţi atât sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial cât şi pe cele din ciclul calendaristic. Din păcate, datorită restricţiilor impuse de regimul comunist albanez caracterizat printr-un ateism greu de imaginat, în care biserica şi slujitorii ei nu au mai jucat niciun rol, practicile şi ritualurile religioase au dispărut efectiv din anul 1966, când au fost emise o serie

de documente cu caracter legislativ menite a le interzice. Prin urmare, majoritatea bisericilor construite şi întreţinute în special cu sprijinul statului român au fost distruse, aceeaşi soartă având-o, însă, şi celelalte edificii religioase indiferent de cult.

Comparativ cu aromânii din restul statelor sud-est europene, cei din Albania au avut cel mai mult de suferit, tocmai datorită interzicerii oricărui serviciu religios oficial. Au existat, însă, şi unele excepţii, care au reuşit să treacă peste aceste bariere. Spre exemplu, botezul s-a săvârşit, în multe cazuri, în casă, fără preot, de regulă de către cel mai în vârstă membru al familiei. Câtă nevoie aveau de serviciile religioase se poate observa şi din faptul că, după căderea regimului comunist, după 1990, mulţi tineri de origine aromână, bursieri ai statului român s-au botezat în bisericile din România.

Astăzi, tradiţia botezului la biserică a reînviat, tinerele familii botezându-şi copiii la Biserica aromânească „Schimbarea la faţă" din Corcea sau la bisericile ortodoxe reconstruite în special în centrele urbane, dar şi în unele sate.

Referitor la obiceiurile practicate la nuntă, în bună măsură acestea nu au mai fost oficiate, în special în cadrul familiilor mixte în care soţia era de origine aromână, deoarece avea întâietate moştenirea culturală din partea soţului. Situaţia este asemănătoare cu aceea a familiilor mixte din România. Au existat şi familii în care tradiţiile şi obiceiurile moştenite de la înaintaşi au fost perpetuate, în unele situaţii, într-o formă puţin evoluată, firesc, tocmai datorită modernizării. Treptat, după 1990, tinerele familii au început să se cunune religios în biserici, un rol important în acest sens jucându-l, iniţial, Paraclisul „Sf. Sotir" amenajat în fosta şcoală aromânească din Corcea, iar în ultimii ani Biserica aromânească „Schimbarea la faţă". Aceasta a fost reconstruită din temelii după 1990, cu fonduri primite de la Statul român (peste 2 miliarde de lei), iar paroh al bisericii este preotul Dumitrache Veriga.

Dacă în mod tradiţional nunţile se desfăşurau sâmbătă şi duminică, astăzi există situaţii în care ele se organizează şi în zilele de miercuri şi joi. Explicaţia constă în faptul că unele familii de aromâni lucrează în special în state din Uniunea Europeană ca: Italia, Spania, Franţa, Germania, Grecia ş.a., iar luna august este dedicată concediilor de odihnă, astfel încât revin acasă în Albania şi se căsătoresc civil şi religios. Practic, se evită posibilitatea suprapunerii lor şi implicit se oferă invitaţilor condiţiile participării la mai multe astfel de evenimente.

Au existat şi situaţii în care unii bursieri ai statului român s-au cununat religios în România prin întemeierea de familii mixte între aromâni şi români nord-dunăreni, dar şi cazuri în care au întemeiat familii de aromâni prin căsătorie cu tineri şi tinere de origine aromână proveniţi din familii care

s-au stabilit în România în perioada interbelică, iniţial în judeţele Caliacra şi Durostor, iar în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, în judeţele Constanţa şi Tulcea (dar şi în Bucureşti sau în judeţele Ialomiţa, Călăraşi, Timiş ş.a.).

În ceea ce priveşte obiceiurile practicate la înmormântare, în mare măsură acestea au fost perpetuate cu excepţia interzicerii serviciului religios după 1966. Şi în această situaţie, după 1990, treptat, familiile de aromâni au început să-şi înmormânteze defuncţii cu clerici, iar astăzi cele mai multe dintre acestea apelează la serviciile preoţilor. Există şi unele excepţii în cazul familiilor nevoiaşe sau mixte, mai puţin credincioase.

Legat de obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ş.a.) şi cele cu dată mobilă (Paştele) în ciuda restricţiilor, acestea s-au practicat într-o oarecare măsură, în special în mediul rural, dar şi în familiile tradiţionaliste din mediul urban, chiar şi înroşitul ouălelor, care însă, se realiza în taină, pentru a nu avea probleme cu autorităţile. Astăzi situaţia este mult schimbată în bine, comparativ cu perioada comunistă, acestea fiind practicate atât de către persoanele în vârstă (60-80 de ani), de cele mature (30-59 de ani) dar şi de cei tineri (16-29 de ani) şi copii. Sigur, în mare măsură, acestea s-au adaptat unor condiţii impuse de societate şi de urbanizare.

O altă problemă asupra căreia am stăruit a fost aceea a cântecelor şi jocurilor tradiţionale. Multe dintre ele, unele specifice numai regiunii din care provin, sunt cunoscute nu numai de aromânii în vârstă, ci şi de cei maturi, care cântă atât singuri, cât şi alături de cei în vârstă. Cei tineri şi copiii, cunosc numai câteva cântece şi jocuri învăţate în familie sau în cadru organizat (cei care frecventează Şcoala aromână din Divjaka şi cei care sunt membri ai ansamblurilor folclorice). În general acestea sunt interpretate la nunţi şi botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naştere sau a zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude sau prieteni dar şi în cadru organizat, la serbări şcolare sau festivaluri de folclor.

Despre existenţa în trecut a unor ansambluri folclorice subiecţii intervievaţi nu aveau cunoştinţă. Însă, în prezent, din localităţile care au făcut obiectul cercetării noastre am primit informaţii potrivit cărora există astăzi ansambluri folclorice la:

a) Pogradeţ, fondat în 2001 şi care numără 15 membri;
b) Divjaka, fondat în 1996 şi care numără 25 de membri;
c) Permet, fondat în 1994 şi care numără 12 membri;
d) Fier unde a existat după 1990 un ansamblu folcloric dar, în prezent, nu mai activează.

În ceea ce priveşte moştenirea de la înaintaşi a meşteşugurilor tradiţionale am constatat că cele mai multe se practică, unele chiar într-o

formă evoluată. Urmaşii aromânilor constructori de altă dată conduc astăzi importante trusturi de construcţii în numeroase centre urbane din Albania. Tâmplăria şi sculptura sunt practicate cu pasiune de Ziso Musha şi fiul său Mario Musha din localitatea Fier (i-am cunoscut cu ocazia cercetărilor noastre). Acesta din urmă este absolvent al Academiei de Artă din Tirana. Ţesutul la război este practicat, în mod tradiţional, de Maria Simaku, în vârstă de 72 de ani, din Divjaka, o parte din produsele sale decorând cu gust interiorul casei în care locuieşte.

Alături de practicarea acestor meşteşuguri, am constatat că aromânii din Albania desfăşoară o serie de activităţi lucrative tradiţionale precum: oieritul (mult sub nivelul de altă dată, asemenea celor din judeţul Constanţa), agricultura, legumicultura. Dar şi unele noi. Prelucrarea laptelui, spre exemplu, se realizează astăzi prin intermediul tehnologiei de ultimă generaţie. Este cazul fraţilor Bakalli din Saranda şi micro-întreprinderea de industrializarea laptelui pe care o deţin în satul natal Skala şi pe care am vizitat-o cu ocazia cercetărilor noastre. Vestitelor hanuri de altă dată întâlnite de-a lungul sau la întretăierea marilor drumuri comerciale ce străbăteau Peninsula Balcanică le-au luat locul restaurantele şi hotelurile ale căror patroni sunt şi aromâni. Dintre aceştia, am remarcat ospitalitatea şi profesionalismul familiei lui Llambi Busho din Pogradeţ.

Viticultura este astăzi practicată cu succes de familia Kokoneshi din Divjaka. Ne-a reţinut atenţia, în mod deosebit şi Thoma Musha din Fier, inginer chimist, care împreună cu familia sa se ocupă de fabricarea berii. Ca şi în cazul celor din judeţul Constanţa, unii tineri aromâni sunt renumiţi contabili sau finanţişti, angajaţi ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, jurişti ş.a. Îmbucurător este faptul că o parte din aceştia au fost bursieri ai statului român şi s-au întors în ţara natală, unde îşi fac datoria cu succes.

În urma discuţiilor purtate cu cei intervievaţi s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, a cântecelor, jocurilor şi a meşteşugurilor tradiţionale. Accentul a fost pus pe creşterea numărului de şcoli de genul celei de la Divjaka, refacerea bisericilor construite la finele secolului XIX şi primele decenii ale secolului XX, cu sprijinul statului român sau, după caz, construirea de biserici noi. Nu în ultimul rând, ne-a reţinut atenţia dorinţa/necesitatea amenajării unor muzee de artă populară cu specific aromânesc în Tirana sau în oraşele cu potenţial turistic, precum: Pogradeţ, Corcea, Saranda, Elbasan, Divjaka, Moscopole.

Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educaţiei

din familie dar nici şcoala şi biserica nu trebuiesc neglijate. Totodată, considerăm că, în lipsa şcolilor, pe termen scurt, s-ar putea adopta modelul din România, prin introducerea unor cursuri opţionale de cultură şi tradiţii aromâne, în şcolile albaneze frecventate de elevii de origine aromână, iar în funcţie de posibilităţile financiare şi resursele umane, acolo unde se doreşte în mod expres, deschiderea unor şcoli cum este aceea din Divjaka.

În ceea ce priveşte refacerea vechilor biserici sau construirea unor biserici noi, rolul cel mai important ar trebui să revină, în primul rând enoriaşilor, sigur, neexcluzându-se şi ajutorul din partea confraţilor care trăiesc astăzi în afara Albaniei. Lipsa de preoţi constituie, însă, o problemă care ar putea fi rezolvată prin oferirea unor burse de către România aromânilor care ar dori să urmeze cursurile facultăţilor de teologie şi apoi să fie hirotonisiţi în Albania.

Cercetările de teren ne-au oferit posibilitatea să cunoaştem şi care sunt posibilităţile de amenajare a unui muzeu de artă populară, mai exact dacă există inventarul necesar. În această privinţă am constatat că numeroase familii de aromâni păstrează piese care, adunate în colecţii, ar putea constitui baza inventarului unor muzee etnografice. Mai mult, pentru un scop atât de nobil, acestea sunt dispuse să le doneze.

Măsurilor propuse de cei intervievaţi, li se pot adăuga altele. Una ar fi aceea a creării unor Centre culturale multifuncţionale, care să găzduiască întrunirile ocazionale ale aromânilor din localitatea respectivă. Ele ar trebui să cuprindă săli de clasă pentru cursurile opţionale, sau cursuri practice pentru deprinderea unor meşteşuguri tradiţionale, spaţii expoziţionale pentru amenajarea unor expoziţii de artă populară cu caracter permanent şi, nu în ultimul rând, câte o bibliotecă. Pentru susţinerea activităţilor cultural-ştiinţifice ale aromânilor, ar fi oportun să se pună bazele unui Institut Cultural Român la Tirana dar şi redeschiderea Institutului Român de la Saranda.

Sigur, toate acestea se pot realiza numai la solicitarea comunităţilor de aromâni din Albania, cu sprijinul autorităţilor de la Tirana şi cu sprijinul de la Bucureşti, cu sprijinul confraţilor cu posibilităţi financiare din regiunile în care trăiesc şi cu cel al fărşeroţilor din diasporă.

Pe parcursul investigaţiilor noastre am ţinut cont de prevederile legislaţiei din România privind patrimoniul imaterial (*Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial*) dar şi de cele din Albania referitoare la aceeaşi problemă. Este vorba de conceptul de patrimoniu imaterial, de scopul legislaţiei Uniunii Europene, referitoare la necesitatea prezervării acestui tip de patrimoniu, element de bază în păstrarea identitară a oricărei comunităţi minoritare.

Conform legislaţiei am stabilit cadrul necesar pentru identificarea,

documentarea, cercetarea, protejarea, conservarea, promovarea, punerea în valoare, transmiterea şi revitalizarea elementelor patrimoniului cultural imaterial, ca factor de coeziune socială şi dezvoltare economică

Prezentul *Studiu*, realizat în urma documentării şi deplasării noastre la aromânii din Albania şi la cei originari din această ţară dar stabiliţi în România a fost publicat în 50 de exemplare, la Editura Biblioteca Bucureştilor a Bibliotecii Metropolitane Bucureşti.

Studiul, cu DVD-ul său anexat se vor posta şi difuza în format pdf pe site-uri destinate românităţii sud-dunărene.

La lansare s-a organizat o conferinţă de presă, fiind invitate televiziuni, ziarişti, cercetători, profesori, studenţi, masteranzi şi doctoranzi ş.a. din Bucureşti, şi din comunitatea aromânilor din România precum şi persoane de la ambasadele şi consulatele ţărilor din Peninsula Balcanică.

Beneficiarii direcți ai derulării proiectului sunt:

1. Comunităţile în care s-au derulat investigaţiile de teren: în România, aromânii originari din Albania care s-au stabilit în Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari, dar cu iradiere şi mai departe spre celelalte zone locuite de aceştia. În Albania: fărşeroţii şi moscopolenii din Pogradeţ, Librazhd, Elbasan, Divjaka, Fier, Saranda, Skala, Gjirokastro, Permet, Corcea, Moscopole, dar cu iradiere şi în celelate zone locuite de aceştia.

2. Publicul fărşerot şi moscopolean participant la discuţiile/interviurile şi la anchetele de teren.

3. Publicul specializat, comunitatea ştiinţifică din România şi Albania.

Comunităţile menţionate, considerăm că sunt principalele beneficiare ale cercetării noastre, contribuind la creşterea gradului de conştientizare a necesităţii prezervării patrimoniului lor imaterial, condiţie esenţială în menţinerea identităţii lor culturale şi lingvistice. Nici nu se putea altfel, tema Proiectului având acest caracter de pluridisciplinaritate. Domeniile sunt variate dar conexe tematicii alese.

De asemenea, lucrarea are drept grup ţintă publicul românesc şi european interesat de comunitatea aromânilor din Albania, albanezii din Albania şi mai mult, are drept ţintă de asemenea, comunitatea aromânilor din Peninsula Balcanică şi din România. *Studiul* şi DVD-ul vor fi transmise asociaţiilor aromânilor, consulatelor, ambasadelor şi institutelor culturale ale României din Peninsula Balcanică, bibliotecilor, institutelor de cercetare şi universităţilor din statele balcanice.

Materialul va putea fi utilizat pentru promovarea politicilor culturale ale Statului român la Consiliul Europei – în problematica comunităţii

aromâne din Peninsula Balcanică şi, în general, pentru susţinerea politicilor privind „românii din afara graniţelor".

Cercetările de teren în Albania nu s-ar fi putut realiza fără sprijinul domnului dr. Viorel Stănilă, ambasador al României la Tirana, prof. Vangjel Shundi, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Tirana, dr. Robert Çollaku, directorul revistei „Fraţia"/„Vëllazëria", Dumitrache Veriga, preotul Bisericii româneşti „Schimbarea la faţă" din Corcea, Koçi Janku, directorul Şcolii Aromâne din Divjaka, Dhimo Gjoka, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Pogradeţ, Andon Hristo, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania Elbasan, Pano Bakalli, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Saranda, Todi Dzodzi, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Fier, Renato Ziu, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Librazhd, Dhimitër Liçi, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Permet, Llambi Busho şi Petraq Gjoka din Pogradeţ, Iosif Kruti din Divjaka, Ziso Musha şi Thoma Musha din Fier şi, nu în ultimul rând lui Ilia Gjoka din Tirana. Recunoştinţa noastră se îndreaptă deopotrivă către dl. lector dr. Nistor Bardu, secretar al Asociaţiei Aromâne din Dobrogea „Picurarlu de la Pind", d-ra Mariana Forfolea, cenzor al Societăţii de Cultură Macedo-Română şi George Dima, preot la Biserica „Sf. Mare Mucenic Gheorghe" din Palazu Mare.

Recunoştinţa noastră se îndreaptă, de asemenea, către toate persoanele intervievate, precum şi către toţi cei care ne-au sprijinit să ducem la bun sfârşit demersul nostru demonstrându-se astfel existenţa unor legături strânse între aromânii din Albania şi cei din România, (în speţă judeţul Constanţa).

Nu putem încheia prezentarea *Proiectului* fără a aduce mulţumiri D-lui Director General al B.M.B., Dr. Florin Rotaru şi D-lui Mircea Gherboveţ şi colegilor săi din cadrul Departamentului Pentru Românii de Pretutindeni, care au avut încredere în echipa noastră şi în realizarea deplină a obiectivelor propuse. Ne-au sprijinit în mod deosebit. *Tuturor li se cuvin sincere mulțumiri*.

Echipa a constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei şi a transformărilor profunde, determinate în primul rând de progresul tehnologic, fărşeroţii şi moscopolenii au continuat să îşi păstreze tradiţiile, obiceiurile şi meşteşugurile moştenite de la înaintaşi. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că, ei sunt hotărâţi să facă acelaşi lucru şi în viitor, înlăturând orice bariere politice sau de altă natură.

Prof.univ.dr. *Adina Berciu-Drăghicescu*

Dr. *Virgil Coman*

I. ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA.

Prof. univ. dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Coordonator – Centrul de Studii pentru Românii de Pretutindeni
Biblioteca Metropolitană Bucureşti

Peninsula Balcanică reuneşte popoare de obârşii diferite, de limbi şi de religii diferite, alcătuind un mozaic etno-lingvistic extraordinar.

Această convieţuire, unică în felul ei, s-a făcut pe un temei geografic care a favorizat circulaţia oamenilor şi informaţiilor culturale de o parte şi de alta a lanţurilor muntoase care o străbat precum şi de o parte şi de alta a Dunării.

Spre nord ea este larg deschisă spre Europa Centrală; prin zona Dobrogei şi Marea Neagră este deschisă spre Rusia meridională; Marea Adriatică o leagă de Italia; insulele Marii Egee o leagă de Asia Mică.[1] Astfel deasupra Peninsulei Balcanice s-au întâlnit civilizaţii din trei zone: din Orient, din Occident şi din Nord. S-au întâlnit şi s-au amestecat pe solul ei influenţând mai departe civilizaţia românească din zona carpato-danubiano-pontică şi din zona sud-est europeană.

Relieful Peninsulei Balcanice este preponderent muntos, favorizând uneori izolarea grupurilor etnice, acestea putându-se grupa în trei mari regiuni: prima este aceea a Alpilor Dinarici, a doua o constituie masivul Rodopi iar ultima este regiunea munţilor Albaniei, Greciei şi Serbiei.[2] Munţii sunt acoperiţi cu păduri, dar în multe locuri sunt lipsiţi de vegetaţie, ceea ce a făcut ca aşezările omeneşti să rămână destul de izolate, dar nu au constituit un obstacol pentru circulaţia populaţiei româneşti şi a ideilor... Regiunea este străbătută în partea nordică de un sistem hidrografic foarte complex alcătuit din: Dunăre şi afluenţii săi: Drava, Sava, Morava şi Isker. La acestea se adaugă câteva cursuri de apă, poate mai puţin importante dar pe malurile cărora locuiesc românii balcanici în număr mare: Vardarul, Struma, Mariţa, Neretva, Drina şi Shkumbi.

---

[1] Victor Papacostea, *Civilizaţia românească şi civilizaţia balcanică*, Bucureşti, 1983, p. 17.

[2] Marin Popescu Spineni, *Românii din Balcani*, Bucureşti, 1941, p. 80.

Cu toată vitregia pământului, aspru şi puţin ospitalier, în aceste locuri au putut să trăiască alături de greci, sârbi, croaţi, sloveni, bulgari şi populaţii descendente din traci: albanezii şi românii balcanici.

Locuitorii de origine romanică din sudul Dunării cunoscuţi sub diverse denumiri precum: aromâni, macedoromâni, vlahi transbalcanici, fărşeroţi, români epiroţi, megleno-români au constituit un element deosebit din punct de vedere etnic şi social, dar mai ales cultural în civilizaţia balcanică. Împrejurări istorice complexe a făcut ca o dată cu încheierea etnogenezei româneşti, în Balcani să supravieţuiască grupuri compacte şi numeroase de români; arealul de locuire al acestora fiind foarte vast, întinzându-se de la Dunăre până în Grecia continentală, Marea Egee, Marea Adriatică şi Istria[3]

De aproape un mileniu şi jumătate, până astăzi, românii din Peninsula Balcanică şi-au păstrat trăsăturile lor fundamentale, limba, tradiţiile, obiceiurile, precum şi conştiinţa originii şi unităţii etnice cu poporul român. Aromânii sunt consideraţi de majoritatea istoricilor, lingviştilor, etnografilor, sociologilor, ca fiind ramura sudică a poporului român despărţită de trunchiul principal, aflat la nordul Dunării, în urma aşezării la sud de Dunăre a populaţiilor migratoare, începând cu slavii şi continuând cu bulgarii.

Modul de viaţă mai tradiţional dus de aceştia mai ales în Albania şi Grecia a determinat ca ei să supravieţuiască constituirii statelor medievale şi moderne balcanice şi apoi agresivelor politici de asimilare impuse lor de statele contemporane din Balcani. După al doilea război mondial, în deceniile 7 şi 8 ale secolului al XX-lea fiind excluşi din chestionarele de recensământ ca populaţie /entitate distinctă din statele sud dunărene.

Aceşti locuitori de sorginte romanică, din sudul Dunării au fost şi sunt încă cunoscuţi sub denumirea de: aromâni, macedoromâni, fărşeroţi, români, epiroţi, români sudici. Dar ei poartă totodată şi denumiri legate de arealul de locuire precum: grămoşteni şi pindeni (locuiesc în Munţii Pind, în Grecia); fărşeroţii din Albania sunt denumiţi vlahi albanezi. Aparţin şi ei ramurii sudice a poporului român.

România a dus în Peninsula Balcanică din 1864 şi până în 1955 chiar 1962 o politică de sprijinire a instituţiilor de învăţământ şi a bisericilor, văzute ca singurul mijloc de susţinere a identităţii aromânilor în mijlocul celorlalte popoare balcanice.

Apoi, după instituirea regimurilor comuniste în cele mai multe state balcanice, peste aromânii de acolo s-a aşternut o tăcere deplină şi un dezinteres total. Regimurile comuniste nu doreau să aibă complicaţii politico-diplomatice deoarece nici unul din statele create după al doilea război mondial nu doreau să-i recunoască pe aromâni ca minoritari în

[3] http://cersipamantromanesc.wordpress.com/2010/04/23/aromanii-din-balcani-în secolul al XX-lea: între asimilare şi ..., p. 1-7.

cadrul statelor lor. La acest aspect s-a mai adăugat poziţia statului grec, poziţie afişată şi în prezent, de negare în totalitate a existenţei pe teritoriul lui a altor etnii în afară de cea greacă.

În documente, cel mai des sunt numiţi *români,* aşa cum aceştia înşişi se autointitulau considerându-se o parte componentă a naţiunii române.[4]

Despre românii balcanici ne-au lăsat relatări interesante cronicarii bizantini şi cei români; au fost analizaţi şi de reprezentanţii Şcolii Ardelene; generaţia paşoptistă şi post paşoptistă s-a ocupat şi ea în mod special de românii de la sud de Dunăre.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoria şi existenţa românilor sud-dunăreni a devenit fie subiect de cercetare, fie obiect de controverse între etnografi, istorici, lingvişti. Tot din a doua jumătate a secolului al XIX-lea de soarta românilor sud-dunăreni se vor interesa istorici, geografi, etnologi şi literaţi apuseni, care vor călători în această zonă a Europei, lăsându-ne relatări deosebite, impresionante chiar. Viaţa lor, sub toate aspectele a stat în centrul istoriografiei occidentale, dar şi a celei româneşti.[5]

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea Mihai Eminescu remarca: „Nu există un stat în Europa Orientală, nu există o ţară de la Adriatica până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăţi de naţionalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia şi Ertegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unităţi etnice în Munţii Albaniei, în Macedonia şi Tesalia, în Pind ca şi în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia şi până dincolo de Nistru, până aproape de Odessa şi de Kiev”.[6]

Cât priveşte limba macedoromânilor, tot Mihai Eminescu remarca: „e azi un adevăr cunoscut de toţi că e numai un dialect al limbii daco-române şi că n-are a face deloc cu limbile neolatine ale Occidentului...”

Atât dialectul din Istria, cât şi cel macedoromân sunt varietăţi ale limbii daco-române, cu mici deosebiri fonologice şi cu mari şi hotărâtoare asemănări.[7]

Istoricul şi lingvistul Max Demeter Peyfuss din Viena remarca şi el că: „Limba aromânilor este structural identică cu daco-româna”.

[4] Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timişoara, 1994, p. 24.

[5] Relatările călătorilor străini în Peninsula Balcanică au fost sintetizate de Valeriu Papahagi în lucrarea *Românii din Peninsula Balcanică după călătorii apuseni din* secolul al XIX-lea, publicată la Roşiorii de Vede în 1939. Autorul a reprodus în ordine cronologică impresiile călătorilor apuseni care au scris despre români, atât” cei care i-au apreciat şi lăudat cât şi cei care au avut cuvinte de ocară” la adresa românilor dunăreni.

[6] „Curierul de Iaşi”, 6 decembrie 1876, p. 3; apud http://biserica.org-discusiongroups: View topic: Fr. Constantin Alecse, Biserica. org, românii din Albania (Aromânii), p. 14.

[7] „Timpul”, 27 august, 1882, p. 1.

Th. Capidan susţinea „că între daco-română şi aromână este nu doar o asemănare, ci o identitate”.

Aromânii fărşeroţi se declară la recensămintele oficiale ***rrămâni*** – termenul albanez pentru etnonimul român.

Îşi vorbesc între ei graiul aromânesc străbun, presărat cu elemente lexicale albaneze.

Atât în trecut cât şi în prezent, ei au fost şi sunt amestecaţi, fie în sud, fie în nord, fie în centru. Astfel au stat lucrurile şi în Macedonia şi în Albania. Grupurile dialectale grămoştean şi fârşerot se delimitează clar[8].

„Dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române istorice, aromâna (sau macedoromâna), meglenoromâna, şi istroromâna numai aromâna a dezvoltat o variantă literară sau, mai degrabă, un început de variantă literară. Acest fapt se datorează deschiderii de către Statul român, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului al XX-lea, în Balcani, în satele şi comunele cu comunităţi compacte de aromâni, a peste o sută de şcoli primare (113 în 1912-1913) şi a unor licee, unde elevii au luat contat cu literatura română şi cu valorile ei. Astfel, unii dintre ei, care au simţit chemarea scrisului, au devenit mai târziu autori de volume de versuri şi proză, chiar şi de piese de teatru, în care au dat glas sentimentelor, aspiraţiilor, speranţelor şi modului lor de a privi lumea în proiecţii artistice nu de puţine ori remarcabile.”[9]

„În această privinţă, cazul dialectului aromân nu este singular. Valona, un dialect al limbii franceze, vorbit în Belgia alături de flamandă şi de germană, şi-a dezvoltat de asemenea o variantă literară în care s-au afirmat poeţi ca Roger Foulon. La fel, friulana, dialect al retoromânei, piemonteza, dialect al limbii italiene (francoprovensală, ca dialect al limbii franceze, constituie un caz aparte), cunosc variante literare cultivate şi autori mai mult sau mai puţin instruiţi.”[10]

În cadrul comunităţilor româneşti sud-dunărene anumite aspecte, anumiţi factori au dus la disoluţia ideii românismului şi la unele neclarităţi la nivel naţional şi comunitar. O cauză a acestei situaţii ar fi lipsa de intervenţie a Statului român vreme de peste 50 de ani, în sprijinirea cultural-religioasă a românilor sud-dunăreni. O altă cauză o constituie politica foarte dură de deznaţionalizare şi de asimilare etnică şi politică pe care au dus-o statele naţionale balcanice, fără excepţie.

[8] Bardu Nistor, *U final în limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, în *Annals of Phylology*, vol. XIV, nr. 23-33, 2003, p. 26.

[9] Bardu Nistor, *Intoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil,* în vol. *Lucrările Simpozionului Internaţional*, Craiova, mai 2009, p. 39.

[10] *Ibidem*, nota 11.

Supravieţuirea dialectelor limbii române: istro-român, megleno-român, şi aromân, ţine de „miracolul poporului român”, a puterii de a rezista şi de a se regenera la nivel naţional, ţine de etnogeneza românească şi de istoria românităţii. „S-a reuşit supravieţuirea romanităţii orientale ca factor de progres, prin supravieţuirea graiului şi a culturii şi civilizaţiei aromânilor.” De aceea nu trebuie să se mai vorbească azi despre aromâna nordică şi aromâna sudică, ci despre grupuri constituite în timp şi delimitate între ele de înşişi vorbitorii lor care îşi spun fărşeroţi, grămoşteni, muzechiari, avdelaţi, veriani, moscopoleni, etc după numele localităţilor de origine.

Românii balcanici, populaţie minoritară aflată în sânul populaţiei majoritare greceşti, bulgăreşti, sârbeşti, albaneze au luptat pentru obţinerea unor deziderate cu caracter naţional.

Lupta naţională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învăţământ în limba naţională, organizare bisericească proprie până la recunoaşterea unui episcop român, şi în cele din urmă reprezentare proporţională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acţiunea de trezire a conştiinţei naţionale a început la sfârşitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înfiinţarea de şcoli şi biserici în limba română[11], cu sprijinul Statului român.

Poporul român risipit în spaţiul sud-est european trebuia să aibă, desigur ca centru de iradiere şi de susţinere culturală Statul român. Aşa se gândea în secolul al XIX-lea aşa se mai gândeşte şi astăzi de către cea mai mare parte a aromânilor.

Activitatea de susţinere a şcolilor şi bisericilor de către Statul român a fost reluată după 1990. A fost reluată în contextul în care situaţia aromânilor reprezintă în momentul de faţă o mare tragedie fiind supuşi/condamnaţi şi în prezent la o asimilare continuă, chiar dacă suntem la începutul secolului al XXI-lea.

Se încearcă de către diferite asociaţii, fundaţii, partide ale aromânilor stoparea pe cât posibil a acestui fenomen. Aromânii consideră că susţinerea unui învăţământ în graiul aromân, întreţinerea bisericilor lor cu slujire tot în aromână precum şi crearea de mici muzee în care să se prezerve elementele de patrimoniu imaterial şi mobil ar putea salva de la dispariţie o cultură bimilenară şi a unei etnii care a rezistat de un secol şi jumătate şi nu în condiţii uşoare.

Profesorul Max Demeter Peyfuss de la Universitatea din Viena remarca următoarele; „Într-o viitoare Europă comună, aromânii-indiferent de ce parte a frontierei ar trăi (căci frontierele moderne au distrus spaţiul natural

[11] Theodor Burada, *Cercetări despre școalele din Turcia*, București, 1890, p. 53.

de viaţă al aromânilor) – trebuie să obţină dreptul lor nelimitat de domiciliu ca aromâni".

În Albania, pe lângă susţinerea şcolii şi grădiniţei de la Divjaka, unde învaţă aromâna şi româna peste 60 de copii, s-au mai alocat peste 2 miliarde de lei Bisericii ortodoxe aromâne cu hramul „Schimbarea la faţă" din Corcea, patronată de Patriarhia Romāna şi unde este paroh preotul fărşerot Dumitru Veriga.

În evoluţia comunităţilor aromâneşti din Peninsula Balcanică se pot distinge 3 etape ale procesului de deznaţionalizare:

1. Căderea Imperiului Otoman (1918) –al doilea război mondial – 1945;
2. Al doilea război mondial (1945) – anii 80 ai secolului XX;
3. Anii 80 ai secolului XX – prezent.

Referitor la răspândirea foarte mare a aromânilor în sudul Dunării, în anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română Th. Capidan constata cu satisfacţie: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăştierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părţile de miazăzi, unde aceste populaţiuni se înfăţişează sub o formă fragmentară faţă de blocul unitar şi indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răsfirate apar aceste populaţiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ţinutul carpato-dunărean, dar şi în Pind"[12]. La această localizare mai adăugăm şi pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăieşte pe văile Pindului. În unele localităţi din Tesalia şi la poalele Olimpului, în zona muntelui Bermion şi în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) şi Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca şi în districtele Priemetiş Kolice (azi Korcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrido) şi Monastir (azi Bitolia), apoi Kruşevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga şi mai mici aşezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulţi aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuşi mai există – în afară de cei din oraşe – aşezări de aromâni în Pirinska Makedonja şi în munţii Rodope. În sfârşit, în România mulţi aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localităţile Cobadin, Ovidiu, Mihail Kogălniceanu şi mai la nord), alţii în împrejurimile Bucureştiului

[12] Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei Române, Bucureşti, 1936, Extras, p. 53; M.D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. de N. Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1994, p. 13-14.

şi în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromâneşti în Turcia asiatică şi în Liban”. În zonele şi localităţile acestea se vor înfiinţa şcoli şi biserici prin eforturile comunităţilor locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român.

Toponimia este şi ea o dovadă de necontestat a prezenţei şi păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Şi astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Aspiraţiile naţionale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România şi nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetăţeneşti egale cu ale celorlalte naţiuni ale Imperiului Otoman şi autonomie culturală. Era vorba, în timp, de menţinerea identităţii comunitare: limba, (grai), tradiţii, obiceiuri. Aceste lucruri s-au păstrat, 2000 ani, după cum se poate observa şi astăzi, prin trei instituţii: şcoala, biserica şi familia.

Deoarece considerăm deosebit de importante aceste aspecte semnalăm mai departe câteva momente mai importante din istoria celor 2 instituţii: şcoala şi biserica.

Aceste instituţii au fost neîncetat atacate, la fel şi în prezent, deoarece prin ele se păstra şi se păstrează, aspectul identitar al românilor balcanici.

Un loc aparte în cercetarea noastră îl ocupă fărşeroţii, românii care locuiesc mai ales în Albania dar şi în Grecia, în zona Pindului.

Cea mai mare parte a aromânilor /fărşeroţilor din Albania (cca. 80.000-100.000 de persoane) se denumesc ei înşişi **rămân**, astfel încât, clasificarea lor doar cu termenul de „aromâni” este problematică. La faţa locului ei nu îşi spun decât **rrămân, necunoscând celălalt termen de aromân**.

O statistică pe probleme lingvistice, realizată recent de UNESCO consemnează cca. 10.000 de vorbitori ai dialectului aromân. Alte estimări sunt de 50.000-200.000 sau 15% din populaţia Albaniei, adică cca. 10.000. Tot privitor la Albania, estimările oficiale susţin că aici nu ar exista mai mult de 100.000 de aromâni fărşeroţi.[13]

O altă problemă a fărşeroţilor o constituie recunoaşterea oficială a bisericii în graiul aromânesc, fărşerot. Conform legislaţiei albaneze, o religie nu poate avea decat o singură comunitate (biserica) religioasă. Ori, aromânii fiind ortodoxi, nu pot obţine acest statut deoarece grecii, mai numeroşi şi mai influenţi au obţinut déja acest statut de multă vreme.

Fărşeroţii sunt grupaţi în două zone distincte:

1. primul grup din neamul fărşeroţilor se află în zona montană din jurul localităţii Corcea, de o parte şi de alta a Alpilor Centrali albanezi, până în Macedonia şi Grecia;

2. al doilea grup este stabilit în câmpia litorală din Albania Centrală şi

[13] Estimările sunt foarte variate şi au caracter relativ. Noi le-am ales pe acestea.

din sud; sunt plasaţi în jurul oraşelor Fier, cu răsfirări până la malul Mării Adriatice, spre Vlora.[14]

Aceştia mai practicau încă în 1950-1960 păstoritul transhumant, fară să aibă un domiciliu stabil (după cum a consemnat etnologul de la Cluj, Petru Neiescu).

Românii erau foarte numeroşi în Evul Mediu, în epoca modernă şi în primele decenii ale secolului XX, în Peninsula Balcanică ocupând teritorii de la Marea Adriatică la Marea Neagră[15].

Provinciile locuite de români şi denumite *vlahii* erau următoarele: Vlahia Mare; Vlahia de Sus (Epir); Vlahia Mică (Acarnia, Ohrida, Locrida). În Serbia şi Bulgaria erau: Vlahia Albă, Vlahia Rodopi, Vlahia Tracică, Vlahia Sirmium, pe râul Sava: Vlahia Bătrână sau Valahia Veche (Bosnia).[16]

În secolului al XX-lea prezenta lor este semnalată în:

1. Macedonia, cu principalele centre: Bitolia (Monastir), Magarova, Târnova, Nijopole, Gopeş, Molovişte, Cruşova, Ohrida, Iancovăţ, Beala de Sus, Beala de Jos, Calive-Istoc, Vlaho-Clisura, Neveasta, Blaţa, Reşna, Belcamen, Pisodei, Negovani, Hrupiştea, Gramoştea, Moscopole, Pleasa, Calive-Jarcan, Lunca, Birislău, Oşani, Cerna-Reca, Cupa, Huma, Veria, Kokinoplo, Ramna, Turai, Porina, Piscupie, Murmuliştea ş.a. În partea orientală a Turciei menţionăm oraşele Seres şi Giulmani, Melnic şi comunele Ramna, Poroiu, Raslog.

2. În Epir: Samarina, Smicsi, Avela (Avdela), Perivoli, Turia, Furca Armatia, Breaza, Palioseli, Băiasa (Vuvusa), Cerneşti, Dobra ş.a.

3. Albania: în districtul Valona (Avlona): Bunavia, Bisani, Levani, Carvunari, Cerveni ş.a.; districtul Musachia şi Durazzo; Origovizza, Cărbunari, Grădiştea, Soacule, Veleani, Cavaia, Gramara, Ciuca, Bedeni, Mardarei ş.a.

4. Mila, Ameru, Vetunosi, Cuţufani, Paltinu, Doliani, Damasuli ş.a.

De asemenea în toţi munţii şi în mai toate localităţile din nordul Greciei continentale se aflau o mulţime de târguri şi sate locuite de români. Numeroase familii româneşti se mai aflau în primul deceniu al secolului al XX-lea în Insulele Ionice: Corfu, Zante şi în Insula Santa Maura.

Mai menţionăm că grupul de români care se afla aşezat în jurul Pindului se întindea de la nord-vest de Berat, în Albania, spre sud în Epir şi dincolo

[14] http//cersipamantromânesc.wordpress.com2010/03/05/aromânii-românii-din-Albania, diviziunile administrative., p. 2-3; http://ro.Wikipedia.org/wiki/arom, p. 5.

[15] *Cristea Sandu-Timoc, op. cit.,* p. 5.

[16] Mihai Virgil Cordescu, *Istoria şcoalelor române din Turcia, Sofia şi Turtucaia din Bulgaria şi al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin,* Bucureşti, 1906, p. 5-8.

de Kardiţa, în Tesalia răsfirându-se spre est în Macedonia şi către sud-vest în regiunile Acarnaniei şi Aspropotamului. Grupul de aromâni din vilaietul Salonicului, Xeresului, Xantelui[17]

Cât priveşte pe fărşeroţi, istoria lor ca şi a celorlalţi aromâni a fost zbuciumată, presărată cu momente dramatice şi deloc liniştită.

Tratatul de pace de la Bucureşti din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia şi Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie şcolilor şi bisericilor românilor din ţările lor, care să poată să fie subvenţionate de Statul român sub supravegherea guvernelor ţărilor respective şi să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existenţa şcolilor macedo-române, cu excepţia Serbiei care considera tratatul de la Bucureşti caduc pentru ea, respingând recunoaşterea autonomiei şcolilor şi bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate şcolile primare de băieţi şi fete, un liceu, o şcoală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situaţia a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia şcolilor primare şi secundare româneşti şi dreptul guvernului român de a le subvenţiona s-a încheiat în iulie/august 1913 şi era una din anexele tratatului de la Bucureşti din 1913. Acesta prevedea autonomia şcolilor şi bisericilor aromânilor şi crearea unui episcopat român, finanţat de Statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autorităţile ecleziastice române, iar cele didactice şi şcolare după programele Ministerului Instrucţiunii Publice.

În 1914 în Macedonia funcţionau 91 de şcoli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 de preoţi, 1 liceu, 2 şcoli comerciale şi o şcoala normală de fete.

Declanşarea Primului Război Mondial, la mai puţin de un an de la semnarea tratatului de la Bucureşti, aducea importante modificări şi în spaţiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizaţi şi trimişi pe diverse fronturi, iar şcolile şi bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populaţia bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulţi români nu s-au mai întors.[18] În urma operaţiunilor militare care s-au desfăşurat

[17] *Ibidem*, p. 9

[18] A.N.I.C. (Arhivele Naţionale Istorice Centrale), fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.; Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică*.

în Macedonia multe sate româneşti au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziţionate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autorităţile bulgare au introdus limba bulgară în şcoli şi biserici şi au trecut la distrugerea cărţilor româneşti, inclusiv a celor de cult. Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferinţa de pace de la Bucureşti din 1913 când toţi românii balcanici puteau deveni cetăţeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

Primul Război Mondial a însemnat un moment de cotitură în evoluţia situaţiei naţionale a românilor din Peninsula Balcanică. El a dus la configurarea unor noi realităţi politice în evoluţia statelor din zonă iar românii sud-dunăreni au căutat în continuare să obţină, cel puţin parţial, satisfacerea unor deziderate în plan politic, cultural, educaţional şi bisericesc.

Şeful Serviciului Şcolilor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, constata într-un raport din iunie 1923 că singura problemă care nu fusese rezolvată după înfăptuirea României Mari era „aceea privitoare la asigurarea existenţei naţionale a românilor macedoneni". Era menţionată diferenţa dintre mentalitatea aromânilor „înzestraţi cu temperament meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare uşurinţă de la o extremă optimistă la alta pesimistă" şi mentalitatea românilor „înzestraţi cu un temperament calm, cumpănit în gesturi şi reţinut în toate actele de o veche experienţă politică, a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care... eram forţaţi a ne face educaţia politică la şcoala revoluţionară a bulgarilor sau a grecilor macedoneni".

În ceea ce priveşte statistica românilor sud-dunăreni, Petre Marcu aprecia că aceştia sunt în număr de 750.000 din care 300.000 în regatul Sârbo-Croato-Sloven, 80.000 în Bulgaria, 200.000 în Grecia şi 150.000 în Albania. Şeful serviciului propunea susţinerea elementului românesc din Balcani din punct de vedere cultural, politic şi economic. [19]

Raportul inspectorilor I. Max Popovici şi Victor Brabeţeanu, din anul 1929, semnala faptul că în statele balcanice, „constituite pe baze etnice solide", care duceau o politică a deznaţionalizării sau a îndepărtării elementelor minoritare, elementul macedonean, „împrăştiat în grupuri răzleţe pe teritoriile a patru ţări diferite, lipsit de spiritul moral al unui ideal naţional realizabil, merge cu paşi repezi către o asimilare completă".[20]

Secolele XVIII-XX, Bucureşti, 1999, p. 181.

[19] A.M.A.E. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe), fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

[20] *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 55, f. 49.

Într-o notă a ministrului Instrucţiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, din anul 1935, se specifica faptul că în România funcţionau, cu predare în limba elenă, 8 şcoli primare având 884 de elevi, şi 2 şcoli secundare (Bucureşti şi Galaţi) având 125 de elevi, în care studiau numai copiii supuşilor eleni iar profesorii erau numiţi de statul elen dintre supuşii săi. La rândul său, România întreţinea în Grecia 26 de şcoli primare cu 917 elevi şi 52 de cadre didactice şi 4 şcoli secundare cu 360 de elevi şi 46 de cadre didactice, toate cu predare în limba română.[21] Diplomele de absolvire eliberate de şcolile române din Grecia, ca de altfel şi cele din Bulgaria, nu erau recunoscute de autorităţile din ţările respective. Această situaţie a determinat venirea acelor absolvenţi în România, fapt ce a condus la lipsirea românilor sud-dunăreni de o elită intelectuală care să-i îndrume în procesul de menţinere a identităţii culturale.

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după Primul Război Mondial şi-au accentuat cursul. Aceştia au fost lipsiţi de şcoli şi de biserici.

Un memoriu al directorului Şcolii Comerciale Superioare Române de la Salonic, Vasile Diamandi, din martie 1920, menţiona trei cauze care „au zdruncinat mult propăşirea chestiunei" aromânilor: plecarea italienilor din zona Pind „fără a lăsa ceva solid şi stabil", fapt ce a determinat numai aţâţarea grecilor împotriva românilor; internarea aromânilor din Macedonia în lagăre de către bulgari, închiderea tuturor şcolilor române din Macedonia sârbească şi ruinarea multor centre româneşti precum Magarova, Molovişte, Nijopole şi ţinutul Megleniei; neaplicarea la timp a decretului-lege de asimilare a corpului didactic din Peninsula Balcanică şi numirea lui în ţară. Vasile Diamandi arăta în memoriu că în anul 1920 funcţionau numai şcolile din Grecia şi Albania şi că rezolvarea problemei bisericeşti era „cauza primordială a unei existenţe trainice şi solide a edificiului nostru cultural naţional de dincolo". În vederea împlinirii acestui deziderat, propunea numirea unor miniştri plenipotenţiari şi consuli de origine română „cu tragere de inimă"; numirea câte unui aromân pe lângă fiecare legaţie sau consulat pentru a apăra interesele acestora; acordarea unor burse pentru studenţii aromâni care vor studia la Atena şi Belgrad, „ca să nu se înstrăineze"; apariţia unui ziar în limba română şi în dialect, cu sediul la Salonic; sprijinirea accederii în parlamentele din Grecia şi Serbia a unor deputaţi aromâni; redeschiderea şcolilor din Tesalia; clădirea unor localuri de şcoli şi biserici „ca să convingă poporul că nu este ceva efemer"; încurajarea aromânilor prin diferite operaţiuni comerciale (procurarea tutunului, reprezentanţa serviciului maritim etc.); toate acestea pentru

[21] *Ibidem*, vol. 1, f. 78-79.

asigurarea unor baze solide viitorului neamului aromânesc ameninţat să piară, „dând din timp în timp câte o licărire de viaţă relativ cu acţiunea pornită din ţară”.[22]

În Albania, după anul 1922, politica de asimilare a autorităţilor a dus la închiderea majorităţii şcolilor şi bisericilor româneşti: în 1925 mai existau trei, în 1926 se permitea numai predarea unor ore de limba română în şcolile albaneze din centrele locuite de români, în 1927 cele trei şcoli româneşti care mai existau au trecut sub controlul statului albanez care le finanţa iar în 1935 funcţionau şapte şcoli primare de stat finanţate de Statul albanez, Statul român plătind învăţătorilor respectivelor şcoli câte o indemnizaţie lunară de 1.200 de lei.

Raportul ministrului plenipotenţiar la Belgrad, Th. Emandi, din decembrie 1920, semnala şi el persecuţiile la care erau supuşi românii din partea autorităţilor sârbeşti. Cea mai mare parte a preoţilor şi învăţătorilor se refugiaseră în România şi „din bisericile numeroase ce funcţionau, abia dacă au mai rămas câteva; iar şcolile ce mai există, chiar dacă nu sunt închise, sunt în imposibilitate să funcţioneze, din cauza străşniciei cu care autorităţile sârbeşti interzic intrarea cărţilor didactice în Serbia”.[23]

În aprilie 1921, mitropolitul Miron Cristea, în calitate de preşedinte de onoare al Societăţii de Cultură Macedoromână, solicita „ca factorii hotărâtori ai ţării noastre să se îndure de fraţii lor români din Balcani şi să le câştige faptic dreptul de a avea şcolile lor şi biserici româneşti cu chiriarhi proprii”.[24]

La Conferinţa de pace de la Paris, alături de delegaţii români au fost trimişi şi delegaţi ai Societăţii de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanţi ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale şi spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919. Aceste organizaţii româneşti au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinţei de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităţilor române din Pind în probleme şcolare şi religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităţilor de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiţii de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve şi chiar de reacţii negative.

În timpul dominaţiei turceşti în Albania au existat 17 şcoli româneşti

[22] A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

[23] *Ibidem*, vol. 7, Iugoslavia (1920-1930) nepaginat.

[24] A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

şi un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două şcoli primare în localităţile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan şi câte o şcoală primară în localităţile Lunca, Nicea, Bitcuchi, Şipsca, Ferica, Grabova, Luşnia-Carbunari.[25]

Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, şeful Serviciului Şcolilor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta: „... Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci şi de sârbi, secătuită de armatele de ocupaţie austriece, italiene, franceze, populaţia este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de şcoală din Berat, Elbasan, Ferica, Luşnia, Grabova, Lunca, rechiziţionate de armatele de ocupaţie, sunt lipsite de mobilierul şcolar. Din 1914 şi până azi au funcţionat numai şcolile din circumscripţia Coriţa şi Pleasa şi o şcoală mixtă la Şipsca."[26]

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind şcolile şi bisericile româneşti din Albania se sintetizau acţiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenţia care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern şi cu preşedintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniştri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecţionarea activităţii şcolilor româneşti de la Corcea, Pleasa şi Şipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înştiinţat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de şcoli româneşti în comunele cu populaţie românească cu condiţia ca deschiderea acestor şcoli să fie cerută de comunităţile respective"[27].

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziţii: introducerea limbii române în şcolile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înfiinţarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de la şcolile din Corcea, Pleasa şi Şipsca şi era de acord cu înfiinţarea fie a unei şcoli profesionale de fete sau a unei şcoli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roşie Română şi nu Statul român, să înfiinţeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieţi şi unul de fete, cu condiţia ca acestea să fie întreţinute integral de aceasta.[28]

Noul program al Ministerului Instrucţiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul şcolar 1926-1927 reînfinţarea şcolilor româneşti care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două şcoli

[25] *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.
[26] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.
[27] *Ibidem*, f. 152.
[28] *Ibidem*.

primare, una de fete şi una de băieţi, a două internate întreţinute de Crucea Roşie Română, a câte unei şcoli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Permet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum şi reorganizarea liceului de la Corcea.[29] Înfiinţarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni şi preşedintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcţiona şi se vor înfiinţa şcoli româneşti la Nicea, Grabova, Lunca şi Elbasan, cu condiţia ca profesorii să fie supuşi albanezi şi să fie plătiţi de statul albanez. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru şcolile româneşti din această ţară.[30]

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate şcolile, inclusiv şcolile româneşti din Corcea, Pleasa şi Şipsca. Autorităţile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al şcolii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta şi Dumitru Teja, preşedintele comunităţii române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură macedoromână cerea Ministerului Instrucţiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în şcolile etatizate.[31]

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucţiunii Publice din România şi Patriarhului României lămureau situaţia: „... am primit provizoriu a funcţiona la şcoală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise şcolile aşa rămâneau, după cum au rămas şi celelalte din întreaga Albanie".[32]

În Albania în 1929 se aflau cca. 35.000-40.000 de aromâni, conform Raportului lui Vasile Stoica, aşezaţi în „districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corita, Berat şi Valona. Erau unsprezece localităţi locuite numai de aromâni: Nicea, Şipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carbunara, Gradistea, Cumani şi Trei Fraţi. Restul populaţiei românesti era impărţită în localităţile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavia, Bituchi, Vila, Piesca, Siac, Tarac, Stermeni, Goleni, Diviac, Lusina, Polivin, Pentadria, Nagruza, Smistea, Libofsa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Disnita, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Fraşeri, Rodostina,

29 *Ibidem*, f. 156.
30 *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.
31 *Ibidem*, f. 127.
32 *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

Valona, Pestani, Amet-Beusi, Scrofolina, Bestova, Armeni, Ducati, Corita, Drenova, Bobostita, Casina, Permeti, Lescovi, şi Arghyrocastro.

În Albania, grupul cel mai important se află în regiunea oraşului Corcea unde constituie în oraş un cartier special de comercianţi şi meseriaşi iar în jur, şase comune de munteni sunt curat aromâneşti (Moscopole, Pleasa, Lunca, Şipsca, Nicea, Grabova) minorităţi importante în alte câteva sate; populaţie viguroasă, plină de iniţiative, progresivă şi cu o vie conştiinţă românească.

Un alt grup este cel din şesul Muzachiei, între cursul inferior al râului Shcumbi şi golful Valonei, unde trăieşte răsfirat ca minorităţi prin comunele albaneze: populaţie agricolă pricepută, care însă pe de altă parte, luptă cu clima malarică a regiunii.

O a treia categorie, în fine, este a orăşenilor, populaţie de comercianţi şi meseriaşi în oraşele Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Elbasan, Valona, Santiquaranta.

Numărul total al aromânilor se ridică la 40.000 de suflete. Nu există încă nici o regiune în care ei ar forma o majoritate a populaţiei. Pretutindeni sunt înconjuraţi de populaţia albaneză".

Anul 1929 a fost un an foarte dificil pentru fărşeroţi. Numeroase memorii au fost trimise Ministerului Instrucţiunii Publice, Ministerului Afacerilor Străine, Patriarhului României chiar, în care era prezentată politica de deznaţionalizare a fărşeroţilor din Albania. Se propunea atunci, emigrarea lor în România.[33]

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, şcolile din Şipsca şi Corcea erau redate comunităţilor româneşti, era numit director N. H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace şi Elena Balamace.[34] În anul 1937 se mai obţinea deschiderea a încă 5 şcoli româneşti la Dişniţa, Lunca, Grabova, Moscopole şi Nicea. Institutorii erau plătiţi de statul albanez, dar primeau şi din partea statului român, în completare, o îndemnizaţie de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.[35] În anul şcolar 1939-1940 în cele 7 şcoli româneşti din Albania au învăţat 362 de elevi, sub îndrumarea învăţătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muşi (Şipsca), Vasile Balamace (Nicea) şi Nuci Condili (Dişniţa). La şcoala din Grabova nu s-a predat în

[33] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar, 1/144, f. 1-7.

[34] *Ibidem*, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 756/1930, f. 4-5.

[35] *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învăţătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învăţătoare albaneză.[36]

În timpul celui de-al doilea război mondial situaţia şcolilor româneşti din Albania s-a înrăutăţit. Suplimentul cuvenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din şcoli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arăta că funcţionau numai şcolile din Corcea, Moscopole şi Şipsca reparate cu banii comunităţilor române, cele din Dişniţa, Nicea, Grabova şi Lunca nu funcţionau, nefiind reparate.[37] În anul 1944 mai funcţiona numai şcoala română din Corcea cu învăţătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace şi Vasile Cicani.

Prin decretul lege nr. 2695 din 1 august 1938, Statul român a înfiinţat Institutul Român din Albania cu sediul la Santi-Quaranta (Zogoj).[38] Conducerea a fost încredinţată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei şi care l-a desemnat ca director delegat pe prof.univ. Dumitru Berciu.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie şi bombardat în mai multe rânduri de aviaţia italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc şi deschiderea unei şcoli primare la Tirana „... reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcţionarea unei şcoli româneşti în capitala Albaniei”. Acesta menţiona de asemenea „... situaţia tristă a şcolilor şi bisericilor româneşti din Albania cu localuri în ruină, cu învăţători şi preoţi neplătiţi la timp şi persecutaţi de autorităţile locale”.[39]

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. D. Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul şcolilor şi bisericilor din Albania”, se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înfiinţeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă şcoala primară.[40]

Până la primul război mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situaţia bisericilor româneşti a avut o evoluţie similară cu cea a şcolilor româneşti de la sud de Dunăre.

[36] *Ibidem*, f. 158-159.

[37] *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

[38] Vezi capitolul *Institutul român de la Saranda*.

[39] A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

[40] A.M.A.E., fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

În Albania din cele 10 biserici româneşti câte existau în anul 1912 mai funcţionau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 Statul român aloca suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 şi 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocaţi pentru procurarea a 3 costume de haine preoţeşti destinate preoţilor bisericilor române din Corcea, Elbasan şi Grabova.[41]

În anul 1925 în bisericile româneşti din Albania oficiau următorii preoţi: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Şipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina şi Ion Toda (Elbasan). [42] În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arăta că în bisericile româneşti din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan şi Corcea şi se obţinuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză şi greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana şi Durazzo, în anul 1925, deşi majoritatea ortodocşilor erau români, exceptând personalul legaţiei Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă şi o mică parte în limba albaneză, preoţii şi cântăreţii fiind absolvenţi ai şcolilor greceşti. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reuşea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.[43]

În anul 1942 funcţionau ca preoţi români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeş (Lunca), V. Nişcu (Grabova), V. Popa (Şipsca), Al. Bebi (Elbasan).[44]

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după primul război mondial şi-au accentuat cursul. Aceştia au fost lipsiţi de şcoli şi de biserici, folosirea publică a limbii materne nu le-a fost recunoscută, s-a urmărit asimilarea sau îndepărtarea lor (cu sprijinul autorităţilor din ţările balcanice în care locuiau), s-a înregistrat un declin al limbii române, s-a diminuat sentimentul apartenenţei etnice.

În numeroase rapoarte ale reprezentanţilor diplomaţiei sau ale inspectorilor şcolari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranţă culturală faţă de minorităţile naţionale dusă de Statul român şi cea de asimilare şi deznaţionalizare dusă de statele vecine faţă de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autorităţile române faţă de şcolile bulgăreşti, greceşti sau sârbeşti din România, ca mijloc de presiune pentru îmbunătăţirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

[41] A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.
[42] *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.
[43] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.
[44] *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

În pofida greutăţilor întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului şi bombardamentelor, a pierderilor umane, Statul român subvenţiona învăţământul de la sud de Dunăre în anul şcolar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.[45] În afară de subvenţionarea şcolilor şi bisericilor de la sud de Dunăre, Statul român a ajutat comunităţile române, aflate în condiţii grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani şi i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în ţară. În martie 1944, Consiliul de Miniştri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnităţii naţionale şi a intereselor româneşti de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetăţeni ai altor state şi se înfiinţa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un Consiliu naţional compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor de la 23 august, s-a modificat profund situaţia politico-teritorială din zonă.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanţilor germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mişcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităţilor etnice, inclusiv minoritarilor români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia şi Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito şi Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste ţări, românii au fost ţinta unei politici de asimilare în vederea pierderii identităţii lor naţionale. Şcolile şi bisericile româneşti din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situaţia a rămas neschimbată.

Lucrările au rămas aşa până în anul 1990 când Statul român şi-a reluat politica de sprijinire a românilor balcanici aflaţi în toate statele din Peninsula Balcanică.

Bibliografie

a. Fonduri de arhivă:

A.N.I.C, Bucureşti, fondurile:

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice; Preşedinţia Consiliului de Miniştri;

[45] A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

Fonduri personale: Vasile Stoica, Al. Em. Lahovary, N. Kretzulescu, Leon Boga, Onisifor Ghibu, Victor Diamandi;

A.M.A.E., Bucureşti, fondurile:

Problema 15 (1874-1944) – Şcoli şi biserici din Balcani; Problema 18 (1920-1945) – Românii din afara graniţelor, vol. 1-9; Dosare speciale (1920-1944); fond 71 (1900-1919) Litera B, vol. XIV; fond 70 V 1945-1948, vol. 2, Minorităţi.

b. Documente publicate:

Cătănuş Dan, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă. Iredentism bulgar*, Bucureşti, 2002

Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României*, 1. (1929-1939), Bucureşti, 1980; 2. (1939-1965), Bucureşti, 1983

Lungu Corneliu, Mihai şi colab., *Românii din afara granițelor*, 1, Bucureşti, 2001.

Moldovan Leonte, *Discursuri parlamentare 1913-1935*, 1, Brăila, 1936.

Românii de la Sud de Dunăre, *Documente*, coord. Stelian Brezeanu şi Gh. Zbuchea, Bucureşti, 1997.

Românii de peste hotare (1945). *Documente din arhiva istorică a M.A.E.*, Bucureşti, 1990.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948), vol. 1, Adunarea, selecţionarea, introducerea, bibliografia şi indicii de Adina Berciu-Draghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. Bucureşti, Bucureşti, 2004.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică (1919-1953), vol. 2, Adunarea documentelor, selecţionarea, introducerea, bibliografia şi indicii de Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. Bucureşti, Bucureşti, 2006.

c. Lucrări. Studii. Articole:

Capidan Theodor, *Romanitatea balcanică, București, 1936, Discurs.* extras.

Papacostea, Victor, *Civilizația românească și civilizația balcanică,* Bucureşti, 1983.

Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească: evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*. Trad. Nicolae-Şerban Tanaşoca. Bucureşti: Editura enciclopedică, 1994.

Popescu-Spineni, Marin, *Românii din Balcani*, Bucureşti, 1941.

Timoc-Cristea Sandu, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane),* Timişoara, 1994.

Zbuchea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX,* Bucureşti, 1999.

II. INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA

Prof. univ. dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Coordonator – Centrul de Studii pentru Românii de Pretutindeni
Biblioteca Metropolitană Bucureşti

În 1931, un deceniu după încheierea Tratatului de Pace de la Paris (din 1920), profesorul N. Iorga a primit din partea poporului albanez şi a regelui Zoghu al Albaniei un teren pe malul portului Saranda (atunci Zogai, apoi Santa Quaranta, Porto Eda, în albaneză Saranda) aflat pe malul Mării Adriatice, în faţa insulei Corfu, ca recunoştinţă pentru sprijinul dat de marele istoric român în obţinerea şi recunoaşterea independenţei statului albanez. Recunoştinţa regelui era aşa de mare încât acesta s-a implicat direct în acţiunea de donare şi alegere a terenului.

Astfel, Vasile Stoica, Ministrul Plenipotenţiar al României la Tirana scria în telegrama din 24 august 1931 trimisă Ministrului Afacerilor Străine, d-lui Ghika următoarele;

> „Regele Ahmed Zogu şi Preşedintele Consiliului de Miniştri Pandelie Evanghelie, în înţelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoştinţă pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul Preşedinte al Consiliului Iorga l-a dat naţiunii albaneze să ofere Excelenţei Sale la a 60-a aniversare un teren cu o căsuţă şi grădină pe malul Mării Adriatice şi urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunţat pentru împrejurimile oraşului Santi Quaranta, ţinut sănătos şi cu comunicaţiuni uşoare, cu vegetaţie sudică, în faţa insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la faţa locului terenul de a cărui amenajare se îngrijeşte însuşi Regele.
>
> Planul este ca Domnului Preşedinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoştinţă această intenţie, ci să i se facă o surpriză şi actul de donaţiune să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui Colanul Albaniei.”[1]

O nouă telegramă s-a trimis de la Legaţia din Tirana, în 31 august 1931, menţionandu-se că din cauza manifestărilor dedicate Sărbătorii naţionale a

[1] A.M.A.E. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe), fond problema 15, vol. 63, f. 1.

Albaniei din 1 septembrie, Preşedintele Consiliului de Miniştri şi Ministrul Plenipotentiar al României la Tirana, Vasile Stoica au trebuit sa amâne vizita la Santi Quaranta, urmând ca Actul de donaţie sa fie transmis ulterior.[2]

În aprilie 1932, cu toată dorinţa de a i se face o surpriză profesorului, era nevoie de o serie de acte pentru a se realiza formalităţile juridice. Astfel, o altă Telegramă, trimisă de Vasile Stoica, pe 25 aprilie 1932, solicita consimţământul lui N. Iorga pentru a-i trece în proprietate terenul din Saranda şi o procură pentru a îndeplini formalităţile cerute. De asemenea se preciza încă o dată, că Regele Albaniei şi Guvernul sunt profund recunoscători lui N. Iorga pentru sprijinul oferit naţiunii albaneze:

> „Regele Albaniei şi Guvernul albanez, în semn de recunoştinţă pentru simpatia ce Excelenţa Voastră a arătat şi ajutorul ce Excelenţa Voastră a dat Naţiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenţei Voastre un teren de casă şi grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în faţa insulei Corfu. Sperând că Excelenţa Voastră nu va refuza această manifestaţiune a recunoştinţei unei Naţiuni, rog pe Excelenţa Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare. Pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelentei Voastre".[3]

Profesorul N. Iorga a primit cu multă bucurie donaţia şi era încântat de locul ales, de peisajul de la Santi Quaranta:

> „Răsăritul cu soarele lui cald, cu albastra lui Mare, cu dumbrăvile lui de portocali, cu zâmbetul Adriaticii şi cu munţii unde s-a născut mitologia elenică, prin această ereditate sunt deci aşa de adânci ai mei, şi cum soarta a făcut ca din darul graţios al regelui Albaniei să-mi am moşioara mea la Santi Quaranta, în faţă cu vechea Corcira, picioarele-mi vor atinge, poate, un pământ cunoscut strămoşilor."[4]

Cercurile româneşti erau foarte interesate de această zonă a Peninsulei Balcanice. Astfel că, în 13 iulie 1934, Carol al II-lea emitea un Decret Regal, prin care se crea o Misiune ştiinţifică în Albania cu scopul cercetării filologice, etnografice, arheologice şi istorice. Această Misiune urma să aprofundeze cunoaşterea legăturilor între Nordul şi Sudul Dunării, şi urma să fie susţinută de cercetători de la Şcolile Române din Roma şi Paris:

> „Art. 1. Se creează o misiune ştiinţifică în Albania.
>
> Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice şi istorice.
>
> Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu

[2] *Ibidem*, f. 2.

[3] *Ibidem*, f. 4.

[4] N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost,* vol. 1, Bucureşti, 1934, p. 8.

cercetările întreprinse vor fi delegaţi de la Şcolile româneşti din Roma şi de la Fontenay-aux-Roses, precum şi de Ministrul de Instrucţie.

Art. 4. Un regulament va fixa condiţiile de funcţionare."[5]

Profesorul N. Iorga a dăruit acest teren, în 1934, Statului român, cu condiţia înfiinţării unui Institut român în Albania şi construirea pe terenul de la Saranda a unui edificiu propriu, destinat institutului şi a unui spaţiu anume rezervat lui.

Înfiinţarea unui Institut în Albania răspundea unei preocupări permanente a marelui nostru cărturar: „aceea ca între oamenii de ştiinţă români şi cei din ţările balcanice cu aceleaşi preocupări să se stabilească o legătură cât mai strânsă cu scopul de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viaţa prezentă a Europei sud-estice în legătură cu originile de civilizaţie şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a învăţaţilor de la noi şi a celor din Balcani cu aceleaşi preocupări. Institutul este o chezăşie a identităţii de obârşie a raporturilor de prietenie ce unesc naţiunea noastră de cea albaneză" – (se prevedea în art. 2 al Legii de înfiinţare a Institutului).

N. Iorga a imprimat în viaţa Institutului o activitate ştiinţifică interdisciplinară. Pe lângă cercetarea arheologică, prioritară la început, urma să se efectueze de asemenea cercetări de lingvistică, folclor, de istorie, etc. N. Iorga avea în vedere desigur, comunităţile noastre de aromâni (fârşeroţi) şi conservarea identităţii lor naţionale.

Înfiinţarea unui Institut Român în Albania s-a situat de asemenea pe linia concepţiei sale generale privind locul şi raporturile poporului român cu celelalte popoare din sud-estul Europei. Tot N. Iorga înfiinţase în anul 1914 la Bucureşti, Institutul de Studii Sud-Est Europene care a avut şi are un caracter pluridisciplinar de cercetare, caracter pe care l-a imprimat de la bun început şi Institutului Român din Albania.

Actul de donaţie a fost autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte, sub. nr. 6006 din 13 august 1934.

Anul următor, pe 2 decembrie 1935, tânărul, pe atunci, Dumitru Berciu primea la Roma (unde se afla pentru studii) o scrisoare prin care profesorul Nicolae Iorga îl anunţa că va putea merge la Saranda, sa se instaleze acolo ca delegat al lui, imediat ce va fi gata clădirea institutului şi va putea „începe lucrul" ulterior, probabil prin luna mai 1936.

Aşa după cum reiese din scrisoarea din 18 martie 1936, N. Iorga îl anunţa pe profesorul Dumitru Berciu că perspectivele acestui proiect nu sunt prea clare. În primul rând ministrul de externe trebuia să dea banii

[5] „Monitorul Oficial", nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643.

pentru institut şi „nu mi-au dat încă" iar în al doilea rând „trebuia să meargă cineva la faţa locului".

La 28 aprilie 1936, Nicolae Iorga revenea însă anunţându-l pe profesorul Berciu că urmează să i se trimită de la Ministerul Afacerilor Externe 20.000 lei „pentru începerea unei construcţii cât mai ample".

Dând curs indicaţiei din scrisoarea din 18 martie, D. Berciu s-a deplasat în primăvara anului 1936 în Albania, pentru a lua legătura cu autorităţile albaneze, în vederea începerii construcţiei localului institutului, ale cărui planuri fuseseră deja făcute de arhitectul Petre Antonescu. Cu această ocazie a oferit regelui Zogu un costum naţional românesc, ca dar din partea profesorului N. Iorga pentru regina Albaniei (fiica premierului maghiar Appony).

Statul român acceptase condiţiile puse în actul de donaţie aşa încât demersurile pentru începerea construcţiei localului de la Saranda trebuiau făcute cât mai repede. Dar prof. D. Berciu nu se putea deplasa imediat la Saranda spre a începe construcţia deoarece în perioada 1935-1936 era reţinut cu o bursă de studii la Viena şi la Roma.

Guvernul albanez a primit cu multă solicitudine înfiinţarea unui aşezământ de cultură şi ştiinţă românească în Albania. S-a întâmpinat însă multă rezistenţă din partea Ambasadei Italiei la Tirana care se opunea, în special localizării Institutului în sudul ţării. Se ştia că exista o convenţie ştiinţifică franco-albaneză în Albania de Nord şi una italo-albaneză în Albania de sud, tocmai unde urma să se amplaseze Institutul. De aceea profesorul. D. Berciu a trebuit să încheie o înţelegere cu guvernul Albaniei prin intermediul Misiunii franceze care le-a cedat italienilor ca zonă de cercetare ţinutul din jurul oraşului Skutari, în nord.

După călătoria din Albania, prof. D. Berciu l-a informat amănunţit pe N. Iorga despre acţiunea din Albania şi s-a întors la Viena unde se afla la studii. Aici, a primit o scrisoare de la prof. N. Iorga, datată 24 noiembrie 1936 în care îşi arăta mulţumirea faţă de primele rezultate: „Ai lucrat admirabil – îi scria N. Iorga – îţi sunt foarte recunoscător. Eşti, nu numai un tânăr învăţat ci şi un excelent organizator. Vom mai lucra împreună." Îl anunţa de asemenea că „după Lege, Institutul este al statului român", şi că în primăvara anului 1937, Ministerul de Externe va elibera şi sumele de bani necesare construcţiei localului de la Saranda.

În primăvara anului 1937 D. Berciu a plecat din nou în Albania pentru începerea lucrărilor. Nu a reuşit sa încheie un contract de construcţie cu întreprinderile italiene care cereau sume foarte mari de bani. S-a înţeles însă cu meşterii locali albanezi şi fărşeroţi, dintre care mulţi trăiseră în

România, şi cu care a încheiat un Contract. Acesta a fost trimis profesorului N. Iorga la Bucureşti spre aprobare.

În iunie 1937, profesorul răspundea: „primesc bucuros contractul. E bun. Lucraţi cu zel spre a mă mulţumi. I”. În continuare profesorul se referea la noua formulă de organizare şi conducere a tuturor şcolilor române din străinătate şi era entuziasmat de descoperirea arheologică (un mormânt de înhumaţie roman sec. II d. Hr.), făcută de D. Berciu chiar în timpul săpării temeliilor clădirii institutului de la Saranda: „pentru frumoasa descoperire de bun augur, te felicit. Bun scopul!”.

În încheierea scrisorii, profesorul îi trasa ca nouă sarcină de cercetare ştiinţifică a Institutului şi probleme legate de cultura bizantină şi folclor, în felul acesta lărgindu-se profilul acestuia.

S-a lucrat la ridicarea clădirii din vara anului 1937 şi până în primăvara anului 1938 când localul Institutului era terminat, respectându-se proiectul realizat de arhitectul Petre Antonescu; lemnăria utilizată a fost adusă, toată, din România. Când Mussolini a invadat Albania, în aprilie 1939, clădirea era în faza de finisări.

D. Berciu s-a întors în ţară în cursul anului 1938 pentru a redacta, la indicaţiile lui N. Iorga textul Decretului-Lege şi a Statutului. Amândouă au fost văzute şi aprobate de N. Iorga.

Astfel prin Decretul nr. 2695 din 25 iulie 1938[6] Statul român înfiinţa: Institutul Român din Albania de Studii şi Cercetări Arheologice cu sediul la Santa Quaranta (Saranda). Scopul acestuia era „de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viaţa prezentă a Europei de sud-est în legătură cu originile de civilizaţie şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a cercetătorilor de la noi şi a celor din Balcani, cu aceleaşi preocupări. Institutul este o chezăşie a identităţii de obârşie şi a raporturilor de prietenie ce unesc naţiunea noastră cu cea albaneză”. Pe lângă Institut se crea o misiune arheologică, se puteau întreprinde cercetări de istorie, filologie, etnografie ce puteau fi publicate în *Illyrica,* Buletinul institutului.

Institutul era dotat cu o bibliotecă şi un Muzeu unde urmau să fie expuse cele mai importante descoperiri arheologice.

Prin Legea de înfiinţare, terenul şi clădirea *Institutului de la Saranda devenea proprietatea Statului român.*

Conducerea a fost încredinţată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei[7] şi care 1-a desemnat ca director delegat

[6] „Monitorul Oficial”, an CVI, nr. 175 din 1 august 1938, p. 3564.

[7] *Breve histoire de l’Albanie et du people albanais*, Vălenii de Munte, 1919.

pe prof. univ. Dumitru Berciu. Rezultatele obţinute de acesta în cercetarea arheologică, contribuţiile sale ştiinţifice au făcut să fie numit Şef al misiunii arheologice române din Albania, apoi secretar şi apoi director delegat al Institutului român, care a fost ridicat prin strădaniile depuse de acesta.

Când a plecat din Albania în primăvara anului 1939 D. Berciu a predat clădirea Institutului şi modestul său Inventar în grija Primăriei din Saranda, primarului I. Dumitrescu (fârşerot) care a şi comunicat acest „act official" Prefecturii din ArGjirokastro.

După ce Albania a fost ocupată de armata mussoliniană în aprilie 1939, au crescut mereu greutăţile întâmpinate în desfăşurarea activităţii Institutului. Victor Emanuel al III-lea, regele Italiei a devenit şi regele Albaniei, s-au introdus instituţii fasciste etc. Cercetarea arheologică începută „sub un foarte bun augur" după cum mărturisea N. Iorga, a trebuit să înceteze. Nu s-a mai putut încheia nici Convenţia de cercetare cu guvernul albanez iar evenimentele din România din anul 1940, culminând cu asasinarea profesorului N. Iorga în noiembrie 1940 au făcut ca noul guvern al României să desfiinţeze Institutul, din lipsă de fonduri.[8]

Prin activitatea depusă vreme de câteva luni bune, înaintând memorii după memorii, Institutul a fost reînfiinţat de către Mareşalul Ion Antonescu prin Decretul nr. 1354 din 13 mai 1942. Profesorul D. Berciu a fost numit mai întâi Secretar şi apoi director al Institutului.

În această calitate D. Berciu s-a deplasat în toamna anului 1942 la Saranda (via Viena-Bari-Tirana-Saranda; întoarcere prin Yugoslavia, via Bitolia-Belgrad-Bucureşti), în condiţii excepţional de grele, în plin război şi neîntrerupte bombardamente anglo-americane.

La Saranda a găsit clădirea Institutului ocupată de armata italiană şi tot inventarul dispărut. Aici avuseseră loc lupte intre italieni şi greci; în cursul unui bombardament aerian grecesc aripa din partea stângă a clădirii fusese afectată dar au fost deteriorări nesemnificative.

În aceste condiţii noul Director a încheiat o Înţelegere-Contract cu generalul comandant al garnizoanei Militare italiene de la Saranda şi a revenit în România.

În februarie, 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un Memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie şi bombardat în mai multe rânduri de aviaţia italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului, la Tirana, unde se găsea un puternic centru aromânesc,

8 „Monitorul Oficial" din 4 noiembrie 1940.

(fărşeroţi) din Albania; se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înfiinţeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă şcoala primară.

Propuneri, doar propuneri, deoarece, la scurt timp, după 23 august 1944 nu s-a mai vorbit absolut nimic despre Institutul Român din Albania!!

Din toamna anului 1945 au fost închise şcolile şi bisericile iar Institutul din Albania a cărui clădire suferise distrugeri serioase, a fost închis şi desfiinţat. Terenul şi clădirea au intrat în patrimoniul statului albanez din ordinul lui Enver Hogea.

Profesorul D. Berciu a menţionat în nenumărate rânduri, ori de câte ori a avut ocazia, mai ales după 1990, faptul „că în realizarea Institutului şi în general în toată activitatea desfăşurată de el pe teritoriul Albaniei a avut în permanenţă un sprijin efectiv şi sincer din partea autorităţilor şi a poporului albanez în faţa căruia N. Iorga se bucura de un sprijin şi o preţuire deosebită".

În 2004, Statul român a alocat sume importante pentru cheltuielile de judecată şi pentru alte cheltuieli aferente procesului intentat pentru recuperarea imobilului Institutului Român de la Saranda.[9]

1939. Institutul Român de la Saranda.
O imagine a Institutului la finalizarea lucrărilor de construcţie.

[9] „Monitorul Oficial", an. 172, nr. 417, Bucureşti, 2004.

Bibliografie

a) Fonduri de arhivă:

A.N.I.C, Bucureşti, fondurile: Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice;
Preşedinţia Consiliului de Miniştri.
Fonduri personale: Vasile Stoica.
A.M.A.E., Bucureşti, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Şcoli şi biserici din Balcani.

b) Lucrări. Studii. Articole

Bădescu Ilie, *Poporul român intre catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundaţiei „Andrei Şaguna”, Constanţa, 1995, p. 9.
Berciu Dumitru, *Mărturii inedite despre activitatea profesorului N. Iorga privind înființarea unor centre culturale în Peninsula Balcanică: Institutul Român din Albania*, în „Albanezul”, Anuar, Bucureşti, nr. 401, 1996, pp. 101-103;
Berciu-Drăghicescu, Adina, *Constituirea Institutului român din Albania,* în „Albanezul”, Anuar, Bucureşti, an III, 1993, pp. 104-106;
Bujduveanu, Tănase, *Institutul Român din Albania*, Ex Ponto, Constanţa, 2010.

III. FONDURI ARHIVISTICE DIN PATRIMONIUL SERVICIULUI JUDEŢEAN CONSTANŢA AL ARHIVELOR NAŢIONALE REFERITOARE LA AROMÂNII ORIGINARI DIN ALBANIA

Dr. Virgil COMAN
Şeful Serviciului Judeţean al Arhivelor Naţionale
Constanţa

Încă de la început trebuie să precizăm că în studiul de faţă ne-am propus să prezentăm principalele fonduri arhivistice aflate în prezent în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale, pe baza cărora putem cunoaşte mai bine evoluţia aromânilor originari din Albania stabiliţi în judeţul Constanţa.[1]

Înainte de a da curs demersului nostru suntem nevoiţi să facem unele precizări preliminare.

Prezenţa aromânilor în arealul cuprins între Dunăre şi Marea Neagră este atestată documentar încă de la jumătatea secolului al XIX-lea.[2] În anul 1878, odată cu reintegrarea Dobrogei în cadrul statal românesc, printre primii funcţionari ai administraţiei constănţene se numără aromânul Ion Valaori, „translator" al Prefecturii.[3] Documentele atestă existenţa în vechea urbe tomitană, în anul 1891, a unui alt aromân, Tănase G. Dabo, născut în 1849 la Gopeşi, în Macedonia otomană, cel care va deţine şi funcţia de preşedinte al Societăţii de Cultură şi Binefacere a Românilor Macedoneni şi Albanezilor „Ajutorul".[4]

Din anul 1896, alţi doi aromâni, Vasile şi Mihail Cotta îşi vor lega

[1] În cadrul proiectului nostru ne-am propus să investigăm şi documentele aflate în patrimoniul Serviciului Judeţean Tulcea al Arhivelor Naţionale, din dorinţa de a cunoaşte dacă există documente referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit individual, după 1878, în acest judeţ. Însă, în urma cercetării listei fondurilor şi colecţiilor din arhivele judeţene Tulcea, apoi a numeroase inventare şi dosare, nu am identificat până în prezent documente referitoare la această problemă.

[2] Stoica Lascu, *Românii balcanici în Dobrogea (Până la Primul Război Mondial)*, în vol. *Omagiu istoricului Constantin Buşe* (coord. Horia Dumitrescu), Editura Pallas, Focşani, 2004, p. 216; vezi şi Tudor Mateescu, *Aromânii în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor", LXX, vol. LV, nr 1/1993, pp. 18-20.

[3] St. Lascu, *op. cit.*, p. 222.

[4] *Ibidem*.

destinele de Constanţa, pentru ca, un an mai târziu, să se stabilească în acest oraş şi Petru Vulcan, fondator al Cercului Literar „Ovidiu", respectiv fondator şi redactor şef al revistei „Ovidiu", cea mai prestigioasă publicaţie culturală tomitană de la începutul secolului al XX-lea.[5] Nu este însă mai puţin adevărat că, în special datorită activităţii pe tărâm publicistic a lui Petru Vulcan, putem reconstitui astăzi, în mare măsură, momentele importante ale activităţii aromânilor din Constanţa în primele două decenii ale secolului trecut.[6]

Pe măsură ce acest oraş se dezvolta, creştea şi numărul aromânilor care se stabileau aici, ajungând să numere 250-300 de familii, înainte de Primul Război Mondial.[7] Desigur, aceştia nu s-au stabilit numai în Constanţa ci şi în judeţ. Un exemplu în acest sens este cel al familiei Valaori de la Nisipari de origine moscopoleană, prin grija şi cu sprijinul căreia se va construi în perioada interbelică, între altele, o frumoasă şcoală ce va purta numele lui Iuliu Valaori.[8] De altfel, în urma Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940 la Nisipari vor fi reîmproprietărite şi unele familii de moscopoleni.

Instituţia păstrătoare a memoriei trecutului meleagurilor tomitane are în patrimoniu şi documente care atestă existenţa şi activitatea unor aromâni la Constanţa, în primele două decenii ale secolului trecut. Ele relevă, în mare măsură, apartenenţa la românitate, respectiv conştiinţa etnică românească a acestora.[9]

---

[5] *Ibidem*, pp. 221-224.

[6] Vezi în acest sens, Alex Pindean [Stoica Lascu], *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare", I, nr. 2/special, 1992, pp. 16-18; vezi şi Cristina Marinescu, Gigi Drăghici, *Petru Vulcan și aromânii în revista „Ovidiu"*, în *Ibidem*, p. 19.

[7] St. Lascu, *Românii balcanici în Dobrogea…*, p. 238; vezi şi Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Ediţia a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Edit. Cartea Aromână, Constanţa, 2003, p. 477.

[8] Vezi, în acest sens, Gheorghe Dumitraşcu, *File de genealogie macedo-română. Familiile Valaori și Bănică*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a V-a, 28-29 august 1999*, Editura Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1999, pp. 77-99; vezi şi Gheorghe Dumitraşcu, Lavinia-Dacia Gheorghe, *Noi contribuții la genealogia familiilor de macedo-români, Valaori și Bănică din satul Nisipari, județul Constanța, în Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a VI-a, 25-26 august 2000*, Editura Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 2000, pp. 125-136.

[9] Un exemplu elocvent în acest sens este şi documentul următor, datat 3 mai 1916:

„Domnule Primar,

În Constanţa, pe vremuri şi pentru că erau mulţi români macedoneni stabiliţi aci, se constituise o societate a coloniei Macedo-Română şi Albaneză sub denumirea „Ajutorul" pentru susţinerea intereselor lor.

Iniţiativelor individuale de aşezare a unor familii de aromâni din locurile de origine în municipiul, precum şi în judeţul Constanţa li se vor adăuga altele colective. În primii ani interbelici, ca urmare a politicii de deznaţionalizare susţinută de statele balcanice, pe de-o parte, dar şi datorită împărţirii Macedoniei şi trasării noilor frontiere care vor îngreuna circulaţia tradiţională a păstorilor şi comercianţilor, pe de altă parte, viaţa de zi cu zi a aromânilor se va îngreuna.[10] Începând cu anul 1922, cei care nutreau

Prin legile din 19 Aprilie 1909 şi 14 Aprilie 1910 toţi românii macedoneni din Constanţa, dobândind calitatea de cetăţeni români şi dânduli-se toate drepturile civile şi politice, această societate nu-şi mai putea avea fiinţa şi a încetat de a mai exista căci nu mai puteam fi consideraţi o colonie ci pur şi simplu cetăţeni şi supuşi români.

Totuşi, ca urmare a unei vechi obişnuinţe de pe timpurile în care românii macedoneni nu aveau încă aceste drepturi, Onor Autorităţile Administrative şi Comunale în ocazii solemne ca serbări naţionale etc., între alte comunităţi ca Israelită, Turcă, Greacă etc. continuau a invita şi pe reprezentanţii societăţii Macedo-Română ca şi cum ar fi o comunitate separată.

Ca urmare avem ocazie de a vedea în asemenea ocaziuni, un grup de români de origină macedoneni deşi astăzi cetăţeni români că iau parte la solemnităţi în calitate de reprezentanţi ai unei comunităţi sau societăţi, care nu mai există şi care nici nu şi-ar putea dovedi vreo calitate sau demnitate în societatea Macedo-Română, care de altfel, dacă nu e desfiinţată cu forme legale, totuşi e cert că ea nu mai există.

Faptul însă că oricine dacă întâmplător primeşte invitaţiunea Domniei Voastre de a participa la vreo ceremonie ar avea dreptul pentru satisfacerea unei vanităţi, a se prezenta şi să ne reprezinte, într-o calitate pe care nu o are, constitue o indelicateţe, faţă de Domnia Voastră şi de autoritatea pe care o reprezentaţi ne îndreptăţeşte ca, cu onoare, şi vă supunem la cunoştinţă cele de mai sus cu desluşirea că societatea Macedo-Română şi Albaneză „Ajutorul" nu mai există, românii macedoneni nu mai sunt constituiţi în comunitate fiind toţi numai cetăţeni care vorbim mai sus, societatea Macedo-Română să nu mai fie invitată aparte căci membrii fostei societăţi Macedo-Română, deveniţi astăzi cetăţeni români vor fi prea fericiţi ca în această calitate, oricând să ia parte personal la bucuriile şi serbările Patriei lor de astăzi şi în viitor cum şi în ori ce alte ocaziuni."

Cu stimă,

(ss)

Anastasi Anton, Fraţii Mih. şi Vasile Cotta, Steriu D. Chittu, Tudor Ţârlea, C.I. Bandu, A. Gheorghiu, G.N. Dabo, Spirea H. Dimanie, Const. Ciomu, D. Beza, St.C. Belo, Tache T. Ciomu, Teodor N. Cişmigiu (=Cişmegiu), Marcu Panaiot, Constantin Dumitru, Sp. Frangu, C. Pelicudă.

Prin rezoluţie, primarul Constanţei, Virgil Andronescu, avea să dispună: „Se ia act şi în viitor nu se va mai invita Comunitatea că nu mai există". Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Constanţa, (în continuare se va cita S.J.A.N. Constanţa) fond Primăria municipiului Constanţa, dosar 29/1916, f. 9-9v; vezi şi Virgil Coman, *Conştiinţa apartenenţei la românitate a aromânilor din Constanţa reflectată într-un document din arhivele judeţene*, în „Cronica metropolitană", II, nr. 11, septembrie 2009, p. 2.

[10] St. Lascu, *De la populaţia romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii şi articole de istorie", nr. LXX, 2005, p. 52-53; vezi şi Idem, *Aşezarea românilor balcanici în*

sentimentul apartenenţei la poporul român, prin apeluri, memorii, scrisori adresate confraţilor şi autorităţilor de la Bucureşti au solicitat sprijin pentru a se aşeza în „ţara mamă”, România.

Deşi primele iniţiative şi acţiuni concrete privind emigrarea aparţinuseră aromânilor şi meglenoromânilor din Grecia, din regiunile Veria, Vodena şi Meglenia, în mod cu totul surprinzător, primii emigranţi nu au venit de aici, ci tocmai din Albania, din comuna Pleasa. Aceştia au sosit la Bucureşti, în data de 20 iulie 1925, pentru a fi împroprietăriţi în Dobrogea de Sud. La 26 octombrie 1925, pe apă, cu vaporul „Iaşi”, soseau la Constanţa, pentru a fi împroprietărite în aceeaşi parte a ţării, alte 200 de familii din Albania, de la Pleasa, Dişniţa şi Stropani.[11]

În prima parte a anului 1926 s-au stabilit în Dobrogea de Sud unele familii de aromâni[12] şi meglenoromâni[13] din Grecia. Emigrarea va continua

sudul Dobrogei (1913-1940) – cauze, împrejurări, efecte, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009, pp. 243-246.

[11] Idem, *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002, p. 35.

[12] Despre emigrarea şi împroprietarirea românilor balcanici în Dobrogea de Sud vezi: Nicolae Cuşa, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Constanţa: Edit. Muntenia, 1996, pasim; idem, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians în Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediţie bilingvă română-engleză), Constanţa: Edit. Ex Ponto, 2004, passim; Steriu T. Hagigogu, Constantin Noe, Vasile Th. Muşi, *Colonizarea macedoromânilor în Cadrilater*. Ediţie şi prefaţă de Emil Ţîrcomnicu, Bucureşti: Edit. Etnologică, 2005, passim // Este vorba de o ediţie anastatică a lucrărilor: Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, „Tip. Române Unite”, Bucureşti, 1927; Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938; Vasile Th. Muşi, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Române, Bucureşti, 1935 //; Ion Vulpe, *Vlahuria – Țara din vis – 80 de ani de la colonizarea Cadrilaterului*. Prefaţă de Gheorghe Zbuchea, Edit. Semne, Bucureşti, 2005, passim // Este vorba de o altă ediţie anastatică a lucrărilor menţionate mai sus, respectiv: Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, Bucureşti: „Tip. Române Unite”, 1927; Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938; Vasile Th. Muşi, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Române, Bucureşti, 1935.

[13] Despre emigrarea, împroprietărirea şi încetăţenirea meglenoromânilor în hotarele de sud-est ale României Mari vezi şi V. Coman *Di istoria armnjlor meglenits di Dobrugea di Not (1)*, transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix”. Revistă ti literatură shi istorii armânească, IV, nr. 10, 1998, p. 4; Idem, *Di istoria armnjilor-meglenits di Dobrogea di Not (2)* în, *Ibidem*, IV, nr. 11, 1998, p. 4; o altă versiune a aceluiaşi studiu a fost republicată sub titlul *Dit istoria-a meglenoromânilor tu Dobrugea di Sud (1926-1940)*, transpunere în

şi în 1928 când alături de aromâni din Grecia vor veni alte familii din Albania, de la Pleasa. Din anul 1933 numărul aromânilor care se aşează în judeţele Caliacra şi Durostor scade, însă, în toamna aceluiaşi an, sosesc câteva familii de moscopoleni din satele Greava, Nicea şi Lunca/Lânga. În anii 1936 şi 1937 vor veni altele, tot de moscopoleni, dar şi câteva familii de fărşeroţi din regiunea Muzachia[14]. Un an mai târziu, acest proces al emigrării şi împroprietăririi în Dobrogea de Sud s-a încheiat, deşi, în mod individual, unele familii se vor mai aşeza aici şi în anul 1939, fără a mai primi case şi terenuri agricole.

Amplul proces de dezvoltare economico-socială şi întărire a caracterului românesc în această regiune a ţării, sunt fenomene şi procese istorice pozitive. Din păcate, evolutia lor a fost întreruptă de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la 1 septembrie 1939. Mai mult, cum bine se ştie, în urma Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, România a fost obligată să cedeze Bulgariei judeţele Caliacra şi Durostor, etnicii români de aici fiind supuşi unui schimb obligatoriu de populaţie cu etnicii bulgari din judeţele Constanţa şi Tulcea, iar ulterior unui proces de reîmproprietărire. Prin urmare, aromânii originari din Albania stabiliţi iniţial în Dobrogea de Sud vor fi reîmproprietăriţi în judeţul Constanţa. Moscopolenii vor fi aşezaţi la Nisipari, iar fărşeroţii în municipiul Constanţa (cartierele Anadalchioi, Viile Noi şi pe mereaua Agigea), Palazu Mare şi Ovidiu.[15]

Arhivele Naţionale din judeţul Constanţa păstrează documente referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit individual sau colectiv în această parte a ţării. Ne propunem să prezentăm, pe scurt, principalele fonduri arhivistice pe baza cărora se pot cunoaşte aspecte din viaţa şi activitatea acestora.

Fondul Inspectoratul General Administrativ Constanța (1941-1949) a intrat în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în anul 1965 şi cuprinde, printre altele: corespondenţă cu Ministerul de Interne, corespondenţă cu prefecturile şi primăriile din raza de competenţă, corespondenţă cu structurile teritoriale de ordine şi siguranţă publică,

aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni”, 6, nr. 2, Partea I (Tom XIV), 1999, pp. 33-40; Idem, *Considerații privind împroprietărirea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultăţii de Arhivistică, XIV, serie nouă, 2008, pp. 115-132; Idem, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia” în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I, p. 311-325.

[14] Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2003, p. 14-15.

[15] *Ibidem*, p. 15-16. Pentru mai multe lămuriri, vezi şi anexele prezentului studiu.

inspecţii şi rapoarte de la prefecturile din subordine, anchete şi cercetări, bugete ale instituţiilor administrative ş.a.[16]

În cuprinsul fondului regăsim, între altele, rapoarte ale Inspectoratului General Administrativ Constanţa şi ale Prefecturii judeţului Constanţa referitoare la starea de spirit a populaţiei, procese-verbale de inspecţie ale funcţionarilor autorităţilor judeţene în localităţile judeţului, documente, inclusiv anchete şi cercetări, referitoare la „recolonizarea" evacuaţilor din Dobrogea de Sud pe baza cărora putem cunoaşte mai bine unele aspecte din evoluţia aromânilor din judeţul Constanţa, din perioada 1941-1949, inclusiv a celor originari din Albania.[17]

Fondul Prefectura județului Constanța (1897; 1905-1950) a fost preluat de Serviciul Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în trei etape, mai exact în anii 1965, 1975 şi 1981. Din păcate, o serie de documente au fost distruse în timpul ocupaţiei germano-bulgare (1916-1918), iar altele în perioada 1944-1946 când arhiva a fost mutată în diverse imobile unde instituţia a fost obligată de împrejurări să funcţioneze.[18]

Fondul cuprinde, între altele, ordine şi corespondenţă cu autorităţile centrale şi locale, rapoarte, dări de seamă, procese-verbale de inspecţie în localităţile judeţului, bugete de venituri şi cheltuieli ale primăriilor. Referitor la aromânii originari din Albania, importante prin conţinutul lor sunt documentele referitoare la ajutoarele acordate evacuaţilor din Dobrogea de Sud, autorizaţiile privind aşezarea provizorie a populaţiei în localităţile din judeţul Constanţa, corespondenţa privind evidenţa mişcării şi plasării refugiaţilor ş.a.[19]

Fondul Inspectoratul Cadastral Constanța (1882-1949) a fost preluat de Serviciul Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în trei etape, mai exact în anii 1962, 1968 şi 1978. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, între care: lucrări tehnice şi juridice privind măsurătoarea şi, după caz, exproprierea unor moşii (planuri, schiţe, caiete de calcul şi memorii descriptive), între care şi cea a aromânului Mihail Valaori din

[16] Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Constanța. Îndrumătoare arhivistice 13*, D.G.A.S. din R.S.R., Bucureşti, 1977, p. 16.

[17] Deoarece informaţiile se găsesc dispersate în numeroase dosare, se recomandă studierea întregului inventar al fondului.

[18] Cu excepţia unui dosar din anul 1897, lipsesc în întregime documentele din perioada 1878-1905, iar pentru perioada 1905-1919 se mai păstrează numai bugetele şi conturile definitive de venituri şi cheltuieli ale administraţiei judeţene. Vezi în acest sens, Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit*., p. 28.

[19] S.J.A.N. Constanţa, fond Prefectura judeţului Constanţa, dosare: 70/1940, 71/1940, 72/1940, 87/1940, 88/1941, 97/1941, 71/1942.

Nisipari[20], lucrări privind schimbul unor terenuri, corespondenţă diversă, procese-verbale, tabele cu persoane împroprietărite sau expropriate, situaţii statistice, ş.a. Prin conţinutul său bogat în informaţii, fondul are o valoare deosebită deoarece oferă posibilitatea celor interesaţi să cunoască evoluţia împroprietăririlor din judeţul Constanţa din anii imediat următori reintegrării Dobrogei la Statul român şi până la Reforma agrară din 1921, apoi modul în care s-au aplicat legile agrare din 1921 şi 1945, ş.a.[21]

În cuprinsul fondului regăsim însă şi unele informaţii referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit la Nisipari ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940[22], apoi la cei împroprietăriţi ca urmare a Reformei agrare din anul 1945 în municipiul Constanţa[23] şi Palazu Mare[24], dar şi corespondenţă cu Inspectoratul General al Colonizărilor din Dobrogea privind identificarea terenurilor rămase de la emigranţii germani şi bulgari, lucrări de comasare şi parcelare a terenurilor, atribuirea de terenuri evacuaţilor din Dobrogea de Sud ş.a.[25]

Fondul Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea (1941-1948) a fost identificat în cadrul procesului de prelucrare arhivistică a fondului Inspectoratul Cadastral Constanţa, fiind luat în evidenţa Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în anul 1968. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, dintre care menţionăm: corespondenţă referitoare la administrarea bunurilor luate de la repatriaţii germani şi evacuaţii bulgari din Dobrogea, lucrări privind identificarea, parcelarea şi atribuirea loturilor de cultură evacuaţilor din Dobrogea de Sud stabiliţi în judeţul Constanţa, procese-verbale, cereri, situaţii privind definitivarea lucrărilor de recolonizare a evacuaţilor din Dobrogea de Sud în judeţul Constanţa ş.a. În esenţă, documentele reliefează unele aspecte privind identificarea şi verificarea coloniştilor reîmproprietăriţi în judeţul Constanţa, situaţia proprietăţilor abandonate în Dobrogea de Sud, evaluarea acestora, atribuirea de loturi şi proprietăţi, planuri, schiţe ş.a.

În cuprinsul fondului regăsim şi documente referitoare la aromânii originari din Albania care au fost „recolonizaţi" în municipiul Constanţa

20 *Ibidem*, fond Inspectoratul Cadastral Constanţa, dosar 799/1935-1942.

21 Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit*., p. 137.

22 S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul Cadastral Constanţa, dosarele: 320/1925-1940, 321/1942-1944.

23 *Ibidem*, dosar 1110/1947-1948.

24 *Ibidem*, dosar 1230/1946-1948.

25 *Ibidem*, dosarele: 1449/ 1939-1949, 1452/1940-1941, 1462/1942-1943, 1468/ 1943-1947.

(cartierele Anadalchioi, Viile Noi şi mereaua Agigea), Palazu Mare şi Nisipari.[26]

Fondul Camera de Comerț și Industrie Constanța (1920, 1922, 1924-1926, 1928, 1931, 1933-1949) a intrat în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în anul 1969 şi cuprinde mai multe categorii de documente, printre care: corespondenţă diversă, procese-verbale întocmite de comitetul de direcţie, dosare ale firmelor comerciale şi industriale, registre pentru înscrierea firmelor individuale şi sociale ş.a.[27]

În cuprinsul fondului regăsim o serie de documente referitoare la firmele unor comercianţi aromâni stabiliţi la Constanţa după 1878, dar şi a altora veniţi după 7 septembrie 1940[28]. Merită subliniat faptul că unele documente ne oferă date precum denumirea firmei, emblema, numele şi prenumele comerciantului, naţionalitatea, data şi locul naşterii, obiectul şi felul comerţului, sediul firmei şi al sucursalelor, data începerii activităţii comerciale, activitatea desfăşurată anterior de comerciant ş.a.

Fondul Camera de Muncă Constanța (1933-1940) a intrat în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în anul 1956 şi cuprinde, printre altele: documente privind pregătirea profesională, aplanarea conflictelor de muncă, a raporturilor de serviciu între salariaţi şi patroni, contracte individuale şi colective de muncă, reglementarea şomajului, ocrotirea minorilor şi femeilor, controlul străinilor ş.a. În cuprinsul fondului regăsim numeroase dosare de calificare ale meseriaşilor, inventariate alfabetic, care ne oferă o serie de date biografice, fotografia celui în cauză, dar şi meseria în care primea calificarea, o parte dintre aceştia fiind aromâni originari din Albania.[29]

Fondul Primăria municipiului Constanța (1878-1975) a fost preluat de Serviciul Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în mai multe etape, mai exact în anii 1965, 1977, 1987, 1989. Acesta cuprinde numeroase documente referitoare la evoluţia administrativă, economică, politică, socială şi culturală a Constanţei după 1878. În ceea ce priveşte informaţiile

---

[26] *Ibidem*, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosarele: 1/1947-1948, 5/1947, 6/1947, 61/1947, 65/1947, 88/1947 şi 89/1947-1948.

[27] Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit*., p. 146.

[28] Vezi, spre exemplu, datele referitoare la comercianţii: Balamaci Constantin, Balamaci Hristu, Sotir Hristu, Sotir Vasile. S.J.A.N. Constanţa, fond Camera de Comerţ şi Industrie Constanţa, înregistrările din registrele firmelor individuale cu numerele: 1903, 2883, 5551, 5988.

[29] Vezi, spre exemplu, datele referitoare la meseriaşii: Balamaci Tamache – cizmar, Barde Vanghele – zidar, Bardi Ilie – zidar, Bardi Gligore – zidar, Baţu Aurel – bărbier, Culeţu Virgil – bărbier, Pitu Constanda – tricoteză ş.a. S.J.A.N. Constanţa, fond Camera de Muncă Constanţa, dosarele cu numerele: 694, 695, 696, 732, 737, 2888, 8623.

referitoare la aromâni în general, pentru ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului următor sunt importante prin conţinutul lor documentele privind obţinerea de subvenţii pentru familiile, respectiv elevii nevoiaşi, listele de alegători ale Camerei de Comerţ şi, nu în ultimul rând, registrele de procese-verbale ale Consiliului Local. În cuprinsul fondului regăsim şi o serie de informaţii referitoare la evacuaţii din Dobrogea de Sud stabiliţi în municipiul Constanţa.[30]

Fondul Primăria orașului Ovidiu (1920-1968) a fost preluat de Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în două etape, mai exact în anii 1968 şi 1986. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, între care: lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1921, lucrări de inventariere a bunurilor primăriei din localitate, lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1945, registre agricole, registre de decizii ale comitetului executiv al comunei Ovidiu, registru cu procese-verbale ale şedinţelor comitetului executiv, dări de seamă statistice ale fostului sfat popular al comunei Ovidiu ş.a. Importante prin conţinutul lor sunt şi documentele referitoare la aromânii originari din Grecia şi Albania evacuaţi din Dobrogea de Sud şi reîmproprietăriţi în Ovidiu.[31]

Fondul Primăria comunei Nisipari (1931-1950) a intrat în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale în anul 1988 şi cuprinde, între altele: ordine şi corespondenţă primite de la organele administraţiei judeţene, date privind repatrierea germanilor din localitate, lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1945, activitatea Comitetului provizoriu, ş.a. Importante prin conţinutul lor sunt şi documentele referitoare la aromânii originari din Albania evacuaţi din Dobrogea de Sud şi reîmproprietăriţi în Nisipari.[32]

Sigur, alături de aceste fonduri mai sunt şi altele care ne oferă o serie de informaţii despre aromâni în general, inclusiv despre fărşeroţi şi moscopoleni. Între acestea, merită a fi amintite: *Rezidența Ținutului Marea* (1938-1940), *Inspectoratul Regional de Poliție Constanța* (1938-1949), *Chestura Poliției Constanța* (1931-1949), *Inspectoratul Regional de Jandarmi Constanța* (1941-1949), *Legiunea de Jandarmi a Județului Constanța* (1894-1949), *Direcția Regională de Statistică Dobrogea* (1941-1954), *Inspectoratul Școlar al Județului Constanța* (1915-1951), *P.C.R. Comitetul Județean Constanța* (1950-1989) ş.a.

Ajunşi la finalul demersului considerăm necesar să mai prezentăm o serie de Tabele nominale cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi"

[30] S.J.A.N. Constanţa, fond Primăria municipiului Constanţa, dosarele: 69/1940; 75/1942.

[31] *Ibidem*, fond Primăria oraşului Ovidiu, dosarele: 30/1942, 36/1948 şi 39/1948.

[32] *Ibidem*, fond Primăria comunei Nisipari, dosarele: 11/1941, 12/1941 şi 30/1948.

în judeţul Constanţa, în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940. Documentul se află în patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale, în fondul: Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea (1947) şi Primăria oraşului Ovidiu (1942, 1948).[33]

ANEXĂ

1.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi" în municipiul Constanţa, centrul Anadalchioi, judeţul Constanţa

Nr. crt	Nume şi prenume	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Ţara	Comuna	Judeţul		
1.	Fotu Pandu şi Costanda	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	3
2.	Balamace Gh. Hristu	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	7
3.	Sabu St. Hristu	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	5
4.	Ciufecu D. Nasta moşt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	5
5.	Ciufecu N. Mihail	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	5
6.	Nacea Sotir Hristu	Coriţa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	3

[33] La elaborarea tabelelor nominale am avut în vedere numele şi prenumele, localitatea şi ţara de origine, localitatea şi judeţul de unde au fost evacuaţi, data stabilirii în centru şi numărul membrilor de familie. Pentru localitatea Ovidiu, am apelat la documentele din fondul Primăria oraşului Ovidiu, din anii 1942 şi 1948, deoarece în fondul Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea nu există tabele pentru această localitate. Din păcate, în acest caz nu sunt menţionate ţara şi locul de origine astfel încât am fost nevoiţi să îi menţionăm pe toţi aromânii, indiferent de locul de provenienţă. Totodată, mai precizăm că nu am intervenit asupra numelor de familie, ci numai asupra denumirii unor localităţi înscrise greşit de funcţionarii care au întocmit documentele.

7.	Balamaci Gh. Costică	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	7
8.	Marani H. Gachi	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	5
9.	Manole Gh. Dumitru moşt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	6
10.	Prevenca Sotir	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
11.	Ruca D. Pandu	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	6
12.	Pitu T. Pericle	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	2
13.	Babaiane Haralambie	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	4
14.	Balamace Gh. Lambru	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	8
15.	Tate Iancu Mihale	Coriţa	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1941	5

- S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 6/1947, f. 1-19.

2.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi" municipiul Constanţa şi definitivaţi pe rezerva rămasă la Agigea, judeţul Constanţa

Nr. crt	Nume şi prenume	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Ţara	Comuna	Judeţul		
1.	Carabină Cristache	Coriţa	Albania	Baltagiul Nou	Durostor	1947	2
2.	Sola H. Vasile	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1947	3

- S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 1/1947, f. 39-41.

3.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi” în municipiul Constanţa, centrul Viile Noi, judeţul Constanţa

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Ţara	Comuna	Judeţul		
1.	Babu Anastase	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1941	6
2.	Babu T. Dionisie	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	4
3.	Babu Leonida	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1944	5
4.	Babu Tomache	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1941	9
5.	Ciufecu D. Alexandru	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	4
6.	Ciufecu D. Vasilichia	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	4
7.	Ciufecu D. Virgil	Pleasa	Albania	Carol II	Durostor	1940 Cţa	3
8.	Pitu Tegu	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940 Cţa	3
9.	Culeţu C. Dionisie	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	7
10.	Culeţu L. Culicea Dumitru	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	5
11.	Faţi Naşu	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	6
12.	Gitti St. Nicolae moşt.	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	3
13.	Morova Gheorghe moşt.	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1941	3
14.	Morova I. Costică	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	6
15.	Mustaca Ianuli	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	4
16.	Mustaca I. Pericle	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	6
17.	Popescu Pandu	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	8

18.	Stilu N. Dionisie	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	5
19.	Stilu N. Joiţa	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	1
20.	Stilu N. Vanghele	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	5
21.	Şuta N. Anghelina moşt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
22.	Teja Haralambie moşt.	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	6
23.	Teja Spiru Stelian	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	4
24.	Culeţu Mihail	Pleasa	Albania	Calipetrova	Durostor	1940	3
25.	Spau Achile	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	4
26.	Şuţa N. Dumitru	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
27.	Morova Ion şi Morova Ecaterina	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1941	3

- S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul General al Colonizării Dobrogea, dosar 89/1947, f. 28-42.

4.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi” în centrul Palazu Mare, judeţul Constanţa

Nr. crt	Numele şi prenumele	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Ţara	Comuna	Judeţul		
1.	Bileca M. Hristu	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	7
2.	Bileca M. Dumitru prin văduva Olimpia cu moşt.	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5

3.	Bileca M. Nicolae prin văduva Despina cu moşt.	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
4.	Babu T. Gheorghe	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	4
5.	Bardu St. Mata	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1943	5
6.	Bileca M. Costa	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
7.	Bileca C. Tamache	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
8.	Bebu T. Hristu prin văduva Domnica	Pleasa	Albania	General Praporgescu	Durostor	1942	2
9.	Bujicu N. Hristu	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
10.	Culeţu Mih. Epaminda	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
11.	Culeţu Mihail prin văduva Ecaterina	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	-
12.	Culeţu M. Sotir	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
13.	Culeţu Niculae	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	4
14.	Culeţu Petre	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
15.	Culeţu Constantin prin văduva Statula cu moşt.	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	5
16.	Dima D. Spiru	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	7
17.	Dima S. Dima prin văduva Sofia cu moşt. Ilie	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	4
18.	Dima Elena văduvă	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	2
19.	Dima Aristide	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	4
20.	Franghi Alex. Costa prin văduva Maria cu moşt. Mărgărit	Coriţa	Albania	Aidemir	Durostor	1942	5

21.	Gace Gh. Zorica văduvă	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	1
22.	Ghiţă Andrei	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	4
23.	Mustaca T. Tacu	Dişniţa	Albania	Fraşari	Durostor	1945	6
24.	Mâcă D. Niculae	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	1
25.	Mizu V. Dumitru prin moşt. Vanghele şi Costa	Pleasa	Albania	General Praporgescu	Durostor	1943	2
26.	Mâcă D. Gheorghe	Coriţa	Albania	Regina Maria	Durostor	1942	4
27.	Manole P. Gheorghe	Coriţa	Albania	Suneci	Durostor	1942	5
28.	Pitu Atanase prin văduva Anastasia cu moşt.	Dişniţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	3
29.	Pitu At. Gheorghe	Dişniţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	4
30.	Pitu A. Vasile	Dişniţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	3
31.	Spau A. Spiru	Dişniţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	6
32.	Pitu At. Dumitru	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	4
33.	Martagnea At. Spiru	Colonia	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1947	5
34.	Martagnea At. Dimu prin Zorica pers şi ca tut. Legală a minorilor Sotir, Hristu, Polixenia şi Domnica Martagnea	Colonia	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1947	4
35.	Bileca Gheorghe	Coriţa	Albania	Fraşari	Durostor	1942	3
36.	Bileca C. Vanghele	Pleasa	Albania	Fraşari	Durostor	1940	3
37.	Tănase Sotir Nacea	Coriţa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	4

- S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 65/1947, f. 1-19.

5.

Tabel nominal cu aromânii aşezaţi în centrul Ovidiu, satul Cocoşu judeţul Constanţa

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Localitatea de unde a fost evacuat		Localitatea unde se află astăzi		Nr. membrilor de familie
		Comuna	Judeţul	Comuna	Satul	
1.	Muşi Vasile	Ceamurlia	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
2.	Mora G. Toma	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
3.	Mora G. Mihai	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
4.	Tase T. Cristu	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
5.	Scona Nicolae	Bazargic	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
6.	Mora Gh. Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
7.	Anton Muşi Gache	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
8.	Tase D. Gheorghe	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
9.	Dică Foto Hristu	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
10.	Dina Atanase	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
11.	Gumeni At. Dtru	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
12.	Mita Gr. Gheorghe	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
13.	Topangea Gh. Ion	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
14.	Gache Nicolae	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	3
15.	Gache A. Petre	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
16.	Lambru Tănase	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
17.	Vanghele A. Gache	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	7
18.	Dumitra Dina	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
19.	Hristu Scrupa	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	8
20.	Gh. Ionescu	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	10
21.	Gh. H. Macu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	7
22.	D-tru Zolm	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	8
23.	Anastase Cutabiţa	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
24.	Scupra Pericle	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
25.	Taşula Gache	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	7
26.	Tega Mih. Dtru	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	8
27.	Muşi Nicolae	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4

28.	Tasu Lambru	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
29.	Mita Tase Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
30.	Topangea Taşu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	1
31.	Geravela Ion	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	3
32.	Geravela Gheorghe	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
33.	Libu E. Hristu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
34.	Libu E. Ion	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	8
35.	Libu E. Nicolae	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
36.	Tase N. Ahile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
37.	Mora Gh. Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
38.	Caramişin Petre	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
39.	Geana Tase Atanase	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	10
40.	Sinane Vasile	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
41.	Lambru Aristide	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
42.	Cristu Lambru	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	4
43.	Dtru Gh. Condulimazi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
44.	Gh. Condulimazi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
45.	Hristu Manaculi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
46.	Stere Fota	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	6
47.	Ecaterina Fota	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	1
48.	Dionisie Jujea	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
49.	Tasula Fota	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
50.	Gh. Tegu	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	7
51.	Cristea Nicolae	Ahmatlar	Durostor	Ovidiu	Cocoşu	1
52.	Geambaşu Marin	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	5
53.	Ion Hagi Bira	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
54.	Tănase Hagi Bira	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
55.	Sotir Dabura	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
56.	Virgil Lagara	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	2
57.	Ion Moret	Ahmatlar	Durostor	Ovidiu	Cocoşu	3
58.	Ion Geambaşu	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocoşu	2
59	Franico Elena	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocosu	4

- S.J.A.N. Constanţa, fond Primăria oraşului Ovidiu, dosar 30/1942, f. 156-158.

6.

Tabel nominal cu aromânii „recolonizaţi” în centrul Ovidiu, satul Cocoşu judeţul Constanţa

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Observaţii
1.	Buciuneană Dionisie	
2.	Cotabiţa Atanase	
3.	Cacaughiva Dumitru	
4.	Cuşa Gh. Stere	
5.	Criciu D. Vasile	
6.	Caraiorgu Maria moşt.	
7.	Criciu Dumitru	
8.	Cotabiţa Mihail moşt.	
9.	Cotabiţa Anastase	
10.	Caleşu Nasta	
11.	Caprinciu Mihail moşt.	
12.	Caramişin Petre	
13.	Criciu D. Cristu	
14.	Dima C. Tănase	
15.	Cuşa Gheorghe	
16.	Colci Dumitru	
17.	Colci D. Dionisie	
18.	Dica Foti Spiru	
19.	Fotu Stere	
20.	Fotu Tasula	
21.	Fotu Vanghele	
22.	Gache Vanghele moşt.	
23.	Giumba Taşu Hristu	
24.	Giumba Hristu Ion	
25.	Gherasie Gh. Nicolae	
26.	Gherase Constantin	
27.	Geambaşu Marin	
28.	Gherase Lambru	
29.	Gache Hr. Tasula	
30.	Gearavela M. Gheorghe	
31.	Gumeni Dumitru	

32.	Ionescu Gheorghe	
33.	Iancu Hr. Ion	
34.	Joga Tache	
35.	Joga Dionisie	
36.	Libu E. Hristu	
37.	Lambru Aristide moşt.	
38.	Lolea Hristu	
39.	Libu Niculae	
40.	Libu Ion	
41.	Mihai Gheorghiţă moşt.	
42.	Lungu Elena	
43.	Mora C. Vasile	
44.	Macu Hr. Gheorghe	
45.	Mora Gheorghe	
46.	Mora Hristu	
47.	Mita Vasile Tase	
48.	Mora Vasile	
49.	Muşi Vasile	
50.	Nasta Ion	
51.	Pitu Dumitru	
52.	Panaia Spiru Stere	
53.	Pacea Hristu	
54.	Scupra Gh. Hristu	
55.	Stelian St. Buta	
56.	Tudor Gh. Ştefan	
57.	Tase Chiraţa v-vă	
58.	Tapangea Iancu	
59.	Tapangea Taşu	
60.	Teja M. Vasile	
61.	Tase N. Achile	
62.	Taşu Lambru	
63.	Vecu Gheorghe	
64.	Zdru Gh. Nicolae	
65.	Zdru Atanase	
66.	Zdru N. Gheorghe	
67.	Tega M. Dumitru	

- S.J.A.N. Constanţa, fond Primăria oraşului Ovidiu, dosar 39/1948, f. 25-27.

7.

Tabel nominal cu aromânii „recolonizaţi” în centrul Ovidiu, satul Cocoşu judeţul Constanţa

Nr. crt.	**Numele şi prenumele**	**Observaţii**
1.	Bagia Enache	
2.	Babaiani Haralambie	
3.	Balamace Gh. Lambru	
4.	Balamace Gh. Hristu	
5.	Babu St. Hristu	
6.	Buga Vasile	
7.	Ciufecu D. Nasta moşt.	
8.	Caravede Gh. Langa	
9.	Condulimaş Gheorghe	
10.	Caraveli Zisi	
11.	Papagheorghe Atanase	actul neautentificat
12.	Varsami Stere Ecaterina	neautentificat
13.	Cavachi N. Ion moşt.	
14.	Carasimu Pr. Steriana	
15.	Hristu Nicolae	neidentificat
16.	Verioti Hristu Costea	neidentificat

- S.J.A.N. Constanţa, fond Primăria oraşului Ovidiu, dosar 39/1948, f. 29.

8.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizaţi” în centrul Nisipari, judeţul Constanţa

Nr. crt.	**Numele şi prenumele**	**Originar**		**Evacuat**		**Data stabilirii în centru**	**Nr. mem-brilor de familie**
		Comuna	**Ţara**	**Comuna**	**Judeţul**		
1.	Belu Vanghelia	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	3
2.	Barde Vanghele	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1943	4

3.	Constantin C. Ion	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	7
4.	Iordan St. Andrei	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	5
5.	Ilina M. Gheorghe	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	3
6.	Gare Toma	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
7.	Gare Simion	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
8.	Gare Petre	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
9.	Gara G. Grigore	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	3
10.	Gara Spiru Stavre	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	-
11.	Văduva Gare Duşa	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
12.	Ioga N. Petre	Moscopole	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
13.	Mangre Dumitru Andrei	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
14.	Mangri Nicola Tase	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
15.	Sarziu M. Lazăr	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
16.	Târziu Nicolae	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
17.	Târziu St. Ion	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
18.	Târziu Namu	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
19.	Văduva Truşi Topa	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
20.	Iani Fila prin Haralambie Tone moşt.	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1
21.	Tone N. Vasile	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
22.	Zoga Lambru	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	9
23.	Ciucea Vangheli	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
24.	Sare T. Marina	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	2
25.	Gare Spiru Tache	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
26.	Mangri Mihail	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
27.	Tabase Lambru prin moşt. Maria Lambru	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1
28.	Tane Fana	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1

29.	Mangre Nicolae	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
30.	Gave S. Nicolae	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
31.	Mangu Pericla	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	3

- S.J.A.N. Constanţa, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 61/1947, f. 1-13

BIBLIOGRAFIE

a) Fonduri de Arhivă

Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Constanţa, fondurile:

Camera de Muncă Constanţa, dosarele: 694, 695, 696, 732, 737, 2888, 8623.

Inspectoratul Cadastral Constanţa, dosare: 320/1925-1940, 321/1942-1944, 799/1935-1942, 1110/1947-1948, 1230/1946-1948, 1449/ 1939-1949, 1452/1940-1941, 1462/1942-1943, 1468/1943-1947.

Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosarele: 1/1947-1948, 5/1947, 6/1947, 61/1947, 65/1947, 88/1947 şi 89/1947-1948.

Prefectura judeţului Constanţa, dosarele: 70/1940, 71/1940, 72/1940, 87/1940, 88/1941, 97/1941, 71/1942.

Primăria municipiului Constanţa, dosarele: 69/1940; 75/1942

Primăria comunei Nisipari, dosarele: 11/1941, 12/1941 şi 30/1948.

Primăria oraşului Ovidiu, dosarele: 30/1942, 36/1948 şi 39/1948.

b) Lucrări. Studii. Articole

Coman Virgil, *Considerații privind împroprietărirea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul". Anuarul Facultăţii de Arhivistică, XIV, serie nouă, 2008.

Coman Virgil, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia" în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

Coman Virgil, *Conștiința apartenenței la românitate a aromânilor din Constanța reflectată într-un document din arhivele județene*, în „Cronica metropolitană”, II, nr. 11, septembrie 2009.

Cuşa Nicolae, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanţa, 1996.

Cuşa Nicolae, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians în Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediţie bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanţa, 2004.

Dumitraşcu Gheorghe, *File de genealogie macedo-română. Familiile Valaori şi Bănică*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a V-a, 28-29 august 1999*, Editura Fundaţiei „Andrei Şaguna”, Constanţa, 1999.

Dumitraşcu Gheorghe, Gheorghe Lavinia-Dacia, *Noi contribuții la genealogia familiilor de macedo-români, Valaori și Bănică din satul Nisipari, județul Constanța, în Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a VI-a, 25-26 august 2000*, Editura Fundaţiei „Andrei Şaguna”, Constanţa, 2000.

Hagigogu T. Steriu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, Tip. „Române Unite”, Bucureşti, 1927.

Hâciu N. Anastase *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Ediţia a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanţa, 2003.

Lascu Stoica, *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002.

Lascu Stoica, *Românii balcanici în Dobrogea (Până la Primul Război Mondial)*, în *Omagiu istoricului Constantin Bușe* (coord. Horia Dumitrescu), Editura Pallas, Focşani, 2004.

Lascu Stoica, *De la populația romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii şi articole de istorie”, nr. LXX, 2005.

Lascu Stoica, *Așezarea românilor balcanici în sudul Dobrogei (1913-1940) – cauze, împrejurări, efecte*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

Mateescu Tudor, Aromânii în Dobrogea înainte de 1877, în „Revista Arhivelor”, LXX, vol. LV, nr 1/1993.

Muşi Th. Vasile, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Română, Bucureşti, 1935.

Noe Constantin, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938.

Pindean Alex [Stoica Lascu], *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, I, nr. 2/special, 1992.
Saramandu Nicolae, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2003.
Stanciu Marin, Răducănescu Aurelia, Iacob Maria, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Constanța. Îndrumătoare arhivistice 13*, D.G.A.S. din R.S.R., Bucureşti, 1977.

IV. CONSIDERAŢII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

Dr. Maria MAGIRU
Director – Muzeul de Artă Populară Constanţa

Cercetarea ştiinţifică a identităţii popoarelor a început abia în secolul al XIX-lea, sub influenţa curentului romantic, care aducea în lumina tiparului imensa bogăţie şi frumuseţe a folclorului literar, făcând din cultura tradiţională stindardul luptei de eliberare a etniilor oprimate în fruntariile imperiilor.

Formă perfectă de limbaj pictural, fotografia, alăturându-se tiparului, a devenit o nepreţuită unealtă de cercetare ştiinţifică, dezvăluind lumii secolului al XIX-lea frumuseţea arhitecturii tradiţionale şi a obiectelor create de meşterii satelor, pitorescul costumelor populare, scene din viaţa unor colectivităţi rurale şi trăsăturile specifice diverselor etnii, imortalizate în expresivele portrete fotografice ale vremii.

La numai zece ani după apariţia cinematografiei, fraţii Miltiade şi Ienache Manachia au pus filmul în slujba cauzei aromânilor din Pind, înregistrând între anii 1906-1911, scene din viaţa locuitorilor din Avdela, Veria şi alte zone ale Macedoniei greceşti, preţioase documente aflate azi în arhivele din Grecia, Republica Macedonia şi România.

Preocupările sistematice pentru cunoaşterea şi analiza fizionomiei morale şi culturale a popoarelor au dat naştere unor ştiinţe precum sociologia, etnografia, etnolingvistica, psihologia, care s-au dezvoltat în perioada apariţiei statelor naţionale, pe cenuşa fostelor imperii dezintegrate de prima conflagraţie mondială a secolului XX, izbucnită în Balcani, „butoiul de pulbere al Europei”.

Spre deosebire de alte arii geografice ale continentului, Peninsula Balcanică prezintă o compoziţie etnică extrem de variată, întâlnindu-se în anumite zone, aşezate unele lângă altele, sate greceşti, aromâne, slave, albaneze, turceşti sau mixte, pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Răsărit şi apoi al Imperiului Otoman dându-şi întâlnire, de-a lungul istoriei, diverse neamuri şi civilizaţii din Orient şi din Occident, din nord şi din sud.

Structura geografică predominant muntoasă, condiţiile economice şi politice au contribuit din plin la deplasări masive şi repetate de populaţii,

nepermiţând popoarelor să-şi menţină individualitatea etnografică în limite teritoriale foarte precise.

Asupra aspectelor legate de originea aromânilor, (macedoromânilor), asupra limbii vorbite de ei, cât şi a legăturilor ce le au cu românii nord-dunăreni, s-au exprimat condeie avizate, aparţinând mai multor discipline umaniste.

Demersul nostru ştiinţific urmăreşte cercetarea etnografică a dezvoltării formelor de cultură materială şi spirituală ale aromânilor, aflate de-a lungul istoriei în contact cu diferitele forme de cultură ale popoarelor învecinate (greci, albanezi, sârbi, bulgari, turci), cât şi cu cele asemănătoare ramurii familiei latinităţii nord-dunărene, facilitate de mobilitatea impusă de viaţa pastorală, cărăuşie şi negoţ, ce-au constituit ocupaţiile de bază ale comunităţii aromâneşti.

Dacă lucrările cu caracter istoric şi lingvistic sunt numeroase, asupra aromânilor aplecându-se, cu dăruire şi pasiune, mulţi cercetători erudiţi, unii dintre ei fiind chiar de origine aromână, în schimb cele consacrate aspectelor etnografice se reduc, în timpuri îndepărtate, la cronicarii şi istoricii bizantini, mai târziu, la relatările unor călători străini care au vizitat în cursul secolelor XVII, XVIII şi XIX, ţinuturile locuite de aromâni, iar în prima parte a secolului al XX-lea, la operele fundamentale ale învăţaţilor Th. Capidan şi Tache Papahagi.

Prin prezentul studiu încercăm să aducem o serie de informaţii şi date de natură etnografică care sa consolideze argumentele istoricilor şi lingviştilor.

În cercetarea problematicii legate de aromâni am pornit de la analiza informaţiilor bibliografice, cât şi de la observarea directă, nemijlocită a realităţii etno-lingvistice, prin efectuarea anchetelor de teren o dată, în satele cu populaţie aromânească din zona Constanţei şi apoi în Albania.

Comunitatea aromânească fărşerotă se prezintă ca o unitate organică de viaţă, ce îmbracă unele aspecte particulare, specifice, determinate de un complex de factori, dar şi unele trăsături generale, comune aromânilor de pretutindeni, aspecte ce vor fi subliniate de prezentul studiu.

S-a urmărit interdependenţa formelor de cultură în măsura în care acestea reflectă desfăşurarea modului tradiţional de viaţă al comunităţii fărşerote, constituind o bază pentru noi deschideri ştiinţifice.

Consideraţii de ordin istoric şi lingvistic

Generaţia instruită după cel de-Al Doilea Război Mondial, când nu mai existau şcoli şi biserici româneşti în Peninsula Balcanică, a ajuns să

aibă despre aromână doar cunoştinţe reduse, devenind bilingvă: aromâna vorbită şi limba oficială (greaca, de exemplu) ca limbă scrisă şi vorbită.[1]

„Macedoromânii" cum i-a denumit Th, Capidan în 1937[2], sau „macedovlahi" cum a propus acad. Matilda Caragiu-Marioţeanu[3], sunt cunoscuţi azi în statele balcanice sub denumiri şi epitete precum: „vlahi" şi „cuţo-vlahi" în Grecia; în Republica Macedonia cu numele oficial de „vlasi", iar în presă şi cărţi „macedono-vlasi" sau „vlaho-macedoni".

Cu excepţia Republicii Macedonia, nici o altă ţară balcanică nu recunoaşte existenţa acestei etnii, iar numărul aromânilor poate fi doar aproximativ. Dacă în perioada antebelică ei reprezentau 21% din populaţia Greciei, astăzi statistica oficială ne dă cifra de 98% greci şi 2% alte etnii, conform reputatei publicaţii americane „The World Almanac", 1997.[4]

Ce s-a întâmplat cu cei 21% macedoromâni de au putut încăpea în cele doua procente de turci, albanezi, slavi şi alte etnii aflate azi în Grecia, deci un total de 210.571 „străini" la o populaţie de 10.528.594 locuitori?

R.F. Iugoslavia (în 1992, înainte de desprinderea Croaţiei, Sloveniei, Macedoniei, Bosnei şi Herţegovinei) avea 10.614.558 locuitori, dintre care 63% sârbi, 14% albanezi, 6% muntenegreni. Ne întrebăm ce sunt ceilalţi 13% nenominalizaţi?

Datele din 1997 ne dau pentru Albania 3.249.136 locuitori dintre care 95% albanezi, 3% greci şi 2% alte etnii, dar unele publicaţii, mai ales greceşti ne informează (din considerente politice) despre existenţa în Albania a unei populaţii de aproximativ 250.000 până la 300.000 de Vlahi, pe care îi numesc „greci vlahofoni".[5]

Bulgaria cu o populaţie de 8.612.757 locuitori, are 85% bulgari, 8,5% turci şi 6,5% alte etnii.

Dintre republicile desprinse din Iugoslavia, Macedonia cu 2.104.035 locuitori, declară 65% macedoneni şi 22% albanezi, principalele limbi vorbite fiind macedoneană, albaneză, turcă şi sârbo-croată.[6]

Nicăieri nu apare menţionată, în aceste statistici vehiculate pe tot globul, etnia aromână sau macedoromână.

Cercetătoarea Matilda Caragiu-Marioteanu atrăgea atenţia, în al său

---

[1] Mihaela Bacu, *Între aculturare şi asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, Bucureşti, 1996, p. 162.

[2] Th. Capidan, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des pupulations roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucarest, 1937.

[3] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Un dodecalog al aromanilor,* în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 177.

[4] Apud *The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997, p. 769.

[5] Mihaela Bacu, *op. cit*., p. 167.

[6] Apud *The World Almanac...*, p. 795.

„Dodecalog” al aromânilor, asupra confuziei ce o produce utilizarea termenului Macedonia/Makedonia, ca şi a adjectivului macedonean/ makedonski: „A da numele Makedonia unei republici slave create după război şi care are frontieră cu o provincie grecească... care se numeşte tot Makedhonia, înseamnă a crea confuzie... ”.[7]

Aceaşi confuzie o produce şi folosirea termenului „limbă macedoneană” în „The World Almanac” (1997).[8]

Consideraţii de ordin etnografic

Sub Comneni, vlahii, care deţineau mii de turme, s-au bucurat de o serie de libertăţi, coborând pentru iernatic în câmpiile Macedoniei şi, mai cu seamă, în Turcia, denumită de Homer „mama oilor”, şi ajungând cu turmele până în Asia Mică în căutare de păşuni grase.[9]

Autorii bizantini au furnizat, uneori, date succinte asupra unor piese ce făceau parte din costumul aromânesc. Astfel, în secolul al XII-lea, poetul boem Ptochprodomos, de la curtea Comnenilor, se arăta uimit de polifuncţionalitatea unui element de port, numit, capă, ce servea când de cojoc, când de plapumă, când de cămaşă.[10]

Brânzeturile, ca şi ţesăturile de lână, prelucrate de femeile aromânce, erau foarte căutate şi apreciate în Bizanţ. Astfel, în veacul al XIV-lea, poetul Manuel Philes, va solicita una din acele ţesături groase de lână, cu care se îmbrăcau ciobanii din Tracia, iarna când era foarte frig, probabil sarica (sarca), cuvânt de origine latină, cum denumeşte Tache Papahagi acest cojoc lung din blană, o piesă nelipsită din costumul păstoresc.[11]

Manuel Philes descrie tunsul oilor şi toate operaţiile legate de prelucrarea lânii.

Cronicarul bizantin, de o mare erudiţie, Nichita Choniates, ce-a îndeplinit numeroase funcţii în ierarhia oficială a Constantinopolului, una dintre ele fiind şi aceea de reprezentant al curţii imperiale şi însoţitor al împăratului Isac Anghel la expediţiile armatei bizantine împotriva vlahilor balcanici, a fost de nenumărate ori martor ocular, descriind evenimentele petrecute în timpul vieţii sale, confirmate şi de alte izvoare contemporane, franceze, italiene şi germane.

[7] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit*., p. 177-178.

[8] Apud *The World Almanac...*, p. 737.

[9] George Murnu, *Românii din Bulgaria medievală*, în Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tomul IX, mem. 4, Bucureşti, 1939, p. 16.

[10] Apud Petre S. Năsturel. *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 71.

[11] *Ibidem*, p. 71-72.

Choniates ne-a lăsat portretul unui vlah balcanic, cu o rezistenţă etnică aparte, aşezat în faţa tuturor intemperiilor istorice, oţelit în asprimile vieţii, „înfundat în piei de oaie”, cu picioarele acoperite de lână şi de cârpe grosolane”. (Cronicarul bizantin se referă, probabil, în acest text – aşa cum subliniază savantul Petre S. Năsturel – la încălţările tradiţionale, compuse din obiele şi opinci, pe care le purtau păstorii aromâni, piese uşoare şi adecvate drumurilor lungi, obositoare, parcurse de aceştia.)[12]

Într-o scrisoare a arhiepiscopului Dimitrie Chomatiqnos de Ohrida este menţionată o piesă textilă, specifică populaţiei aromâneşti până în zilele noastre, şi anume cerga: „o pătură de păr de ied numită în limba barbară tzerga”, pe care înalta faţă bisericească o cumpărase de la un vlah din Orhid.

Cergile de oaie se ţes şi astăzi de femeile aromânce dobrogene, poartă un nume aromânesc „flukata”, provenit din latinul floccus (smoc de lână). Ele se întrebuinţau de către aromâni la căptuşitul corturilor în care locuiau pe timpul verii. Se confecţionau din lână groasă, de calitate superioară, cu fir lung şi lucios. În cursul operaţiei de ţesut, se trăgeau firele în vederea realizării miţelor.

Asemănarea dintre căciula tradiţională şi forma unor adăposturi aromâneşti le-a dat locuitorilor acestora numele de Katsulophaneremitai.[13]

În ceea ce priveşte locuinţele, izvoarele bizantine menţionează termenul kasai – latinul casa, aromânescul şi românescul casă – al vlahorinhiţilor.[14]

Choniates vorbeşte cu dispreţ despre aşa-numitele hopogee – locuinţe semi-îngropate, afirmând că aromânii din Bulgaria locuiau – ca de altfel şi unii români din Câmpia Bărăganului – în bordeie, acoperite cu stuf şi pământ, amintite şi de Herodot, în legătură cu şesurile scitice.[15]

Formarea statelor medievale slave a avut drept consecinţă o mai pregnantă diferenţiere din punct de vedere lingvistic şi etnic a populaţiilor care locuiau în Balcani: vlahi, sârbi, croaţi, bulgari, albanezi. Convieţuirea lor îndelungată, pe acelaşi teritoriu, a dus însă şi la o serie de interferenţe culturale, la unele asemănări, condiţionate de acelaşi mediu, de acelaşi climat de aceleaşi condiţii sociale şi economice. Numai stabilind natura şi durata raporturilor dintre aceste etnii, putem înţelege însemnătatea rolului elementului aromânesc în evoluţia generală a Balcanilor, deoarece vlahii n-au format nişte enclave izolate şi restrânse, ci ei s-au constituit în mari comunităţi, conservatoare şi bine organizate, cu o identitate aparte, distinctă,

[12] *Ibidem*, p. 72.
[13] *Ibidem*, p. 72-73.
[14] *Ibidem*, p. 73.
[15] *Ibidem*.

reuşind să-şi păstreze intact caracterul etnic, limba, îmbrăcămintea, tradiţiile şi obiceiurile.

Faptul că erau preocupaţi ca atare reiese şi dintr-o serie de documente ce îi aveau în vedere doar pe ei şi care reflectă ocupaţia de căpetenie a acestei populaţii şi obligaţiile ce decurgeau din practicarea ei. Astfel, actul emis în 1313-1318 de cancelaria regelui sârb Ştefan Milutin, în favoarea mănăstirii Banja (la nord de Mitroviţa), menţionează pentru prima oară legea vlahilor (zakon Vlahom).

Conform acestei legi, vlahii aveau obligaţia să plătească, în fiecare an: „... o oaie cu mielul ei şi o a doua, stearpă, din cincizeci... Iar voinicii (voinik) care nu trebuie să toarcă lâna pentru mănăstire, să dea haine, şi atât voinicul cât şi călătorul (kielator) vor trebui să ducă turmele la păscut şi să tundă lâna, iar voinicul îi va păzi pe ciobani. În caz de vreme proastă, voinicii şi călătorii să ducă (totuşi) oile la păscut...”.[16]

În acest document găsim menţionate cele două categorii fundamentale ale populaţiei vlahe: „voinicii”, oameni înarmaţi cu un statut privilegiat, care îi păzesc pe ciobani, ca să nu fie prădaţi, şi „călătorii”, chervanagii specializaţi în transportul şi desfacerea produselor la distanţe mari.

Teritorii locuite de un număr considerabil de aromâni vor intra în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în frontierele noului Imperiu otoman, condiţiile de viaţă ale acestora îmbunătăţindu-se ca urmare a scutirii de impozite şi a acordării de privilegii. Astfel, ei şi-au păstrat organizarea autonomă în schimbul serviciului militar în armatele imperiale sau pe loc.

La începutul secolului al XVII-lea, o bună parte a vlahilor din Imperiul otoman îşi pierde statutul privilegiat de voinici sau de armatoli, primul loc fiind luat acum de „călători” (de conducătorii de caravane) şi de comercianţi.

Necesitatea de a-şi desface, la început, produsele activităţii lor: lâna, brânzeturi, piei, seu, iar mai târziu şi ale altora, i-a îndemnat pe păstorii aromâni să-şi facă din negoţ o a doua meserie.

Înzestraţi cu un puternic spirit de observaţie, păstorii, în peregrinările lor cu turmele de oi, constatau abundenţa sau dimpotrivă lipsa anumitor categorii de obiecte, ieftinătatea sau scumpetea din unele zone, comparativ cu situaţia de la ei de acasă, apreciind diferenţa de preţuri şi avantaje pe care ei puteau să le aibă ca intermediar în comerţul cu aceste produse.

Transportul cu caravanele (cărvănăritul) a constituit o altă sursă importantă de câştig pentru unii dintre aromâni. Dacă în prima fază se poate vorbi de un comerţ ambulant, practicat paralel cu păstoritul pe

[16] Apud Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în vol. *Aromânii...,* p. 85.

distanţe mari, uneori de-a dreptul impresionante, începând cu secolul al XVII-lea, dar mai ales în cel de al XVIII-lea, aromânii preiau în proporţii mari, comerţul internaţional pe cale terestră şi pe mare, în special pe coasta orientală a Adriaticii.

Oraşul cel mai prosper se afla în interiorul Balcanilor, şi anume Moscopole, actualul târguşor albanez Voskopoje, nu departe de Corcea[17] oraş pe care un foarte bun cunoscător şi cercetător al istoriei şi culturii aromânilor, Valeriu Papahagi, îl considera „metropola comercială şi culturală a românimii balcanice.[18]

Despre acest centru, extrem de important pentru întreaga viaţă economică şi culturală a aromânilor (avea o şcoală superioară, o Academie, o tipografie, 72 de biserici, bresle, palate de marmură, corporaţii, bănci, locuinţe – palate, fântâni), Pouqueville menţiona că ar fi avut, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, o populaţie cuprinsă între 40.000-60.000 de locuitori, cifră corectată, ulterior, de cercetători, ca de exemplu Max Demeter Peyfuss, care consideră numărul de 20.000 de locuitori mai aproape de realitate. Faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, se mai puteau vedea, totuşi ruinele a 22 de biserici şi marea mănăstire Prodomos situată în afara zidurilor, susţine, în mare parte, afirmaţiile consulului francez.[19] În prezent mai există 7 biserici (unele în ruină, câteva în stare de funcţionare). Iar fostul mare centru este astăzi un sat cu cateva mii de locuitori.

Dezorganizarea administrativă a Imperiului otoman, distrugerea oraşului Moscopole, îngreunarea vieţii acestor munteni, obişnuiţi să trăiască în deplină libertate şi mişcare, a accelerat procesul de emigrare a aromânilor, care începuse, în fapt, înainte cu un secol.

Despre soarta oraşului Moscopole au rămas şi informaţiile furnizate de ex-consulul Franţei la Salonic, E.M. Cousinerz, în perioada 1786-1793, şi apoi, din nou, în 1814, mărturii contemporane aproape cu evenimentele tragice petrecute acolo: „În zilele noastre oraşul Voskopolisse se îmbogăţise prin comerţul său cu Germania. Locuitorii clădiseră în el case foarte frumoase, dar un paşă din Albania despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, paşa din Ianina, atacând şi jefuind acest oraş, negustorii s-au împrăştiat: ei sunt acum răspândiţi în Banat, în Ungaria, în diferite oraşe din Macedonia, şi mai ales la Serres, unde Ismail bei i-a primit bine. Nu mai există astăzi

[17] Apud Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromanii*, p. 101.

[18] Ilie Bădescu, *Poporul român intre catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1995, p. 9.

[19] Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 101.

la Voskopolis decât ruine şi cabane în care locuiesc urmaşii, toţi săraci, ai acestui neam...”.[20]

După ruinarea oraşului Moscopole, familii bogate de negustori aromâni, grupate în mari „companii”, se stabilesc la Viena, Pesta sau la Bratislava, la Leipzig iar cele sărace în Macedonia şi Serbia, acestea din urmă ocupându-se în continuare, cu comerţul ambulant, efectuat cu căruţe, catâri sau măgari.

În Transilvania, negustorii aromâni sunt atestaţi începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Aici, ei s-au organizat în companii comerciale, în cele mai importante centre comerciale, cum erau Sibiul şi Braşovul, cei mai mulţi dintre aromâni provenind din Macedonia, pe care o părăsiseră din cauza haraciului turcesc şi al creditorilor.[21]

Spre Principate, s-au îndreptat, mai ales, aromâni de origine epirotă, veniţi prin Veneţia, la sfârşitul secolului al XVI-lea şi la începutul celui următor pentru a scăpa de presiunea stăpânirii turceşti care devenise, între timp, apăsătoare.

Pouqueville i-a cunoscut pe faimoşii vlahi chiariagii (caravanieri) din Epir, care efectuau transporturile de marfă şi de călători până la Constantinopol şi la Bucureşti, ei asigurând, totodată, şi serviciile de poştă.[22]

Domniile fanariote, de mai târziu, le-au fost favorabile, mulţi emigranţi de origine aromână reuşind să pătrundă în clasa suprapusă şi să contribuie la formarea burgheziei române.

Acest lucru nu înseamnă, câtuşi de puţin, că aromânii nu aveau conştiinţa propriei lor identităţi etnice, aspect semnalat de Cousinerz care, vizitând de mai multe ori regiunile unde ei trăiau, sublinia următoarele: „... acolo (în Munţii Pindului) se mai găsesc în număr mare; limba lor împiedică să nu fie luaţi în seamă; ei vorbesc încă latina, şi dacă-i întrebi, din ce naţiune sunteţi? Ei răspund cu mândrie Rumân”.[23]

În familie, ei vorbeau dialectul aromân. Un alt criteriu de recunoaştere a originii era calificativul sau porecla Vlahos=Vlahul, adăugate la nume sau prenume, precum şi locul de baştină al familiei respective.

Mormintele fastuoase din piatră, ridicate de aromâni, în Balcani, pentru familiile lor, sau pietrele funerare din ţările Europei centrale care indică, un

[20] *Ibidem*, p. 102.

[21] Cf. Mihai Bucovală, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*, p. 77.

[22] Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1996, p. 285.

[23] Neagu Djuvara, *op. cit.,* p. 111.

loc de naştere, constituie de asemenea, repere preţioase în stabilirea originii aromâne.[24]

Unul dintre învăţaţii care ne-au lasat lucrări de referinţă asupra aromânilor a fost Theodor Capidan, care i-a recunoscut personal, în urma călătoriei întreprinse la începutul secolului al XX-lea, în regiunile populate de ei.[25]

A coroborat datele culese personal, în decursul cercetărilor de teren, cu marea bogăţie de informaţii, lăsate de numeroşi călători şi învăţaţi ce-au stăbătut în cursul secolelor XVII, XVIII şi XIX, satele şi oraşele locuite de aromâni: englezii, Thomas Herbert, George Wheler, doctorul Sibthorp, William Martin Leake, Henry Holland; după care au venit cei de origine franceză: F.C.H.L. Pouqueville, arheologul L. Heuze, Francisc Lenormant, urmaţi apoi de alţi învăţaţi: Lejean, Jovan Cvijic, L. Schultze, Gustav Weigand etc., unii dintre aceştia menţionaţi deja în paginile anterioare.

Theodor Capidan ne-a oferit o viziune de ansamblu asupra originii, a limbii, a locurilor de baştină ale aromânilor, precum şi asupra aspectelor legate de civilizaţia şi cultura populară aromânească: organizarea vieţii păstoreşti (modul de construcţie al stânelor, specializate ciobanilor, traiul, hrana şi îmbrăcămintea lor, prepararea produselor lactate, obiceiurile păstoreşti, legate de ciclul vieţii şi de marile sărbători de peste an); operaţiile de prelucrare a lânii şi transformarea acesteia în piese de îmbrăcăminte şi în ţesături; terminologia şi etimologia obiectelor şi a produselor realizate de aromâni.

Lucrările sale rămân opere de referinţă, fără de care cunoaşterea şi înţelegerea modului tradiţional de viaţă şi a rolului jucat de elementul aromânesc în istoria şi cultura sud-estului european nu ar fi posibilă.

Ocupaţia de bază – păstoritul – a populaţiei de origine aromână din Peninsula Balcanică, aşa cum au subliniat-o toţi cei care au cercetat-o a fost în mare măsură condiţionată şi favorizată de relief extrem de variat, cu o vegetaţie bogată, cât şi de climă (la şes, călduri mari în timpul verii şi ierni dulci, la munte veri răcoroase şi ierni aspre, geroase).

Aşezările păstorilor aromâni, ridicate pe înălţimi de munte, în apropierea pădurilor seculare şi a apelor curgătoare, izolate de marile artere de comunicaţii, le ferea de atacurile la care erau supuse locuinţele celorlalte

---

[24] *Ibidem*, p. 112.

[25] Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu de viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926; Idem, *Macedoromânii. Vechimea şi însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică. Originea macedoromânilor,* în Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tomul IX, mem. 2, 1939; Idem, *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă.,* Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942.

populaţii, le garanta aromânilor libertatea de mişcare pe mari spaţii, dându-le totodată posibilitatea de a-şi păstra identitatea etnică şi lingvistică.

Referindu-se la această caracteristică fundamentală a aşezărilor aromâneşti, geograful german L. Schultze scria: „Aromânii au făcut să răsară aşezările de înălţime, de o curăţenie exemplară, ordine şi adesea bunăstare, aşa cum sunt oazele în deşert”.[26]

Faţă de iobagii de la şes, numiţi „raia”, situaţia aromânilor – sublinia Th. Capidan – a fost cu mult mai bună.[27]

De aici, din regiunea Pindului, aromânii s-au deplasat cu turmele în răsăritul şi în nordul Greciei. Despre păstorii aşezaţi pe muntele Olimp, germanul Gustav Weigand, care i-a cercetat în anul 1888, afirma că ei au venit de la şes, din Tesalia.

Aromânii se găseau în număr mare şi în apropierea Salonicului, oraş numit în graiul aromânesc – sublinia Capidan – Sărună, ce reproduce vechea lui denumire romană Salona. În vestul Salonicului, exista un alt grup de păstori aromâni veniţi din Albania.[28]

Deosebit de mobili erau şi aromânii din zona muntelui Gramostea, o prelungire a Pindului, care practicau păstoritul semi-nomad, din Macedonia şi până în Câmpia Salonicului şi ţinutul Meglenului, ajungând până la râul Vardar. Alţi păstori se îndreptau spre muntele Murihova, unde se întâlneau cu păstorii fărşeroţi.

Toamna, grămoştenii îşi mânau oile la iernat la Marea Neagră sau de-a lungul Dunării, unde se întâlneau cu românii nord-dunăreni. Puteau fi văzuţi pe Valea Moravei sau în Stara Planina, ramificaţia apuseană a Balcanilor din Serbia.

Grămoştenii practicau pe lângă păstorit, meşteşugurile şi comerţul, oraşul Gramostea cu 40.000 de locuitori, fiind la fel de vestit ca şi centrele urbane ale aromânilor din estul Albaniei: Şipoca, Bitcuchi şi Moscopole.[29]

Referindu-se la aşezările urbane, Jovan Cvijic remarca că acestea sunt situate, la fel ca şi satele, la altitudine mare, oferind locuitorilor un confort asemănător cu cel din Occident: „Ei [aromânii] trăiesc în oraşe care sunt mai sănătoase din toate câte se află în Peninsula Balcanică. Aceste oraşe sunt la o înălţime mare şi pe poziţiuni frumoase; ele sunt aşezate de obicei pe povărnişurile munţilor greu de urcat. Casele şi prăvăliile sunt clădite din piatră şi cele mai multe acoperite cu piatră. Ele sunt clădiri frumoase cu interiorul aranjat ca în Europa Centrală.[30]

[26] Cf. Ilie Bădescu, *op. cit.,* p. 10.
[27] Theodor Capidan, *Macedoromanii*, p. 11.
[28] *Ibidem,* p. 15.
[29] Idem, *Romanii nomazi*, p. 61 şi p. 66.
[30] *Ibidem,* p. 132-133.

Făcând o deosebire netă între semi-nomadism şi transhumanţă, Th. Capidan afirma, pe bună dreptate că, păstoritul transhumant, care este şi cel mai vechi, şi care constă într-o pendulare periodică, împreună cu turmele, în căutare de păşuni grase, între două regiuni cu climat deosebit; munte-şes, le-a fost caracteristic păstorilor aromâni. Dacă o parte din bărbaţi mergeau cu oile la păscut, ceilalţi rămâneau acasă, împreună cu femeile, îndeletnicindu-se cu munca câmpului sau cu alte meserii.[31]

Numai atunci când primejdii mari le ameninţau libertatea unii dintre păstori (cei din Albania, mai ales, din ramura fărşeroţilor) se mutau, conduşi de celnik, împreună cu întreaga fară (familiile dintr-un sat cu tot avutul lor mişcător), în altă regiune, practicând un tip de viaţă seminomad.

O serie de termeni – precizează Th. Capidan – cum ar fi latinescul callis-is, din care derivă cuvântul românesc cale şi care înseamnă potecă care duce peste înălţimile dealurilor şi munţilor: drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la păşune"; cuvântul cărare, de origine latină carraria, un derivat al unui carrum, care iniţial, era drumul pe unde mergeau carele, ca şi cuvântul car, tot de origine latină, conservate la aromâni, constituie argumente forte care probează vechimea îndeletnicirilor lor: păstoritul şi cărvănăritul.[32]

O sursă importantă de câştig – releva şi Th. Capidan – a constituit-o transportul cu caravanele a cărei vechime era tot aşa de mare ca şi aceea a păstoritului. Aromânii au acoperit transportul de mărfuri şi călători, de pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, spre principalele porturi: Valona, Durazzo şi Raguza.

Th. Capidan menţionează cele trei căi importante, pe care le străbăteau chervanagii aromâni:Via Egnatia, faimoasa şosea romană ce lega Marea Adriatică de Constantinopol, apoi drumul care mergea de-a lungul Văii Morava-Vardar unind Belgradul cu Salonicul şi un al treilea drum, cel militar care lega Constantinopolul de Niş prin Adrianopol şi Filipopol.

În interiorul Peninsulei Balcanice, cele mai importante târguri erau la Perlepe (Pârleap), Serres, Cavala, Drama, Larisa, Lăsun, etc.

În ceea ce priveşte locuinţele, aromânii îşi ridicau, în apropierea călivelor (colibelor), case temeinice din piatră, cu acoperişuri în patru ape, acoperite cu ţiglă, luând astfel naştere sate înfloritoare şi chiar orăşele.

Comparaţia pe care călătorul englez Willian Martin Leake o face între satele aromâneşti din Pind, compuse din case solid construite, extrem de curate şi cele mai înfloritoare oraşe din Grecia, este extrem de relevantă pentru bunăstarea economică a aromânilor.[33]

[31] *Ibidem*, p, 14-16.
[32] *Ibidem*, p. 37-38.
[33] Idem, *Macedoromanii*, p. 32.

Casele lor, prevăzute cu etaj, cuprindeau mai multe încăperi. Planul parterului, alcătuit dintr-o sală de mijloc şi doua încăperi, situate de-o parte şi de alta a sălii, este cel clasic, întâlnit pe întreg spaţiu locuit de români. Într-una din camerele laterale se află scara ce duce la etaj. Casele erau lipite de cerdacuri sau pridvoare deschise şi aceasta pentru a se putea face faţă atacurile nedorite venite din afară.

În sala, aflată la parter, era amplasat, de regulă războiul de ţesut. Camerele laterale serveau pentru depozitat diverse produse şi obiecte, iar cele de la etaj erau destinate dormitului. Una sau două dintre ele se ţineau curate pentru oaspeţi.

Impresionat de curăţenia şi de bogăţia ţesăturilor ce decorau interiorul locuinţei aromâneşti, profesorul german Gustav Weigand sublinia: „Pardoseala camerelor este întotdeauna bine curăţată. Covoare frumoase, broderii şi chiar perdele împodobesc camerele lor...”[34]

Potrivit afirmaţiilor furnizate de Th. Capidan, păstorii care pendulau în căutarea păşunilor, mutându-şi locuinţele, de mai multe ori, în intervalul unei singure veri, trăiau în colibe sau în corturi. Mai multe colibe alcătuiau un cătun.

Interesant este modul ingenios, simplu, de construcţie al colibelor, descris de Th. Capidan: din crengi de lemn împletite cu paie, coliba având lungimea de 5-6 metri în diametru. Pereţii aveau o grosime ce nu depăşea 15 cm. Coliba se utiliza numai pe vreme rea; păstorii obişnuiau să mănânce şi să se odihnească în aer liber, pe timp frumos.

Cortul se confecţiona, pentru a rezista intemperiilor, dintr-o ţesătură impermeabilă de lână, amestecată cu păr de capră. Interesantă este precizarea pe care o face Th. Capidan în legătură cu ornamentica acestei piese textile. Ea se împodobea cu un semn distinct pentru fiecare sat. Cortul se fixa pe pământ cu ţăruşi la cele patru colţuri.

În ceea ce priveşte organizarea socială, politică, culturală şi religioasă, fundamentul acestuia îl constituia familia, întemeiată pe legături de rudenie şi de interese economice. Mai multe familii înrudite, între 50 până la 200 pentru vremurile mai îndepărtate, alcătuiau o fălcare (cuvânt de origine latină), ce era condusă de către un celnic.

Analizând temeinic cauzele care au dus la decăderea păstoritului şi a celorlalte îndeletniciri specifice aromânilor (comerţul şi chervănitul), Th. Capidan enumera, printre acestea, în primul rând războaiele devastatoare ruso-turce, apoi războiul din 1877 în urma căruia Tesalia a fost anexată Greciei, fapt ce va avea consecinţe nefaste asupra modului tradiţional de

[34] *Ibidem*, p. 34.

viaţă al populaţiei aromâneşti. Impozitele grele ca şi taxele de frontieră între Turcia şi Grecia i-au ruinat, treptat, pe păstorii şi negustorii aromâni.

Condiţii mai prielnice – sublinia Th. Capidan – au avut păstorii din Pind, Gramoste şi Albania care la sfârşitul secolului al XVIII-lea, s-au mutat cu turmele în Macedonia şi în Tracia, continuându-şi străvechea ocupaţie, păstoritul, până la războaiele balcanice (1912, 1913). La câţiva ani, însă, după aceste războaie, o mare parte a păstorilor aromâni a fost nevoită să se lase de această îndeletnicire. Deposedaţi de livezile şi de munţii bogaţi în păşune, necesare existenţei turmelor lor, în urma venirii masive a refugiaţilor greci din Asia Mică, începând cu anul 1922, ei au fost obligaţi să-şi vândă oile, caii şi catârii şi să emigreze. Cei care au rămas pe loc, reprezentând câteva sute de mii, au continuat să ocupe aceleaşi locuri, ca şi strămoşii lor: Epirul, Tesalia, Albania şi Macedonia.[35]

Un alt învăţat care i-a cercetat pe aromâni, în perspectivă interdisciplinară, îmbinând informaţiile a mai multor ştiinţe cu datele culese personal în cursul numeroaselor sale peregrinări folclorice, etnografice şi dialectale, în toate ţinuturile locuite de aromâni a fost marele filolog Tache Papahagi. Mânat de pasiunea şi dăruirea omului de ştiinţă, dar şi de puternice sentimente patriotice, de a-şi aduce contribuţia la lămurirea multiplelor aspecte legate de etnia din care el însuşi făcea parte, Tache Papahagi a îmbinat magistral teoria cu realitatea socială pe care a cunoscut-o mai bine ca oricare altul, lăsându-se opere de referinţă, ce pot servi de model pentru cercetările efectuate în zilele noastre asupra românilor nord şi sud dunăreni.[36]

Th. Capidan care ceruse înfiinţarea în anul 1944 a unui institut de filologie, folclor şi etnografie, era conştient de faptul că, fără a coroborare a datelor acestor discipline umaniste tangente şi fără o cercetare comparativistă în perspectivă geografică a fenomenelor de limbă şi cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de limbă şi cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de sinteză asupra civilizaţiei şi culturii populare româneşti.

Toate operele sale au răspuns acestui deziderat, evidenţiind afinităţile dintre folclor, etnografie şi lingvistica.

La apariţia primului volum din *Images d'ethnographie roumaine*, Ovidiu Densuşianu, fondatorul Şcolii lingvistice de la Bucureşti, preţuindu-l, în mod deosebit, pentru concepţia, competenţa şi probitatea sa ştiinţifică, cât şi pentru metoda de lucru utilizată, ce avea la bază aprofundate cercetări de

[35] Idem, *Românii nomazi*, p. 145-146.

[36] Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, 1928-1943; *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic, București*, 1963, ed. a 2-a, argumentată, 1974; Idem, *Mic* dicţionar folcloric, Bucureşti, Edit. Minerva, 1979; Idem, *Grai. Folclor. Etnografie*, Bucureşti, Edit, Minerva, 1981.

teren, sublinia următoarele: „deşi filolog, Papahagi ne dă astfel ce demult aşteptam pentru etnografia noastră. Şi se va recunoaşte odată că de la filologie au pornit spre etnografie, ca şi pentru folklor, îndemnuri pentru cercetări temeinice”.[37]

Într-adevăr pentru comunitatea aromână, opera de referinţă a lui Tache Papahagi o constituie lucrarea menţionată şi elogiată de Ovid Densuşianu, apărută la Bucureşti în trei volume, fiecare dintre acestea fiind însoţite de câte un text în limba franceză şi română care îl familiarizau pe lector cu cuprinsul volumului respectiv şi cu scopurile pe care şi le propusese autorul. Dintre aceste trei volume, doar primele două conţin şi imagini de etnografie aromânească. Faptul că aceste volume cuprind numeroase fotografii realizate la faţa locului în comunele aromâneşti din Pind (Grecia), din Albania şi din Bulgaria şi se referă la toate aspectele civilizaţiei şi culturii populare aromâneşti: costum, locuinţă şi accesoriile sale, ocupaţii, biserici, viaţa în zilele de sărbătoare, conferă acestor lucrări valoarea de document istoric, etnografic şi artistic reconstituind întregul mod tradiţional de viaţă al populaţiei aromâneşti.

Prin această lucrare fundamentală, unică în literatura de specialitate, care-i reuneşte, în paginile ei, pe vlahii nord şi sud-dunăreni, Tache Papahagi a urmărit prin imagini vizuale deosebit de sugestive şi de autentice să evidenţieze pe de o parte elementele comune de limbă, viaţă şi cultură a acestora, iar pe de altă parte, trăsăturile particulare, specifice, proprii, fiecăreia dintre aceste ramuri ale latinităţii răsăritene.

Studiind şi terminologia aspectelor etnografice, marele învăţat a demonstrat cu argumente ştiinţifice că originea celor mai mulţi termeni de bază este eminamente latina, iar cuvintele împrumutate din alte limbi constituie dovezi ale evoluţiei istorice a acestor fenomene. El a subliniat, astfel „straturile lingvistico-culturale care au intervenit într-un domeniu”.[38]

Ca şi predecesorul său, Th. Capidan, Papahagi a evidenţiat rolul pe care muntele şi pădurea, deci mediul înconjurător l-a avut în conservarea elementului românesc la nord şi la sud de Dunăre. A subliniat, de asemenea, rolul major al păstoritului care a asigurat, în buna parte, unitatea daco-românilor şi a aromânilor: „Păstoritul a fost acela ce a cutreierat toate ţinuturile locuite de români, păstrând între ei un contact viu şi contribuind la o continuă unificare de grai... păstoritul a fost scutul individualităţii noastre etnice”.[39]

Prin comerţul pe care l-au practicat concomitent cu păstoritul la început,

[37] Idem, *Mic dictionar folcloric*, p. VII.
[38] Idem, *Grai, Folclor*, *Etnografie*, p. 33.
[39] *Ibidem*.

iar mai târziu şi independent de acesta, aromânii au făcut să vehiculeze pe o vastă arie geografică, o serie de bunuri materiale şi spirituale, contribuind astfel la menţinerea unităţilor culturale, la păstrarea portului propriu, a obiceiurilor şi tradiţiilor strămoşeşti, la conservarea specificităţii lor etnice.

După pacea de la Bucureşti, din anul 1913, aromânii din Grecia au fost aşezaţi în Dobrogea de sud, asa-zisul Cadrilater, locuită în majoritate de tătari, turci şi găgăuzi. În anul 1940, această parte a Dobrogei a fost retrocedată Bulgariei, prin acordul de la Craiova, ceea ce i-a determinat pe coloniştii aromâni să se mute în nordul Dobrogei, în localităţilor golite prin transferul forţat de populaţie.[40]

Modurile tradiţionale de viaţă ale populaţiei aromâneşti ce-a rămas în sudul Dunării, în locurile sale de baştină, nu au putut să reziste politicii de asimilare dusă de statele balcanice moderne: Grecia, Albania, Bulgaria, Iugoslavia. Se mai poate vorbi cu adevărat de existenţa unei populaţii aromâne în Grecia actuală, Albania, Macedonia, în România, Serbia, cei din Bulgaria fiind asimilaţi în masă.

Asistăm astăzi la o nouă formă de aculturare a aromânilor: urbanizare, uniformizare europeană şi post industrială [41]a tuturor grupurilor minoritare, modul lor de existenţă schimbându-se radical, odată cu cel al etniilor în mijlocul cărora trăiesc.

Ceea ce este deosebit de interesant este ca în teren, atât în Dobrogea (Constanţa, Nisipari, Ovidiu, Palazu Mare) cat şi în Albania (Elbasan, Pogradeţ, Corcea, Moscopole, Devijaka, Perlep, Fier, Saranda, Gjirokastro) am întâlnit, în mare parte aceleaşi aspecte etnografice, puţine modificări datorate urbanizării. A se vedea în acest sens imaginile aflate pe DVD-urile noastre.

Dintre grupurile de aromâni ne vom opri mai ales la cele mai reprezentative din punct de vedere al modului de viaţă tradiţional, şi anume: fărşeroţii originari din Albania şi grămoştenii de pe muntele Grammos, ei constituind, prin întreaga lor organizare socială, politică, culturală şi religioasă, prototipul păstorului vlah sud-dunărean, ce-a păstrat de-a lungul timpului specificitatea sa culturală şi etnică.

În interiorul comunităţilor fărşerote (aromâneşti)din Dobrogea precum şi în sânul celor din Albania s-au păstrat acele trăsături fundamentale care le conferă specificitate: organizarea familială, dialectul, transmiterea din generaţie în generaţie a memoriei comune, a portului şi a tradiţiilor, obiceiurilor, a cântecelor, a rugăciunii: „Tatăl nostru”.

[40] Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naţionalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii*. p. 147.

[41] Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 167.

Metodologia de culegere a materialului etnografic
și a rezultatelor obținute

O societate umană nu poate fiinţa fără să aibă o legătură strânsă cu cadrul geografic în care îşi desfăşoară activitatea omul, având în vedere interacţiunea celor două importante componente ale sale, care se determină şi se influenţează reciproc: elementul fizico-geografic şi elementele activităţii umane.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere faptul că acest cadru fizic este câmpul de acţiune al elementului uman. Capacitatea creatoare a omului se vădeşte în această permanentă activitate practică de supunere, de transformare a naturii în hrană, adăpost, îmbrăcăminte şi alte elemente indispensabile vieţii. Activitatea depusă de om în vederea satisfacerii cerinţelor vieţii sociale, activitate ce se desfăşoară în forme caracteristice, specifice, raportate la timp şi spaţiu, ne interesează deci în măsura în care ea dă naştere, duce la cristalizarea unor elemente de cultură materială şi spirituală. Diversificarea nevoilor existenţiale umane a atras după sine, diversificarea formelor de „răspunsuri culturale".

Fenomenele de civilizaţie şi cultură populară având un pronunţat caracter social, este absolut imperioasă cercetarea lor în raport cu grupul etnic care le-a creat, le-a utilizat sau le utilizează încă.

Cunoscând fenomenul de întrepătrundere a unor populaţii care au convieţuit pe acelaşi teritoriu, timp îndelungat, ponderea acestor relaţii în diferite epoci istorice, schimbul unor elemente de cultură materială şi spirituală produs ca urmare a acestor relaţii, se pot stabili formele locale, piesele autentice, deosebindu-le, în felul acesta, de cele contaminate sau împrumutate pe parcursul timpului, ca şi cele nou create.

Când ne referim la factorul demografic, trebuie avut în vedere şi ocupaţiile – surse principale de existenţă pentru populaţia respectivă – ca şi îndeletnicirile legate de ele, cauzele social-economice şi politice care au dus la scăderea importanţei unor ocupaţii şi, în cele din urmă, la înlocuirea acestora cu altele noi.

Cadrul cosmic şi cel istoric, cât şi manifestările economice şi culturale sunt, aşadar, definitorii pentru înţelegerea evoluţiei fenomenelor etnografice.

Ne vom raporta, astfel, în lucrarea noastră, succint la legătura între aşezările umane şi mediul geografic (climă, relief, sursele de apă, căi de comunicaţie), la legătura între mediu şi ocupaţiile oamenilor, cât şi la determinările cosmice ale locuinţei, ale îmbrăcămintei şi ale comerţului practicat, pe scară largă, de populaţia aromânească.

Ne vom referi, apoi, la unităţile sociale cum ar fi: familia şi comunitatea sătească, la modul lor de organizare şi de funcţionare conform unor precepte morale extrem de severe şi unor coduri culturale respectate de la o generaţie la alta, în virtutea unor străvechi tradiţii perpetuate până în zilele noastre, cât şi la o altă unitate socială: stâna, ce caracterizează, în cea mai mare măsură, modul tradiţional de viaţă al aromânilor.

Metoda monografică, adoptată de etnologie, are la bază observaţia obiectivă, vie nemijlocită, directă a realităţii etnografice, controlată şi verificată cu cât mai mulţi informatori, pentru a asigura exactitatea şi veridicitatea informaţiei şi a înlătura, pe cât mai mult, posibilitatea de eroare.

Ancheta socio-etnografică, întreprinsă în cursul cercetărilor de teren, reprezintă, cel mai răspândit instrument de investigaţie ştiinţifică, ce permite culegerea unui imens material faptic, un *Corpus documentorum*, pe care specialistul îl ordonează, îl analizează, îl clarifică, îl sistematizează, interpretează şi sintetizează, oferind un tablou integral, atotcuprinzător asupra segmentului de viaţă supus cercetării.

Numai anchetele de teren ne pot duce la depistarea trăsăturilor esenţiale, tipice, caracteristice ale comunităţii ce constituie obiectul demersului nostru ştiinţific.

Folosind observaţia, discuţia directă, precum şi un alt instrument, chestionarul, gândit şi întocmit de noi asupra tematicii abordate, aplicat personal, completat şi adaptat cercetării de teren, în care întrebările şi răspunsurile au fost prelucrate apoi printr-o temeinică şi minuţioasă analiză, am putut ajunge la cunoaşterea în profunzime a comunităţii rurale respective, la reconstituirea datelor şi faptelor etnografice. Concluziile le-am prezentat în primul capitol al prezentei lucrări.

Chestionarea subiecţilor s-a făcut în dialect, informatorii principali fiind aleşi din segmentul de vârstă 35-55-70 de ani, pentru a asigura o anumită continuitate a cercetărilor anterioare, iar cei ocazionali între 25-35 de ani. Uneori au fost chestionaţi copii şi tineri.

Scopul cercetării a fost şi obţinerea unei imagini mai clare asupra dialectului aromân vorbit în Dobrogea şi în Albania, la începutul secolului al secolului XX-lea, după nouă decenii şi jumătate de influenţă a dacoromânei.[42]

Prezentul studiu cuprinde şi o harta a Albaniei cu centrele de locuire fărşerotă în prezent.

Cercetările efectuate în Dobrogea au stabilit că în judeţul Constanţa

[42] Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, p. 21-23.

sunt reprezentate, în proporţii diferite, toate cele cinci ramuri sau tulpini de aromâni.[43]

Fărşeroţii, reprezintă a doua ramură, ca pondere, în Dobrogea, cu 34% din numărul total al aromânilor. Ei îşi spun *rămân* şi *fărşerot*. Aceştia sunt: fărşeroţii plisoţi-originari din Albania şi fărşeroţi şopani-originari din Grecia.

Fărşeroţii trăiesc în localităţile: Agigea, Anadalchioi, Cogealac, M. Kogălniceanu, Poiana, Viile Noi şi Palazu Mic, iar împreună cu grămoştenii în Palazu Mare şi Mihai Viteazu.

Moscopolenii (termenul este livresc), formează un grup foarte restrâns (1% din aromânii dobrogeni) fiind întâlniţi doar în două localităţi unde convieţuiesc fărşeroţii: Nisipari şi Ovidiu. Din această cauză ei nu sunt consideraţi, de către ceilalţi aromâni, ca o grupare aparte ci confundaţi cu fărşeroţii.

Moscopolenii se împart în trei grupe: l. *nicoţ* – din Nicea; 2. *grăven* – din Greava; 3. *linkoţ* – din Lunca, din care numai la primele două s-au făcut anchete de teren.

Muzăchearii, sunt reprezentaţi în Dobrogea doar de câteva familii stabilite în localitatea Ovidiu, fiind confundaţi cu fărşeroţii sau moscopolenii, printre care trăiesc. Asupra lor nu s-au făcut cercetări lingvistice sau etnografice.

Noi am investigat numai localităţile: Constanţa, Ovidiu, Nisipari, Palazu Mare şi Palazu Mic.

Dialectul este vorbit în familie şi în sânul comunităţii transmiţându-se din generaţie în generaţie. Aromânii nu consideră că ar vorbi o limbă diferită de cea vorbită de ceilalţi români: „Compararea dacoromânei cu limbile balcanice cunoscute le-a întărit sentimentul comunităţii de limbă, al unităţii etnice pe care o formează cu dacoromânii”.[44]

Aromânii nu se consideră minoritari în România, ci parte componentă a poporului român, fraţi de sânge şi de limbă, dar cu un respect nemărginit pentru dialectul matern, legile nescrise, tradiţiile şi obiceiurile moştenite din străbuni, pe care le cultivă în familie şi în restrânsă comunitate sătească, dar şi într-un cadru mai larg, în mediul urban, prin revistele şi cărţile în dialectul aromân, prin spectacolele folclorice şi prin manifestări ştiinţifice în cercurile specialiştilor din ţară şi din străinătate.

Graiul şi istoria aromânilor au fost mereu prezente, de-a lungul secolului XX, în operele savanţilor şi cercetătorilor români din ţară şi

[43] *Ibidem*, p. 193.

[44] *Ibidem*, p. 20.

din afara fruntariilor ei, indiferent de originea lor sud-dunăreană sau nord-dunăreană: Nicolae Iorga, Sextil Puşcariu, George Murnu, Ovid Densuşianu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, Valeriu Papahagi, Tache Papahagi, P.P. Panaitescu, Alexandru Rosetti, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Nicolae Saramandu, Neagu Djuvara, Petre S. Năsturel, Matei Cazacu, Cicerone Poghirc, Stoica Lascu, etc.

Veniţi din cătunele risipite pe plaiurile Pindului, Olimpului sau Gramosului, dar şi din medii urbane luminate de strălucirea Bizanţului, aromânii au adus cu ei şi zestrea obiectelor de artă populară de la „cârlibanele" sculptate în lemn tare, de care se sprijineau păstorii, până la somptuoasele costume femeieşti brodate cu fir de aur şi argint.

Sfinţi bizantini te privesc din ungherul icoanei, podoabe scumpe sunt scoase din chichiţele lăzilor de zestre în preajma zilelor de sărbătoare, iar vechile vase de aramă şi metale preţioase îşi recapătă strălucirea, făcând să răsară din decorul migălos cizelat, soarele anticei Macedonii purtat de soartă spre ţărmurile Pontului Euxin.

Ţesături. Se remarca ponderea decorativă a ţesăturilor groase din lână şi păr de capră insistând asupra laturii cromatice, cu denumirile locale, multe dintre acestea fiind de fapt pronunţarea în dialect a cuvintelor dacoromâne, exemplu albi pentru alb, *aroş* pentru roşu, *vişnî* pentru vişiniu, etc. De asemenea ţesăturile pot fi prezentate pe categorii funcţionale: de uz gospodăresc, pentru acoperit patul şi podelele, pentru dormit, pentru pereţi. Este vorba de ţesături mari din lână şi păr de capra, din categoria cergilor miţoase şi cea a *iambulelor*, la primele predominantă este lâna la cele de al doilea părul de capră. Pentru căptuşirea corturilor există o ţesătură specială din categoria *iambulelor*, foaie de tendă.

Costumul este prezentat în general şi descris după materialul întrebuinţat, după tehnica de lucru, ornamentică şi cromatică.

În completare s-a mai adăugat şi documentarea din colecţiile particulare din localităţile vizitate din Albania, precum şi documentarea privind piesele aflate la Muzeul de Artă Populară din Constanţa ale cărui obiecte apar în imaginile de pe DVD-ul nostru.

Cunoaşterea la faţa locului, *in situ*, a obiectelor de artă populară, create de generaţii întregi, a fost completată cu studierea celor păstrate în muzee.

Aşadar o modalitate importantă de documentare o constituie şi studierea colecţiei de artă populară aromânească, constituită din obiectele şi piesele achiziţionate de noi, pe teren şi aflate în Muzeul de Artă Populară din Constanţa, cu ajutorul cărora am putut reconstitui modul tradiţional de viaţă al aromânilor, ocupaţiile, ţesăturile, modul de organizare şi împodobire al interiorului, costumul, etc.

Colecţia de artă populară aromânească cuprinde obiecte legate de păstorit, de industria casnică textilă, mobilier, ţesături de interior, ansambluri vestimentare femeieşti şi bărbăteşti, podoabe şi bijuterii, obiecte de uz casnic, instrumente muzicale, obiecte religioase (icoane, cruci), magico-rituale, de recuzită ceremonială, precum şi o bogată colecţie de fotografii-document.

Colecţia de artă populară aromânească a fost axată pe clasificarea funcţională a obiectelor şi pe depistarea zonelor de provenienţă din Peninsula Balcanică şi din satele dobrogene, evidenţiindu-se fondul comun, unitar ala artei populare româneşti, cât şi notele particulare, specifice doar culturii populare a acestei etnii.

Obiectele de artă populară încifrează în ele o experienţă de viaţă multimilenară, desfăşurată într-un peisaj antropogeografic şi în coordonate istorice-social-culturale diefrite faţă de cele ale românilor nord-dunăreni.

Provenind din medii diferite: urban (de vechea tradiţie romană şi bizantină) sau rural (din sate şi cătune de păstori) şi aparţinând diferitelor categorii sociale: oameni înstăriţi (negustori, comercianţi, meşteşugari) sau simpli crescători de oi, aceste obiecte ne luminează asupra felului de a gândi şi a crea al aromânilor. Ele sunt mărturii ale unei străvechi tradiţii traco-ilirice împletită cu cea romană şi bizantină.

Obiectele de artă populară aromânească ne vorbesc despre mentalitatea şi sensibilitatea unei comunităţi ce-a trebuit să înfrunte toate vicisitudinile istorice, ele fiind martorii unei existenţe umane, a şirului de generaţii ce-a urcat pe scara timpului până în zilele noastre.

Obiectele de artă populară aromânească constituie un patrimoniu original, extrem de divers având valoarea unor reale documente etnografice, de suflet şi simţire aromânească, ce contribuie la cunoaşterea fenomenelor istorico-culturale ale civilizaţiei sud-est europene.

Într-un mozaic etnic, cum sunt Balcanii, obiectele de artă populară ne vorbesc, prin formele, decorul şi cromatica lor, de gustul estetic, de fondul etnic, specific aromânesc, de apartenenţa făuritorilor lor la marea familie a latinităţii.

În zilele noastre, funcţia obiectelor de artă populară este „memorativă”, de rememorare a unor epoci trecute, dar constituie şi obiectul de activitate patrimoniala (patrimoniul mobil şi imaterial).

Obiectele de artă populară ale unei etnii poartă cu sine rosturi fundamentale ale unui mod de viaţă tradiţional, perpetuat pe durate foarte lungi, într-un context istoric, social-politic şi cultural aflat într-o permanentă schimbare. Ele constituie un semn distinctiv, o emblemă de recunoaştere, o marcă de apartenenţă zonală, regională şi etnică.

Păstorit

Păstoritul a fost una din îndeletnicirile de bază ale aromânilor. Acesta este condiţionat de existenţa vitelor dar şi de abundenţa spaţiilor pentru păşunat iar în acest sens Peninsula Balcanică, cu un relief atât de bogat şi variat, a fost şi continuă să fie încă, un teren propice practicării acestei ocupaţii. „Aromânii reprezintă elementul muntean prin excelenţă chiar înainte de a fi romanizaţi”[45] afirma Th. Capidan în Discursul rostit în 1936, în şedinţa solemnă a Academiei, astfel încât şi în perioada anterioară secolului al X-lea „numele lor etnic echivala cu numele apelativ de păstor iar derivatul Vlasina la slavi, nu însemna decât regiuni proprii pentru păstorit”.[46]

Modul de practicare a păstoritului presupunea transhumanţa şi nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale. N. Iorga referindu-se la păstorii nomazi, în genere, face referiri şi la situaţia nomadismului la aromâni. Marele istoric considera că păstorii nu sunt nomazi decât în sensul în care îşi schimbă periodic locuinţa cu alta, având două aşezări: de vară şi de iarnă. Această situaţie este caracteristică atât păstorilor din Pirinei, Apenini, Pind precum şi mocanilor din Carpaţi. Argumentul adus este că „ei nu se strămută dintr-o ţară într-alta ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceeaşi bază teritorială”.[47]

Deci, concluzia ar fi că aceste schimbări de locuinţă se potrivesc cu mutările păstorilor transhumanţi, nu şi cu acelea ale păstorilor nomazi.

Păstoritul – în forma nomadă – implică schimbarea periodică a locuinţelor în locuri mai sigure şi în funcţie de calitatea păşunilor. Ei locuiesc în colibe sau corturi, aspect specific aromânilor fărşeroţi din Albania. Th. Capidan în lucrarea *Românii nomazi* spune că „... fărşeroţii, chiar după ce s-au aşezat odată la munte cu toate familiile şi avutul lor, n-aşteaptă decât să se isprăvească iarba bună de păscut ca să se mute în altă parte”.[48]

Forma seminomadă a păstoritului presupune mutarea periodică şi alternativă concomitentă a turmelor, oamenilor şi întregului inventar gospodăresc, în aceleaşi aşezări.

Deci seminomandismul era definit de Theodor Capidan astfel: „când păstorii aromâni din regiunea muntoasă a Pindului se coborau toamna

[45] Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei, Bucureşti, 1936, p. 11.

[46] *Ibidem.*

[47] Nicolae Iorga, *Români și unguri*, în broşura *Români și slavi – Români și unguri – două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale*, Bucureşti, 1922, p. 11.

[48] Theodor Capidan, *Românii nomazi*, p. 11.

regulat în câmpiile Tesaliei, pentru ca primăvara să se întoarcă iarăşi în aşezările lor fixe pe vremea aceea, cu toate că, odată cu turmele îşi mutau familiile cu tot avutul lor mişcător”[49]. Dar oare nu poate fi acest seminomandism la aromâni echivalent cu transhumanţa la daco-romani, cu singura deosebire că în cazul transhumanţei plecau cu oile numai bărbaţii iar femeile rămâneau să-şi vadă de treburile gospodăriei?! În această situaţie bărbaţii trebuiau să stea luni întregi departe de femeile şi copii lor, lucru de neacceptat pentru familia aromână.

Modul în care se desfăşura această formă de păstorit este mai apropiat de termenul transhumanţă atâta timp cât există o relaţie oscilatorie între aşezarea de iarnă şi cea de vară. Această transhumanţă aparţine, în unele cazuri „tipului numit invers în care aşezarea principală se situa la munte iar aşezarea secundară la câmpie”.[50] Deci avea întotdeauna punct de reper un sat fix care poseda trăsăturile specifice unei aşezări cu clima aspră situată pe povârnişurile munţilor. Acceptarea termenului de transhumanţă aparţine şi cercetătorului Peyfuss care diferenţiază aşezările de vară ale aromânilor ca fiind formate din „case solide, de piatră” [51] situate la munte şi „aşezările de iarnă de la şes cu un caracter mai mult provizoriu”[52]. La deplasările regulate legate de transhumanţă şi la cele neregulate, ale fărşeroţilor se mai adaugă mari mişcări de populaţie provocate de cauze politice (starea de nesiguranţă din Peninsula Balcanică, năvălirea slavilor, stăpânirea otomană) şi economice (păşuni pentru animale, pieţe de desfacere).

Modurile de viaţă tradiţionale ale aromânilor n-au putut nici să reziste creaţiei statelor balcanice, deci politicii de asimilare impuse, nici să se sustragă influenţei de adaptare la o cultură nouă.

La dacoromâni ca şi la celelalte popoare romanice, păstoritul sub forma nomadă lipseşte. Caracteristic pentru dacoromâni sunt în principal două sisteme de creştere a animalelor: cel practicat în cadrul unei zone cu regim de vărare a animalelor la munte şi de iernare în satele de baştină, „sistem de creştere a animalelor cu caracter local zonal”[53], „bazat pe pendularea sau deplasarea regulată la munte şi în satul de baştină, dar limitat strict la cadrul unei anumite zone geografice”[54] şi păstoritul transhumant practicat numai de grupe de populaţie din anumite zone (Ţara Bârsei, Mărginimea

[49] *Ibidem.*

[50] Mihaela Bacu, *op. cit*., p. 56.

[51] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Bucureşti, 1994, trad. de Nicolae Şerban Tanaşoca, p. 15.

[52] *Ibidem.*

[53] Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, în AMET anii 1965-1968, Cluj, 1969, p. 120.

[54] Ion Vlăduţiu, *Etnografie românească*, Bucureşti, 1973, p. 258.

Sibiului, Bran, Covasna, etc). Ovid Densuşianu[55] admite însă şi pentru dacoromâni ca şi pentru celelalte popoare romanice păstoritul în forma nomadă. Argumentele aduse nu sunt însă suficiente şi totul pledează pentru transhumanţă.

Industria casnică – textilă

Îndeletnicirea de căpetenie a aromânilor – păstoritul a determinat dezvoltarea unei Industrii casnice textile înfloritoare. Aceasta presupune prelucrarea de materii prime proprii în cadrul gospodăriei care le şi produce, cu unelte proprii, activitate efectuată de unul sau mai mulţi membrii ai unei familii. Iniţial, produsele textile sunt destinate nevoilor familiei dar în momentul apariţiei surplusului, o parte din ele sunt desfăcute pe piaţă. În aceste condiţii industria casnică ia un caracter de mică producţie de mărfuri dezvoltându-se două din ramurile sale – industria textilă şi a confecţiilor. Industria casnică textilă se dezvoltă în egală măsură la aromâni şi dacoromâni. Într-un document din 1840 din Vâlcea se menţionează „locuitorii ţărani pentru a lor îmbrăcăminte fac din lână de oaie, ce-i zice şi aba, lucrând-o muierile lor, cu furca, o ţese în războiu apoi o dau la piuă spre nălbire, precum din vechime se obişnuieşte”.[56]

Industria casnică textilă cunoaşte întregul proces: dărăcit, pieptănat, tors, vopsit, ţesut. Din firele de lână şi păr de capră se ţese aba, dimie, şiac, ţesături de casă, materiale folosite la confecţionarea hainelor pentru bărbaţi şi femei. În toate casele de ţărani era o cameră numită „argea” în care era instalat aproape în permanenţă războiul de ţesut la care femeia – stăpâna casei împreună cu fetele sale „ţesea trâmbele de pânză de bumbac pentru rufăria casei, şervete, feţe de masă şi prosoape împodobite, borangic, pânză de lână şi de bumbac pentru macaturi, pânză de în şi de cânepă pentru cergi şi poloage, pentru brâne, precum şi velniţe vărgate şi chilimuri alese pentru aşternuturi de paturi”.[57]

La aromâni industria casnică a ţesăturilor trebuie să fi fost destul de înaintată din secolul XI.

Wiliam Martin Leake vorbind despre vrednicia femeii aromâne adaugă că pe lângă celelalte munci casnice „torc în acelaşi timp şi din furcă”.[58] Weigand vorbind despre portul aromânilor spune că „portul albanezilor,

[55] Ovid Densuşianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, Extras din Viaţa Nouă, 1912, passim.

[56] G. Zane, *Industria din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1970, p. 14.

[57] *Ibidem*, p. 18.

[58] Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 126.

turcilor, grecilor şi bulgarilor este aşa de deosebit de acela al aromânilor încât niciodată nu se poate face o confuzie între unul şi altul”.[59]

Concluzia ar fi că portul original al păstorului aromân a reuşit să se păstreze nu numai deosebit de portul celorlalte neamuri, dar şi cu un caracter specific al lui.

Bogăţia şi varietatea pieselor textile produse în cadrul gospodăriei la nivel de industrie casnică, constituia pentru aromâni o îndeletnicire permanentă. Prelucrarea fibrelor de origine animală – lâna şi părul de capră (materii prime folosite prin excelenţă) urmează cursul firesc al procedeelor tradiţionale începând cu spălatul lânii, scărmănat, pieptănat, tors, până la ţesut şi vâltorit *drâștealǎ* pentru obţinerea unei consistenţe a ţesăturii, capabile să facă faţă intemperiilor. Se ţes textile pentru trebuinţele gospodăriei, comercializare şi ţesătura de bază pentru confecţionatul pieselor de port – *șiaclu*. În funcţie de destinaţie, textilele cuprind două mari categorii: pentru uz gospodăresc şi decorative. Textilele de uz gospodăresc cuprind traiste/*tastre*, desagi/*tisagi*, saci mari/*hăraie*, feţe de masă/*misă'i*, majoritatea legate de păstorit şi realizate din lână în culoarea sa naturală cu o compoziţie ornamentală specifică – carouri sau alternanţă de vărgi.

Traistele/*tastre* – au formă dreptunghiulară şi sunt confecţionate dintr-o singură bucată de ţesătură în carouri albe şi negre lucrată în patru iţe, cusută pe două laturi, îndoită în două (pe înălţimea piesei). Marginile pe cusătură, au aplicate ciucuri coloraţi din lână. Deseori prezintă un şnur – *cioară* din lână pentru legat „la gură” sau pentru pus pe umăr sau pe mână.

Traistele mari/*hărari* – au dimensiuni mari şi servesc pentru transportul hainelor, ţesăturilor de către păstorii aromâni în drumurile lor pentru iernat sau vărat. Sunt confecţionate din două foi de ţesătură (deasemeni îndoite la mijloc) care se unesc pentru a crea o lărgime mai mare piesei. Materialul ţesut în carouri alb-negru are pe o margine o dungă de altă culoare (roşu, albastru) pentru a servi ca semn de recunoaştere pentru o familie. Tot din categoria traistelor fac parte desagii/*tisagi*. Sunt alcătuiţi din două părţi care se poartă pe umăr sau pe cal pentru transportul diferitelor obiecte. Sunt cusute dintr-o singură bucată, îndoite la ambele capete pentru a forma câte o traistă, lăsând la mijloc o porţiune pentru a se putea aşeza pe umăr. Ţesătură este din lână albă sau neagră sau naturală (bej, maron) iar decorul este grupat în carouri sau dungi.

Urmează ţesăturile din lână şi păr de capră care deţin ponderea decorativă în cadrul interiorului.

Cerga (*înflucata*) este piesa cea mai utilizată, realizată din lână groasă,

[59] *Ibidem*, p. 89.

de bună calitate, cu miţi. Aceasta este fie monocromă, fie compoziţia decorativă evoluează spre câmpul limitat de chenare sau tăblii, ulterior motivele geometrice devenind predominante.

Urzeala şi bătaia sunt din lână, cu fire/*flocu*, trase în timpul ţesutului. Pentru a fi mai călduroase şi mai rezistente erau date la piuă. Sistemul de decorare simplu ca principiu, prezintă mai multe variante, evoluând de la compoziţia geometrică la ţesătura monocromă.

Cergile din prima variantă – cu chenar/*cu cutaru* – au mijlocul, centrul ţesăturii monocrom, limitat de trei rânduri de chenare, pe toate laturile, concentrice care implică diferenţa cromatică (albastru, roşu, maron) faţă de câmpul piesei (negru). Alcătuite din trei-patru foi de ţesătură sunt unite prin cusătură simplă, cu acul. Lăţimile piesei sunt finisate prin înnodarea firelor de beteală care formează un rând de franjuri. Cromatica acestor piese variază. Fondul cromatic şi predominant este determinat de destinaţia acestora – tineri, bătrâni.

O altă variantă ordonează motivele geometrice – dreptunghiul în jurul unui punct. Cromatica este variată – negru, roşu, albastru, galben, verde, iar simetria este evitată prin lăţimea dreptunghiurilor – mari, mici sau mijlocii.

Foarte interesantă este compoziţia cergei înflucate, cu romburi concentrice desfăşurate pe suprafaţa centrală, iar pe lăţimea laturilor sunt înscrise alte motive geometrice – pătrate, romburi. Cerga prezintă deasemenea chenar pe toate laturile. Analizând motivele decorative specifice cergilor putem constata că sunt „semne pe care le considerăm astăzi artistice"[60] şi sunt legate de un anumit mod de viaţă, pastoral al aromânilor.

Toate elementele componente industriei casnice textile, pornind de la materia primă, ustensilele de prelucrare, produsul finit, au constituit obiectul cercetării de teren în satele locuite de aromâni în Dobrogea care s-a concretizat prin alcătuirea unor colecţii etnografice variate şi unice în cadrul muzeului constănţean şi fondul pentru analiza şi prezentarea lor în această lucrare.

Costum – Artă și meșteșug

Costumul la aromâni a fost puternic influenţat de ocupaţia lor de căpetenie, păstoritul, ceea ce a dus ca prin vechimea acestei îndeletniciri, să se conserve de-a lungul anilor. Comparativ cu porturile celorlalte etnii din Balcani şi-a păstrat un specific al continuităţii uşor de semnalat atât la păstorii grămoşteni din Bulgaria, Serbia cât şi la fărşeroţii din Albania.

Portul popular la aromâni, în general prezintă note comune (fie că sunt

[60] Georgeta Stoica, Daniela Ligor, s.a. *De la fibră la covor*, Bucureşti, 1998, p. 81.

fărşeroţi sau grămoşteni) – preponderenţa albului de pe care se detaşează piesele grele „de deasupra", închise la culoare, care creează o armonie cromatică aparte. Costum la aromâni se prezintă într-o variantă proprie, ceea ce face ca un păstor aromân să se deosebească în privinţa aceasta, în mod fundamental, de păstorul grec, albanez, bulgar sau sârb.

Piesele de costum erau confecţionate în ateliere specializate sau de către croitori ambulanţi, cunoscuţi sub numele de „arafte, araftu", ce-şi desfăşurau activitatea la cerere, din sat în sat, prin casele aromânilor. Există numeroase mărturii despre vechimea acestui meşteşug, priceperea lor deosebită în folosirea iscusită a acului şi nu a maşinii de cusut, ce conferă o valoare aparte lucrului manufacturat.

Negustorii din Furca (localitate situată la N-V de Samarina) alimentau cu lână satele din jur, iar produsele manufacturate le vindeau la negustorii italieni, albanezi şi greci. O îndeletnicire caracteristică furcenilor a fost croitoria de abale; croitori cunoscuţi, în ţinuturile lor, sub numele de „rafte furchiati" – croitori de Furca, se duceau prin sate şi lucrau prin casele oamenilor. Erau croitori ambulanţi din sat în sat.

Dovezi pentru practicarea croitoriei ne oferă şi localitatea Samarina. Aici se ţeseau „tămbări" sau cape de caprină – păr de capră un fel de mantale pe care le desfăceau în Epir, Albania, Tesalia şi Acarnania[61], parte erau folosite pentru export, în care scop erau în raporturi şi cu celelalte centre: Meţova, Călaru şi Ianina. Se confecţionau „dulamele" pentru femei şi fete, brodate cu găitane şi şireturi de mătase aurite „sarici" flocate –albe la bătrâni şi negre la tineri, „maliotul", precum şi ţipunea, tămbări sau cape de caprină, cioareci – toate „străluceau în eleganţă şi mândrie"[62] (după nota unui contemporan).

Croitoria bărbătească şi de damă ajunsese la perfecţiune. Atelierele de croitorie ale aromânilor ajunseseră atât de vestite, încât unele firme deveniseră renumite, de exemplu fraţii Costi şi Toma Caţuiani din Cruşova, firma Migioi, firma Dalenga. Acest meşteşug presupunea specializări pe câte o activitate, de pildă unii lucrau numai haine mari. Astfel „Anastasi Nastu – cel mai bătrân, aducea găitane şi lucra testemeluri şi le vopsea, aplicându-le tiparul, după care le desfăcea în ţinutul Velesului şi în Bosnia".[63]

Se poate afirma că, croitoria, ca meserie, era monopolizată de aromâni în Balcani. Hainele comandate de un aromân la un croitor sunt dorite unice, fără a se asemăna cu altele iar croiala este tipică unui anumit gen de haină.

[61] Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focşani, 1936, p. 86.

[62] *Ibidem*, p. 88.

[63] *Ibidem*, p. 205.

Specificul constă în modul de dispunere a găitanelor şi fireturilor. De aceea, croitorul „... se pune cu răbdare la lucru şi face o aşezare de fireturi şi de găitane, pe stofa ce i se dă de croit, în adevăr cum n-a mai fost şi cum n-a mai avut un altul şi fiecare haină ce esă din mâinile lui este unică în felul ei, căci nu se repetă artistul croitor niciodată, ca toţi adevăraţii artişti”.[64] Meşterii croitori lucrau, de asemeni, la comandă, pentru ocazii festive şi, în această situaţie, hainele respective aveau o denumire anume „grambeatisle”. Pe de altă parte, costumul era constituit cu semne distinctive pentru fiecare clasă socială. Aceasta exprima şi locul de unde provine purtătorul său. Interveneau elementele auxiliare, la fiecare piesă de port; exemplu în cazul pieselor de port – sarică – notabilităţile purtau un şiret roşu, ce pornea de la guler până la poale; la altă clasă socială – negustorii mici, meseriaşii – şiretul roşu era redus la dimensiuni, de la guler până la mijloc; la plebe, „pupulu”, şiretul împodobea doar gulerul.

În marea majoritate, satele aromâneşti îşi aveau croitorii lor. Ei lucrau pe lângă hainele obişnuite, de zi cu zi, pe cele de sărbătoare şi de ceremonial. Aromânii desfăceau „cepkenuri, fermenele, poturi bărbăteşti şi de damă, gemadane”[65] şi în alte ţări ca Serbia, Bulgaria, Turcia, Albania şi Principatele Române.

Odăjdiile bisericeşti pompoase ca şi croitoria militară, erau în bună parte, produse ale distinşilor croitori aromâni. Aromânii croitori cu renume erau socotiţi mari artişti şi se bucurau de o deosebită consideraţie în societatea aristocratică şi pe lângă toţi factorii influenţi.

În cazul costumului de bărbat, ne vom referi la acele piese executate din lână sau păr de capră şi le vom enumera în ordinea aşezării lor pe corp. Astfel o primă piesă de îmbrăcăminte pusă direct pe piele, înaintea cămăşii de pânză este flanela din lână, scurtă până la brâu, cu mâneci lungi, pe care păstorii din Pind o numesc *catasarcu*, cei din Gramoste şi Macedonia – *gădzoafă*, iar cei din Balcani şi Rodope – *cămigeală*. Aceasta este confecţionată din lână moale/*lână arudă* şi este croită conform regulilor tradiţionale (tăietură cu măsură, fără pierdere de material). Stanul cămăşii[66], partea superioară de la brâu în sus este confecţionată dintr-o singură bucată, rotunjită în zona gâtului şi deschisă pe partea din faţă, de care sunt fixate mânecile. Acestea prezintă şi pavă[67], bucăţica de pânză triunghiulară care se coase la subraţ între mâneci şi stan cu unghiul liber îndreptat spre partea de jos a mânecii. Ca element de ornament este folosit găitanul negru ataşat la răscroiala gâtului, pieptii şi marginile mânecilor.

[64] I. Neniţescu, *De la românii din Turcia europeană*, p. 67.
[65] Anastase N. Hâciu, *op. cit.*, p. 206.
[66] Hedwig -Maria Formagiu, *Portul popular din România*, Bucureşti, 1974, p. 28.
[67] *Ibidem*, p. 50.

Mal'otul sau *tălăganul* este purtat în zilele de sărbătoare sau la ocazii festive. Ca lungime este mai mare, fiind haina de deasupra şi are mâneci. Este prevăzut cu nasturi (3-4) cu care se încheie până la brâu, punct de unde rămâne deschis pentru a se putea admira celelalte piese de costum. Piesa prezintă glugă/*zărculă* care este fie cusută de corpul piesei, fie prinsă cu nasturi, confecţionaţi din acelaşi material – *șiacul* sau din găitan de culoare neagră sau roşu închis, din care se fac butonierele/*chentorile*. Piesa cu denumirea *tălăgan* este identică cu *mal'otul*, diferenţa constând în lungime (mai mică). Prezintă glugă de unde şi denumirea cu *zărculă*. În funcţie de materialul din care este confecţionat *tălăganul* prezintă două variante:

– *tălăgan cu asimtu* de culoare neagră, purtat de chervanagii.

– *tălăgan di gravano* confecţionat dintr-un material mai rezistent la intemperii şi de culoare tot neagră. Este purtat de comercianţii de lânuri. Asemănarea dintre cele două piese *mal'ot/tălăgan* determină multe confuzii în a-l identifica ca denumire.

Altă piesă de port *tâmbarea/ipingeua* este confecţionată din lână în amestec cu păr de capră, dată la piuă pentru a asigura impermeablitatea. Mânecile sunt în formă de platcă, bucăţi dreptunghiulare cu colţi. Prezintă glugă/*zarculă*. Se poartă numai în anotimpul friguros dar şi vara de către păstori şi chervanagii pe timp de noapte ca învelitoare.

Costumul de femeie este alcătuit din următoarele piese: căciula de dimensiuni variate în funcţie de grupul care-o poartă – *câcula* termen folosit de bijduvean (informator Mitlu al I'a'ncu din satul Stejaru, jud. Tulcea); *căculă* – termen folosit de curtuvean (informator Stila Tu Cancu, satul Nicolae Bălcescu (Başcchioi)); *câculâ* – termen folosit de viryan din Techirghiol, (informator Doni al'u Balabut); *cupare* – termen folosit de fărşeroţi. Apare şi termenul de *guglă* pentru denumirea căciulii în satul Cogealac, la şopan (informator Ionak al'u Calipetra). Indiferent de cum o numeau, căciula de femeie este realizată din următoarele materiale: postav, găitan, fir metalic, şnur. De formă tronconică, piesa este croită dintr-o bucată de postav, ţesut în casă, în patru iţe, de culoare roşie sau grena. Toată suprafaţa, partea de deasupra „care se vede", este decorată circular cu găitane metalice (aurii), din lână (de culoare roşie şi neagră) grupate în motive geometrice ce alcătuiesc primul registru ornamental al căciulii. Acesta este urmat de al doilea, realizat cu fir metalic, şnur răsucit, de o mare fineţe, ce cuprinde motive decorative florale şi vegetale. Pe partea superioară a căciulii, în vârf, este fixat un disc din argint *tas'lu de asime* prevăzut cu orificii prin care sunt introduse monezile de argint. Marginea de jos a căciulii prezintă un alt şir de monezi de argint sau aur – *arădărik'e de flurii*, urmat de un şir de mărgele multicolore –

ce acoperă fruntea purtătoarei – *lilice di mărdzeale* ce se continuă cu podoabe de argint – *lilice de asime*, pe centrul frunţii.

În funcţie de lungimea părului, acesta era împletit în cosiţe ce înconjurau căciula pe lângă *tas'u* şi se fixau pe ceafa în două-trei rânduri. Pieptănătura este susţinută cu o fâşie de pânză, *măgur* sau *părtiță*, pe care erau fixate mărgele multicolore care „îmbracă" căciula împodobită pe deasupra până sub bărbie. În general căciula de femeie abundă cu decoraţiuni din mărgele. Acestea sunt realizate într-o tehnică, specifică aromânilor, înşirate pe aţă, numărate pe culori, făcute ghem, apoi fixate cu croşeta pe un suport textil.

Căciula cu *tas'u* s-a purtat de către fete de măritat, mirese şi femei tinere (până în 40 de ani). După această vârstă femeia intră în rândul celor „trecute" bătrâne, iar căciula este înlocuită cu o năframă de mătase colorată care susţine părul şi basmaua neagră/*țipa*, *șimia*, *lăkura* ce acoperă tot capul. La femeile bătrâne năframa de mătase este înlocuită cu pânză albă/*balțu*, peste care se aşează tot basmaua neagră.

Costumul de femeie cuprinde pentru picioare ciorapii de lână/*părpodz*, *părpoț* (grămoşteni), *călțuni* şi şosete din lână/*lâpuț*. Sunt confecţionate în tehnica împletirii, iar ornamentaţia este dispusă până la glezne „ce se vede", partea nevăzută fiind simplă. Pe măsura scurtării rochiilor, partea ornamentată a ciorapilor se înălţa până sub genunchi. Împletiţi din lână policromă şi fir metalic auriu, cu cinci cârlige (ca şi cei bărbăteşti), ciorapii cunosc realizări artistice deosebite. Pe toată suprafaţa decorată predomină motivele geometrice. Acestea sunt grupate în registre orizontale delimitate prin grupuri de vărgi aurii/*cânghiluși* realizate din fir metalic auriu. Firul metalic intercalat în împletitură dă strălucire acestora dar lipseşte la partea superioară, realizată în totalitate din lână. Aici este fixat şnurul/*cioara*, din lână răsucită pentru fixarea ciorapilor pe picior.

În mod cert acest tip de ciorapi „chindisiţ" era confecţionat special pentru sărbătoare sau ceremonii.

Deosebirea dintre ciorapii de femeie şi bărbat constă în primul rând în cromatică, vie în cazul celor de femeie – roşu, galben, albastru, verde, fir auriu, sobri în cazul celor de bărbaţi – fond alb şi culorile roşu, negru dispuse „cu măsură". La femeile bătrâne, ciorapii sunt de culoare neagră cu un grupaj de dungi roşii la partea superioară.

Costumul popular de femeie este completat de marea varietate a hainelor de deasupra „care se îmbracă peste cămaşă". Prezenţa lor este condiţionată în marea majoritate de condiţiile geografice şi climaterice ale spaţiului de locuit. Acesta fiind în mare parte dominant muntos, hainele din această categorie ocupă un loc important în portul femeiesc cât şi cel bărbătesc. De asemeni există similitudini atât în tipologie cât şi în material, tehnică,

ornamentică, uneori chiar identităţi la aceste piese pentru ambele sexe. Fiind haine din categoria celor mari au o mare importanţă şi se dezvoltă în realizări autentice remarcabile şi determină dezvoltarea meşteşugurilor.

Astfel croitoria practicată de anumiţi meşteri, denumiţi *rafti*, era la modă şi marea majoritate a aromânilor comandau aceste haine la meşteri sau îi „tocmeau" pentru o perioadă să lucreze acasă, în familie, un număr mai mare de haine. Sigur comanda trebuia să acopere nevoile ocazionate de vreo ceremonie – nuntă, moarte. Pentru confecţionarea acestora se foloseau ţesături din lână – dimii, şiac, unele cu „miţe" date la piuă – pentru consistenţa ţesăturii.

În continuare vom enumera piesele de port care îmbracă corpul femeii peste cămaşă. În cazul femeilor căsătorite ordinea era următoarea: rochia – *fustanea* din lână, fără mâneci, deschisă în faţă, parte acoperită cu o bucată de pânză – *chiptaru* decorată cu panglici, dantele industriale. Peste rochie urma – *cândușea*. Această piesă este confecţionată din stofa ţesută, din lână neagră dată la piuă cu următoarea croială: fără mâneci, deschisă în faţă şi într-o variantă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară pe spate ce se desfăşoară pe toată înălţimea piesei având de o parte şi alta câte patru clini aşezaţi în diagonală (trei cu formă dreptunghiulară iar al patrulea de la partea inferioară a piesei având croială de triunghi). Pe părţile laterale respectiv la al doilea clin de o parte şi de alta prezintă buzunare. A doua variantă este alcătuită din două părţi: prima parte până la mijloc şi a doua de la mijloc în jos.

Partea superioară este formată din trei clini dreptunghiulari pe spate cu răscroiala la doi dintre ei şi pentru subraţ – de-o parte şi alta iar cei din faţă – doi clini dreptunghiulari ce se continuă în jos şi peste partea a doua a piesei. Aceştia constituie suportul pe care se aplică compoziţia ornamentală.

Partea piesei de la mijloc în jos este alcătuit pe principiul clinilor evazaţi câte trei la număr de o parte şi alta – pentru faţă iar pentru spate nouă clini – pe aceiaşi croială evazată în partea de jos. Numărul mare al clinilor impune introducerea pe partea inferioară a două rânduri de şnur care să-i ordoneze şi să le păstreze forma intactă.

În ambele cazuri clinii sunt cei care prin forma lor, dar şi prin număr şi prin dispunerea lor, stabilesc profilul hainei. Marcarea taliei şi lărgimea oferită piesei de către clinii evazaţi conferă poalelor o degajare care subliniază eleganţa siluetei.

Şi această variantă prezintă pe părţile laterale două deschizături pentru buzunare. În ceea ce priveşte decorul acestor piese este amplasat pe piepţi, răscroiala gâtului şi a mânecilor, pe lungimea deschizăturii din faţă şi a poalelor precum şi în jurul buzunarelor. Dintre tehnicile folosite remarcăm

cusătura cu şireturi şi aplicaţia cu găitane. Compoziţia ornamentală este echilibrată pe ambele laturi (pe piepţi şi buzunare) ale pieselor şi subliniază liniile croielii. Motivele decorative sunt geometrice iar cromatica folosită: roşu, galben, albastru pe fond negru.

La fete şi la femeile tinere rochia – *fustanea* se aplică direct pe cămaşă. Aceasta respectă croiala generală a rochiei – *cânduşa* (fără mâneci, deschisă în faţă, croiala distinctă între partea până în talie şi cea de la talie în jos) dar forma clinilor este identică pe toată desfăşurarea lor (în lărgime) – dreptunghiulară, fără a fi evazaţi. Toţi clinii, mai puţin câte o jumătate din cei doi de pe faţă (de o parte şi de alta) sunt plisaţi (pliseu mărunt la 2 cm.) şi fixaţi cu două rânduri de şnur pentru a se menţine forma. De aceea, acest tip de rochie se mai numeşte *plisirană*. Compoziţia ornamentală este aplicată, ca şi cânduşele, pe piepţi, poale şi urmăreşte liniile croielii.

Până şi motivele decorative sunt identice, geometrice realizate cu găitane din lână neagră şi şiret metalic auriu având în plus panglică de catifea neagră. Partea din faţă este prevăzută cu nasturi pentru a nu se deschide în timpul mişcării şi pentru a fi strânsă pe corp. Cromatic există deosebiri între cânduşe care este neagră şi fustanea plisirană realizată din lână de culori variate: roşu, albastru, verde sau maro, bleumarin pentru fata sau femeia tânără obligată să poarte doliu. Zestrea unei fete pentru măritat se aprecia şi după numărul rochiilor pregătite.

Peste fustane, cânduşe sau fustanea plisirană se poartă şorţul din lână – *poala di lână* cu sinonimele *pistimale* (alb. – paşhtamall), *pudeao* (din gr.), *nece* (bg. – unecka), *pece* (tc. – petche) în funcţie de spaţiul din Peninsula Balcanică unde au trăit. Face parte din categoria catrinţelor şi se poartă peste poalele cămăşei (rochia fiind deschisă în partea din faţă). Întregesc structura ansamblului vestimentar. De formă pătrată, şorţul din lână şi-a păstrat caracterele specifice până în portul actual al bătrânelor şi a cunoscut o evoluţie la nivelul decorului, rezultată din tehnicile de ţesut şi de brodat care a permis dezvoltarea ornamenticii. Cu timpul materialul din care sunt confecţionate este înlocuit cu catifeaua, material preferat de cele tinere. Urmare cercetărilor de teren şi a materialelor colecţionate, pentru catrinţe se cunosc două tipuri: a) lucrate dintr-o singură bucată din şiac sau ţesute dintr-o singură lăţime; b) din două bucăţi unite printr-o cusătură orizontală. Decorul este foarte variat prin forma de organizare a compoziţiilor. În cazul primei categorii efectul decorativ rezultă din sistemul de organizare al formei şi constă în aplicarea găitanelor şi gruparea acestora în motive decorative complicate şi vizibil diferenţiate în funcţie de cromatica şi calitatea acestora. Pentru a doua categorie, predomină organizarea liniară a motivelor pe verticală în grupe de dungi paralele, intercalate cu şiruri de

motive: geometrice, florale, vegetale. Gama cromatică diferă în funcţie de vârsta purtătoarei sau ocazie. Există însă o culoare dominantă, asortată cu rochia. Şorţurile de sărbătoare pe lângă cromatica vie, prezintă o serie de aplicaţii din dantele, şireturi industriale ce sunt dispuse pe trei laturi, fir metalic auriu sau argintiu introdus în ţesătură şi nelipsita dantelă croşetată din lână ce este aplicată pe margini. Sunt lucrate în general, din două lăţimi asamblate printr-o cusătură orizontală astfel încât motivele decorative să se combine perfect pentru crearea unui ansamblu compoziţional pe verticală.

O altă piesă, ce completează costumul de femeie este ilicul/scurtacâ – vesta fără mâneci. Se încadrează tipologiei hainelor drepte, formate din trei foi din care două îmbracă piepţii şi una spatele. Materialul din care sunt confecţionate este dimia/*șiaclu* de culoare neagră, ce constituie suportul pentru realizarea şi organizarea compoziţiei ornamentale pe toată suprafaţa. Tehnicile de ornamentare sunt cele specifice hainelor groase: cusătură cu şireturi, aplicaţii de găitane şi broderie cu fir metalic auriu sau argintiu. Marginile sunt prevăzute cu garnitură din blană.

Din aceeaşi croială face parte şi ilicul cu mâneci/*libade*. Croiala este modificată pe piepţi şi subraţ pentru a permite mişcarea mâinilor. Mânecile sunt drepte şi prezintă aceeaşi compoziţie ornamentală ca şi piepţii şi spatele. Pentru ocazii festive se poartă ilicul cu mâneci/*mintan'lu*, din catifea, cu cromatică variată „asortată" însă cu rochia/*plisiranâ*. Această piesă de port se completează cu *chiptar'u* realizat din bumbac, decorat cu pasmanterii, ce acoperă pieptul, pe partea răsucită a piesei.

Piesele de costum ce alcătuiesc portul pentru femei şi bărbaţi la aromâni există doar în colecţii muzeale. Rar mai întâlneşti aromâni care au păstrat în lăzi vreo amintire din „vremurile de demult" spun ei. Costumul specific nu mai este purtat. Dacă acum câţiva ani mai vedeai bătrâne mergând la biserică în portul tradiţional, astăzi vestimentaţia lor este confecţionată din materiale industriale fără a conserva nici croiul şi nici tehnica de cusut. În schimb tinerii, începând cu vârsta şcolară, membrii ai unor formaţii folclorice, reconstituie costumul tradiţional şi-l poartă cu ocazia unor spectacole.

Costumul de femeie este completat cu podoabe din argint, aramă şi alamă argintate, sau aurite şi din aur. Din categoria podoabelor de mijloc se remarcă cingătoarea cu paftale/*bârnu di asime*, ce are ca suport material textil sau piele pe care se înşiră plăcuţe de argint ce se încheie cu paftale/*ploci*. Podoabele de piept cuprind salbele de aur/*fluriile*, de mâini: brăţări/*biligică* şi inele/*neali*.

În linie specifică tradiţiei, podoabele fac parte din portul aromânilor, fie pentru ocazii deosebite, când abundă pe costum, fie ca obiect singular, peste zi. În ambele cazuri podoabele completau costumul. Gustav Weigand

referindu-se la aceasta spunea „cu cât clinchetul argintului este mai răsunător în timpul dansului sau mersului, cu atât mai mândră este fericita care îl poartă. Sunetul uniform şi monoton pe care podoabele şi banii de argint sau aur ai salbelor îl produc în timpul mersului sau dansului, când se asociază fericit cu sonoritatea muzicii aromâneşti, adaugă un plus de fast şi somptuozitate acestui costum, a cărui notă dominantă rămâne sobrietatea”.[68] În această idee facem precizarea că aromânii erau cunoscuţi în Peninsula Balcanică ca argintari de frunte. În oraşe din Austria şi Iugoslavia, argintarii aromâni se găsesc atestaţi încă din anul 1725 iar la începutul secolului XIX călători străini în Peninsulă îi găsesc în număr mare în oraşele şi târgurile din Macedonia, Albania, Epir, Tesalia. La Moscopole fiinţau 14 corporaţii de industriaşi şi mii de ateliere de tot felul Obiectele realizate de ei se desfăceau prin negustorii lor în toată Peninsula Balcanică. De altfel erau singurii care confecţionau obiecte în filigran de o veritabilă valoare artistică (cercei, paftale, brăţări, lanţuri de ceasornice, medalioane).

Deasemeni argintari aromâni în Principate trebuie să fi fost numeroşi iar lucrările lor destul de răspândite şi apreciate. Istoricul Nicolae Iorga vorbind de lucrările în stil gotic de origine saso-germană şi de acelea armeneşti, masive şi policrome, frecvente în Principate, consideră că „lucrările în filigran de origine veneţiană sau aromânească sunt aeriene, lucru de broderie care a putut atinge cele mai subtile rafinări”.[69] Weigand afirmă că „lucrările de argint în filigran din Veneţia arată o mare asemănare cu cele ale macedoromânilor, pe când cele din Tirol se deosebesc. Există o legătură între unele şi altele... macedoromânii au învăţat această artă în Veneţia sau au adus-o ei în acest oraş. Legăturile între Veneţia şi Moscopole, care în timpurile mai vechi era primul centru comercial în interiorul Turciei, au fost foarte strânse. Mulţi dintre bogătaşii acestui oraş aveau filiale în Veneţia şi un comerţ viu exista între cele două oraşe”.[70]

Podoabele de metal lucrate de meşteri, incluzând deci cele în care sunt prinse monede, sunt ceva mai puţin frecvente în arta populară românească, zonele în care s-au lucrat asemenea podoabe fiind Pădurenii Hunedoarei, Moldova de Nord, Ţara Vrancei, centrul şi nordul Transilvaniei. Între acestea, sunt unele care se datorează contactului cu populaţia săsească. Dar podoabele de metal au pătruns în ţara noastră şi pe filiera sudică a meşterilor aromâni din ţările balcanice, mulţi lucrând şi în centrele urbane de la nord de Dunăre. Chiar şi paftalele şi bijuteriile săseşti poartă o amprentă

[68] Apud Guduvan Alexandru, Paul Petrescu, *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, Bucureşti, 1979, p. 21.

[69] Anastase Hâciu, *op. cit.*, p. 528.

[70] *Ibidem*, p. 526.

sudică neîndoielnică, explicabilă prin curentele de mărfuri şi circulaţia intensă a aromânilor în secolele XVI, XVII, XVIII. Este posibil ca tocmai aceste curente ale artei prelucrării metalelor, iradiind relativ târziu spre Ţările Române să fi acoperit şi stins vechile centre locale care nu au mai supravieţuit decât în acele zone izolate cum sunt Pădurenii Hunedoarei.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări. Studii. Articole

Aromânii. Istorie. Limbă. Destin. Bucureşti, Edit. Fundaţiei Culturale Române, 1996. Coordonator Neagu Djuvara.

Bacu Mihaela, *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*

Bădescu Ilie, *Poporul aromânesc între catastrofa și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1995.

Bucovală Mihai, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*

Capidan Theodor, *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limba*, Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1942.

Idem, *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică*.

Idem, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Peninsule Balkanique*, Bucarest, 1937.

Idem, *Românii nomazi. Studiu de viața românilor din Sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

Originea macedoromânilor, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 1939, 19.

Idem, *Romanitatea balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei, Bucureşti, 1936.

Caragiu Matilda Marioţeanu, *Un decalog al aromânilor*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*.

Cazacu Matei, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVII)*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*.

Denşuşianu Ovid, *Păstoritul la popoarele romanice*. Extras din *Viața Nouă*, 1912.

Djuvara Neagu, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*.
Formagiu Maria Hedwig, *Portul popular din România*, Bucureşti, 1974.
Guduvan Alexandru, Paul Petrescu, *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*. Bucureşti, Edit. Meridiane, 1979.
Gusti Dimitrie, *Şcoala monografică. Sociologia românească. Institutul social român*, Fundaţia Regală Culturală „Principele Carol", vol. I, Bucureşti, Edit. Paideia, 2000.
Idem, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Institutul de ştiinţe sociale al României, Bucureşti, 1940.
Hâciu Anastase N, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focşani, 1936.
Iorga Nicolae, *Români și unguri*, în broşura *Români și slavi – Români și unguri*, două conferinţe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale, Bucureşti, 1922.
Idem, *Historie des Roumaines de la Peninsule des Balcans*, 1919.
Lascu Stoica, *Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani*. „Deşteptarea", Salonic, 1908-1909, în vol. *Perenitatea vlahilor...*
Magiru Maria, Dobrogea. *Studiu etnografic*, vol. II, *Românii balcanici (aromânii)*, Muzeul de artă populară, Constanţa, 2001.
Mathieu Jean Dominique, *Les emprunts roumains dans le lexique de l'outillage des langues balkaniques*, în *Cahiers balkaniques*, nr. 16, 1990.
Mesnil Marianne, *Kosovo 1999: explozia întârziată a unui model politic occidental în Balcani*, în *Balcani după Balcani...*, Caiete de antropologie, Bucureşti, Edit. Paiadeia, 2000.
Mihail Zamfira, *Terminologia portului popular românesc*, Bucureşti, 1978.
Murnu George, *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, Bucureşti, 1939.
Idem, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1913.
Idem, *Conferință la radio despre aromâni*, în ziarul *Apărarea* nr. 2, 1930.
Năsturel S. Petre, *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
Neniţescu Ion, *De la românii din Turcia europeană*, Studiu etnic şi statistic asupra aromânilor, Bucureşti, 1905.
Papacostea Victor, *Tradiții românești de istorie și cultură*, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1996.
Papahagi Tache, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, Bucureşti, 1928-1943.

Idem, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1974.

Idem, *Mic dicționar folcloric*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1979.

Idem, *Grai, Folklor, Etnografie*. Bucureşti, Edit. Minerva, 1981.

Papahagi Valeriu, *Aromânii după călătorii apuseni din secolul XIX*, în *Revista aromânească*, Anul I, nr. 2, 1929.

Idem, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII*. Edit. Societatea de Cultură Macedo-Română, Bucureşti, 1935.

Idem, *Les Roumains de l'Albanie et le commerce venètien au XVII-éme et XVIII-éme siècles*, în *Mélanges de l'École roumaine*, France, 1931.

Peyfuss Max Demeter, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*

Idem, *Chestiunea aromânească*, Bucureşti, 1994.

Pipidi Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în sec. XIX-lea. Mărturia unui călător englez*, în vol. *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundaţia Culturală Română, seria „Colocvii", 1991.

Poghirc Cicerone, *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani. Supraviețuire și evoluție*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*

Rusu I.L, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. Bucureşti, Edit. Academiei, 1970.

Saramandu Nicolae, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1984.

Idem, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1972.

Stoica Georgeta, Ligor Daniela, *De la fibră la covor*, Bucureşti, 1998..

The World Almanac and book of facts, Mahwah, New Jersey, 1997.

Vlăduţiu Ion, *Etnografia românească*, Bucureşti, 1973.

Weigand Gustav, *Die Aromunen: ethnographisch-philologisch-historische Antersuchungen über das Volk der Sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, Leipzig, 2 band, 1894-1895.

Idem, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924.

Zbuchea Gheorghe, *Problema bisericească la aromâni (1878-1914)*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*

V. AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ŞI IDENTITARE

Dr. Dorin LOZOVANU
Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza”, Iaşi
Cercetător ştiinţific superior – Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală, Chişinău
Preşedinte – Asociaţia de Geografie şi Etnologie, Moldova

Albania reprezintă cel de-al doilea leagăn al aromânilor după cel din Pind şi Tesalia (Grecia). În prezent aromânii se găsesc răspândiţi în oraşe şi în sate în mai multe regiuni ale Albaniei.

Cea mai mare parte a aromânilor din Albania o constituie fărşeroţii. Fiind în trecut în majoritate păstori transhumanţi şi chiar semi-nomazi, fărşeroţii nu au avut întotdeauna aşezări stabile. Mulţi dintre ei s-au fixat definitiv în locurile de iernat din câmpia Muzachiei în apropierea Mării Adriatice, purtând aici şi numele de *muzachiari*. Fărşeroţii se întâlnesc în regiunea Malacastra situată în sudul Muzachiei şi a muntelui Tomor (Tomorit), cel mai înalt din Albania (2417 m). Spre sud-est aromânii sunt mai numeroşi la sud de lacurile Prespa şi Ohrid, în apropierea oraşului Corcea, precum şi la vest de Gramos în regiunea oraşului Permet. Părăsindu-şi ţinuturile de obârşie, grupuri importante de fărşeroţi s-au stabilit în Macedonia egeeană din Grecia sau în Republica Macedonia. Unii au rămas definitiv în locurile de iernat din Epir, Acarnania, Etolia şi Tesalia.

După distrugerea oraşului Moscopole, la sfârşitul secolului XVIII, moscopolenii s-au risipit în Grecia şi în Republica Macedonia, puţini dintre ei rămânând în locurile de baştină din Albania, în câteva aşezări situate între oraşele Pogradeţ şi Corcea. Cei mai mulţi s-au fixat în oraşele Albaniei (Tirana, Durres etc.), aşezându-se şi în multe oraşe din fostul Imperiu Austro-Ungar, întemeind comunităţi la Viena şi Budapesta.

Aprecierile asupra numărului aromânilor din Albania au fost diverse. Deoarece Albania mult timp nu a avut o entitate statală proprie, precum şi din cauza schimbărilor teritoriale care au avut loc, prima apreciere asupra numărului acestora datează din secolul al XIX-lea. În 1865, Neniţescu vorbeşte despre 149.000-200.000 aromâni în Albania. Statistica oficială albaneză recunoaşte în 1930 un număr de 40.000 aromâni. Aceasta este cea

mai corectă statistică oficială privind numărul de aromâni care s-a efectuat vreodată; însă la fel subestimează numărul real al acestora. Th. Capidan pentru anul 1932 indica 65.000 aromâni în Albania, iar A. Wirt semnala existenţa a până la 100.000 aromâni în Albania anului 1935. Următoarea apreciere în ordine cronologică o face în 1940 Gh. Brătianu. El indica 72.000 aromâni în Albania. Recensământul oficial din Albania efectuat în anul 1955 indica 4.200 aromâni, iar „Grande dizzionario enciclopedica U.T.E.T.", Torino, notează existenţa a 10.000 aromâni în 1959. N. Dima este de părere că numărul aromânilor din Albania putea fi între 10.000 şi 20.000 pentru anul 1975. Matilda Caragiu-Marioţeanu indica un număr cuprins între 70.000 şi 100.000 în 1984. O cifră apropiată de aceasta ne-o dă şi N. Saramandu pentru 1988: 60.000-100.000, deşi statistica oficială albaneză care se bazează pe recensământul populaţiei efectuat în 1989 indica doar 20 aromâni. Alte aprecieri, cum ar fi aceea a lui Cristea Sandu Timoc, care pentru 1995 dă un număr de 500.000 aromâni în Albania sunt exagerate.

Autori albanezi chiar (Arqile Bërxolli, 2005) consideră numărul aromânilor în Albania la 139.000 sau 3,6% din populaţia Albaniei. Estimările făcute de asociaţiile aromâne deseori indică un număr de până la 250.000. Unele datele publicate de autori greci recunosc circa 50.000 de aromâni în Albania, considerându-i însă parte a etniei elene, aşa numiţi greci vlahofoni.

Oricum numărul actual al aromânilor din Albania cel mai posibil este în jur de 150.000. Din cauza proceselor migraţionale intense, atât în interiorul Albaniei, cât şi din cauza emigrării aromânilor în Grecia, Italia şi alte state, este greu de stabilit cu exactitate numărul acestora. O altă problemă este legată de identitatea etnică flexibilă şi multiplă a aromânilor, aceştia neputând fi cuprinşi în totalitate chiar dacă s-ar efectua un recensământ foarte corect.

Aromânii formează populaţia băştinaşă în districtele (rrethi) din sudul Albaniei, unde există o serie de localităţi cu populaţie aromână: Kolonja, Corcea, Pogradeţ, Vlora, Fier, Durres, Elbasan, dar în urma migraţiilor mai recente există comunităţi importante şi în Tirana sau Shkoder.

Majoritatea absolută a românilor din Albania fac parte din ramura *fărşeroţilor*, care se autoidentifică cu etnonimul de *rrămân/rrămăn*, fiind astfel acelaşi cu *român*. Lipsa lui ***a*** – protetic, specific celorlalte grupuri de aromâni, de unde şi termenul savant, derivat de la *armân*, face includerea românilor fărşeroţi sub apelativul de aromâni doar din perspectiva generalizării dialectale şi identitare a acestei ramuri componente a romanităţii balcanice.

Etimologia etnonimului de fărşerot are mai multe versiuni; conform uneia din ele, acesta ar avea originea în numele localităţii Fraşari, cândva reprezentativă pentru aromânii din regiune.

Fărşeroţii sunt cunoscuţi sub această denumire şi în literatura străină, cum ar fi în germană *Farscheroten* sau *Pharsalioten.* În bulgară şi rusă apar *farseroti*, iar în greacă *farsaliotes*. Grecii îi mai numesc pe fărşeroţi *arvanitovlahi*, adică vlahi din Albania. Albanezii în afară de *vllëh* deseori îi poreclesc şi *çobani* (a se citi *ciobani*).

Deoarece o mare parte din aromânii Albaniei locuiesc în regiunea cunoscută ca Epir, o denumire regională de identificare mai este şi cea de *epiroți, epirați* sau *ipiriți*.

Numele de *moscopoleni* nu a fost iniţial folosit de purtătorii lui, dar în prezent s-a răspândit atât în literatură, cât şi printre aromâni. Acest nume provine de la localitatea Moscopole, în albaneză *Voskopojë*, cunoscuţi şi ca *Voscopojari.*

Muzăchiarii îşi zic aşa de la denumirea ţinutului şi câmpiei Muzachia (Myzeqeja) din Albania.

Un grup de aromâni asimilaţi deja lingvistic de către albanezi poartă denumirea de *gubleari*, aceştia întâlnindu-se în mai multe localităţi din sudul Albaniei. Porecla specifică provine probabil de la o localitate, Gubleara, unde conform informaţiilor colectate în teren, se spune că au fost primii dintre aromânii regiunii care şi-au pierdut limba, păstrând totuşi obiceiurile şi memoria etnică de aromâni.

Procesele etnice care pot fi semnalate la populaţia aromână din Albania sunt în general la fel ca şi la toate comunităţile de aromâni, însă specificul istoric şi socio-politic din Albania a creat şi unele particularităţi.

Dintre procesele care marchează evoluţia etnică putem menţiona:

1. Asimilarea lingvistică şi culturală, care duce treptat la pierderea identităţii etno-lingvistice;

2. Migraţiile intensive spre localităţile urbane şi depopularea aşezărilor rurale tradiţional aromâne;

3. Migraţiile peste hotarele Albaniei, în general temporare, motivate socio-economic. Au luat amploare şi migraţiile definitive spre alte state, cum ar fi Grecia, Italia, România,Germania, SUA etc., bazându-se deseori pe relaţiile de rudenie existente sau datorate facilităţilor acordate de Grecia. În aceste cazuri procesele etnice diferă mult de la stat la stat. Astfel majoritatea celor migraţi în Grecia sunt supuşi procesului etno-identitar de grecizare, pe când cei din SUA se consolidează ca o comunitate distinctă, la fel şi în alte state europene.

Referitor la *identitatea* aromânilor din Albania putem distinge divizarea între cei care se consideră:

1. ca identitate etnică aromână (*rrămăn*) distinctă, conectată deseori cu cea de român

2. ca identitate etnică greci vlahofoni (rezultat al unei propagande active din partea Greciei, inclusiv prin stimulare socio-economică şi politică)

3. albanezi se consideră cei de generaţie mai tânără şi grupurile asimilate lingvistic (gubleari)

Situația etno-culturală actuală:

Mai multe asociaţii aromâne s-au înfiinţat după 1990, la Corcea, Tirana, Vlora, Elbasan, Pogradeţ, Divjaka, Selenicë. Majoritatea exprimă opinia existenţei unei minorităţi etnice de aromâni, revendicând drepturi culturale, politice, educaţionale, religioase.

Publicaţii există la Tirana şi Corcea, s-au editat şi unele cărţi de autori locali în dialect aromân. Se încearcă apropierea standardelor literare de limba română.

Emisiuni radio-TV distincte nu sunt constante, doar unele încercări periodice la Corcea sau Tirana şi mediatizarea folclorului sau a unor evenimente.

În ultimii 15 ani s-au depus eforturi de a se preda cursuri facultative de aromână la şcoli, cum ar fi la Corcea, Divjaka, Selenice, Vlora.

Există două biserici unde slujbele sunt preponderent în aromână, la Corcea (cu statut de biserică aromână) şi Divjaka.

În prezent există mai multe organizaţii ale aromânilor în Albania, mai veche fiind „Societatea Aromânilor" cu sediul la Corcea. Apar deja unele publicaţii periodice, în principal ziarul „Frăţia". Mulţi studenţi aromâni studiază la universităţile din România.

Propuneri în urma cercetărilor proprii:

Introducerea în şcolile cu populaţie aromână a disciplinei Limba şi civilizaţia română-aromână, în regim opţional în Curricula disciplinelor aprobate de Ministerul educaţiei din Albania, elaborată în colaborare interstatală Albania-România.

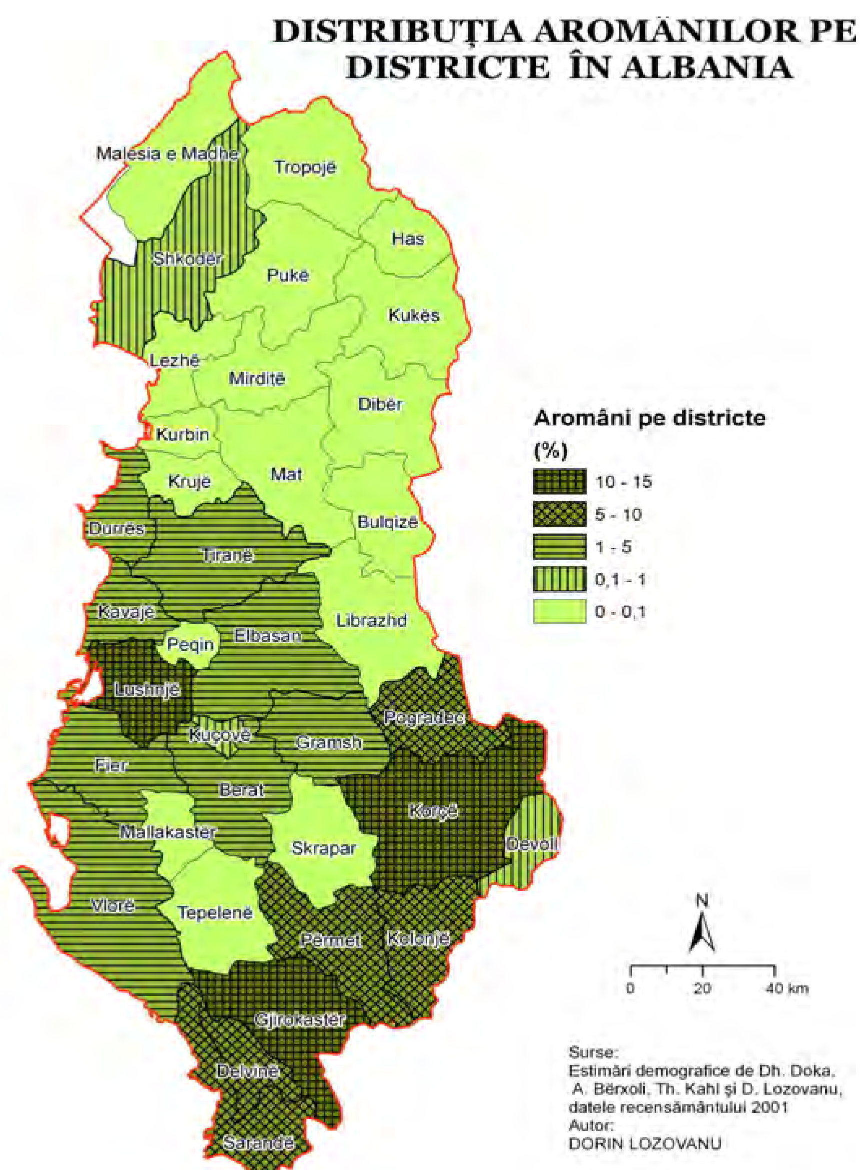
Sprijinirea învăţătorilor şi realizarea unor cursuri de instruire a acestora în România.

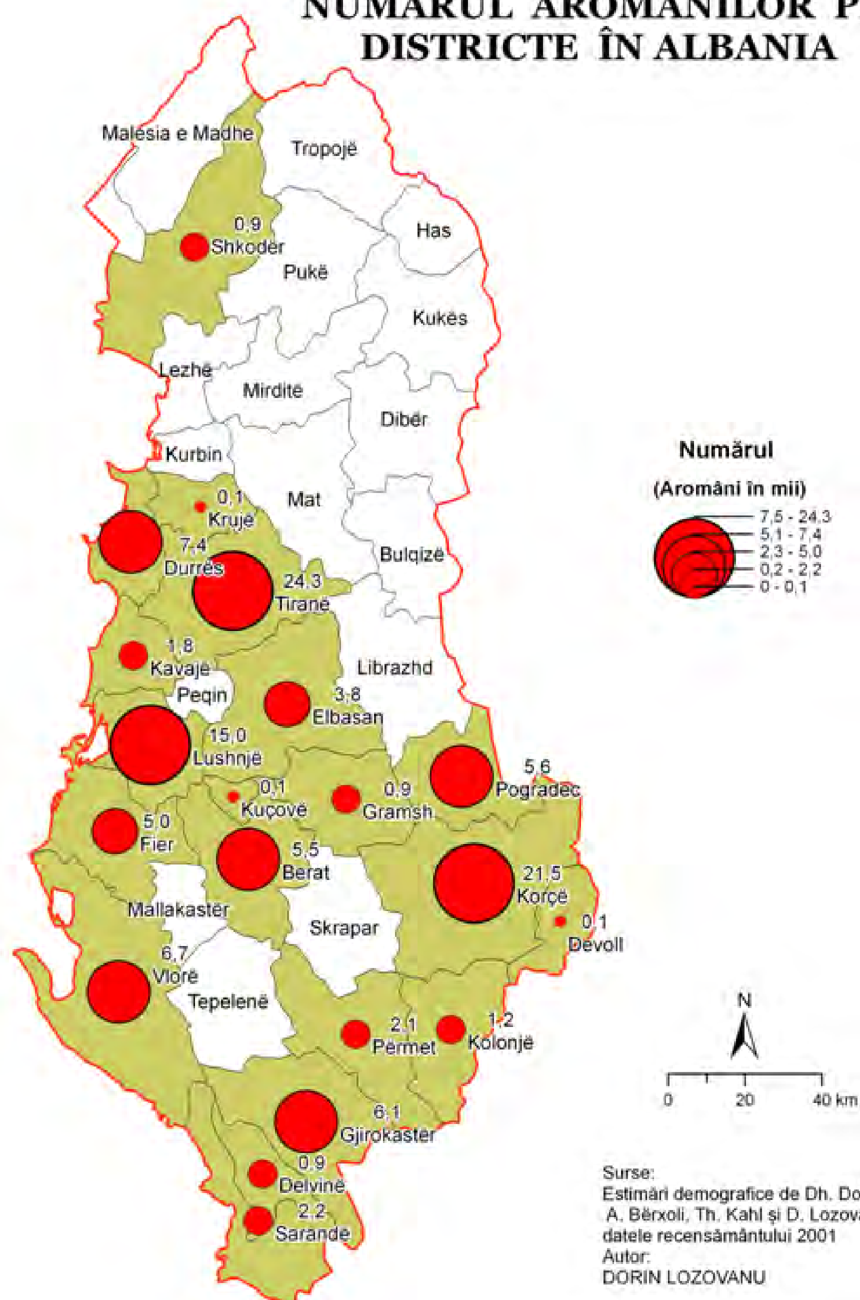
Susţinerea şi promovarea bisericilor şi preoţilor cu oficierea slujbei în aromână.

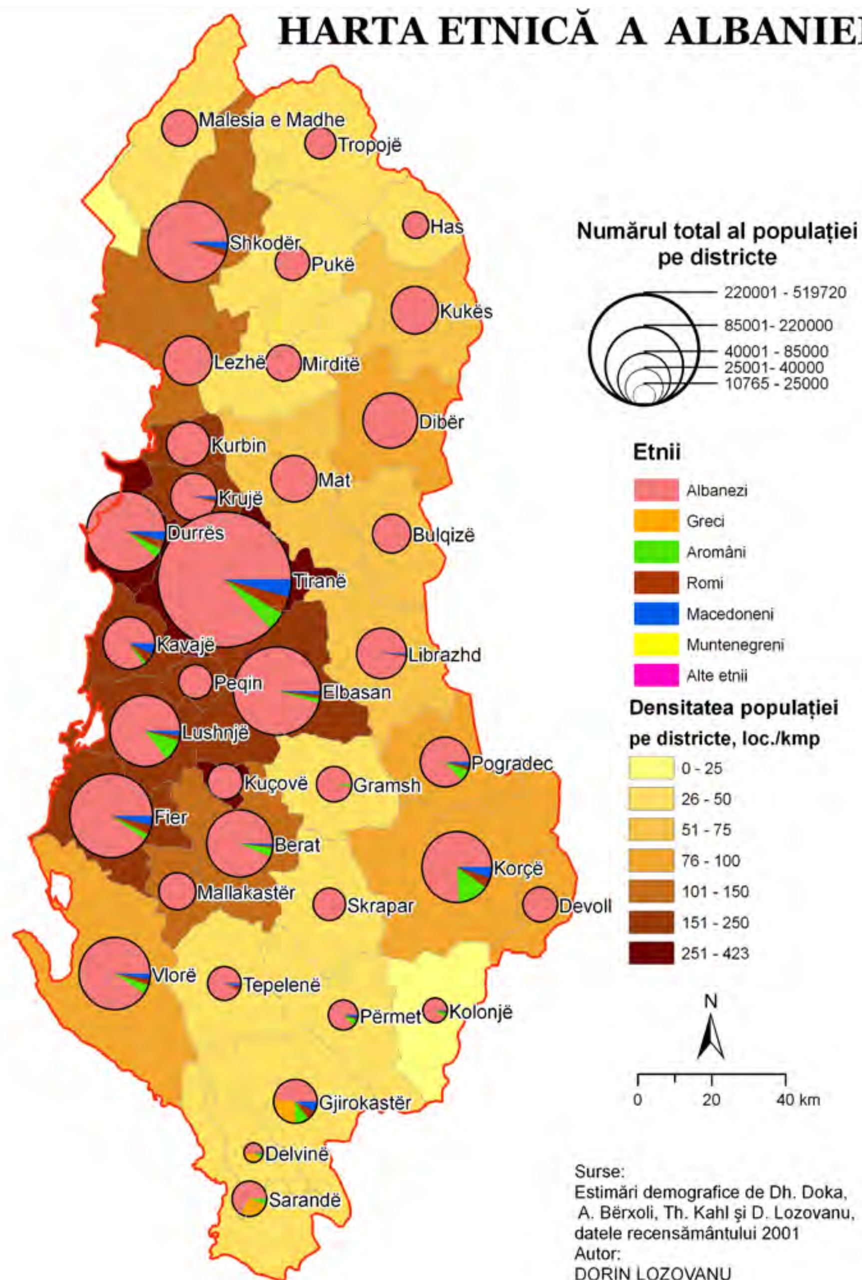
Înfiinţarea unui Centru cultural Român la Corcea.

Susţinerea mass-media în aromână şi realizarea de emisiuni radio-TV, înfiinţarea unui post de radio aromân (cu emisiuni în aromână, română, albaneză, greacă, folclor şi muzică aromână)

Acordarea cetăţeniei române tuturor etnicilor români indiferent de etnonimul de identificare şi de ţara de reşedinţă.

NUMĂRUL AROMÂNILOR PE DISTRICTE ÎN ALBANIA
Malësia e Madhe
Tropojë
0,9
Shkodër
Has
Pukë
Kukës
Lezhë
Mirditë
Dibër
Kurbin
0,1
Krujë
Mat
7,4
Durrës
Bulqizë
24,3
Tiranë
1,8
Kavajë
Librazhd
Peqin
3,8
Elbasan
15,0
Lushnjë
5,6
Pogradec
0,1
Kuçovë
0,9
Gramsh
5,0
Fier
5,5
Berat
21,5
Korçë
0,1
Devoll
Mallakastër
Skrapar
6,7
Vlorë
Tepelenë
2,1
Përmet
1,2
Kolonjë
6,1
Gjirokastër
0,9
Delvinë
2,2
Sarandë
Numărul
(Aromâni în mii)
7,5 - 24,3
5,1 - 7,4
2,3 - 5,0
0,2 - 2,2
0 - 0,1
N
0
20
40 km
Surse:
Estimări demografice de Dh. Doka, A. Bërxoli, Th. Kahl şi D. Lozovanu, datele recensământului 2001
Autor:
DORIN LOZOVANU

HARTA ETNICĂ A ALBANIEI
Malesia e Madhe
Tropojë
Has
Shkodër
Pukë
Kukës
Lezhë
Mirditë
Dibër
Kurbin
Mat
Krujë
Durrës
Bulqizë
Tiranë
Kavajë
Librazhd
Peqin
Elbasan
Lushnjë
Pogradec
Kuçovë
Gramsh
Fier
Berat
Korçë
Mallakastër
Skrapar
Devoll
Vlorë
Tepelenë
Përmet
Kolonjë
Gjirokastër
Delvinë
Sarandë
Numărul total al populației pe districte
220001 - 519720
85001- 220000
40001 - 85000
25001- 40000
10765 - 25000
Etnii
Albanezi
Greci
Aromâni
Romi
Macedoneni
Muntenegreni
Alte etnii
Densitatea populației pe districte, loc./kmp
0 - 25
26 - 50
51 - 75
76 - 100
101 - 150
151 - 250
251 - 423
N
0
20
40 km
Surse:
Estimări demografice de Dh. Doka, A. Bërxoli, Th. Kahl și D. Lozovanu, datele recensământului 2001
Autor:
DORIN LOZOVANU

Bibliografie

Lucrări. Studii. Articole

Albania Census Atlas 2001. Institut i Statistikes, Tirana, 2001, (alb./en.)
Almanah macedo-român. Edit. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1992. (rom.).
Ancel, J., *L'Europe Centrale*, Paris, 1937. (fr.)
Arginteanu, Ion, *Istoria românilor macedoneni,* Bucureşti, 1904. (rom.)
Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1993. (rom.)
Aromânii: istorie, limbă, destin, Edit. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996. (rom.)
Arumunët e Shqipërisë. Histori dhe dokumente figura të shquara. Edit. Arumunët e Shqipërisë. Tirana, 2001. (alb.)
Atanasiu, A.D., *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques),* Paris, 1919. (fr.)
Μπαλαφας, Κοστας, *Μετσοβο.* Ed. Epirus, 2005. (gre.)
Balotă, Anton, *„Albanica",(Albania și Albanezii),* Edit. Leopold Geller, Bucureşti, 1936. (rom.)
Batzaria, Nicolae, Noe, Constantin, *Importanța Aromânilor pentru România*. Edit. Etnologică, Bucureşti, 2006. (rom.)
Belimace, Constantin, *Dimândarea părintească,* New York, 1990. (rom.)
Berciu-Drăghicescu, Adina, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, Edit. Globus, Bucureşti, 1996. (rom.)
Bibliografie Macedo-Română, Freiburg i. Br. 1984.
Boga, L.T., *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului", Bucureşti, 1913. (rom.)
Boga, Nida, *Voshopolea*, Editura Fundaţiei Culturale Aromâne "Dimândarea Părintească", Bucureşti, 1994. (arom./rom.)
Braga, Sevold, *Die Rechslage der aromunische Minderheit in Griechenland,* Scopje, 2004. (ger.)
Bratter, C.A., *Die kutzowlachische Frage,* Hamburg, 1907. (ger.)
British Enciclopedia, Edit. British Enciclopedia, London, 1999. (en.)
Брук, С.И., *Население мира*. Этнодемографичесский справочник, Изд. Наука, Москва, 1986. (rus.)
Bujduveanu, Tănase, *Romanitatea Balcanică și Civilizația Aromânilor*, Edit. Cartea Aromână, Constanţa 1997. (rom.)

Burada, Teodor T., *Cercetări despre școalele românesci în Turcia,* Bucuresci, 1890. (rom.)
Bërxoli, Argile, *Minoritetet në Shqipërise*, Tiranë, 2005. (alb.)
Bërxolli, Arqile, *Atlasi i Shqipërisë. Atlasi Gjeografik i Popullsisë së Shqipërisë,* Tiranë, 2003. (alb.)
Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1932. (rom.)
Capidan, Theodor, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des population roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucureşti, 1937. (franc.)
Capidan, Theodor, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926. (rom.)
Carageani, Gheorghe, *Studii aromâne*, Edit. Fundaţie Culturale Române, Bucureşti, 1999. (rom.)
Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975. (rom.)
Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *Dialectologie română*, E.D.P., Bucureşti, 1977. (rom.)
Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *Dodecalog al aromânilor*, Edit. „Sammarina", Constanţa, 1996. (rom./fr./en.)
Cardula, Toma, *Etnogheneza a Armânjlor shi rolja a lor tu istorie,* Edit. Sutsata a Armânjlor „Nicola Batsari", Crushuva, 2003. (arom.)
Cândea, Virgil, *Marturii Românești peste Hotare*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1998. (rom.)
Cândroveanu, Hristu, *Aromânii ieri și azi*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1995. (rom.)
Colimitra, Constantin, *Fărșeroții,* 1986. (rom.)
Comunitatea Românească din Orașul Coritza, Tipografia „Speranţa", Bucureşti, 1912. (rom.)
Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1957. (rom.)
Cuşa, Nicolae, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Edit. Europolis, Constanţa, 1990. (rom.)
Cuvata, Dina, Димчев, Димо, *Dictsionar Armănascu-Machidunescu / Влашко - Македонски Речник,* Скопје, 2006. (arom./maced.)
Цвијић, Јован, *Антропогеографски и етнографски списи*, Beograd, 2000. (srb.)
Цвијић, Јован, *Балканско полуострво,* Beograd, 2000. (srb.)
Despre Aromâni. De vorbă cu Hristu Cândroveanu, Edit. Fundaţia Culturală Aromână „Dimândarea Părintească", Bucureşti, 2006. (rom.)
Despre vechimea și continuitatea românilor, Edit. Militară, Bucureşti, 1989. (rom.)
Dima, Nicholas, *Romanian Minorities in South-East Europe*, Institutul Român de Cercetări, Freiburg, 1977/1978. (en.)

Dogaru, Mircea, Zbuchea, Gheorghe, *O istorie a românilor de pretutindeni*, Edit. DC Promotion, Bucureşti, 2004. (rom.)
Етнологија на Македонците, Македонска Академија на Науките и Уметностите, Скопје, 1996. (maced.)
Falo, Dhori, *Trayedia ali Muscopuli,* Edit. Cartea Aromână, Tirana, 2002, (arom.)
Формирование Наций в Центральной и Юго-Восточной Европе, Изд. Наука, Москва, 1981. (rus.)
Guizelev, Bojan, *Albanians in the Eastern Balkans,/Албанци в източните* Балкани, Sofia, 2004 (bg.)
Hagigogu, Sterie, Noe, Constantin, Muşi Vasile. *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater,* Edit. Etnologică, Bucureşti, 2005. (rom.)
Hagi-Gogu, T., *Romanus și Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah și vlah*, Bucureşti, 1939. (rom.)
Hasluck, M., *The unwritten law in Albania*, Cambridge, 1954. (en.)
Hâciu, Anastasi, *Apostolji shi Martiri*, Scopia, 2001. (arom.)
Ionescu, Eugen, *Cauza Românească în Turcia Europeană și Conflictul cu Grecia*. Tipografia „Gutenberg", Bucureşti, 1906. (rom.)
Iorga, Nicolae, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Edit. Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913. (rom.)
Iotta, Naum, *Cronica-a anjlor 1820-1878*, Scopia, 2002. (arom.)
Историја на македонскиот народ, Институт за национална историја, Скопје 1969. (maced.)
Jelavich, Barbara*, Istoria Balcanilor secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Iaşi, 2000. (rom.)
Kahl, Thede, *Ethnizität und räumliche Vereilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999. (ger.)
Kahl, Thede, *Istoria aromânilor.* Edit. Tritonic, Bucureşti, 2006. (rom.)
Кънчов, В., *Македония. Етнография и статистика,* София, 1900. (bulg.)
Karastoianov, Ştefan, *Makedonia. Etnografska Karakteristika*, Edit. Voeni jurnal, Sofia, 1995. (bg.)
Koukoudis, Asterios, *The Vlachs: Metropolis and Diaspora.* Edit. Zitros, Thessaloniki, 2003. (en.)
Κουκουδις, Αστεριος, *Οι Βεργιανοι Βλαχοι καε Οι Αρβανιτοβλαχοι Της Κεντρικης Μακεδονιας,* Edit. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001 (gre.)
Κουκουδις, Αστεριος, *Οι Ολημπιοι Βλαχοι καε τα Βλαχομογλενα,* Edit. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001. (gre.)
Kyçyku, Kopi, *Aromânii în Optica Albano – Română*, Edit. Fundaţia culturală aromână „Sfînta Ana", Bucureşti, 2004. (rom.)
Kyçyku, Kopi, *Arumunët e Shqipërisë në kontekst Ballkanik*, Edit. Getic Print, Bucureşti, 1999. (alb.)

Manakia, I., *Albumul Etnografic Macedo-român. Tipuri, porturi și localități ale aromânilor*, Paris, 1907. (rom.)
Maxim, Iancu, *Etnogeneza românilor și a altor popoare europene privită prin prisma geografiei istorice*, Edit. Moldova, Iaşi, 1995. (rom.)
Τριτος, Μιχαλις, *Το Μετσοβο.* Ed. Graphic Arts, Atena, 1992 (gre.)
Mihăescu, H., *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993. (fr.)
Mihăilescu, Vintilă, *Excursia societății regale române de Geografie prin Iugoslavia și Albania (20 aprilie – 3 mai 1938)*, Tipografiile Române Unite, Bucureşti, 1940. (rom.)
Murnu, George, *Vlahia Mare (Istoria românilor din Pind)*, Bucureşti, 1913. (rom.)
Mustaka, Valentin, *Nëpër labirintet e historisë së arumunëve (vllehëve),* Volumi II, Edit. Shoqata Arumunët e Shqipërisë, Tirane, 2007. (alb.)
Nica, I. *Problema Aromânilor,* Tipografia „Bucovina", Bucureşti. (rom.)
Nopcsa, F.B., *Albanen, Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanen*, Berlin-Leipzig, 1925. (ger.)
Παδιωτη Γεωργιου, *Τραγουδια φαρςαριωτων/Căntiți Fărșerotești*, Soţietate di Cultură Aromână (vlahă), Athina, 1991. (gre./arom.)
Papahagi, Nicolas, *Les roumains de Turquie*, Bucureşti, 1905. (fr.)
Papahagi, Tache, *Aromânii din Albania*, Bucureşti, 1920. (rom.)
Papahagi, Tache, *Aromînii din punct de vedere Istoric,Cultural și Politic,* Tipografia "N. Stroilă" Bucureşti, 1915. (rom.)
Papahagi, Valeriu, *Aromânii moscopoleni*, Bucureşti, 1935. (rom.)
Papanace, Constantin, *Fermentul aromân (macedo-român) în sud-estul Europei*, Edit. Fundaţiei "Andrei Şaguna", Constanţa, 1995. (rom.)
Papanace, Constantin, *Geneza și evoluția conştiinței naționale la macedo-români*, Edit. Brumar, Timişoara, 1995. (rom.)
Papanace, Constantin, *La Persecution des Minorites Aromounes (Valaques) dans les Pays Balcaniques. Le Problem Macedonien.* Edit. Armatolii, Cetatea Eternă, 1951. (fr.)
Parant, Alain, *Migrations, crises et conflicts récents dans les Balkans / Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans,* University of Thessaly Press, Volos, 2005. (fr./en.)
Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1994. (rom.)
Philippide, Alexandru, *Originea aromânilor*, Iaşi, 1927. (rom.)
Pogradec. Çelësi turistik. Tirana, 2006. (alb.)
Popescu, Ioana, *Privește! Frații Manakia,* Bucureşti, 2001. (rom.)
Popescu-Spineni, Marin, *Românii din Balcani*, Edit. Tiparul Universitar, Bucureşti, 1941. (rom.)
Popnicola, Nico, *Protili avdzati zboară shi scrieri pi Armâneashti/Првите*

слушнати зборови и пишувања на влашки. Edit. Ligă Mundială a Armănjlor, Bituli, 2004. (arom./maced.)

Popnicola, Nico, *Renesansa a Armânjlor/Ренесанса на Арм'ните*. Edit. Ligă Mundială a Armănjlor, Bituli, 2007. (arom./maced.)

Народы Мира, под редакцией Бромлея Ю. В., изд. Советская Энциклопедия, Москва, 1988. (rus.)

Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы, sub redacţia Зеленчук В.С., Editura Ştiinţa, Chişinău, 1991. (rus.)

Етническият проблем и националният въпрос на българите, Изд. Полиография, Пловдив, 1994. (bulg.)

Пулянос, А.Н., *Антропологический сборник населения Греции. Антропологический сборник*, t. III, Москва, 1961. (rus.)

Revista „Zborlu a Nostru", redactor Vasile G. Barba, Freiburg im Br., 1998 – 2005.

Revista „Mic Romania", redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2008, Bruxelles (limbi romanice regionale).

România. Evoluție în timp și spațiu, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1996. (rom.).

Romanians – the forgotten minority groups in Eastern Europe, 2007. (en.)

Românii de la Sud de Dunăre. Documente, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1997. (rom.)

Românii din afara granițelor țării, Coordonate istorice și naționale în cadrul european, Casa editorială Demiurg, Iaşi, 2007. (rom.)

Românii din Afara Granițelor Țării. Evoluție istorica și situație prezentă în perspectiva integrării României în Uniunea Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006. (rom.)

Romanski, St., *Macedoromânii*, Edit. Dimândarea părintească, Bucureşti, 1996. (rom.)

Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, Bucureşti, 1978. (rom.)

Russu, Valeriu, ş.a., *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984. (rom.)

Saramandu, Nicolae, *Folclor aromân grămostean*, Bucureşti, 1982.

Saramandu, Nicolae, *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne in Peninsula Balcanică*, în „Studii şi cercetări lingvistice", anul XXXIX, Bucureşti, 1988. (rom.)

Săbăreanu, Cornilie, *Ăndrepturli-a Armânjlor dit Machidunii ti-unǎ Băsearică Natsională/Правата на ароманците во Македонија на национална црква,* Scopia, 2003. (arom./maced.)

Schwander-Sievers, Stephanie, *The Albanian Aromains Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Comunist Albania*, working paper, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 1999. (en.)

The Serbian Question in the Balkans (Geographical and Historical aspects), Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995. (en.)

Симовски, Тодор, *Населените Места Во Егејска Македонија,* Скопје, 1978 (maced.)
Simovski, Todor, *The inhabited places of the Aegean Mecedonia / Населените места во Егејска Македонија,* Scopje, 1998. (maced./en.)
Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani,* Edit. Paideia, Bucureşti, 2000. (rom.)
Spațiul istoric și etnic românesc, Edit. Militară, Bucureşti, 1993. (rom.)
Σταματελατος Μιχαηλ, Φωτεινη Βαμβα-Σταματελατου, *„Ελληνικη Γεογραφικη Εγκυκλοπαιδεια Αθηνα"*, 1997. (gre.)
Stănescu, Eugen, *La population vlaque de l'Empire Bizantin aux XI-XIII siecles. Structure et mouvemen,* în „XX Congres International d'etudes byzantines", Atena, 1976. (fr.)
Stefanoski, C.B., *Pelasgyi. Limbâ, carte, numâ*, Edit. Casa Gramosta, Tetova, 1998. (arom.)
Stefanoski, C.B., *Geneza limbii aromâne-macedonene*, Edit. Mirton, Timişoara, 1995. (rom.)
Stefanovski, C.B., *Limba traco-dacâ a limbilor indo-europeane*, Edit. Casa Gramosta, Tetovo, 1993. (arom.)
Şcoala Românească Pretutindeni, Liga Tinerilor Români de Pretutindeni, Centrul pentru Educaţie Democratică*,* Bucureşti, 2007. (rom.)
Ташковски, М., *Кон етногенезата на македонскиот народ*, Скопје, 1974. (maced.)
Татариев, Христов, Вътрешната Македоно-Одринска революционна Организация като митологична и реална същност, Editura Македония Пресс, София, 1995. (bg.)
Timoc, Cristea Sandu, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Editura Astra Română, Timişoara, 1996; 1994. (rom.)
Timoc, Cristea Sandu, *Vlahii sunt români. Documente inedite*, Edit. Astra Română, Timişoara, 1997. (rom.).
Трojановски, Тодор, *Влашките родови во Струшко*, Скопје, 1979. (maced.)
Балканские страны, Изд. ОГИЗ, Москва, 1946. (rus.)
Ţîrcomnicu, Emil, *Identitate Românească Sud-Dunăreană, Aromânii din Dobrogea*. Edit. Etnologică, Bucureşti, 2004. (rom.)
Ţîrcomnicu, Emil, Wisoşenschi Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii, Obiceiuri tradiționale de nuntă, Studiu istoric și etnologic*. Edit. Ziua, Bucureşti, 2003. (rom.)
Βακαλοπουλος Κωνσταντινος A., *Ιστορια του βορειου Ελληνισμου. Ηπεριος, Μακεδονια, Θρακη.* 3 vol. Θεσσαλονικη, 1993. (gre.)
Vulpe, Ion, *Românii din veacul lui Christos. Apostolul neamurilor și macedonenii. Martiriul*. Edit. Semne, Bucureşti, 2000. (rom.)
Wace, Thompson, *The Nomads of the Balkans,* Cambridge, 1913. (en.)

Weigand, Gustav, *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler, sprachlich-statistischer Teil,* Leipzig, 1924. (ger.)

Γιαννακης Ντονος, *Η Φανταστικη Αληθεια*, Βελεστινο, 1990 (gre.)

Zbuchea, Gheorghe, Dobre, Cezar, *Diaspora Românească. Pagini de Istorie.* Edit. Lucman, Bucureşti, 2003. (rom.)

Zbuchea, Gheorghe, Dobre, Cezar, *Români în lume, Colias,* Bucureşti, 2005. (rom.)

Zbuchea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XIX)* Edit. Bucureştilor, Bucureşti, 1999. (rom.)

Зографски, Данчо, *Крушевската Република*, Скопје, 1948. (maced.)

VI. NEOAROMÂNISMUL ÎN CONTEXT POLITICO-DIPLOMATIC SUD-EST EUROPEAN

Dr. Viorel STĂNILĂ
Cercetător principal – Institutul de Studii Sud-Est Europene
Bucureşti

La 15 august 2010, la Moscopole în Albania, a avut loc o adunare internaţională organizată de Consiliul Armânjilor (Makedonarmânjilor) – CMA. Cu această ocazie a fost citită participanţilor o rezoluţie a CMA, prin care aromânii erau declaraţi popor regional şi se cerea recunoaşterea acestora ca minoritate naţională în statele unde locuiesc (sub denumirea de „makedonarmânji"):

> „Consillu Armânjiloru caftâ la tuti craturli ditu Balcanu, iu bâneadzâ Armânjilji (Arbinishia, Gârtsia, Rumânia, Ex Ripublica Iugoslavâ Makidunia, Sârbia, Vâryâria) ca factorilji detsizionali, constitutsionali shí autoritătsli publitsi tsi au borgi tu dumenea ti ndrepturli a omlui s-cilâstisească tra s-asiyuripsească tinjisearea, avigljearea shi acrishtearea a yishterilor shi a identitatiljei etnicâ, culturalâ, lingvisticâ shi di pisti a Armânjiloru.
>
> Consillu Armânjiloru caftâ *pricânushtearea a Armânjiloru ca populu reghionalu tsi easti autohtonu tu Balcanu*." (*s.n.*)

Evenimentul de la Moscopole este doar unul dintr-o lungă serie, menite să internaţionalizeze chestiunea aromânească şi să facă din ea un caz similar cu al bascilor şi catalanilor, printre altele. Semnificativ în acest sens este faptul că CMA a invitat la Moscopole şi organizaţii reprezentative ale celor două grupuri etnice din Spania, alături de reto-romani, friulani, ladini etc.

Din punct de vedere politico-diplomatic, orice analist ar interpreta acest gest al CMA ca pe o încercare de apropiere în vederea coalizării şi eventual solidarizării cu cauzele catalană şi bască. De asemenea, se înţelege de aici că „makedonarmânji" s-ar afla în situaţii similare cu ceilalţi şi problema lor ar trebui tratată la fel de către instituţiile internaţionale şi cele naţionale. Dealtfel, e explicabilă simpatia de care se bucură neoaromânismul din partea deputatului APCE Luis Maria de Puig, catalan el însuşi şi iniţiator al celebrei de acum Rezoluţii 1333 din 1997 privind protejarea culturii şi limbii aromânilor.

Conturate fiind aceste perspective, ar fi util să înţelegem cum se poziţionează statele din sud-estul Europei faţă de fenomenul neoaromânist, care le afectează în mod direct.

Trebuie spus, mai întâi, că toate aceste state au ignorat neoaromânismul la început. Fenomenul a fost iniţiat pe teritoriul României şi era susţinut de către o organizaţie care nu îşi asumase iniţial o anvergură internaţională, deşi îşi baza acţiunea pe teză stranie potrivit căreia recunoaşterea aromânilor ca minoritate naţională în România va declanşa o reacţie în lanţ de recunoaşteri similare din partea altor ţări unde trăiesc aromâni.

Iniţial, neoaromânismul s-a lansat ca mişcare de resurecţie a identităţii aromâneşti, prin contestarea apartenenţei aromânilor la românitate, în conformitate cu tezele Şcolii de la Freiburg – Uniunea pentru Cultura şi Limba Aromână (Vasile Barba). Ca promotoare a neoaromânismului, Asociaţia Comunitatea Aromânilor din România a iniţiat demersuri pentru recunoaşterea aromânilor ca minoritate naţională în România. Fără succes, în opoziţie cu opţiunea identitară a majorităţii aromânilor din România şi în contradicţie cu adevărul ştiinţific.

După cinci ani de la acel început, avem de a face cu CMA, o organizaţie care îşi arogă rolul de coordonare a tuturor organizaţiilor neoaromâniste de rang naţional şi cere statut participativ la Consiliul Europei (CE). Chiar aceasta este situaţia care permite cel mai bine înţelegerea modului în care statele din Balcani se raportează în prezent la neoaromânism.

1. Republica Elenă

Deocamdată, are interesul să se opună primirii de către CMA a statutului participativ la CE, sub motivul că respectiva organizaţie confiscă simboluri aflate în patrimoniul cultural elen (steaua de la Vergina şi numele „makedon”).

Cele peste 100 de asociaţii reprezentative ale vlahilor din Grecia, reunite în Federaţia Panelenică a Asociaţiilor Culturale ale Vlahilor (preşedinte – Konstantinos Adam, secretar general – Mihalis Misios), au adresat CE scrisoarea nr. 44 din 16 noiembrie 2009, prin care cer ca CMA să nu primească statut participativ:

> „It is evident that we have authorized no one to speak or act on our behalf – certainly not any ‘professional advocates of minority rights’ or self-appointed ‘champions’ of non-existent minorities.
>
> We are saddened and angered when certain individuals present themselves în international minority and other forums and claim to

speak on our behalf, attempting to usurp our true identity, belittling and insulting our collective ethnic character.

In light of the above, we the Panhellenic Federation of Cultural Associations of Vlachs wish to express our displeasure and our fundamental disagreement with the charter, the objectives and the aspirations of the self-styled 'Council of the Aromanians', which în no way expresses our views or interests, or indeed those of Vlach people anywhere."

Ca reacţie, într-o scrisoare adresată Consiliului Europei şi oficialităţilor Greciei, CMA încearcă să câştige bunăvoinţa acestora din urmă, scriind: „Consiliul Armânjilor nu a vizat niciodată o soluţie de tipul «minoritate naţională» pentru vlahii aromâni din Grecia, care fac parte din patrimoniul naţional al acestui stat, considerat de ei ca patrie".[1]

Mai mult decât atât, în Rezoluţia de la Moscopole (15 august 2010), se face referire la „Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei" (denumirea sub care e recunoscută internaţional R. Macedonia), şi nu la „Macedonia" (numele constituţional al acestei ţări), ca o concesie faţă de sensibilităţile statului elen în disputa privind numele Macedoniei.

În schimb, CMA şi-a păstrat ca elemente proprii de identificare simboluri aflate în patrimoniul cultural elen şi, mai mult, nu a renunţat la particula „makedon-" din denumirea „makedonarmân", deşi Conferinţa de la Corcea (11-12 decembrie 2009) luase o decizie în acest sens. În plus, intelighenţia influentă în CMA dezvoltă în prezent o aberantă teorie a protomacedonismului aromânilor – ca urmaşi direcţi ai populaţiei antice macedonene, latinizate după instalarea stăpânirii directe a Romei în Macedonia (începând cu 149 î.e.n.).

În aceste condiţii, era de aşteptat ca participanţii din Grecia la Conferinţa de la Corcea (Takis Galaitis – Asociaţia Aromânilor din Veria; Alecu Cahriman, prefectul de Ianina – Asociaţia Aromânilor din Ianina) şi la Adunarea Populară de la Moscopole (Giorgios Prapas – preşedintele Asociaţiei Culturală a Aromânilor din Veria) să se dezică de liniile de acţiune asumate de CMA cu respectivele ocazii.

Orientarea aromânilor din Grecia, expusă la Corcea, era construită pe următoarele coordonate:

– Supravieţuirea aromânilor *ca etnie* (*nu ca popor*, *s.n.*) depinde de cultivarea limbii materne.[2]

[1] Alina Bârgăoanu-Vasiliu, *Aromânii din Albania refuză să devină masă de manevră pentru revendicări teritoriale*, în „Cuget Liber", Constanţa, 01.03.2010.

[2] În acest sens, ar exista semnale pozitive privind disponibilitatea autorităţilor elene de a introduce aromâna în şcoli (fostul preşedinte al Greciei, Stefanopulos, i-a îndemnat pe

– În contextul procesului de integrare europeană a tuturor statelor locuite de aromâni, accentul ar trebui pus pe protejarea identităţii lor culturale, mai mult decât pe apărarea identităţii naţionale sau pe promovarea naţionalismului.

– Fiecare stat în care locuiesc aromâni trebuie tratat ca un caz în parte; nu există o reţetă general aplicabilă.

– În ceea ce îi priveşte pe aromânii din Grecia, aceştia consideră Republica Elenă ca fiind statul lor şi nu au de ce să se coboare la condiţia de minoritari din aceea de fondatori ai statului elen, pentru a cărui edificare au dat o mare jertfă de sânge şi importante contribuţii materiale.

În acelaşi sens, la 22 august 2010, Asociaţia Culturală a Aromânilor din Veria a transmis CMA un comunicat semnat Giorgios Prapas – preşedinte şi Antonis Toussikos – secretar, prin care se aduce la cunoştinţă că respectiva asociaţie nu e de acord cu textul Rezoluţiei de la Moscopole, mai ales cu Art. 3, prin care se cere statelor în care aromânii sunt autohtoni şi României să îi recunoască pe aceştia ca etnie aparte:

„Sutsata Armãnjiloru di Veria, tse lo parti ca oaspits la atsea marea adunarea a Armãnjiloru la Moscopolea la 15 di Avgustu 2010, di cari djuvusi Dimãndarea anyrãpsitã di Consillu Armãnjiloru, lo apofasea şi aspunã cãtse nu easti symfunu cu textul ali dimãndari, tse ishii pri padi la 20/8/2010. Cama spetsial cu articulu trei iu şi fatsi cãftarea «Consillu Armânjiloru caftâ la tuti craturli ditu Balcanu, iu bâneadzâ Armânjilji, s-ljia unâ apofasi tu noima a nomuriloru evropeani sh-internatsiunali cari siyurâpsescu ndrepturli tsi lâ şi pricadu Armânjiloru ca etnii ahoryea».

Noi Armãnjli ali Sutsata Di Veria dadun cu tuts Armãnjlii dit Ellada vãrnã oarã ca pish tora nu nã avemou simtsitã (aduchitã) ca unã ahoria Ethnie di cãtu Ethnia Ellena.

Noi Armãnjlii tse bãnãmu tu Elladã himu Ethnia Ellenã shi aestã Ethnie şi feaci cu paradz shi sãndzi alu Armãnjiloru icã altã soi nu poati şi hibã (existã) Ethnia Ellenã fãrã noi Armãnjlii dit Elladã. Taham di iu angisirã tuts Armãnjlii tse baneadzã asãndzã arãspãndits tu Balcanu.

Di aua dit Makedoni alu Filipplu shi alu Mega Alexandru tse zbura limba Ellenã shi avea cultura Grãtseasca, shi aestã limbã shi culturã prideadirã tu lumea tuta."

aromâni să îşi păstreze limba maternă; recent, un ministru grec de origine aromână a evocat posibilitatea predării aromânei în şcoli); s-ar intenţiona introducerea aromânei ca obiect de studiu la universităţile din Ianina, Larissa şi Salonic (unde au existat licee româneşti, *n.n.*).

Contradictoriu e faptul că în CMA sunt prezenţi şi aromâni din Grecia, deşi organizaţiile lor reprezentative critică orientarea CMA. Este cazul dizidentului Sutiri Bletsa (în comitetul pentru drepturile minorităţilor al CMA) şi al lui Steryiu Kaloyeros (în Comitetul pentru *Mass-Média).* La rândul său, CMA ar fi având reprezentanţă oficială în Atena.

Stranietatea acestei situaţii e amplificată de reprezentarea semnificativă în CMA a elinovlahilor din Albania:

– Thanas Poci, preşedinte al Uniunii Vlahilor din Albania (asociaţie membră a CMA) şi membru în Grupul de Lucru al CMA pentru „Democraţie şi Afaceri Politice", este, totodată, membru în conducerea Partidului „Uniunea pentru Drepturile Omului" (PBDNJ), partid al minorităţii naţionale elene din Albania.

– Hristo Goci, preşedinte al Asociaţiei Culturale Vlahe din Albania, membru în grupul de lucru al CMA şi în Comitetul CMA pentru „Drepturile Minorităţilor", este reprezentant al vlahilor în Consiliul de Stat pentru Minorităţi din Albania, organism în care aromânilor nu le-a fost permis să-şi desemneze un reprezentant legitim. Totodată, este membru al Partidului Uniunea pentru Drepturile Omului (PBDNJ) al minorităţii naţionale elene din Albania şi fost deputat din partea acestui partid în Parlamentul Albaniei (Kuvendi), în legislatura 2001-2005.

– Spiro Poci, membru în Grupul de Lucru al CMA pentru „Educaţie şi Cultură" şi în Comitetul CMA pentru *Mass Media*. El deţine poziţia de redactor şef al revistei lunare „Fărşerotul" din Gjirokastro, cu orientare grecomană, directorul revistei fiind acelaşi Hristo Goci.[3]

2. Bulgaria

Pe teritoriul ei nu este recunoscută nicio minoritate vlahă, română sau aromână.

Deocamdată are interesul să acţioneze alături de Grecia, dar cu discreţie, pentru ca CMA să nu primească statut participativ la CE.

Din CMA fac parte şi unele asociaţii ale aromânilor din Bulgaria.

După momentul 15 august 2010, această ţară are deja o problemă serioasă, deoarece singura arie geografică locuită de aromâni şi menţionată în textul Rezoluţiei de la Moscopole este „Balcanul":

„*Consillu Armânjiloru caftâ pricânushtearea a Armânjiloru ca populu reghionalu tsi easti autohtonu tu Balcanu.*" (*s.n.*)

[3] Alina Bârgăoanu-Vasiliu, „*Consiliul Armânjilor", instrument al intereselor elino-vlahe,* în „Cuget Liber", 24.03.2010.

În sens strict, aşa cum va interpreta orice diplomaţie din regiune respectiva formulare, referirea se face la Munţii Balcani, situaţi în principal pe teritoriul Bulgariei, deşi majoritatea tulpinilor de aromâni nu se află între graniţele acestui stat. Celelalte state unde aromânii sunt autohtoni se vor putea deroba de la implicaţiile Rezoluţiei sub pretextul că aceasta face referire doar la Munţii Balcani.

3. Albania

A susţinut făţiş la CE cererea CMA de a primi statut participativ, deşi chiar organizaţii aromâneşti din această ţară se opuneau.

Astfel, prin scrisoarea adresată CE, la 16 martie 2009, Asociaţia Culturală Aromânii din Albania (ACAA) critica poziţia Albaniei la CE în favoarea CMA:

> „Considerăm ca este total nepotrivit ca reprezentanta diplomatică a Albaniei la Consiliul Europei să susţină înregistrarea CA (CMA) ca ONG cu statut consultativ. Apreciem că o astfel de poziţie se datorează lipsei de informaţii şi de seriozitate în evaluarea cererilor cu un astfel de caracter, fapt ce nu face onoare Ministerului Afacerilor Externe al Albaniei. ”

În acelaşi text, ACAA demasca ilegitimitatea CMA pentru aromânii din Albania şi orientarea grecomană a acestei organizaţii transnaţionale:

> „Dintre cei 35 de semnatari ai «Cererii pentru înfiinţarea Consiliului Armânilor», numai şapte erau din Albania, în principal din zona Corcea. Ceilalţi erau cetăţeni ai altor state, după cum urmează: 8 din Bulgaria, 8 din România, 8 din Macedonia şi 3 din Franţa.
>
> Toţi cei care erau din Albania sunt membri ai unei singure asociaţii, *«Vlach's Business Union Mandra-Albania»* – U.B.V.M.A. (Uniunea Oamenilor de Afaceri Vlahi «Mandra»). Aceasta este o asociaţie care nu are drept scop protejarea identităţii aromâneşti, a limbii şi culturii noastre, ci reuneşte oameni de afaceri cu origine vlahă, ca aceştia să îşi coordoneze cât mai bine activităţile în virtutea maximizării profiturilor lor în Albania şi în afara ei. […]
>
> …după câţiva ani, această «creaţie» şi-a schimbat fără nicio hotărâre judecătorească numele din «Consiliul Armân» în «Consiliul Macedonarmân». Pentru noi aceasta este o denumire care nu numai că distorsionează istoria etniei aromâne, dar creează probleme şi între aromâni (vlahi), dezbinându-i.[…]
>
> În Albania, CA este susţinut de indivizi care au creat pretinse asociaţii aromâneşti, dar care nu „au nicio activitate şi au tendinţa clară

de a-i considera pe aromânii (vlahii) din Albania ca elinovlahi. Unii dintre ei afirmă explicit în întrunirile lor că «ţara noastră este Grecia» şi ca urmare aromânii de pretutindeni trebuie să se declare ca «vlaho-greci» sau mai pe scurt «greci».”

Sub semnătura preşedintelui său, Vangjel Shundi, la 9 iunie 2010, ACAA a dat publicităţii poziţia sa faţă de statutul, tezele şi acţiunile CMA[4].

Între altele se afirmă:

„CMA nu poate fi o «asociaţie a aromânilor din toate statele din Balcani», aşa cum se pretinde, pentru că nu există nicio instanţă judecătorească «balcanică» în drept să legalizeze existenţa unei astfel de asociaţii.

Cea mai mare «contribuţie» a CMA, de la înfiinţarea sa, a fost inventarea unui nou nume pentru aromâni – «makedonarmânji». Dar, în cazul aromânilor din Albania, acest nume produce confuzia cu denumirea unui alt grup etnic – macedonenii, care au statut de minoritate naţională.

Cererea CMA ca aromânii din Albania să îşi abandoneze denumirea oficială este o absurditate.”

Antagonismul dintre ACAA şi CMA este, aşadar, unul de esenţă, provocat de abordările pe care cele două asociaţii le au în privinţa rezolvării chestiunii aromâneşti în Albania.

Ambele afirmă că vor să obţină din partea statului albanez recunoaşterea şi respectarea drepturilor aromânilor, potrivit documentelor internaţionale relevante a căror semnatară este Albania.

Dar, în timp ce ACAA se menţine consecvent pe poziţia tradiţională a relaţiei dintre aromâni şi România ca stat înrudit, CMA a proclamat la Moscopole că aromânii sunt popor regional, fără stat înrudit (*kin-state*).

Această abordare a CMA corespunde perfect intereselor Albaniei, care nu acordă aromânilor statutul de minoritate naţională exact sub motivul că aceştia nu ar avea stat înrudit. Ei au în Albania statut de minoritate etno-lingvistică sau cultural-lingvistică, ceea ce nu le conferă şi nu le garantează niciun drept specific ca grup etnic, deoarece Constituţia face referire doar la protecţia minorităţilor naţionale.

Aşadar, există o profundă contradicţie între scopurile declarate ale CMA şi acţiunile sale, cel puţin din perspectiva intereselor aromânilor din Albania.

Tabloul se complică şi mai mult dacă reamintim de penetrarea CMA de către asociaţiile elinovlahe active pe teritoriul albanez.

---

[4] Alina Bârgăoanu-Vasiliu, *Aromânii fărşeroţi din Albania nu se vor „makedonarmânji”*, în „Cuget Liber“, 9 iunie 2010.

Dat fiind că CMA îşi are sediul legal pe teritoriul Albaniei, oficialii de la Tirana speră să se folosească de acest atu în propriul interes, care va intra, mai devreme sau mai târziu în coliziune cu interesele Macedoniei şi Greciei.

Un prim test în acest sens îl va reprezenta Recensământul general al populaţiei şi proprietăților din Albania, programat a avea loc în luna mai 2011. Chestionarul va conține întrebări referitoare la apartenența etnică şi religioasă a subiecţilor.

Anunţarea publică a acestui fapt, la 15 ianuarie 2010, a stârnit imediat reacţii dure din partea unor reprezentanţi ai mediilor academice şi formaţiunilor politice cu orientare naţionalistă (ex.: Luan Omari, academician; Shezai Rrokaj, decanul Facultăţii de Istorie şi Filologie; Aleksander Biberaj, fost deputat; Sabri Godo, preşedinte de onoare al Partidului Republican şi scriitor; Pellumb Xhufi, istoric). S-au folosit sintagme ca „cedare ruşinoasă la presiunile cercurilor naţionaliste greceşti, oficiale şi neoficiale, care prevăd aplicarea unui proiect naţionalist de secesiune a Epirului de Nord faţă de Albania".

Elementele comune ale acestor luări de poziţie ar fi:

- Recensământul General al Populaţiei din Albania cu declararea afilierii etnice şi religioase este un proiect adoptat de guvern sub presiunea cercurilor greceşti de interese.
- Guvernul elen este interesat să existe un număr cât mai mare de cetăţeni albanezi care se declară de etnie greacă.
- În primul rând, nu va exista un rezultat clar al recensământului, pentru că subiecţii nu vor fi sinceri în declaraţii, influenţaţi de diferiţi factori economici şi sociali. În Albania există astăzi multe persoane care nu ştiu care le este religia.
- Un astfel de recensământ poate fi manipulat, de vreme ce trăim în Balcani, unde mai există din nefericire ţări în care nu eşti acceptat dacă nu îţi schimbi numele sau religia.
- Organizarea unui astfel de recensământ este o problemă delicată, deoarece mulţi albanezi şi-au schimbat naţionalitatea pe bază de documente false sau plătiţi de câteva ţări, cum este Grecia, în primul rând. Sunt persoane care şi-au declarat naţionalitatea bulgară, ca să poată călători în Europa ca cetăţeni ai unui stat membru UE. Alţii şi-au declarat naţionalitatea greacă din acelaşi motiv. Aceasta va duce la creşterea artificială a procentului minorităţilor etnice faţă de totalul populaţiei în Albania.

Printre categoriile de populație vizate ca „nesigure" în perspectiva Recensământului din 2011, aromânii ocupă primul loc, în demascările

mediatice, din cauza ortodoxismului și legăturilor istorice, sociale și economice cu Grecia.

Așadar, imixtiunea neoaromânistă în Albania vine să complice un tablou cu şi așa extreme implicaţii istorice, economico-sociale şi politico-diplomatice pentru aromânii din Albania, prinşi între instigaţiile unor agitatori grecofili, cum afirmă Kristo Goxhi[5] şi presiunea mediatică a naționalismului albanez.

Simplificarea până la simplism a modului în care e informată opinia publică din Albania asupra chestiunii aromânești nu va face decât să complice şi mai tare situația, grevată oricum de incoerență instituțională: în chiar documentul oficial care stă la baza poziției naționale a Albaniei în chestiunea aromânească, aromânii sunt prezentați ca având în Albania două statute cu implicații juridice complet diferite.

În Primul Raport al Albaniei către CE (2001), în baza Convenţiei-Cadru pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale în Europa, sunt incluși atât în categoria minorităților lingvistice (p. 4, p. 11), cât și în categoria minorităților naționale (p. 16)[6].

Articolul 20 din Constituția Albaniei, se referă doar la drepturi pentru minoritățile naționale:

„*Articolul 20*

1. Persoanele care aparţin minorităţilor naţionale îşi exercită drepturile şi libertăţile în deplină egalitate în faţa legii.

2. Ele au libertatea de a-şi exprima apartenenţa etnică, culturală, religioasă sau lingvistică, fără opreliște sau obligativitate. Ele au

[5] „E aestă easti unã tsi, armãnjlji sãntu elinj, ma sãnt nica ma nclo, avem shi un alt identitetu tsi esti musheat identitet.” (Kristo Goxhi, *Identitetu ma mushat tu Balcan*, revista „Fărşerotul“, Tirana, nr. 31, februarie 2010.)

„Armãnlu Rigas Fereos anchisi Megal-Idea” ninti di 200 di anji, ama nu u vãdzu cu ochljã a lui. Ni cadi anau strãnipotslu a lui s'u videmu shi s'u bãnãmu platforma a lui „Imperialã” tora cu numa „Megal-Europa”, aclo lju armãnjljã (makedonarmãnjljã) aru locu a loru di tinjii shi horizontili nilimitati.” (Kristo Goxhi, *Noaptia buna Sigurim-Securitati!,* revista „Fărşerotul”, Tirana, nr. 32, aprilie 2010.)

[6] *First Report Submitted By Albania Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (ACFC/SR (2001)005, 26 iulie 2001):

p. 4: The first part contains [...] *a short historical description of the question of the national minorities living în its territory such as: Greek, Macedonian, Montenegrin and the linguistic minorities of Roma and Aromanians.*

p. 11: ***The Roma and Aromanians are recognized and respected as linguistic minorities****.*

p. 16: Among ***the national minorities în Albania are also the Aromanians*** *(mostly known as Vlachs).*

dreptul să şi-o protejeze şi să şi-o dezvolte, să predea şi să înveţe în limba lor maternă, precum şi să se asocieze în organizaţii şi asociaţii pentru apărarea intereselor şi identităţii lor."[7]

4. Macedonia

Din punctul de vedere al autorităţilor de la Skopje, pe teritoriul Macedoniei, problema aromânească este rezolvată.

Aici, aromânii sunt recunoscuţi prin Constituţie ca „popor constitutiv", cu drepturi protejate prin lege. Chiar dacă alocarea de resurse financiare pentru aromâni este deficitară, există emisiuni de televiziune, festivaluri, presă în aromână. Pentru această concordie, singura condiţie impusă de autorităţi şi acceptată de asociaţiile reprezentative ale aromânilor a fost dezicerea de relaţia cu România ca stat înrudit. Din această perspectivă, proclamarea de către CMA a aromânilor ca popor regional e în deplin acord cu interesele Macedoniei.

În aceste condiţii, va fi interesant de urmărit dacă Macedonia va putea rezista tentaţiei de a-şi revendica statutul de protector al aromânilor din Balcani, de vreme ce CMA insistă pentru recunoaşterea acestora ca „makedon-armâni".

Interpretări

Expunerea succintă a felului în care cele patru state se raportează la ultimele dezvoltări în problema aromânească permite o concluzie de etapă:

Dintr-o chestiune internă a României, neoaromânismul a devenit una regională și tinde să dobândească dimensiuni europene.

Observatori atenţi ai spaţiului sud-est european, cum sunt prof. univ. Nicolae Şerban Tanaşoca, prof.univ. Adina Berciu-Drăghicescu, conf. univ. Stoica Lascu, conf. Univ. Nistor Bardu, dr. Virgil Coman, nu exclud posibilitatea ca interese exterioare acestui areal să fie implicate în dezvoltarea aventurii neoaromâniste, ca mijloc de a menţine o anumită stare de instabilitate în această regiune, cu efecte negative directe asupra relaţiilor bilaterale între statele vizate, asupra ordinii regionale, în care

[7] „**Neni 20**

1. Personat që u përkasin pakicave kombëtare ushtrojnë në barazi të plotë para ligjit të drejtat dhe liritë e tyre.

2. Ata kanë të drejtë të shprehin lirisht, pa u ndaluar as detyruar, përkatësinë e tyre etnike, kulturore, fetare e gjuhësore. Ata kanë të drejtë t'i ruajnë e zhvillojnë ato, të mësojnë dhe të mësohen në gjuhën e tyre amtare, şi dhe të bashkohen në organizata e shoqata për mbrojtjen e interesave dhe të identitetit të tyre."

importanţa anumitor state ar urma să scadă, în timp ce altele şi-ar consolida statutul.

În orice caz, contradicţiile interne ale modului în care CMA se manifestă ca actor pe scena europeană, indică faptul că iţele sunt trase din altă parte decât de la conducerea centrală a acestui for. Semnificativă în acest sens e întrebarea retorică pe care a formulat-o un aromân din Albania, stabilit de ani mulţi la Bucureşti: „Dacă cei câţiva aflaţi în fruntea CMA au doar bunele intenţii pe care le declară, de ce nu lasă loc şi altora să acţioneze, atunci când ei înşişi nu deţin expertiza necesară?"

Concluzia respectivului era că această concentrare a puterii în mâinile câtorva persoane cu competenţe îndoielnice are scopuri obscure.

Un indiciu în acest sens l-ar putea reprezenta afirmaţiile extreme formulate recent de cercetătorul austriac Thede Kahl împotriva românităţii aromânilor, într-un interviu acordat secţiei în limba albaneză a postului de radio Deutsche Welle[8]:

„Din punct de vedere lingvistic, rădăcinile sunt aceleaşi – aşa-numita „latină vulgară", dialectul roman care se vorbea de către populaţiile din orientul (Imperiului Roman, *n.n.*). Dar limbile s-au dezvoltat diferit una de cealaltă, pentru că timp de peste o mie de ani s-au produs evoluţii care au dus la o diferenţiere atât de mare astăzi încât nu mai este posibilă înţelegerea reciprocă [între români şi aromâni, n. n] şi, în general, nu pot reprezenta o bază pentru o identitate comună. Între aromâni nu se află indivizi care să se identifice ca români, şi vice-versa. [...]

Ei (aromânii, *n.n.*) nu au avut de-a face cu românii din nordul Peninsulei, pentru 1.000 de ani nu au fost în contact cu România şi Moldova. [...]

Dacă ar fi vorba de protejarea culturii (aromâne, *n.n.*), aceasta nu ar avea nimic de a face cu România sau Grecia, deoarece cultura aromână e independentă şi limba este foarte depărtată de română. "

Nu vom insista asupra enormităţilor proferate de T. Kahl în respectivul interviu. I-a răspuns pe larg şi argumentat prof. Nistor Bardu[9]. Vom reaminti doar un alt pasaj dintr-o lucrate a lui T. Kahl, în opoziţie cu afirmaţiile sale recente:

> „Cu toate că mare parte dintre cei imigrați în România în perioada 1926-1940 *considerau România ca fiind propria patrie*, sunt printre ei mulți ce au imigrat numai cu gândul de a-și câștiga o mai bună situație economică. Însă prin mediul natural dat, care condiționează tipul

[8] Thede Kahl, *Rumunët dhe arumunët dallojnë nga njëri tjetri*, intervistën e zhvilloi Aida Cama, 18.06.2010.

[9] Nistor Bardu, *Amicus Thede Kahl, Sed Magis Amica Veritas*, în cotidianul albanez „Shqip", 26.07.2010.

cultural și de viață, dar și o altă mentalitate, diferența de ”mucañi”, cum îi numesc aromânii pe români, este mare cu toate ca *dialectal se înrudesc*.”[10] (*s.n.*)

Aşadar, contradicţii interne în scrierile lui T. Kahl despre aromâni, cel puţin sincrone, dacă nu sinergice cu acelea din raportarea CMA la chestiunea aromânească.

Dacă ar fi să aplicăm hermeneutica fractală a lui I.P. Culianu la tectonica geopoliticii balcanice, am spune că neoaromânismul e doar actualizarea unei variante de scenariu identitar, prin logica jocului de combinaţii între diferiţi invarianţi, în succesiunea altor episoade de turbulenţă balcanică: cel grec (războiul civil, 1946-49), cel slav (dezmembrarea fostei Iugoslavii, 1992-99) şi cel albanez (independenţa Kosovo, confruntările armate din Macedonia, tensiunile din Valea Preşevo, 1999- prezent).

Se consideră că regulile de combinare sunt transpersonale, ţinând de un spaţiu multidimensional, al psihologiei abisale. O profunzime în care subiectivitatea transgresează în obiectivitate şi care îi transformă pe actanţi în simple instrumente prin care scenariul identitar să se poată concretiza.

O astfel de interpretare confirmă dintr-o perspectivă transcendentă diagnosticul de înscenare, manipulare, aplicat aventurii neoaromâniste.

Bibliografie

Arhiva CMA.

Colecţia cotidianului „Cuget Liber”, Constanţa, 2009-2010.

Colecţia cotidianului „Shqip”, Tirana (Albania), 2009-2010.

Gavriluță, N., *Mentalități și ritualuri magico – religioase,* Edit. Polirom, Iaşi, 1998

Gavriluță, N., *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale,* Edit. Polirom, Iaşi, 2000.

Gavriluţă, N., *Fractalii și timpul social*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

[10] Thede Kahl, *Istoria Aromânilor*, Edit. Tritonic, Bucureşti, 2006, p. 148-149.

VIII. ANEXE

DOCUMENTE DE ARHIVĂ

1.

1864 aprilie 29, <București>. *Referatul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin care propune donarea unei sume de bani din tezaurul public pentru întreținerea școlilor creștine din Imperiul Otoman.*

Nr. 12113, aprilie 29, 1864

Referat

Şcolile creştine din Imperiul Otoman fiind ameninţate d-a se închide din lipsa banilor necesari la susţinerea lor, căci din ziua aceea care s-au luat dispoziţiuni ca veniturile mânăstirilor secularizate să se verse în casa tezaurului public, nu s-au răspuns pentru acest sfârşit nici un ban.

Subsemnatul

Având în vedere că prin Decretul fostului Domn Mihail Sturdza, veniturile mânăstirii Aron Vodă au fost destinate a se întrebuinţa la întreţinerea acelor şcoli;

Având în vedere că, chiar prin Legea de Secularizare a Mânăstirilor se acordă un fond de 10.000.000 lei;

Am onoare a propune ca din suma ce urma a se răspunde pentru întreţinerea acelor şcoli din momentul în care toate veniturile mânăstirilor s-au încasat la tezaurul public şi până la secularizarea lor la 13 decembrie anului expirat să se răspundă suma de... iar pentru anul curent să se dea un acont de lei... din fondul de 10.000.000 lei acordaţi prin legea secularizării

Acestea subsemnatul are onoare domnilor miniştri a le supune la deliberarea domniilor voastre şi a vă ruga să binevoiţi a decide cele ce veţi chibzui

Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice
<*Dimitrie Bolintineanu*>

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 1299/1864, f. 1.

2.

1865 iulie 16, <Bucureşti>. Adresa și procesul-verbal al Consiliului Permanent al Instrucțiunii, prin care suma de 20.000 de lei din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice este destinată înființării unui institut pentru elevii români din Macedonia ce vor fi aduși să studieze în România sub supravegherea Părintelui Averchie.

Ministerul Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii Publice

Domnule Coleg,

Am onoare a vă transmite în copie Jurnalul Consiliului Permanent de Instrucţiune încheiat în şedinţa de la 16 iulie curent, aprobat şi de Dl ministru, privitor la împărţirea fondului de 20.000 lei alocaţi în bugetul lucrător la art. 13, cap. XXIII, Partea a IV-a, pentru înfiinţarea unui internat în care să se întreţină junii români din Macedonia ce vor veni la învăţătură în România şi vă rog domnule coleg ca în conformitate cu art 1 din acest Jurnal să binevoiţi a pune de cea mai mare urgenţă la dispoziţia Părintelui Averchie mandatul pentru suma de 4.000 lei spre aducerea până în septembrie a zece români pindani, dintre cei mai inteligenţi.

Primiţi domnule coleg încredinţarea osebitei mele consideraţiuni.

Capul Diviziei *<D. Bolintineanu>*

Dlui Şef al Diviziei Contabile.

Rezoluţia Dlui Ministru: Se aprobă.
D. Cariagdi

Proces verbal

Vineri 16 iulie 1865

Asupra petiţiei junilor români din Macedonia, I. Tomescu şi G. Mărgăritescu, văzând că celui dintâi s-au dat mijloacele necesare la

îndeplinirea scopului pentru care a fost adus aici, dar că pentru cel de-al doilea nu este destul a i se da numai vestmintele, ci a i se da şi celelalte medii pentru a putea învăţa.

Considerând că formarea de juni macedoneni care s-ar destina a face pe învăţătorii la românii din Pind, Tesalia, Macedonia şi alte părţi ale Turciei europene, este pentru noi, românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate, ci şi un interes vital pentru viitorul naţionalităţii noastre.

Considerând că, chiar pentru acest scop, guvernul, la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din bugetul anului curent a alocat suma de 20.000 lei pentru un internat şi una din mânăstirile din Bucureşti.

Considerând că după promisiunile făcute de atâtea ori fraţilor de peste Dunăre, înfiinţarea instituţiei sus numite este astăzi şi o datorie de onoare.

Consiliul Permanent e de părere a se înfiinţa internatul de care este vorba la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din buget, cu modul următor:

– A se pune de îndată la dispoziţie Părintelui Averchie o sumă de 4.000 lei din cap. sus citat ca să plece şi să aducă până la septembrie viitor 10 juni pindani în etate de la 12-14 ani, aleşi cât se poate mai inteligenţi şi cu ştiinţă de carte;

– A se destina într-una din mânăstirile din Bucureşti încăperile necesare pentru aceşti juni, cum pentru un al 11-lea care va fi G. Mărgăritescu şi pentru Părintele Averchie, sub a cui priveghere vor sta cei 11 juni;

– A se da pentru nutrimentul, îmbrăcămintea şi cu un cuvânt toată ţinerea materială a numiţilor juni câte 900 lei de unul sau 9.900 lei în total; Părintele Averchie va fi însărcinat şi cu purtarea acestei economii materiale;

– A se destina 4.000 lei pentru plata unui profesor care să prepare pe juni spre a-i pune în stare să urmeze şcolile publice;

Cei 2.100 lei care mai rămân până la 20.000 se vor rezerva pentru trebuinţe neprevăzute.

Semnaţi: <*Laurian, D. P. Vioreanu, N. Turnescu, Bacaloglu*>
Pentru copie: <*D. Bolintineanu*>

Nr. 25

În virtutea procesului verbal Nr. 21 din septembrie 26 1864, constatate fiind serviciile aduse de Dl Atanasescu cu deschiderea şi întreţinerea unei şcoli române în Târnova (Macedonia),

Decidem:

Art. 1. Să se dea D^{lui} Dimitrie Atanasescu suma de lei două mii din

§ 1, Cap. XXIII, Art. 7 spese de despăgubire, pentru întreţinerea şcolii şi conducerea ei.

Art. 2. Dl Cap al Diviziunii Contabilităţii va aduce aceasta întocmai la îndeplinire.

• A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 1313/1865, f. 1-2.

3.

1866 mai 13, București. Invitația Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, adresată directorului Școlii Macedo-Române din București, prin care este invitat împreună cu profesorii și elevii la Palatul Regal, spre a fi prezentați principelui Carol I.

Domnule!

Sunteţi cu onoare invitat a prevesti pe toţi D[nii] profesori ai acelui aşezământ şcolar că duminică 15 mai curent împreună cu D[v] şi cu şcolarii acelui aşezământ să se afle la ora 11 precis la palat spre a se prezenta la Alteţa Sa Serenisimă Carol I Domnitorul românilor.

Primiţi D[le] încredinţarea osebitei mele consideraţiuni.

P/. Ministru
V.A. Urechia

D[lui] Director al şcolii Româno-Macedonice din Bucureşti.

• A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 1107/1866, f. 22.

4.

1887 aprilie 17, București. Proiectul de buget al școlilor române din Macedonia, pentru anii 1887-1888, alcătuit de inspectorul Apostol Mărgărit.

Proiectul de buget al școlilor din Macedonia pentru exercițiul anului 1887-1888

Nr Crt	Numele profesorilor şi catedra cu clasa ce ocupă	Localitatea unde este şcoala	SUBVENŢIA LUNARĂ	SUBVENŢIA ANUALĂ
1.	R. Corvin, director al gimnaziului şi profesor de limba latină şi de istorie, cursul superior	Gimnaziul din Bitolia	285.00	3420.00
2.	C. Pop de ştiinţe	Gimnaziul din Bitolia	200.00	2400.00
3.	N. Maimuca de fizică şi franceză	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
4.	I. Ciuli de matematică şi religie, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
5.	D. Cuvati de limba greacă şi limba română	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
6.	G. Dante de limba latină, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
7.	N. Craia de geografie şi limba italiană	Gimnaziul din Bitolia	95.00	1140.00
8.	Iusuf Efendi de limba turcă	Gimnaziul din Bitolia	100.00	1200.00
9.	Take A. Mărgărit de limba franceză	Gimnaziul din Bitolia	90.00	1080.00
10.	G. Lambert de muzică vocală	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
11.	Ghiuşu Şermacheşi pedagog	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
12.	Lazu Dume, clasele a II-a şi a IV-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00
13.	G. Perdichi, clasele I şi a II-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00

14.	Eudochia Demetriu, şcoala de fete	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
15.	D. Zograf	Şcoala primară de băieţi Nejopole	70.00	840.00
16.	D. Atanasescu	Şcoala primară de băieţi Târnova	190.00	2280.00
17.	D. Nicolescu	Şcoala primară de băieţi Magarova	114.00	1368.00
18.	N. Buia, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Magarova	114.00	1368.00
19.	Olimpiada Parsachida	Şcoala primară de fete Magarova	95.00	1140.00
20.	Guşu Papa Costa	Şcoala primară de băieţi Mulovişte	114.00	1368.00
21.	Spiru Popescu, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Mulovişte	50.00	600.00
22.	Fani G. Papa Costa	Şcoala primară de fete Mulovişte	70.00	840.00
23.	Filip Apostolescu	Şcoala primară de băieţi Ohrida	142.50	1710.00
24.	Preotul Ion Sgala, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Ohrida	30.00	360.00
25.	Agatia Apostolescu	Şcoaala primară de fete Ohrida	142.50	1710.00
26.	Venera Chircu	Şcoala primară de fete Gopeşi	50.00	600.00
27.	S. Cionescu, profesor de clasa a IV-a primară şi clasa I gimnazială	Cruşova	142.50	1710.00
28.	V. Petrescu, profesor de clasa a IV-a primară, de clasa I gimnazială, de limba franceză şi de limba turcă	Cruşova	142.50	1710.00
29.	D. Papa Sterescu de clasa a II-a primară	Cruşova	70.00	840.00
30.	Taşcu Iliescu de clasa a III-a primară	Cruşova	114.00	1368.00
31.	Ion Unca de clasa I primară	Cruşova	70.00	840.00
32.	Anastasia Hristoforide	Şcoala de fete Cruşova	120.00	1440.00

33.	Zaha Şotu, clasele I şi a II-a	Şcoala de fete Cruşova	50.00	600.00
34.	Constantina Curti, ajutor de şcoală	Şcoala de fete Cruşova	30.00	360.00
35.	D. Lăzărescu	Şcoala primară de băieţi Perlepe	114.00	1368.00
36.	C. Ionescu	Şcoala primară de băieţi Neveasta	114.00	1368.00
37.	G. Ghica Papa, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Neveasta	70.00	840.00
38.	Apostol Mărgărit	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
39.	D. Abeleanu de clasa a IV-a primară	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
40.	G. Adam, de clasele a II-a şi a III-a primare	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	90.00	1080.00
41.	N. Nacea de clasa I primară	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	70.00	840.00
42.	Alexandrina, directoare	Şcoala de fete Vlaho-Clisura	142.50	1710.00
43.	Marigo Damianovici, clasele I şi a II-a primare	Şcoala de fete Vlaho-Clisura	70.00	840.00
44.	Sterie Dimitrescu	Şcoala primară de băieţi Hrupişte	114.00	1368.00
45.	Preotul Haralambie Balamaci	Şcoala primară de băieţi Pleaşa	95.00	1140.00
46.	Ioan Şomu Tomescu	Şcoala primară de băieţi Samarina	114.00	1368.00
47.	C. Furceanu	Şcoala primară de băieţi Furca	70.00	840.00
48.	G. Caracota	Şcoala primară de băieţi Avela	50.00	600.00
49.	Zisi Papa Tănase, director	Şcoala primară de băieţi Pirvoli-Grebena	142.50	1710.00
50.	Preotul D. Constantinescu, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Pirvoli-Grebena	70.00	840.00
51.	D. Sumba	Şcoala primară de băieţi Băeasa	70.00	840.00
52.	G.A. Zisi	Şcoala primară de băieţi Turia	70.00	840.00
53.	Ceacâru, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Turia	50.00	600.00

54.	D. Badralexi	Şcoala primară de băieţi Călive-Veria	95.00	1140.00
55.	Apostol Mărgărit, diurnă pentru inspecţie		350.00	4200.00
56.	Cheltuieli pentru cancelarie, taxe poştale şi telegrafice		50.00	600.00
57.	Chirii la localuri de şcoală	Gimnaziul din Bitolia		1000.00
58.		Internatul din Bitolia		1000.00
59.		Şcoala de fete din Bitolia		650.00
60.		Şcoala de fete din Vlaho-Clisura		300.00
61		Şcoala de fete din Magarova		160.00
62.		Şcoala de băiaţi din Băeasa		100.00
63.	Internatul de pe lângă gimnaziul din Bitolia, pentru 40 de bursieri câte 45 bani pe zi a anului, 18 lei pe zi şi 540 lei pe lună pe 10 luni	Internatul din Bitolia		5400.00
64.	Pentru încălzit, luminat şi spălat	Internatul din Bitolia		600.00
65.	Pentru serviciu trei servitoare şi un rândaş	Internatul din Bitolia		800.00
66.	Pentru retribuţia unui econom	Internatul din Bitolia		1000.00
67.	Cheltuieli extraordinare în cursul anului	Internatul din Bitolia		282.00
TOTAL			6173.00	80616.00

Şcoala D. Cazacovici din Gopeşi, întreţinută din venitul anual al averii D. Cazacovici.

Inspectorul şcolilor române din Turcia,
Apostol Mărgărit

București, 17 aprilie 1887

Referat, Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice:
Se va cere agiu prin un credit suplimentar.
De altminteri, se aprobă.

<Dimitrie A. Sturdza>

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 4102/1887, f. 3.

5.

1897 februarie 20, <Constantinopol>. Raportul lui Take Mărgărit, însărcinatul cu afacerile bisericești și școlare ale României la Constantinopol, prin care solicită statului român un ajutor de 1. 200 de lire pentru construirea bisericii din Crușova.

Copie Constantinopol, 20 februarie 1897

Domnule Ministru,

La 15 Martie a. c. trebuie să înceapă construcţia bisericii româneşti din oraşul Cruşova, în Macedonia. Conform firmanului ce am obţinut, lungimea bisericii trebuie să fie de 35 coţi, <lăţimea> de 24 coţi şi înălţimea de 17 coţi, iar acea a clopotniţei de 20 coţi şi câteva fracţiuni.

Comunitatea română din Cruşova a cumpărat deja terenul necesar pentru biserică şi are o sumă de 600 lire pentru construcţia ei. Această sumă însă este insuficientă pentru clădirea acestei biserici. Este nevoie de 1200 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea, spre a se putea construi o biserică pe suprafaţa de teren indicată în firman, trebuie dărâmată şcoala primară română din Cruşova, care este lipită de terenul unde urmează a se clădi biserica, spre a servi de curte acestei biserici, trebuie 350 lire pentru cumpărarea unei case care este în vecinătate cu terenul bisericii, pentru local de şcoală, se impune prin faptul că fiind în incinta bisericii se va putea bucura de imunităţi. Aşadar, suma absolut necesară pentru construcţia acestei biserici este de 1550 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea. Fără această sumă comunitatea va fi silită să construiască o bisericuţă iar nu o biserică.

Cunoaşteţi, Domnule Ministru, cât a trebuit să lucrez şi cu câte dificultăţi am obţinut acest firman prin care se recunoaşte individualitatea

poporului român din Turcia. Toată presa europeană a relevat importanţa acestui firman. De aceea vă rog, Excelenţă, să binevoiţi a cere fondul necesar de la guvern, pentru a clădi o biserică măreaţă la Cruşova, unul din cele mai mari centre româneşti în Macedonia.

Primiţi vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Al Domniei Voastre plecat serv
Take Mărgărit
Reprezentantul şcolilor şi bisericilor româneşti

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 22, f. 28.

6.

1897 septembrie – decembrie. Stat de plată a subvențiilor statului român acordate școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania.

STAT
de prezență pentru plata subvențiilor ce se cuvin personalului didactic și clerical al tuturor școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie și decembrie 1897 și pentru plata burselor și cheltuielilor de întreținere a internatelor în număr de patru pe aceleași patru luni

Nr Crt	**Numele şi Prenumele Profesorilor şi Institutorilor**	**Catedra ce ocupă**	**Locali-tatea unde este şcoala**	**Subvenția lunară**	**Subvenția pe 4 luni**	**Total**
PARTEA I – Învăţământul secundar						
Cap. I Liceul de băieţi din...			**Bitolia**			
§1. Personal didactic						
1.	G. Costescu	l. rom. curs sup.				
2.	I. Delametra	l. latină şi logică		180.00	720.00	

3.	C. Fpert	l. şi lit. franceză şi filosofie		180.00	720.00	
4.	N. Baţaria	istorie		180.00	720.00	
5.	V. Constantinescu	l. rom. şi franceză curs inferior		180.00	720.00	
6.		fizico-chimice				
7.	N. Caracota	şt. naturale		150.00	500.00	
8.	M. Pineta	l. turcă şi religie		180.00	720.00	
9.	N. Papa-Hagi	l. greacă		180.00	720.00	
10.	Ioan Ciulli	matematică		180.00	720.00	
11.	Iusuf Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
12.	A. Bonati	l. italiană şi desen		100.00	400.00	
13.		l. germană				
14.	G. Chiriazi	muzică vocală şi caligrafie		80.00	320.00	
15.	A. Cica	pedag. repetit. ştiinţe şi istorie		80.00	320.00	
16.	E. Pineta	pedag. repetit. de litere		70.00	280.00	
17.	<Lisa> Efendi	pedag. repetit. de l. turcă		50.00	200.00	
18.		geogr. şi religie				
Totalul subvenţiilor personalului didactic al liceului din Bitolia				**1910.00**	**7540.00**	**7540.00**
§2. Internatul liceului din...			**Bitolia**			
pentru nutriment la 90 bursieri prevăzuţi în buget plus directorul, economul, pedagogii şi servitorii câte 45 de bani pe zi unul, fac lei 40 şi bani 50 pe zi, iar pe lună...				1215.00	4860.00	
pe zi lemne şi cărbuni de bucătărie, luminat şi spălat...				80.00	320.00	
pe zi serviciu, leafa la trei servitori, câte 20 lei fiecare...				60.00	240.00	

pe zi serviciu un bucătar, câte 35 lei pe lună...				35.00	240.00	
pe zi serviciu un portar-păzitor, câte 25 lei pe lună...				25.00		
pentru medicamente şi vizite la medici câte 40 lei pe lună				40.00	240.00	
pentru leafa economului Ianache Dimitrescu câte 83 lei şi 33 bani pe lună				83.33	333.33	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului liceului				**1538.33**	**6233.33**	**6233.33**
Cap. II Şcoala Normală de fete din...			**Bitolia**			
§1. Personalul didactic						
19.	Matilda Buzer	l. franceză şi ştiinţe, director		200.00	800.00	
20.	Aurelian	matematică şi pedagogie		150.00	600.00	
21.	M. Bolintineano	l. română, istorie şi geografie		150.00	600.00	
22.	A. Nicolescu	l. română şi lucru de mână (maestră)		150.00	600.00	
23.	Ida Merazini	l. greacă şi repetitoare de l. franceză		150.00	600.00	
24.		l. română şi ştiinţe				
25.	Marigo Damianovici	religie şi pedagogie		70.00	280.00	
26.	Victoria Petre Chiurci	clasa I primară şi a II-a pedagogică		60.00	240.00	
27.	Maria Gheorghiadi	repetitoare		90.00	180.00	
Totalul subvenţiilor personalului didactic al Şcolii Normale de fete din Bitolia				**1020.00**	**3900.00**	**3900.00**
Total cheltuieli						**17673.33**

§2. Internatul Şcolii de fete din...			**Bitolia**			
pentru nutrimentul la 30 eleve plus directoarea, pedagoga şi servitoarele, câte 45 bani pe zi una, fac 13 lei şi 50 bani pe zi şi lei 405 pe lună...				405.00	1620.00	
pe zi lemne, cărbuni şi spălat...				50.00	200.00	
pe zi serviciu, leafă la două servitoare a câte lei 15 una...				30.00	120.00	
pe zi medicamente şi vizită la medici...				25.00	100.00	
pe zi leafă un portar-păzitor câte 20 lei pe lună...				20.00	80.00	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului Şcolii Normale de fete din Bitolia				**530.00**	**2120.00**	**2120.00**
Cap. III Gimnaziul de băieţi din...			**Ianina**			
§1. Personal didactic						
28.	Pericle Civica, licenţiat	română şi latină		180.00	720.00	
29.	I. Coian	l. franceză, religie, desen şi caligrafie		150.00	600.00	
30.	Ghicu Ilie	ştiinţele naturii		150.00	600.00	
31.	N. Craia	matematică şi limba italiană		150.00	600.00	
32.	D. Economidi	limba greacă		90.00	360.00	
33.	Hasan Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
34.	I. Carafoli	istorie, geografie		90.00	360.00	
Totalul subvenţiilor personalului didactic al Gimnaziului din Ianina				**930.00**	**3720.00**	**3720.00**
§2. Internatul de băieţi al Gimnaziului din...			**Ianina**			
pentru nutrimentul a 50 elevi interni plus directorul, pedagogii, economul şi servitorii, câte 60 bani pe zi de unul, fac 36 lei pe zi şi 1080 lei pe o lună				1080.00	4320.00	
pentru combustibil, spălat şi luminat				60.00	240.00	
pentru serviciu, leafa la 3 servitori, câte 20 lei pe lună unul				60.00	240.00	
pentru leafa bucătarului, câte 30 lei pe lună				30.00	120.00	

pentru leafa portarului-păzitor, câte 20 lei pe lună				20.00	80.00	
pentru medicamente şi vizite la medici				40.00	160.00	
pentru leafa economului Gheorghe Delinuşa				70.00	280.00	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului Gimnaziului din Ianina				**1360.00**	**5440.00**	**5440.00**
Cap. IV Gimnaziul de băieţi din...			**Berat**			
§1. Personal didactic						
35.	Haralampe Gogiaman	l. greacă şi religie, director		120.00	480.00	
36.	Elie Papa Hagi	română şi latină		120.00	480.00	
37.	G. Diamandi	istorie, geografie, caligrafie		120.00	480.00	
38.	G. Zuca	l. franceză şi matematică		100.00	400.00	
39.	S. Sadina	matematică		90.00	270.00	
40.	I. Patajo	ped., rep. şt. nat.		70.00	280.00	
41.	Ahmet Efendi	repetit. de l. turcă		40.00	160.00	
42.	G. Cărbunaru	l. ital. şi contab.		90.00	360.00	
43.		l. rom. şi natur.				
Totalul subvenţiilor personalului didactic al Gimnaziului din Berat				**750.00**	**2910.00**	**2910.00**
§2. Internatul de băieţi al Gimnaziului din...			**Berat**			
pentru nutriment la 30 băieţi bursieri interni plus directorul, economul, pedagogul şi servitorii câte 45 bani pe zi unul, fac 540 lei pe o lună...				540.00	2160.00	
pentru combustibil, luminat şi spălat				50.00	200.00	
pentru leafa la 2 servitori şi un portar câte 20 lei				60.00	240.00	
pentru medicamente şi vizite la medici				30.00	120.00	
pentru leafa economului Guina Pineta câte 70 lei pe lună				70.00	280.00	

Total cheltuieli				**750.00**	**3000.00**	**3000.00**
Totalul subvenţiilor ce se cuvin pentru învăţământul secundar şi cele patru internate pentru Partea I						**34863.33**
PARTEA a II-a – Învăţământul primar						
Cap. I Şcolile primare din...			**Macedonia**			
1.	Filip Apostolescu	cl. a IV-a primară	Bitolia	140.00	560.00	
2.	St. Caragiani	cls. a II-a şi a II-a	Bitolia	100.00	400.00	
3.	Al. Naţca	cl. a II-a	Bitolia	80.00	320.00	
4.		cl. I	Bitolia			
5.	Zizi Papazi	cls. a III-a şi a IV-a	Nijopole	100.00	400.00	
6.	I. Carozi	cls. I şi a II-a	Nijopole	60.00	240.00	
7.	Vasilichia Ionescu	la şcoala de fete	Nijopole	50.00	200.00	
8.	D. Atanasescu	cls. a II-a şi a IV-a	Târnova	190.00	760.00	
9.	Pantu Ruşa		Târnova	60.00	240.00	
10.	Anastasia Calina	la şcoala de fete	Târnova	50.00	200.00	
11.	D. Nicolescu	la şcoala de băieţi	Magarova	114.00	456.00	
12.	Elena Tucea	la şcoala de fete	Magarova	70.00	280.00	
13.	I. Dumitrescu	director, cl. A IV-a	Mulovişte	114.00	456.00	
14	P. Funtu	cl. a II-a	Mulovişte	80.00	320.00	
15.	I. Ciomu	cl. a II-a	Mulovişte	70.00	280.00	
16.	Spiru Popescu	cl. I	Mulovişte	50.00	200.00	
17.	Fani Petru	la şcoala de fete	Mulovişte	60.00	240.00	
18.	Parascheva Giambazi	ajutor de şcoală	Mulovişte	35.00	140.00	
19.	D. Piţa	cls. a II-a şi a IV-a	Gopeşi	100.00	400.00	
20.	G. Caracota	cls. A II-a şi a III-a	Gopeşi			

21.	I. Papa Mihali	cls. I şi a II-a	Gopeşi			
22.	Paraschiva Naum	şcoala de fete	Gopeşi	50.00	200.00	
23.	a doua învăţătoare	şcoala de fete	Gopeşi	60.00		
24.	Coe Harampe	şcoala de băieţi	Resna	90.00	360.00	
25.	Cuşu Perdichi	al doilea institutor	Resna	70.00	280.00	
26.	D. Dimonie	cls. A II-a şi a IV-a	Ohrida	100.00	400.00	
27.	Toma Apostolescu	cls. I şi a II-a	Ohrida	70.00	280.00	
28.	Victoria Verona	şcoala de fete	Ohrida	50.00	200.00	
29.	Papa Ioan Dumitriu (decedat)	şc. mah. sf. Nicolae	Ohrida			
30.	Sterie Ciunescu	cl. a IV-a	Cruşova	140.00	560.00	
31.	N. Buia	cl. a III-a	Cruşova	80.00	320.00	
32.	Ioan Unca	cl. a II-a	Cruşova	70.00	280.00	
33.	N. Baliu	cl. I	Cruşova	60.00	240.00	
34.	Chiazim Efendi	limba turcă	Cruşova	40.00	160.00	
35.	M. Teodorescu	şcoala de fete, director, cls. III-IV	Cruşova			
36.	Parascheva Schenderi	ajutor de şcoală	Cruşova	35.00	140.00	
37.	Nucşa Arapi	ajutor de şcoală	Cruşova	35.00	140.00	
38.	D. Papa Sterescu	director al şcolii mixte, cls. II-III, mahal. cireş	Cruşova	90.00	360.00	
39.	N. Nibi	cl. I	Cruşova	60.00	240.00	
40.	Parascheva Buracu	lucru de mână	Cruşova	35.00	140.00	
41.	D. Zografu	cls. a II-a şi a IV-a	Perlepe	100.00	400.00	
42.	Nacea Barba	cls. a II-a şi a III-a	Perlepe	50.00	200.00	
43.	Mehmet Sefchi	limba turcă	Perlepe	20.00	80.00	
44.	Poza Nachi	Şcoala de fete	Perlepe	50.00	200.00	
45.	Sterie Constantinescu	şcoala de băieţi	Belcamen	60.00	240.00	
46.	Pantu Griva	şcoala de băieţi	Pisoderi	50.00	200.00	
47.	C. Ionescu	cls. a II-a şi a IV-a	Neveasta	120.00	480.00	
48.	Teodor Nero	cls. I şi a II-a	Neveasta	60.00	240.00	
49.	Vasilichia Lazăr	şcoala de fete	Neveasta	70.00	280.00	

50.	Constantin Ghica Papa	director, cl. A IV-a	Vlaho-Clisura	120.00	480.00	
51.	A. Dimce	cl. a III-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
52.	N. Nacea	cl. a II-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
53.	G. Cupelu	cl. I	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
54.	Olga Cerneschy	şcoala de fete	Vlaho-Clisura			
55.	Mariţa Binecu	şcoala de fete	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
56.	G. Zograf	cls. II, III şi IV	Hrupişte	70.00	280.00	
57.	Nicola Papazizi	ajutor de şcoală cl. I	Hrupişte	20.00	80.00	
58.	Arghir Hagiopulo	cls. I şi a II-a	Hrupişte	50.00	200.00	
59.	St. Chiriazi	cls. a III-a şi a IV-a	Caterina	90.00	360.00	
60.	N. Ghelefa	cls. I şi a II-a	Caterina	80.00	320.00	
61.	Pocletaru	şcoala de fete	Caterina	60.00	240.00	
62.	D. Badralexi	director, cl. a IV-a	Veria-Selia	100.00	400.00	
63.	Ioan T. Papahagi	cls. I şi a II-a	Veria-Selia	114.00	456.00	
64.	Ioan Ciumeti	cl. a II-a	Veria-Selia	90.00	360.00	
65.	Atena Anastasiu	şcoala de fete	Veria-Selia	60.00	240.00	
66.	A. Tanaşoca	director, cls. III-IV	Veria-Xerolivda	100.00	400.00	
67.	D. Hiantu	cls. I şi a II-a	Veria-Xerolivda	70.00	280.00	
68.	Emilia P. Badralexi	şcoala de fete	Veria-Xerolivda	60.00	240.00	
69.	H. Papari	şcoala de băieţi	Veria-Maruşa	70.00	280.00	
70.	Hristu Mihăilescu	şcoala de băieţi	Melia	50.00	200.00	
71.		cls. a III-a şi a IV-a	Liumniţa			
72.	Nicolae Marcu	cls. I şi a II-a	Liumniţa	70.00	280.00	
73.	St. Caragiani	director, cls. III-IV	Oşani	100.00	400.00	
74.		de toate clasele	Oşani			

75.	Riza Pena	de toate clasele	Birislav	50.00	200.00	
76.	Hristu Noe	de toate clasele	Lunguţa	50.00	200.00	
77.	Constantin Canachiu	de toate clasele	Livezi	70.00	280.00	
78.	G. Papa Mihali (rap66)	de toate clasele	Livezi	50.00	200.00	
79.	Grigore Tale	de toate clasele	Huma	70.00	280.00	
80.	A. Dabura (rap66)	de toate clasele	Huma	50.00	200.00	
81.	D. Biticiu	de toate clasele	Fetiţa Gramati-cova	60.00	240.00	
82.		Ajutor	Fetiţa Gramati-cova			
83.	Mandu Baliu	cls. a III-a şi a IV-a	Chiupruli	114.00	456.00	
84.	Cazangi	ajutor de şcoală	Chiupruli	50.00	200.00	
85.	Hasipu Efendi	limba turcă	Chiupruli	50.00	200.00	
86.	C. Ceara	director, cls. III-IV	Giumaia	100.00	400.00	
87.	D. Buradan	cls. I şi a II-a	Giumaia			
88.	G. Gaga	şcoala de băieţi	Coceana	60.00	240.00	
89.	Vangelu Penescu	cls. a II-a şi a IV-a	Uschiup	114.00	456.00	
90.	St. Constante	cls. I şi a II-a	Uschiup			
91.	Maria Constantinescu	şcoala de fete	Uschiup	150.00		
92.	Th. Papa Mihali	şcoala de băieţi	Mirihova	70.00	280.00	
Total subvenţii personal didactic al şcolilor primare din Macedonia				**1208.00**	**4232.00**	**4232.00**
Cap. II Şcolile primare din...			**Epir şi Tesalia**			
93.	Ioan Hondrosom	cls. a III-a şi a IV-a	Ianina	120.00	480.00	
94.	G. Baca	cls. I şi a II-a	Ianina	70.00	280.00	
95.	N. Damaşoti	cl. a IV-a	Turia (Crania)	90.00	360.00	
96.	N. Foli	cl. a II-a	Turia (Crania)	80.00	320.00	
97.	Nicolae Ceacma	cl. a II-a	Turia (Crania)	70.00	280.00	
98.	D. Ceacma	cl. I	Turia (Crania)	60.00	240.00	

99.	Tana D. Ceacma (născută Civică)	şcoala de fete	Turia (Crania)	70.00	280.00	
100.	Th. Pispa	şcoala de băieţi	Breaza	50.00	200.00	
101.	G. Hondrosom	şcoala de băieţi	Armata	70.00	280.00	
102.	D. Papahagi	cls. a III-a şi a IV-a	Băeasa	100.00	400.00	
103.	D. Şumba	cls. a II-a şi a III-a	Băeasa	90.00	360.00	
104.	Sterie Papa Ioan	cls. I şi a II-a	Băeasa	80.00	320.00	
105.	Th. Carasi	şcoala de băieţi	Cerneşi	70.00	280.00	
106.	Constantin Chelefa	şcoala de băieţi	Floru	60.00	240.00	
107.	G. Zisi	şcoala de băieţi	Laca	70.00	280.00	
108.	I. Dangu	şcoala de băieţi	Palioseli	60.00	240.00	
109.	I. Şaca	director, cls. III-IV	Furca	90.00	360.00	
110.	V. Diamandi	şcoala mixtă	Meţova	100.00	400.00	
111.	C.C. Furceanu	cls. I şi a II-a	Furca	70.00	280.00	
112.	S. Sufleri	şcoala de băieţi	Sărac	70.00	70.00	
113.	I. Şomu Tomescu	director, cl. A IV-a	Avela-Grebena	120.00	480.00	
114.	G. Piaha	cl. a II-a	Ceariceani	80.00	320.00	
115.	Ion G. Piaha		Avela-Dămaş	90.00	360.00	
116.		Cl a III-a	Avela-Dămaş			
117.	Tinca (văduva G. Dante)	Pensie	Avela-Dămaş	24.00	96.00	
118.	Evantia Ceapara	şcoala de fete	Avela-Grebena	50.00	200.00	
119.		institutoare a II-a	Avela-Grebena			
120.	Canzaher Efendi	limba turcă, şcoala de băieţi	Avela-Grebena	50.00	200.00	
121.	Sterie P. Perdichi	cl. a IV-a	Perivoli-Grebena	90.00	360.00	
122.	Preotul D. Constantinescu	cl. I	Perivoli-Grebena	70.00	280.00	
123.	N. Andini	cls. a II-a şi a III-a	Perivoli-Grebena	90.00	360.00	
124.	G. Hagi Bira	şcoala de băieţi	Samarina Elasona	80.00	320.00	
125.	S. Trandafil	şcoala de băieţi	Samarina Vlahoian	70.00	280.00	

126.	Th. Diamandi	şcoala de băieţi	Samarina Pretore	70.00	140.00	
127.	Gache Djuna	şcoala de băieţi	Samarina Pretore	70.00	70.00	
128.	G. Popa	şcoala de băieţi	Avela-Dămaş	70.00	280.00	
Total				**1614.00**	**5896.00**	**5896.00**
Cap. III Şcolile primare din...			**Albania**			
129.	D. Beza	al II-lea institutor	Gheorgia	90.00	360.00	
130.		al III-lea institutor	Gheorgia			
131.	Ibraim Efendi	limba turcă	Gheorgia	80.00	320.00	
132.		şcoala de fete	Gheorgia			
133.	Atanas Herţu	cls. a III-a şi a IV-a	Pleasa	50.00	200.00	
134.	Andrei Nasti	cls. I şi a II-a	Pleasa	40.00	160.00	
135.	Alex. Hristoforidi	cls. a III-a şi a IV-a	Moscopole	80.00	320.00	
136.	M. Hondrosom	Cls. I şi a II-a	Moscopole	60.00	240.00	
137.		şcoala de fete	Moscopole			
138.	Sotir Rafail	şcoala de băieţi	Şipisca	40.00	160.00	
139.	Avram Papa	şcoala de băieţi	Nicea	40.00	160.00	
140.	Andrei Balamace	şcoala de băieţi	Fraşari	70.00	70.00	
141.	Cocea Pişota	şcoala de băieţi	Cosina	70.00	140.00	
142.	Cheliţa	şcoala de băieţi	Ferica	70.00	280.00	
143.	Lazu Puli	şcoala primară de băieţi	Berat	60.00	240.00	
144.	Petre Danisca	şcoala primară de băieţi	Elbasan	100.00	400.00	
145.		şcoala primară de băieţi	Berat			
146.		şcoala primară de fete	Berat			
147.	Taşcu Husein	şcoala primară	Prizren	114.00	456.00	
148.	Taruli Zisi		Gabrova	60.00	240.00	
149.	G. Staghiea		Cavaia	90.00	180.00	
Total subvenţii				**634.00**	**2006.00**	**2006.00**
TOTAL						**71725.33**

PARTEA a III-a – Personalul Clerical al Bisericilor româneşti din Macedonia şi Albania						
1.	Popa Nicola Tegu		Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
2.	Popa Ioan	al doilea preot	Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
3.	M. Hatopol	cântăreţ	Vlaho-Clisura	45.00	180.00	
4.	Ioan Ghima	al doilea cântăreţ	Vlaho-Clisura	35.00	140.00	
5.	Popa Nicolae Cornătescu	Preşedinte al comunei române din...	Cruşova	90.00	360.00	
6.	Popa Constantin Petru	al treilea preot	Cruşova	50.00	200.00	
7.	Popa Sotir	al doilea preot	Cruşova	50.00	200.00	
8.	Adam Niciota	cântăreţ şi ajutor de şcoală	Cruşova	60.00	240.00	
9.	Ioan Unca	al doilea cântăreţ	Cruşova	20.00	80.00	
10.	Popa Nicolae Nanciu		Gopeşi	40.00	160.00	
11.	Popa Hristu Levu		Gopeşi	50.00	200.00	
12.	Popa Nicolae Levu		Gopeşi	30.00	120.00	
13.	T. Popa Mihali	cântăreţ	Gopeşi	25.00	100.00	
14.	(vacant)	al doilea cântăreţ	Gopeşi			
15.	Spiru Popescu	cântăreţ	Mulovişte	20.00	80.00	
16.	(vacant)	preot	Mulovişte			
17.	Popa Nicolae Tase		Mirihova	30.00	120.00	
18.	Hristu Popa Nicola	cântăreţ şi învăţător	Mirihova	30.00	120.00	
19.	Popa Ghianuşi Exarhu		Veria-Selia	40.00	160.00	
20.	Popa Ioan Ciumeti	al doilea preot	Veria-Selia	40.00	160.00	
21.	Popa Pericle Paliarcu		Veria-Hirolivad	40.00	160.00	
22.	Popa Tănase Ioan		Fetiţa Gramaticova	30.00	120.00	
23.	Popa Ianache		Hrupişte	50.00	200.00	
24.	Nicola Popa Zisi	cântăreţ	Hrupişte	30.00	120.00	

25.	Popa Ioan		Huma	30.00	120.00	
26.	Popa Hristu	protopop	Oşani	30.00	120.00	
27.	Popa Emanoil	econom al doilea	Oşani	30.00	120.00	
28.	Popa Dimitrie Sachelarie	al treilea preot	Oşani	30.00	120.00	
29.	Popa Gheorghe	al patrulea preot	Oşani	30.00	120.00	
30.	Popa Dionisie	al cincilea preot	Oşani	30.00	120.00	
31.	Popa Iani		Liumniţa	30.00	120.00	
32.	Popa Nicola Roşu		Birislav	25.00	100.00	
33.	Popa Dumitru	al doilea preot	Birislav	25.00	100.00	
34.	(vacant)	cântăreţ	Birislav			
35.	Popa Ioan		Lugunţa	30.00	120.00	
36.	Arghir Noe	cântăreţ	Lugunţa	15.00	60.00	
37.	Panu Miciu	al doilea cântăreţ	Lugunţa	15.00	60.00	
38.	Popa Nicolae	econom	Livezi	30.00	120.00	
39.	Popa Stoian	arhimandrit	Giumaia	50.00	200.00	
40.	Popa Cosma		Moscopole	30.00	120.00	
41.	(vacant)	cântăreţ	Moscopole			
42.	Popa Haralampa Gabroveanu		Şipisca	30.00	120.00	
43.	Popa Cosma Anastasi		Nicea	20.00	80.00	
44.	Popa Spiridon		Elbasan	30.00	120.00	
45.	Popa Nicola	econom	Durazzo	40.00	160.00	
46.	Popa Nicolae Rusi		Durazzo	30.00	120.00	
47.	Popa Dimitrie Ciubuchi		Turia (Crania)	40.00	160.00	
48.	Popa Dimitrie Constantinescu		Perivoli	30.00	120.00	
49.	Gima Marcu	cântăreţ	Perivoli	30.00	120.00	
50.	Popa Riza		Avela	50.00	200.00	
51.	Popa Ioan Dimitriu		Samarina	30.00	120.00	
52.	(vacant)	preot	Ohrida			
Totalul subvenţiilor personalului clerical al tuturor bisericilor româneşti				**830.00**	**6660.00**	**6660.00**

PARTEA a IV-a – Serviciul Administraţiei Generale a şcolilor şi bisericilor româneşti din Turcia						
1.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru subvenţia lui...		800.00	3200.00	
2.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru cheltuieli de cancelarie, taxe poştale, telegraf etc		90.00	360.00	
3.	Ioan Ciulli	revizor al şcolilor din Macedonia, subvenţie şi diurnă				
4.	Gheorghe Ghica Papa	revizor al şcolilor din Epiro-Tesalia, subvenţie		150.00	600.00	
		Deto pentru diurnă		150.00	600.00	
5.	Tache A. Mărgărir	însărcinat la Constantinopole cu afacerile bisericeşti şi şcolare ale românilor din Turcia		400.00	1600.00	
6.	Dicran Zoroyan	tălmaci la Constantinopole		100.00	400.00	
7.	Gheorghe Beza	al doilea drogman onorific al consulatului românesc din Salonic, însărcinat cu scoaterea de la vamă şi expedierea la destinaţie a cărţilor didactice şi bisericeşti care se trimit din Bucureşti pentru şcolile şi bisericile româneşti		60.00	240.00	
Totalul retribuţiilor ce se cuvin personalului serviciului Administraţiei Generale a şcolilor şi bisericilor				**1750.00**	**7000.00**	**13660.00**

PARTEA a V-a – Recapitularea generală a sumelor totale de mai sus ale prezentului Stat	
Partea I. Pentru subvenţiile personalului didactic al învăţământului secundar şi bursele internatelor	34863.33
Partea a II-a. Idem, ale personalului didactic, învăţământul primar	36862.00
Partea a III-a. Subvenţiile personalului clerical al bisericilor	6660.00
Partea a IV-a. Retribuţiunile personalului serviciului administrării generale a şcolilor şi bisericilor	7000.00
Total net a se trimite pentru achitarea subvenţiilor personalului didactic şi clerical în fiinţă al şcolilor şi bisericilor româneşti din Macedonia, Epir şi Albania precum şi pentru achitarea retribuţiunilor ce se cuvin personalului serviciului administrativ şi a burselor cu celelalte cheltuieli de întreţinere a acestor patru internate	85385.33

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 125, f. 14-20.

7.

1899 septembrie 17, Therapia (Constantinopol). Raportul ministrului plenipotențiar al României la Constantinopol, T.G. Djuvara, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind inaugurarea școlii române din Elbasan și greutățile făcute preotului român din localitate, Spiridon Ngati, de către mitropolitul grec Procopie și autoritățile otomane locale.

Nr. 1197 Therapia, 17 Septembrie 1899

Domnule Ministru,

Consulatul nostru din Bitolia îmi arată că la 29 august trecut a avut loc inaugurarea şcolii române din Elbasan, despre care tratează raportul meu № 856 din 10 iulie a.c.

La această solemnitate au luat parte mulţi români şi mai mulţi notabili musulmani din acea localitate.

Tot în ziua aceea Prelatul Procopie, Mitropolit grec al Eparhiei Duraţului şi Mocrei, care are reşedinţa sa la Elbasan, a trimis preotului

român Spiridon Ngati, recunoscut de autorităţile Imperiale ca fondator al şcolii române de acolo, o scrisoare prin care-i făcea cunoscut că nu-i mai este permis a oficia în biserică fiind declarat „argos” şi totodată îl invita să se prezinte la Mitropolie.

Românii din Elbasan, în faţa acestei atitudini a Mitropolitului grec pe de o parte s-au grăbit a face cunoscut acestuia că nu-l recunosc de şef al lor religios, iar pe de altă parte au îndemnat pe preotul lor Simion Ngati să continue a oficia în biserica Sfântul Nicolae din mahalaua lor.

Dar Mitropolitul grec Procopie, voind a executa hotărârea luată de dânsul, a cerut concursul autorităţilor turceşti locale. Acestea, pentru satisfacerea cererii Mitropolitului, au obligat pe preotul Spiridon Ngati de a merge la Mitropolie, zicându-i că nu i se va întâmpla nici un rău.

Preotul român, însoţit de fratele său şi de institutorul român Petre Danisca s-a dus la Mitropolia grecească şi acolo după ce a fost maltratat, a fost sfătuit să declare că renunţă de a se mai da preot român, promiţându-i-se pentru aceasta o recompensă anuală de 24 lire otomane, iar din contră, că va fi exilat şi oprit pe viaţă de a mai oficia în bisericile ortodoxe.

Românii din Elbasan, luând cunoştinţă de cele petrecute la Mitropolie, au adresat îndată, Mutesarifului grec declarând că ei şi preotul lor fiind români, nu-l recunosc ca şef al lor religios şi că, conform iradelei Imperiale cu nr. 76 din 6 mai 1898 (1314) Prelatul grec nu poate avea nici o înrâurire asupra preotului lor.

Autorităţile turceşti din Elbasan, deşi par bine dispuse faţă cu românii de acolo şi le permit a oficia în limba română, în biserica Sfântului Nicolae, totuşi cer ca, cărţile lor bisericeşti să fie vizate de Patriarhie. Prin aceasta ele, în mod incorect opresc pe români de a sluji în biserică în limba lor, deoarece, după părerea Consulatului nostru de la Bitolia, Patriarhia nu va consimţi să vizeze cărţile noastre bisericeşti.

Se zice că Mitropolitul grec Procopie voieşte a merge la Bitolia pentru a stărui ca preotul român Spiridon Ngati să fie îndepărtat din Elbasan şi că enoriaşii lui să nu mai poată oficia în româneşte.

Primiţi, vă rog, Domnule Ministru încredinţarea preaînaltei mele consideraţiuni.

(ss.) *T.G. Djuvara*

Excelenţei Sale Domnului Ion N. Lahovari, Ministrul Afacerilor Străine.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 22, f. 54-55.

8.

1899 octombrie 30, Bitolia. Raportul consulului României la Bitolia, Al. Pădeanu, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind dorința familiilor aromâne din Elbasan de a avea biserică în care să se slujească în limba română. În anexă: numele celor 40 de familii cu sentimente românești din localitate.

Bitolia, 30 Octombrie 1899

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea cifrată cu nr. 428 din 11 octombrie a.c., am onoarea de a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că în urma intervenirii mele pe cale oficioasă, pe lângă guvernatorul general din acest vilaiet, preotul român Ngati din Elbasan, este pus în aceeaşi categorie ca şi a celorlalţi preoţi români din acest vilaiet, aşa încât Mitropolitul grec nu mai are înrâurirea de până acum asupra preotului român, iar institutorul român Danisca, în contra căruia Mitropolitul grec Procopie reclamase la Tribunalul din Elbasan pentru violarea domiciliului său, a fost achitat.

D[l] Danisca mă informează că românii din Elbasan cu sentimente naţionale nu mai primesc în casele lor pe preotul grec şi fac demersuri ca să atragă cu dânşii şi pe ceilalţi conaţionali cu sentimente greceşti, pentru ca să poată pune mâna pe biserica cu patronul Sfântul Nicolae şi astfel să poată sluji în biserică în limba română.

Numărul total al familiilor româneşti al familiilor din Elbasan este de 110, din care 40 – şi al căror nume figurează în alăturata listă, sunt inspiraţi de sentimente naţionale române.

D[l] Danisca ne mai informează că Arhimandritul Ghermanos, nepot al repausatului mitropolit Visarion, doreşte să fie trecut în lista preoţilor din aceste părţi subvenţionaţi de statul român. Arhimandritul Ghermanos este acela care, acum doi ani, se pusese în capul mişcării conversiunii celor 22 sate din ţinutul Spata, locuitorii cărora vroiau să recunoască supremaţia religioasă a Papei, şi despre care tratează raportul meu cu nr. 39 din 5 februarie 1898 adresat Legaţiunii Regale din Constantinopol. Acest Arhimandrit este albanez de origine şi suferă de braţul drept aşa încât nu îl poate ridica în sus.

Capii elenismului din Elbasan care persecută pe români în unire cu Mitropolitul grec Procopie sunt: Vasile Toda, Serafim Papadopulos, Hagi

Coha şi Mihail Prifti, toţi români de origine, precum şi familia Nasi şi medicul Petre Delianis, albanezi cu sentimente greceşti.

Cred însă că aceşti grecomani nu vor putea reuşi a împiedica propăşirea românismului în Elbasan pentru că atât Abdul-Kerim Paşa, guvernator general din vilaetul Monastir cât şi Marele Vizir, se arată binevoitori pentru români. Dovadă că guvernatorul general anul trecut la 6 mai a adresat Mutesarifului din Elbasan un ordin cu nr. 86 în termenii următori: „Consiliul Administrativ al vilaietului Monastir luând în cercetare cele două petiţiuni sub nr. 1313 din 9 martie şi 1314 (1898), una a preotului Ngati şi a doua a românilor din Elbasan, a decis ca românii de acolo să aibă dreptul de a citi în bisericile lor în româneşte cu condiţiunea însă ca, cărţile lor bisericeşti să fie vizate de Patriarhie şi ca Mitropolitul grec să nu aibă nici un drept de a-i supăra pe români şi pe preotul lor Ngati".

Iar Marele Vizir a trimis de asemenea în această privinţă un ordin cu nr. 10 din 23 mai 1315 (1899) prin care pune în vedere autorităţilor Imperiale competente că Mitropolitul grec nu are nici o înrâurire asupra preotului român din Elbasan şi că în consecinţă nu-l poate împiedica de a oficia în biserica românilor.

Binevoiţi a primi, vă rog, Domnule Ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Al. Pădeanu

Listă de numele familiilor din Elbasan cu sentimente româneşti

1. Atanasie Demce	21. Grigorie Mustekie
2. Santo Gheu	22. Lambri Sundi
3. Nicolae Beu	23. Spiru Turungiul
4. Lazi Blida	24. Gheorghe Strugagia
5. Gori Blida	25. Atanas Mia
6. Tuni Becia	26. Efimi Arap
7. Nicolae Kelia	27. Apostol Zama
8. Todi Kelia	28. Vanghel Bichteş
9. Iacov Ştărămeni	29. Leon Trandafil
10. Nicolae Ghica	30. Marcu Nuşia
11. Gheorghe Becia	31. Dimitrie Becia
12. Truş Şela	32. Vera Brungu
13. Gori Şela	33. Ştefan Nuvercu

14. Mihail Toda	34. Ica Bischem
15. Constantin Biba	35. Vasilie Ghiala
16. Dimitrie Buda	36. Truş Ghica
17. Anastas Trandafil	37. Părintele Spiridon Ngati
18. Gheorghe Ştefan	38. Lazi Ghica
19. Dimitrie Cartal	39. Dimitrie Danişca
20. Uni Biba	40. Pandi Buradan

Excelenţei sale Domnului Ion Lahovary, Ministrul Afacerilor Străine.

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 76-78.

9.

1900 iulie, Bitolia. Raportul revizorului școlar din Bitolia, Ilie Papahagi, adresat Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin C. Arion, privind examenele de la sfârșitul anului școlar 1899-1900 în școlile române în vilaietele Monastir și Ianina.

....

La Elbasan, examenele au avut loc la 25 iunie. După o muncă neîntreruptă de mai mulţi ani, comunitatea în frunte cu valorosul institutor dl. Petru Danisca şi cu părintele Ignatie, izbuti în fine a obţine autorizaţia prin august. Deşi s-a recurs la măsuri extreme contra acestei noi şcoli prin mărirea impozitului [...] şi scoţând mai proprietăţi ale bisericii, deşi s-a pus în mişcare un întreg aparat de intrigi contra preotului şi îndeosebi contra institutorului, denunţându-l ca agent al propagandei care urmăreşte scopuri de anexare şi intentându-i-se chiar proces din partea Mitropolitului grec, că a violat Mitropolia şi toate acestea în scopul de a distruge această nouă şcoală, încă în stare embrionară, şcoala română a funcţionat în mod regulat, încheind cu succes anul şcolar după cum reiese din raportul institutorului respectiv.

În circumscripţia mea mai sunt şi şcoli care funcţionează de mult în buget, iar altele de un an, dar care n-au funcţionat din cauza lipsei de autorizaţii legale. Acestea sunt:

1) Şcoala din Durazzo figurează încă de la 1892. S-au făcut demersuri din partea multor institutori care s-au succedat în sens de a se da autorizaţia, dar până astăzi ele au rămas fără succes.

2) Şcoala din Cavaia funcţionează de la 1895.

3) Şcoala de la Tirana funcţionează de la 1899.

Spre a-mi da seama de situaţiunea acestor şcoli şi de mijloacele ce ar trebui să întrebuinţăm întru obţinerea autorizaţiilor, m-am transportat în persoană la faţa locului. La Durazzo, institutorul nu se găsea la locul său, deoarece plecase la Bucureşti ca să reclame subvenţia ce i se cuvenea pe exerciţiul anului şcolar 1898-1899 şi de acolo s-a întors la Constantinopol ca să facă demersuri pentru obţinerea autorizaţiei. Timpul cât am rămas în acest oraş maritim am avut ocazia a face cunoştinţa românilor, care mai toţi, afară de câteva excepţii, care se găsesc în contact direct cu Consulatul elen ori cu Mitropolia, doresc să vadă şi-n oraşul lor o şcoală naţională, unde să-şi poată instrui şi educa copiii. Cu această ocazie am avut prilejul a sonda spiritul funcţionarilor guvernului otoman din acest ţinut. Cu părere de rău am constatat că aceştia din principiu sunt contra şcolilor noastre şi aceasta pentru că în Albania de la o vreme încoace, începând a se agita chestiunea albaneziască, ai cărei motori principali sunt bănuiţi a fi agenţi secreţi ai Austriei, şi care ar servi planurilor ei de anexare, şcolile noastre considerate ca focare de propagandă austriacă, sunt privite cu ochi răuvoitori. Pentru faptul acesta institutorul român nu numai că nu găseşte sprijinul ce guvernul e dator a-i acorda, dar încă e persecutat pe toate căile.

Tot pentru aceste consideraţiuni nu s-a putut face nimic în chestiunea şcolilor din Cavaia şi Tirana, deşi s-au adresat petiţii din partea românilor, pe baza cărora au ieşit marbatalele care au fost înaintate la Scodra, reşedinţa vilaetului, prin mutesariful din Durazzo. Răspunsul guvernatorului a fost comunicat institutorilor respectivi cu deschiderea şcolilor în chestiune, răspuns care ar suna după cum urmează: „Se respinge cererea românilor şi nici pe viitor nu e posibil a li se satisface". Motivul care l-a determinat pe Excelenţa Sa Valiul de a da o astfel de defavorabilă soluţiune la cererea românilor a fost reapariţia unei chestiuni dogmatice, care se credea înăbuşită pentru vecie. Această chestiune care preocupă în aşa mare grad spiritul funcţionarilor otomani este acţiunea agenţilor străini exercitată asupra populaţiei creştine, îndeosebi asupra unei părţi din ea, a cărei religie nu era încă bine cunoscută de vreme ce în casele lor erau serviţi de preoţi creştini, în unele acte hogi, iar în matricola stării civile erau trecuţi ca turci spre a fi convertiţi la catolicism.

În urma răspunsului categoric al Excelenţei Sale Valiului din Scodra, provocat de împrejurările mai sus expuse, institutorii au fost invitaţi din partea poliţiei a nu mai inoportuna autorităţile cu cererile lor. Domnii Cociu Zugrafu şi Tachi Sufleri însărcinaţi cu deschiderea acestor şcoli şi-au făcut

conştiincios datoria, expunându-se chiar la sacrificii materiale necesitate de îndeplinirea formalităţilor şi dacă rezultatul acţiunii lor a fost defavorabil, nu neglijenţei şi indiferenţei lor se poate atribui nereuşita, ci mai mult forţei împrejurărilor.

Şcoala din Lunca figurează în buget de un an. Dl. Achile Dabura însărcinat cu deschiderea acestei şcoli, în urma invitaţiei care s-a făcut, s-a prezentat la postul său spre a începe o acţiune în vederea obţinerii autorizaţiei. Fiindcă populaţia acestui sat românesc e scufundată în ignoranţă şi în consecinţă, cu desăvârşire lipsită de conştiinţă naţională, zisului institutor i-a fost imposibil să-şi asigure fie chiar concursul moral – declaraţie că doresc a avea şcoală românească – ca să poată începe cu succes acţiunea pe lângă autorităţile locale.

Părerea mea e că dl. Achile Dabura să fie permutat şi ataşat pe lângă şcolile regulate din Macedonia Şi Epir ca institutor ajutor, iar în locul d-sale să se aleagă vr-un tânăr cult din chiar satul în care se înfiinţează şcoala, ori din împrejurimi, în cazul în care nu s-ar găsi la Lunca, tânăr care să se bucure de încrederea fruntaşilor satului şi în cazul acestora putem spera a obţine autorizaţie. Ori să renunţăm la deschiderea acestei şcoli, care de altfel nu prezintă nici mare importanţă, nefiind satul în care s-a dispus a se funda şcoala un centru însemnat de români şi să îndreptăm atenţia noastră asupra localităţilor mai înaintate atât sub raport material, cât şi sub cel cultural şi unde în consecinţă sentimentul naţional ar fi mai dezvoltat.

Şcoala din Cosina figurează în buget de la 1895, anul trecut s-a dispus să fie transferată la Premeti. Dl. Cociu Pişota, însărcinat cu deschiderea acestor şcoli, a făcut toate formalităţile cerute de legile în vigoare ale învăţământului nemusulman din Turcia. Graţie sprijinului unui personaj marcant anume Gelal Bey Clisura, marbatana dată de Consiliul administrativ din Premeti a fost întărită chiar cu pecetea vicarului Mitropolitului şi imediat apoi expediată la Ianina prin Arghiro Castro, reşedinţa prefecturii. Dl. Cociu Pişota a fost în două rânduri la Ianina, după cum se constată din atestatele ce i s-au eliberat de direcţia gimnaziului din Ianina, ca să urmărească mai aproape chestiunea autorizaţiei. Prezentându-se la preşedintele Consiliului de Instrucţiune Mearif Comision, care e vrăşmaş declarat al şcolilor noastre, i s-a răspuns că hârtiile au fost înaintate la Constantinopol, de unde se aşteaptă rezultatul definitiv. După informaţiile particulare ce am avut în urmă, hârtiile au fost oprite la Ianina, probabil cu intenţia de a perpetua această tristă stare de lucruri.

Şcoala din Grădişte figurează de un an în buget. Deoarece dl. Iuliu Nuşi, însărcinat cu deschiderea şcolii fiind străin n-a putut să răzbată în

acest sat românesc, am recomandat ca institutor ajutor pe lângă d-sa pe dl. Vasile Lazu, român de origine, singurul care ar fi avut şansă de reuşită, ca unul care posedă cunoştinţe numeroase în părţile acestea. Neprimind răspuns în chestiunea aceasta şi dl. Iuliu Nuşi rămânând neocupat, l-am ataşat provizoriu la şcoala din Berat. Pentru a nu ne găsi în viitor în faţa aceleiaşi stări de lucruri, reînnoiesc cererea mea de a fi numit şi însărcinat cu deschiderea şcolii din Grădişte dl. Vasile Lazu.

La Ferica şcoala figurează de la 1895. Până în anul trecut nu se făcuse nici un demers serios în sens de a obţine autorizaţia. În octombrie 1899, m-am transportat în persoană în acest orăşel, unde în urma unei consfătuiri cu românii doritori de a vedea înfiinţată şcoala română, s-a redactat o petiţie, care a fost semnată de mai mulţi fruntaşi ai oraşului. Petiţia a fost apoi prezentată mutesarifului din Berat. Aici, unde aveam mari speranţe în concursul d-lui director al gimnaziului H. Gogiamani, absolvent al câtorva clase ale gimnaziului grecesc din Ianina, şi fost institutor ajutor grec, petiţia nici n-a fost referită Consiliului administrativ spre a fi rezolvată şi aceasta pentru că dl. H. Gogiamani nu s-a mărginit numai a păstra o indiferenţă culpabilă dar chiar a şi creat dificultăţi, influenţând asupra unuia din membrii Consiliului Administrativ a face ca petiţiunea să fie aruncată la dosar.

Şcoala de fete din Berat a fost înfiinţată de răposata Anastasia Christoforidi la 1890. A fost suprimată la 1896, iar în septembrie 1899 s-a dispus a se reînfiinţa, numindu-se ca institutoare doamna Eugenia Chiristigiu, născută Sotir. Pentru redeschiderea acestei şcoli am rugat pe dl. H. Gogiamani, directorul gimnaziului, ca în calitatea sa de cetăţean să înainteze o petiţie semnată atât de d-sa cât şi de dl. G. Carbonara, de fel din Berat, albanez de origine, dar profesor de limba italiană la gimnaziul nostru, şi de alţi români care ar fi dispuşi să secondeze şcolile noastre, prin care să se roage de Excelenţa Sa mutesariful, ca, în virtutea dreptului acordat de gloriosul nostru Padişah, ca fiecare naţiune să se dezvolte în graiul său, să binevoiască a dispune a se deschide şcoala de fete.

Într-adevăr dl. director înaintă o petiţie, nu însă în calitate de cetăţean, după cum e şi firesc a se proceda, dar în calitate de director al gimnaziului românesc. Petiţia ajungând la Ianina, s-a răspuns telegrafic prin autorităţile locale din Berat că cererea directorului gimnaziului românesc se respinge. Comunicându-mi-se la Bitolia, unde am fost invitat a lua parte la şedinţele ţinute în vederea alcătuirii regulamentelor şi programelor de şcoală, rezultatul negativ al petiţiei, am adresat d-lor H. Gogiamani şi V. Naca, profesor, o scrisoare prin care recomandam d-lui H. Gogiamani ca, în interesul cauzei, să îngrijească a se redacta o petiţie din partea românilor,

fiind astfel în consonanţă cu legea otomană în materie de învăţământ, şi să o prezinte mutesarifului cu rugăminţi de a-i da curs. Întorcându-mă la Berat, m-am informat cu multă părere de rău că nici un demers nu se făcuse în felul acesta şi rugând pe dl. director a-mi da lămuriri în această privinţă, mi-a răspuns că şi-a făcut datoria ca funcţionar în serviciul şcolilor, făcând aluzie la petiţia semnată de domnia sa şi înaintată autorităţilor şi al cărui rezultat, nerespectându-se dispoziţiile legii otomane, nu putea fi decât nefavorabil, după cum s-a şi întâmplat şi dându-mi să înţeleg că nu împărtăşeşte modul meu de a vedea, adică de a munci ca cetăţean român, şi nu ca funcţionar – ca om al datoriei – de teamă a nu provoca nemulţumirea concetăţenilor săi, care nu împărtăşesc ideile şcolii române cu care se găseşte în legături de familie şi a autorităţii bisericeşti.

Din cele mai sus expuse reiese clar că deschiderea şcolilor din Vilaietul Scodra, deşi s-au întrebuinţat toate mijloacele posibile nu s-au obţinut şi nici nu se speră a se obţine în viitor autorizaţiile la faţa locului, pentru consideraţiunile arătate; că cele din Vilaetul Ianina, cunoscându-se dispoziţiunea răuvoitoare a guvernatorului Osman-Paşa şi a preşedintelui Consiliului de Instrucţiune, nu-mi vine a crede că vom reuşi a le vedea înfiinţate, decât numai în cazul când s-ar izbuti a se face o schimbare în persoanele zişilor doi înalţi demnitari ai statului, lucru de altfel greu, dacă nu imposibil.

Singura soluţie ce se impune, după umila mea părere e ca să se lucreze la Constantinopol pentru a se obţine chiar din sorginte autorizaţiile.

Binevoiţi, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea înaltei mele stime şi consideraţiuni.

Bitolia, 17 iunie 1900 Revizor *Ilie Papahagi*

Domniei Sale Domnului Ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor.

• A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 268/1900, f. 135-143.

10.

1904 decembrie 26, <București>. Raportul lui Constantin Burileanu, cancelar la Legația României din Roma adresat ministrului Afacerilor Străine, generalul Iacob Lahovary, privind călătoria făcută în Albania pentru cunoașterea românilor din zona Vallona-Ardenița-Berat.

Domnule Ministru,

În baza autorizaţiunii ce am avut de la Guvernul nostru, din instrucţiunile primite la Legaţiunea noastră din Roma, instrucţiuni referitoare la călătoria mea prin Albania în calitate de însoţitor al D^{lui} Prof. Universitar A. Baldacci, am onoare a adresa Excelenţei Voastre prezentul raport cu privire la această călătorie de al cărei sfârşit am anunţat deja pe Onor. Guvern până n-a fi părăsit Albania.

Înainte de-a intra în amănunte îmi permit a face cunoscut Excelenţei Voastre că scopul călătoriilor D^{lui} Baldacci în Peninsula Balcanică este ca, pe de o parte să adune material asupra conaţionalilor noştri din acele părţi, în vederea unor studii antropologice şi etnografice ce are de gând să publice mai târziu, iar pe de alta să mă pună în măsură ca să pot face parte ca auxiliar din comisiunea internaţională ce s-ar putea întruni mai târziu ca să facă cercetări la faţa locului asupra diverselor populaţiuni ale Peninsulei Balcanice.

Domnul Baldacci, care speră să facă parte din această comisiune ca reprezentant al Italiei, este, după cum însuşi mărturiseşte, un apostol al Chestiunii Balcanice şi va face tot ce-i va sta în putinţă pentru ca numita comisiune să se întrunească; despre aceasta a şi vorbit M. S. Regelui Italiei, în faţa căruia Domnul Baldacci se bucură de mare trecere.

Propunerea, formulată pentru prima oară de răposatul V.A. Urechia la al V-lea Congres Internaţional al Orientaliştilor, ţinut la Roma în 1900, şi susţinută de Domnul Baldacci, care aprecia foarte mult pe bătrânul nostru naţionalist, căzută atunci din cauza opoziţiunii celor interesaţi ca ea să nu izbutească, a fost reluată de Domnul Baldacci şi a fost votată în ultimul Congres Geografic ţinut la Neapole în anul curent, 1904. Din jurnalul aci anexat: *Neue Freie Presse (1 dec. a.c.)*, Excelenţa Voastră va putea vedea că austriecii ar voi să se însărcineze ei cu facerea unei hărţi etnografice a Peninsulei Balcanice, lucru care, dacă s-ar întâmpla, le-ar conveni de minune, căci la Congresul Orientaliştilor au fost tocmai delegaţii austrieci

care au combătut propunerea în chestiune, iar acum, când a triumfat, ar fi păcat ca să cadă numai pe mâinile Academiei Imperiale de Ştiinţe din Viena.

Revenind la subiect, am onoarea a Vă face cunoscut că Domnul Baldacci a hotărât ca să începem cercetările de la Albania, explorând pentru acest an partea cuprinsă în triunghiul Vallona-Ardeniţa-Berat şi continuând în fiecare din anii următori a vedea alte regiuni.

Românii din Albania, puţin cunoscuţi din nefericire în ţara noastră, sunt prea puţin cunoscuţi în străinătate, iar în Italia de loc; scriitorii albanezi din această ţară, poate mai mult din ignoranţă decât din rea intenţie, nici nu pomenesc de români când vorbesc de Albania, iar unii dintre ei afirmă că în această ţară nu există nici umbră de element românesc! (Excelenţa Voastră se va putea convinge despre aceasta din alăturatul opuscul, apărut de curând, al profesorului albanez Conforti.)

Aceste consideraţiuni, cât şi altele de altă natură, poate şi de natură politică, având în vedere acţiunea Italiei în Albania, au îndemnat pe Domnul Baldacci să se intereseze dacă în această ţară există o populaţiune de origină română şi întru cât se mai poate chema română această populaţiune (care ar putea servi de legătură pentru o apropiere între Italia şi ţara noastră).

În urma instrucţiunilor primite la Legaţiunea noastră din Roma şi în urma ajutorului material de 400 de lei pe care Guvernul nostru a avut bunăvoinţa a mi-l acorda, subsemnatul, am scris Domnului Duma, Viceconsul şi Inspector al Şcolilor şi Bisericilor Române din Turcia, şi în urma răspunsului ce-am primit am plecat imediat la Vallona (Albania), unde trebuia să aştept pe Domnul Baldacci, care tocmai în acel timp, după cum Onor. Guvern a fost informat de către Legaţiune, a avut însărcinarea de la Guvernul italian să prepare Congresul Colonial, ce se va ţine la Asmara (Africa) în toamna anului viitor, trebuind să aştepte pentru acest scop, nici D[lui] nu ştia bine cât timp, pe Guvernatorul italian din Eritrea (Africa).

Ajuns la Vallona, am fost foarte bine primit, în urma unei calde recomandaţiuni a D[lui] Baldacci, de Viceconsulul Italiei în acel oraş, Domnul Alfredo Ancarno, care a fost cât se poate de gentil cu mine, luându-mă sub protecţia Consulatului italian şi ţinând ca să fiu oaspete al Domniei Sale, atât la început, la sosirea mea în Vallona, cât şi mai în urmă, în diverse rânduri, când ne întorceam din interior.

Timp de o săptămână nu m-am mişcat din Vallona, având instrucţiuni în acest sens de la D[l] Baldacci care, în cele din urmă, fiind forţat să întârzie mai mult decât credea, mi-a dat însărcinarea ca până la sosirea D[lui] să cercetez împrejurimile Vallonei şi cât voi putea mai mult în interior,

dându-mi pentru acest scop toate indicaţiunile necesare şi recomandându-mi cea mai mare prudenţă.

Primele excursiuni le-am făcut însoţit de Dragomanul Consulatului italian, Domnul cavas Bosio şi de cavasul Consulatului, pe care Domnul Viceconsul Ancarno a fost aşa de gentil să-i pună la dispoziţiunea mea pe tot timpul permanenţei mele la Vallona, iar în cele din urmă am făcut două lungi excursiuni în interior, de câte 12 zile fiecare, cu interval de o săptămână între una şi alta reîntorcându-mă la Vallona.

În prima excursiune am avut linia (semnată pe hartă) *Vallona-Mecați-Mifoli-Pojani-Fieri-Posca-Berat* cu întoarcerea prin *Sinia-Siliște-Armeni-Vallona*, iar în cea de-a doua, aceeaşi linie la ducere, cu mici variaţiuni până la Berat, iar de-acolo până la muntele Tomor, pe care l-am suit până la vârf (2400 m) urmând linia semnată pe hartă. La întoarcere am urmat linia *Berat-Posca-Calfani-Rascoveț-Colonia-Ardenița-Libovșa-Fieri-Aliban-Scrofetina-Vallona*, unde am găsit pe D[l] Baldacci, cu care am făcut câteva excursiuni împrejurul Vallonei, văzând împreună unele din comunele pe care deja le văzusem eu: Pesilie, Băbiţa, Bunavia, Armeni, Seleniţa, Svernez etc.

Domnul Baldacci a rămas satisfăcut de rezultatul călătoriilor mele în interior şi a căutat să se convingă, în timpul cât am stat împreună, dacă românii din aceste părţi ştiu româneşte, punându-mă să vorbesc cu mulţi dintre ei, atât cu bărbaţii cât şi cu femeile, ceea ce am făcut cu mare uşurinţă, deoarece avusesem destul timp să studiez limba ce vorbesc conaţionalii noştri din aceste locuri.

Dumnealui a făcut şi câteva fotografii, care, din nefericire, n-au ieşit toate bune, de aceea anexez odată cu aceasta numai unele din ele, din care se poate vedea portul femeilor şi al copiilor Fărşeroţi.

Domnul Baldacci, care pentru moment va scrie un articol simpatic pentru românii din regiunea văzută, îmi face onoarea de a-mi lăsa mie tratarea studiului asupra conaţionalilor noştri din aceste părţi ale Albaniei, pentru competenţa mai mare ce am de limbă şi de folclor.

Cum acest studiu este aproape gata, va fi în curând publicat într-o revistă, ce va crede Domnul Baldacci, şi îndată ce va apărea voi avea grija să-l supun aprecierii Excelenţei Voastre; până atunci am onoarea de a-i trimite prezentul raport cu privire la conaţionalii noştri din triunghiul Vallona-Ardeniţa-Berat, raport care în mare parte îmi va servi la darea de seamă ce voi publica, omiţând, natural, tot ceea ce n-ar da caracterul unui raport, adăugând alte părţi în locul celor tăiate şi amplificând, după împrejurări.

Cum bănuiesc că românii din zisul triunghi nu sunt îndestul cunoscuţi Guvernului nostru, căci, după informaţiunile avute la faţa locului, n-am aflat ca vreun român să fi vizitat regiunea aceasta (nici chiar profesorii români din partea locului, fiindcă ar fi destul ca vreunul din ei să se expună a o face, presupunând că ar înfrunta greutăţi de altă natură, pentru ca să nu mai iasă pentru multă vreme din închisoarea turcească), am crezut necesar ca raportul meu cu privire la această populaţiune românească să fie cât mai detaliat şi cât mai complet.

Pentru mai mare înţelegere a călătoriilor efectuate în interiorul triunghiului arătat şi a comunelor văzute, anexez şi o hartă lucrată de subsemnatul după o schiţă făcută la faţa locului şi controlată după hărţi pe care mi le-am procurat la Roma; în harta respectivă sunt trecute numai comunele româneşti şi acelea în care se găsesc români, după cum se va vedea mai înainte; nu e însă completă deoarece, neştiind eu poziţiunea precisă a multora din comunele române trecute în tabloul ce va urma, am preferat să nu le trec în hartă.

Excelenţei Sale
Domnului General Iacob Lahovary
Ministrul Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 70-73.

11.

1919 octombrie 10, <București>. Raportul viceconsulului Constantin Metta către Ministerul Afacerilor Străine privind situația școlilor și bisericilor române din Peninsula Balcanică, situația materială grea a cadrelor didactice și a preoților și propune măsuri de susținere.

DOMNULE PREŞEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIŞTRI,

Conformându-mă ordinului primit de a raporta asupra situaţiei instituţiilor noastre culturale din Peninsula Balcanică, am onoarea a expune Excelenţei Voastre cele ce urmează:

Din examinarea bugetului acestor instituţii pe anul 1916, rezultă că în Macedonia şi Albania au fost prevăzute un număr de 91 şcoli primare, în 72 localităţi, repartizate în modul următor: 29 în Serbia, 44 în Grecia,

18 în Albania şi 8 în Bulgaria, întrebuinţând un personal de 189 institutori şi institutoare. Au mai funcţionat 4 şcoli secundare şi anume: un liceu de băieţi şi o şcoală normală – profesională de fete în Bitolia (Serbia), o şcoală superioară de comerţ la Salonic şi una inferioară la Ianina, toate având câte un internat cu mai mulţi bursieri. Numărul total al profesorilor şi profesoarelor care au servit la aceste şcoli secundare a fost de 51. Pe lângă acestea, s-au mai întreţinut un număr de 39 biserici cu 49 preoţi, precum şi mai mulţi cântăreţi etc.

Suma totală prevăzută în bugetul de pe anul 1916 a fost de 720000 lei, din care retribuţia personalului didactic reprezintă o sumă de lei 379148 (şi anume lei 225320 pentru personalul didactic primar şi 153828 pentru cel secundar). Restul sumei era utilizat pentru personalul preoţesc (lei 46440), internate, pensiuni, material, întreţinere, asistenţă medicală, bursieri, etc.

Retribuţiunea corpului didactic din Macedonia s-a făcut mai tot timpul în mod arbitrar fără nici o normă, iar când s-au fixat unele norme ele au fost mult inferioare celor existente în ţară, ceea ce explică şi cauza pentru care cele mai de valoare elemente dintre Macedoneni au preferat să rămâie în ţară şi a nu se întoarce în Macedonia după terminarea studiilor. Totuşi au fost mulţi care dintr-un spirit de abnegaţiune s-au întors în patrie şi s-au pus în serviciul cauzei lor naţionale pe care au slujit-o cu devotament luptând cu mari neajunsuri şi chiar cu riscul vieţii. Corpul didactic primar a fost recrutat în cea mai mare parte dintre foştii elevi ai liceului din Bitolia.

....

Revenind la situaţiunea şcolilor noastre, cred că chiar în cursul acestui an s-ar putea relua activitatea şcolilor din Albania şi în special a celor din regiunea Coritza, precum şi a multora din cele din Grecia. De dorit ar fi cu deosebire redeschiderea cât mai grabnică a şcolii comerciale superioare din Salonic care este şcoala Statului şi care până acum a dat roade foarte bune, ea corespunzând mai mult ca oricare alta însuşirilor şi ocupaţiunii de căpetenie a românilor macedoneni. Această şcoală poate servi şi în viitor ca o pepinieră pentru formarea unor adevăraţi pionieri ai expansiunii economice a României Mari în bazinul Mării Egee. Mulţi din tinerii ieşiţi de la această şcoală exercită comerţul pe seama lor, alţii au devenit buni funcţionari de bancă şi nu recurg la funcţiunile publice. Ceva mai mult la această şcoală au urmat şi mulţi elevi din Regat, care azi ocupă situaţii avantajoase în comerţ şi diferite întreprinderi şi care se arată foarte mulţumiţi şi nu numai de studiile serioase făcute dar şi de legăturile stabilite cu conaţionali din Macedonia, ca şi de cunoaşterea pieţii Salonicului aşa de

importantă din punct de vedere al comerţului internaţional. Ar fi de dorit chiar ca această şcoală să fie recomandată şi de aici înainte elevilor din ţară. Aş fi de părere ca la internatul şcolii să fie admişi numai elevi solvenţi din ţară şi din Macedonia sau un număr de cel mult 10 elevi bursieri din cei mai merituoşi. Corpul didactic azi descomplectat s-ar complecta cu cei 2-3 profesori ai liceului din Bitolia aflaţi în acest oraş şi cu alţi 3 ai şcolii comerciale sus zise, iar pentru anumite materii s-ar face apel la profesori străini, francezi şi italieni de la şcolile similare din Salonic după cum s-a procedat şi până acum.

Acest procedeu a dat roade foarte bune, elevii putându-şi însuşi mai bine cunoaşterea limbilor străine. Tratamentul acestor profesori ar fi de altfel mult mai puţin costisitor, căci ei ar fi angajaţi prin contract şi nu ar conta în cadrele personalului nostru didactic.

Funcţionarea şcolilor noastre din Salonic şi Coriţa va avea ca rezultat să menţină conştiinţa naţională la Românii din regiunea Bitolia aflată între aceste două localităţi şi legată prin interese multiple.

Înainte de a termina cred că nu este fără de interes a spune un cuvânt asupra ideii emisă acum în urmă de a trece din nou la Ministerul Instrucţiunii administraţia şcolilor din Macedonia. Consideraţiunile invocate sunt cunoscute: înlesnirea unei mai bune administraţiuni, prin faptul că la acel Departament există un întreg aparat cunoscând mai bine legile şi regulamentele şcolare, unificarea tratamentului personalului etc.,

....

În 1912 s-a instituit pe lângă serviciul şcolilor macedonene din acest Minister o comisiune compusă din domnii profesori Valaori şi G. Murnu, care pe lângă competenţa lor cunoscută în administraţia şcolară mai cunosc bine şi starea lucrurilor în Peninsula Balcanică. Deciziunea ministerială însă, care instituia această comisiune limita foarte mult atribuţiunile ei. Cred că este necesar ca aceste atribuţiuni să fie întinse asupra tuturor chestiilor privitoare la şcolile şi bisericile de dincolo. Prin aceasta vom asigura nu numai o soluţie promptă, absolut necesară în conducerea acelor şcoli şi s-ar evita corespondenţa îndelungată, câteva luni întregi, cu diferite servicii ale Ministerului Instrucţiunii, dar s-ar înlătura inconvenientele semnalate faţă de un astfel de sistem. Această comisie va avea să examineze şi situaţia fiecărui membru al Corpului didactic şi va recomanda Ministerului de Instrucţiune ca să utilizeze în învăţământul din ţară pe acei care nu au loc în Macedonia.

Binevoiţi a primi Vă rog, Domnule Preşedinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

/ss/ *Constantin Metta*
Viceconsul

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 341-343

12.

1919 octombrie 23, Bucureşti. Proiect de măsuri pentru îmbunătăţirea administrării şcolilor române din Peninsula Balcanică propus de consulul general al României la Salonic, G.C. Ionescu.

Anexe: 1 Bucureşti, 23 octombrie 1919

DOMNULE MINISTRU,

Administraţia şi controlul învăţământului fiind chestiuni de căpetenie, destinate să asigure buna funcţionare a şcolilor române din Macedonia şi regulata frecventare a membrilor corpului didactic, este absolută nevoie de fixarea unor dispoziţiuni care să servească personalului de control însărcinat cu aceste atribuţiuni.

/ss/ Consulul General la Salonic
G.C. Ionescu

PROIECT
de dispoziţiuni de urmat în administrarea şi controlul şcolilor primare române din Peninsula Balcanică.

....

II. REVIZORATELE ŞCOLARE

1. Şcolile primare se împart în 5 circumscripţii şcolare şi anume: Salonic-Meglenia, Ianina-Grebena, Coritza, Bitolia şi Albania.

2. În fiecare din aceste circumscripţii funcţionează un revizor şcolar având reşedinţa la Salonic, pentru circumscripţia Salonic-Meglenia; Ianina

pentru circumscripţia Ianina-Gremena; Coritza pentru circ – Coritza; Bitolia pentru circumscripţia Bitolia şi la Berat pentru circumscripţia Albania.

3. Propunerile pentru numirea revizorilor şcolari şi recomandarea persoanelor capabile de a ocupa aceste funcţiuni se fac Ministerului de Consulate, atunci când se simte nevoie.

4. Pentru ocuparea postului de revizor şcolar se va prefera foşti şi actuali membri ai corpului didactic primar şi secundar care cunosc limba oficială a ţării unde este chemat să funcţioneze.

5. Dacă revizorul şcolar este membru al corpului didactic în funcţiune, se va considera ca detaşat de la postul său de institutor sau profesor şi va fi plătit cu leafa postului ce ocupa, plus o indemnizaţie de 200 lei lunar pentru întâmpinarea cheltuielilor necesitate de reviziile şcolare ce este ţinut a face.

În caz că revizorul nu face parte din personalul didactic şi deci nu are o catedră în învăţământ, leafa se va fi de 400 lei, în plus indemnizaţia de 200 lei lunar pentru circumscripţia Salonic-Meglenia, Janina-Grebena, Bitolia şi Albania. Revizorul circumscripţia Coritza (circumscripţia este mai mică) va fi plătit cu 300 lei lunar şi 150 lei indemnizaţie pentru revizii.

6. Revizorii şcolari au atribuţiunile următoare:

a) În fiecare lună sunt obligaţi a face revizii şcolilor din circumscripţiile D-lor cel puţin în patru localităţi diferite:

Cu ocazia acestor inspecţiuni vor avea grijă să controleze de aproape mersul Învăţământului, progresul elevilor, numărul celor prezenţi în fiecare clasă, felul cum îşi îndeplinesc institutorii datoriile, arhiva şcolii, mobilierul etc. etc.

b) Îndată ce au sosit în localitatea unde fac inspecţii şcolare, revizorii se vor pune în contact cu reprezentanţii comunităţii (cu eforia şcolară), luând înţelegere împreună, asupra diferitelor trebuinţe privitoare la bunul mers al tuturor cheltuielilor de orice natură ar fi, care sunt în legătură cu acţiunea culturală română şi cu nevoile bisericii.

La inspecţiunile ce fac şcolilor, revizorii şcolari trebuie să fie însoţiţi de preşedintele comunităţii din localitate sau în lipsa acestuia de unul dintre membrii eforiei şcolare.

c) Rezultatul inspecţiei se va nota în registrul de inspecţie aflat la fiecare şcoală şi procesul verbal de inspecţiune va fi semnat de revizorul şcolar şi de reprezentantul comunităţii care a asistat la inspecţiune.

Cuponul de control care se află la fiecare foaie din registrul de inspecţie, după ce va fi completat cu datele indicate în el, se va lua de revizor şi se va înainta la finele fiecărei luni Consulatului, împreună cu celelalte cupoane de la alte şcoli, ca dovadă a zilelor de inspecţie făcute în cursul unei luni.

d) La sfârşitul fiecărei luni, revizorii vor înainta autorităţii consulare,

împreună cu procesele verbale de inspecţiile făcute şi cu cupoanele de control, un raport în care să se arate în mod general constatările din timpul inspecţiunilor, făcând şi propunerile ce vor găsi cu cale.

Pentru chestiunile diferite de afacerile şcolare se vor face rapoarte separate.

e) Revizorii şcolari vor fi întotdeauna în cele mai bune raporturi cu autorităţile Statului în care funcţionează, silindu-se prin toate mijloacele să le câştige încrederea şi căutând a le convinge, prin felul lor de a lucra, că şcolile româneşti nu urmăresc în acel Stat nici un scop politic ci numai cultural. Vor sfătui în toate ocaziunile pe membrii comunităţilor aromâne, să fie buni cetăţeni şi devotaţi Statului în care trăiesc. Aceleaşi sfaturi le vor da şi preoţilor şi institutorilor, punându-le în vedere în mod serios, să nu provoace niciodată conflicte cu autorităţile locale sau cu membrii altor comunităţi străine, din localitate, fiind responsabili de urmările lor.

Bucureşti 23 octombrie 1919

/ss/ *G.C. Ionescu*

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 338-340.

13.

1921 octombrie 2. Declarația făcută de reprezentantul Albaniei, la 2 octombrie 1921, în fața Consiliului Societății Națiunilor, privind drepturile școlare și religioase ale minorităților din această țară.

COPIE

…………………………………………………………………...

Declaraţiile făcute de reprezentantul Albaniei la 2 octombrie 1921 în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor

Art. 5. – Cetăţenii albanezi aparţinând minorităţilor de rasă, de religie sau de limbă se vor bucura de acelaşi tratament şi de aceeaşi garantare a drepturilor ca toţi ceilalţi cetăţeni albanezi. Vor avea, printre altele, dreptul egal de a-şi menţine, de a-şi dirija şi de a-şi controla alocaţiile sau de a-şi crea, în viitor, instituţii de caritate, religioase sau sociale, şcoli şi alte instituţii de educaţie, cu dreptul de a-şi folosi liber propria limbă şi de a-şi practica religia.

Guvernul albanez, în şase luni de la declaraţia de faţă, va prezenta Consiliului Societăţii Naţiunilor informaţii detaliate privind statutul legal al comunităţilor religioase, al bisericilor, al mănăstirilor, al şcolilor, al instituţiilor şi al asociaţiilor benevole ale minorităţilor de rasă, de religie şi de limbă.

Guvernul albanez va lua în consideraţie toate recomandările care îi vor fi făcute de Societatea Naţiunilor în legătură cu acest subiect.

Art. 6. – În materie de învăţământ public, în oraşele şi districtele unde îşi are reşedinţa un procent considerabil de cetăţeni albanezi de altă limbă decât cea oficială, guvernul albanez va acorda facilităţi adaptate pentru a asigura faptul ca învăţământul în şcoala primară să se facă în propria limbă pentru copiii acestor cetăţeni albanezi. Această prevedere nu va împiedica guvernul albanez să facă ca învăţarea limbii albaneze să fie obligatorie în respectivele şcoli.

În oraşele şi în districtele locuite de o proporţie considerabilă de cetăţeni albanezi aparţinând minorităţilor de rasă, de religie sau de limbă, aceste minorităţi îşi vor vedea asigurate o parte echitabilă a beneficiului şi afectarea sumelor care ar putea fi atribuite ca fonduri publice din bugetul statului, din bugetul municipiilor sau altele în scopuri educaţionale, religioase sau caritabile.

Rezoluţia adoptată de Consiliu, 2 octombrie 1921

1. Consiliul Societăţii Naţiunilor ia act de declaraţia făcută de delegaţia albaneză în legătură cu protecţia minorităţilor şi decide că prevederile acestei declaraţii, în măsura în care afectează minorităţile de rasă, de religie sau de limbă, vor fi puse sub garanţia Societăţii Naţiunilor începând cu data la care vor fi ratificate de guvernul albanez.

2. Guvernul albanez este rugat să avizeze secretarul general, în cel mai scurt răstimp posibil, în legătură cu ratificarea acestei declaraţii.

3. Copia prezentei rezoluţii şi a declaraţiei aici menţionate va fi transmisă Adunării Societăţii Naţiunilor, ca urmare a recomandării sale din 15 decembrie 1920, în legătură cu protecţia minorităţilor în Albania.

- A.M.A.E, fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

14.

1923 iunie 2, <București>. Raportul șefului Serviciului Școalelor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, privind situația școlilor și bisericilor din această zonă.

Serviciul Şcoalelor şi Bisericilor Române
din Peninsula Balcanică

REFERAT

Domnule Ministru,

Din complexul problemelor mari de politică care formau altă dată obiectul preocupărilor constante ale celor chemaţi a mări şi întări prestigiul Ţării în străinătate, singura problemă care nu s-a putut rezolva prin marele act al înfăptuirii României Mari este aceea privitoare la asigurarea existenţei naţionale a Românilor macedoneni.

Vă este cunoscut, Domnule Ministru, felul cum s-a dus în trecut lupta de pătrundere culturală a Ţării Româneşti în Balcani. În antagonismul dintre cele două tabere nu s-au cruţat mijloacele de luptă, cele mai violente, specifice mediului balcanic, ajungându-se până la exterminarea fără milă a corifeilor mişcării noastre.

În acele complicare şi grele împrejurări diplomaţia Ţării a trecut într-adevăr prin momente penibile, trebuind să adopte faţă de prietenii săi politici chiar, măsuri extreme care au culminat prin ruperea relaţiilor diplomatice cu Grecia (1906).

Războiul mondial însă care a avut darul să împrăştie multe focare de iredentism şi să scuture popoarele balcanice de multe prejudecăţi a netezit drumul de dezvoltare al acestei chestiuni şi a uşurat mult sarcina de ocrotire politică a Ţării Româneşti.

Având în vedere însă condiţiile speciale în care e menită a se dezvolta mişcarea noastră culturală în P.B. precum şi caracterul ei politic strâns legat de cel cultural ţin să relevez, Domnule Ministru, că acţiunea izolată a Ministerului nostru ori cât de perseverentă ar fi ea, va rămâne întotdeauna infructuoasă dacă nu va fi secundată de intervenţiunea diplomatică a organelor politice de sub ordinele Ministerului nostru de Externe.

Numai o strânsă colaborare între aceste două instituţii de stat poate asigura reuşita unei opere pentru care se consumă atâtea energii omeneşti

şi se cheltuiesc sume care în actualele împrejurări sunt într-adevăr o grea sarcină pentru finanţele Ţării.

Şi pentru că atât în trecut cât şi în prezent s-au ridicat chiar de către unii oameni luminaţi ai Ţării, obiecţiuni asupra zădărniciei idealului ce noi îl urmărim în Balcani, îmi permit a pune în adevărata ei lumină problema mişcării noastre culturale în Balcani.

Niciodată împrejurările n-au fost mai favorabile ca acum pentru o cercetare mai calmă şi mai obiectivă a acestei chestiuni care în fiinţa ei a nutrit întotdeauna un viu conflict între două mentalităţi: mentalitatea noastră, a Aromânilor, înzestraţi cu un temperament meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare uşurinţă de la o extremă optimistă la alta pesimistă şi mentalitatea Românilor din Regat înzestraţi cu un temperament calm, cumpănit în gesturi şi reţinut în toate actele de o veche experienţă politică a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care n-aveam pregătirea necesară pentru aceasta.

Nenumărate au fost neajunsurile suferite de mişcarea noastră din Balcani de pe urma acestui conflict latent care izbucnea cu violenţă la anumite epoci şi mari au fost prejudiciile ce s-au răsfrânt asupra întregii mişcări din cauza acestui contrast de vederi ce nu putea să dispară atâta vreme cât noi (Aromânii) eram forţaţi a ne face educaţia politică la şcoala revoluţionară a Bulgarilor sau a Grecilor macedoneni.

Astăzi însă când mediul acesta a dispărut, când experienţa ne-a dovedit zădărnicia unor asemenea mijloace de luptă, când vremea prin ultimele frământări politice de la 1912 încoace ne-a impus multe crude realităţi nebănuite, fiecare din noi s-a dezbrăcat de romantismul vizionar ce caracterizează începuturile tuturor mişcărilor generoase şi astfel cu toţii ne-am câştigat calmul necesar unei analize reci a acestei chestiuni.

Domnule Ministru,

Uitând de vicisitudinile trecutului problema se poate reduce la această simplă expresie:

1. De o parte o populaţiune pricepută formată pentru a servi unei expansiuni culturale şi economice a Ţării, în afară de graniţele ei;
2. Şi de alta interesul Ţării de a se bizui în anumite chestiuni politice pe această populaţiune.

În întreaga activitate ce urmează a se desfăşura pentru atingerea acestui scop ţin să stabilesc, Domnule Ministru, că spre deosebire de sforţările depuse în lupta din trecut, astăzi noi factori intervin ca să ne uşureze această

sarcină şi anume: presa internaţională şi mărirea prestigiului politic al Ţării peste hotare, câştigat prin ieşirea victorioasă din marele război.

....

Incontestabil, Domnule Ministru, că un mare avantagiu politic pentru Ţară, înainte de războiul întregirii, a fost felul de aşezare al Românilor de peste hotare care în Ardeal, în Bucovina, în Basarabia, formau un scut de apărare al Ţării la hotarele ei.

Astăzi în limitele reduse, dar printr-o intensă propagandă naţională s-ar putea reface acel scut, trezind şi întreţinând conştiinţa naţională la Românii de peste Dunăre, de peste Tisa, de peste Nistru şi din Banat.

După cele mai modeste cifre populaţia românească în Serbia se ridică la peste 300.000 de suflete şi anume:

1. 180.000 în Valea Timocului
   60.000 în Banat
   60.000 în Macedonia sârbească
2. în Bulgaria 30.000 români macedoneni în interiorul ţării
   50.000 pe ţărmul Dunării
3. În Grecia 200.000 în Macedonia grecească şi în Thesalia
4. În Albania 150.000 în Epirul de nord şi pe ţărmul Adriaticei (Muzachea).

În total 750.000.

După felul de aşezare al acestei populaţii s-ar putea aprecia importanţa ce dânsa o prezintă pentru penetraţiunea culturală politică şi economică a Ţării în Balcani. Din următoarele puncte de vedere:

1. Cultural, am putea crea şi întreţine instituţii care să rivalizeze cu cele franceze şi italiene din acele regiuni, instituţii menite a dovedi străinătăţii puterea de expansiune a civilizaţiei româneşti şi a trezi în inimile românilor sentimente de adâncă recunoştinţă pentru generozitatea Ţării.

În acest domeniu mişcarea culturală în Balcani luase înainte de războiul balcanic un avânt deosebit care ne îndreptăţea a fi mândri de fructul străduinţelor depuse în cursul atâtor decenii.

În Macedonia fostă turcească şi actualmente sârbească în 18 comune aveam 24 şcoli primare, un liceu de băieţi şi o şcoală normală de fete şi 10 biserici.

Astăzi în această ţară n-avem nici o şcoală iar din cele 10 biserici funcţionează cu mare greutate biserica din Bitolia.

În Macedonia fostă turcească și actualmente grecească în Epir și în Meglenia cu mici excepţiuni funcţionează mai toate şcolile care au existat

şi înainte de război, adică în total, în 21 comune funcţionează 26 şcoli primare şi două secundare: o şcoală Comercială Superioară la Salonic şi un gimnaziu la Ianina.

În Albania actualmente funcţionează numai 5 şcoli primare în trei comune: Coriţa, Pleasa şi Şipsca. Şcolile primare care au funcţionat înainte de război în comunele Moscopole, Lănca, Nicea, Bisenchi, Berat, Elbassan, Grabova şi Lusnia-Carbunara nu s-au mai redeschis. Localurile în care erau instalate aceste din urmă şcoli precum şi mobilierul lor fiind distruse de armatele de ocupaţie austriace şi italiene n-au fost redeschise după război din lipsă de mijloace materiale, refacerea lor reclamând sume enorme în lei deoarece moneta curentă în Albania este aurul şi argintul.

Un raport documentat al unui delegat special al ministrului ţării la Tirana va fi punctul de plecare cel mai sigur şi indiciul cel mai valoros asupra acţiunii ce urmează a se desfăşura în această Ţară.

Ţin să amintesc însă, Domnule Ministru, că aici terenul e mai favorabil ca oriunde, masa românească prezentându-se în condiţiuni morale deosebite, deoarece sufletul ei n-a fost alterat de propaganda grecească ca în celelalte ţări balcanice, iar autorităţile locale fiind faţă de noi mult mai îngăduitoare ca cele sârbeşti, greceşti etc.

Incontestabil, Domnule Ministru, că vom întâmpina unele greutăţi, căci e ştiut că la popoarele tinere, cum e poporul albanez, lipsit de experienţă politică şi diplomatică, răsar adesea accese de fanatism orb, dar prin autoritatea politică a statului nostru şi prin presiunea ce vom şti să o exercităm la timp asupra populaţiei albaneze aşezată în Ţară, vom reuşi a potoli spiritele şi a închega un focar cultural care să radieze în celelalte ţări balcanice.

....

2. Economic. Poporul aromânesc înzestrat cu deosebite aptitudini comerciale poate servi drept cel mai bun agent de infiltraţie economică în Sud-estul european.

Felul de aşezare al lui în Balcani indică rolul ce l-ar putea juca în această operă.

Într-o eventuală legare a Ţării cu Marea Adriatică, traseul acestei linii ferate va urma un drum eşalonat peste tot cu grupuri de negustori aromâni.

La Durazzo unde ar fi capătul liniei vom găsi o clasă de negustori aromâni care formează elita comercială a întregii Albanii.

Restul populaţiei aromâne aşezată pe ţărmul Adriaticei va forma cel mai sigur debuşeu al produselor Ţării.

Prin ramificaţiile ei spre Sud de la Nis această linie va întâlni grupul de negustori aromâni din Comanova, Scopia, Bitolia şi Salonic.

Întărită sufleteşte în şcolile noastre, susţinută de autoritatea politică a

Ţării în străinătate, pregătită prin aptitudinile ei pentru cea mai aprigă luptă economică, populaţia românească din Balcani va fi avangardă civilizaţiei româneşti în sud-estul european şi astfel organizată ea va constitui pentru Ţară o mândrie naţională, iar pentru străini va fi nota de apreciere a puterii de creaţiune a geniului românesc.

Şeful serviciului, (ss.) *P. Marcu*

- D.A.N.I.C., fond Mininisterul Instrucţiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

15.

1925 martie 16, Ianina. Studiu privind populația română din Grecia și Albania, întocmit de viceconsulul gerant al României la Ianina, N. Vassilake.

Consulatul Regal al României
Nr. 83 Ianina, 16 martie 1925

Anexe: 21 tabele statistice

Confidențial

Domnule Ministru,

Am onoarea de a înainta Excelenţei Voastre alăturatul studiu statistic, în tabele, întocmit de subsemnatul asupra populaţiei române din ţinuturile Greciei şi Albaniei, locuite de români şi anume:

1) *Epirul*
2) *Ținutul Râului Alb (Aspropotamos)*
3) *Tesalia*

Aceste ţinuturi făcând parte din teritoriul grecesc.

4) *Albania meridională* şi parte din *Albania centrală*

Din felul cum este construită această lucrare schematică, cuprinzând 21 de tabele, se poate vedea că pentru fiecare din ţinuturile de care ne ocupăm se indică:

a) Comunele româneşti în ordine alfabetică pentru Epir, după situaţia lor geografică şi departamentul administrativ, căruia aparţin (plasă, judeţ, provincie).

b) Numărul familiilor române.

c) Numărul locuitorilor din fiecare comună.

d) Ocupaţia lor.

În rubrica „observaţiuni” se schiţează în liniamente generale starea locuitorilor din punct de vedere naţional şi economic cu indicaţii speciale asupra şcolilor noastre.

La stabilirea numărului familiilor şi locuitorilor români ne-am servit de date cât mai precise şi directe culese din sursă directă, din fiecare comună. Din acest punct de vedere credem că numărul dat în tabelele respective este cel mai apropiat de numărul real.

E de observat numai că numărul familiilor de români, cunoscuţi sub numele de „fărşeroţi” nu se poate preciza în mod riguros exact, din cauza felului de viaţă semi-nomadă, ori mai bine zis transhumanţă.

Numărul fărşeroţilor dat în tabelele respective este după toate probabilităţile inferior celui real.

În credinţa că studiul statistic de faţă schiţat în linii generale va contribui într-o măsură oarecare la cunoaşterea elementului românesc din aceste ţinuturi ale Peninsulei Balcanice, element care din toate punctele de vedere merită o deosebită atenţie şi solicitudine, am socotit de a mea datorie a-l înainta Excelenţei Voastre rămânând ca ulterior să-l completez cu date noi şi cu o statistică privitoare la românii locuind în Macedonia grecească.

Grupuri de români fărşeroţi semi-nomazi locuind în Epir						
Nr. Crt.	**Numele şi prenumele principalelor grupări de fărşeroţi semi-nomazi din Epir**	**Nr. fam. pe grup**	**Nr. loc. pe grup**	**Ocupaţia**	**Regiunea în care iernează**	**Observaţiuni**
1	Zicu Hangiara	30	240	Creşterea vitelor	Paramithia	
2	Vasile Hangiara	30	240	Creşterea vitelor	Paramithia	
3	Ianache Hangiara	28	244	Creşterea vitelor	Paramithia	
4	Antona Hangiara	20	160	Creşterea vitelor	Paramithia	
5	Hristea Hangiara	15	120	Creşterea vitelor	Paramithia	
6	Totu Nicea	15	120	Creşterea vitelor	Paramithia	
7	Nida Duca	16	128	Creşterea vitelor	Paramithia	
8	Zicu Bagina	12	96	Creşterea vitelor	Paramithia	

9	Fotu Antona Dona	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	Toate aceste grupuri de fărşeroţi duc o viaţă semi-nomadă. Foarte inteligenţi şi viteji, sunt lipsiţi de cea mai elementară cultură şi ştiinţă de carte, fiind părăsiţi din acest punct de vedere de toate guvernele, atât sub dominaţia turcească, cât şi sub stăpânirea grecească.
10	Cociu Hristache	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	
11	Fotu Hristache	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
12	Vasile Siveri	30	240	Creşterea vitelor	Margariti	
13	Nicu Pacea	20	160	Creşterea vitelor	Margariti	
14	Toli Joga	20	160	Creşterea vitelor	Margariti	
15	Zicu Geavica	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
16	Ilie Beza	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
17	Toma Pituli	33	248	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
18	Dina Pituli	30	260	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
19	Chita Pituli	34	272	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
20	Thimiu Toma	15	120	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
21	Piliu Beza	20	160	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
22	Ilie Şituni	6	48	Creşterea vitelor	Gumeniţa	
23	Tudor Tolica	15	140	Creşterea vitelor	Filiates	
24	Gheliu Ţicu	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
25	Tambi Berati	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
26	Zicu Taşe	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
27	Ghitu Taşu	14	112	Creşterea vitelor	Filiates	
28	Gheorghe Ţaţa	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
29	Dina Cocea	20	160	Creşterea vitelor	Filiates	
30	Fotu Cocea	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
31	Ilie Cocea	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
32	Vasile A. Tori	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
33	Toli St. Tori	20	80	Creşterea vitelor	Filiates	
34	Chiciu Belu	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
35	Vasile Caleşu	20	160	Creşterea vitelor	Saghiada	
36	Nache Cianaca	20	160	Creşterea vitelor	Paramithia	
37	Tuşa Beza	6	48	Creşterea vitelor	Paramithia	
38	Zicu Coti	15	150	Creşterea vitelor	Paramithia	
39	Tache Joga	10	80	Creşterea vitelor	Paramithia	
40	Tache Duca	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
41	Zicu Traşea	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	
42	Fotu Traşea	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	

43	Tuce Dosta	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
44	Cota Gima	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	

Albania

Grupul românilor din Albania de sud					
Nr. Crt.	**Denumirea comunei**	**Numărul familiilor**	**Numărul locuitorilor**	**Ocupaţia**	**Observaţiuni**
1	S. Quaranta	30	150	Comercianţi, crescători de vite	Cei mai mulţi români stabiliţi în cele dintâi patru centre din Albania de sud sunt originari din comunele româneşti din Pind, Băeasa, Perivoli, Samarina, Furca, etc. Restul românilor din Albania de sud sunt locuitori indigeni. Majoritatea se îndeletnicesc cu comerţul, parte cu creşterea vitelor şi chiragilâcul. Şcoala românească nu există în nici o localitate din aceste centre. În Fraşari a existat şcoală românească sub dominaţia turcească, înfiinţându-se în anul 1893. Actualmente nu mai funcţionează.
2	Delvino	90	450	Comercianţi, crescători de vite	
3	Arghirocastro	28	140	Comercianţi, crescători de vite	
4	Leascovichi	25	125	Comercianţi, crescători de vite	
5	Premeti	200	1000	Comercianţi, crescători de vite	
6	Fraşari	60	360	Comercianţi, crescători de vite	
7	Radomi	30	150	Comercianţi, crescători de vite	
8	Curtesa	40	200	Comercianţi, crescători de vite	
9	Gradişti	300	1500	Comercianţi, crescători de vite	
10	Miza	500	3000	Comercianţi, crescători de vite	
11	Criocuchi	250	1050	Comercianţi, crescători de vite	

Grupul românilor din Albania centrală					
Nr. Crt.	**Denumirea comunei**	**Numărul familiilor**	**Numărul locuitorilor**	**Ocupaţia**	**Observaţiuni**
1	Coriţa	460	2300	Crescători de vite, comerţ, agricultură	Coriţa, oraş cu o populaţie de 23000 locuitori albanezi musulmani, albanezi creştini şi români. Există şcoală românească în Coriţa încă din anul 1884, asemenea există şi biserică. Coriţa este un centru important românesc.
2	Lesniţa	60	300	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
3	Cusina	40	200	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
4	Dipaliţa	40	200	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
5	Moscopole	170	850	Crescători de vite, comerţ, agricultură	Moscopole şcoala românească s-a deschis în anul 1890.
6	Pleasa	200	1000	Croitorie naţională	Pleasa, şcoala naţională s-a deschis încă din anul 1883.
7	Cârvasara	300	1500	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
8	Berat	920	4600	Crescători de vite, comerţ, agricultură	Berat, şcoala română înfiinţată în anul 1891, iar gimnaziul înfiinţat în anul 1894, a funcţionat câţiva ani.
9	Luşnea	200	1000	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
10	Ferica	80	400	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
11	Liaboşi	100	600	Crescători de vite, comerţ, agricultură	

12	Elbasan	165	825	Comerţ măsline	Elbasan, şcoala română s-a înfiinţat în anul 1902.

Grupul de români fărşeroţi semi-nomazi în cuprinsul Albaniei					
Nr. Crt.	**Numele şi prenumele şefilor principalelor grupuri de fărşeroţi seminomazi**	**Nr. fam. pe grup**	**Nr. loc. pe grup**	**Felul ocupaţiunii**	**Observaţiuni**
1	Teodorachi Capuran	15	150	Creşterea vitelor	Aceşti români fărşeroţi semi-nomazi în timpul verii merg împreună cu turma lor în regiunile munţilor iar iarna coboară în câmpiile Albaniei de sud (Delvino, Arghirocastro, Nijopole etc.).
2	Todi Miha	20	200	Creşterea vitelor	
3	Teodorachi Sguri	20	200	Creşterea vitelor	
4	Naşu Sguri	15	125	Creşterea vitelor	
5	Petre Sguri	15	125	Creşterea vitelor	
6	Panu Tanca	10	100	Creşterea vitelor	
7	Hristu Vasili	15	120	Creşterea vitelor	
8	Tambi Paţili	10	80	Creşterea vitelor	
9	Nake Farra	15	120	Creşterea vitelor	
10	Piliu Disu	20	160	Creşterea vitelor	
11	Teodoraki Sideri	20	160	Creşterea vitelor	
12	Toli Jircăniotu	15	120	Creşterea vitelor	
13	Naşu Jircăniotu	10	80	Creşterea vitelor	
14	Gâciu Jircăniotu	15	120	Creşterea vitelor	
15	Miti Şaca	20	160	Creşterea vitelor	
16	Costa Şaca	10	80	Creşterea vitelor	
17	Coliţea Şaca	10	80	Creşterea vitelor	
18	Tuşea Teodorake	15	120	Creşterea vitelor	
19	Mitru Taruşa	15	120	Creşterea vitelor	
20	Ţili Taruşa	10	80	Creşterea vitelor	
21	Naşu Belu	15	120	Creşterea vitelor	
22	Tache Budaşu	15	120	Creşterea vitelor	
23	Piliu Ţaţa	10	80	Creşterea vitelor	
24	Mihu Guliufa	15	120	Creşterea vitelor	
25	Chiciu Capuran	15	120	Creşterea vitelor	
26	Miha Ciulu	10	80	Creşterea vitelor	

Excelenţei Sale

Domnului I.G. Duca, Ministrul Afacerilor Străine la Bucureşti.

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 5, Grecia, (1921-1929), nepaginat.

16.

1925 mai 22, Tirana. Raportul profesorului Simion Mândrescu, ministrul României la Tirana adresat ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, privind situația școlilor și bisericilor românești din Albania; pentru îmbunătățirea situației culturale a românilor din această țară propune deschiderea de noi școli și acordarea unui număr mai mare de burse în România pentru copiii românilor.

Legaţiunea României în Albania　　　　Tirana, 22 mai 1925
Nr. 102

Domnule Ministru,

Să fac din Albania centrul românismului din Balcani, este cea mai însemnată preocupare a mea. Numărul mare al românilor din Albania, bunele intenţii faţă de ei ale Preşedintelui Republicii, care este şi şeful Guvernului, exprimate cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare, precum şi într-o lungă audienţă, avută mai zilele trecute, mă îndreptăţesc să sper că-mi voi putea începe în curând activitatea în această direcţie.

Şcoala şi biserica, cultura şi credinţa, sunt mijloacele care se impun de la sine.

Situaţia actuală este destul de tristă.

Din numărul de şcoli primare şi secundare, pe care le aveam înainte de război, nu ne-au mai rămas decât trei şcoli primare. Corpul didactic s-a risipit, fără să i se mai poată da de urmă, decât doar acelora care îşi reclamă leafa la care cred că au dreptul. Localurile au fost luate de Guvern pentru a instala în ele şcoli albaneze sau alte instituţii publice.

Cu bisericile stăm tot atât de rău, dacă nu şi mai rău. N-avem decât două biserici cu caracter românesc, una la Elbasan şi alta la Corcea. Celelalte toate sunt cu totul grecizate. E destul de dureros că preoţii români, conştienţi de originea lor română, nu sunt în stare să oficieze în limba română. Tot aşa şi cântăreţii. Să vă citez două cazuri, constatate de mine personal: în Tirana ca şi în Durazzo toţi ortodocşii sunt români, afară de personalul Legaţiunii Greceşti, şi ci toate acestea serviciul divin se face numai în greceşte, o mică parte în limba albaneză, atât preoţii, cât şi cântăreţii fiind ieşiţi din şcoli greceşti.

Aceasta fiind starea de lucruri, e de la sine înţeles că elementul românesc este ameninţat să dispară în multe părţi ale Albaniei.

Constat cu durere, că şi în familii de buni români, aproape nu se mai vorbeşte româneşte, iar copiii nu mai ştiu nici un cuvânt din limba lor maternă. În vizitele, pe care le-am făcut fruntaşilor români din Durazzo, a trebuit să vorbesc italieneşte, eu necunoscând limba albaneză, iar limba română sau aromână necunoscând-o întreaga familie, în mijlocul căreia mă aflam.

Măsuri grabnice trebuie luate.

Pentru început, vă rog să interveniţi de urgenţă pe lângă dl. Ministru de Finanţe şi pe lângă Consiliul de Miniştri să binevoiască a-mi pune la dispoziţie sumele necesare pentru a deschide cu începerea noului an şcolar următoarele şcoli primare:

1. La Tirana o şcoală de băieţi şi una de fete cu două internate; unul pentru băieţi (50) şi altul de fete (50).
2. La Durazzo o şcoală de băieţi şi una de fete.
3. La Valona o şcoală de băieţi.
4. La Cavaia o şcoală de băieţi.
5. La Berat o şcoală de băieţi.
6. La Elbasan o şcoală de băieţi şi una de fete.
7. La Premet o şcoală de băieţi.
8. La Ferica o şcoală de băieţi.

Vă rog, Domnule Ministru, să atrageţi serioasa atenţie Consiliului de Miniştri şi în special, D-lui Ministru de Finanţe asupra nevoiei absolute şi urgente de a se da curs cererii mele.

Pentru a putea însă deschide şcolile de mai sus, n-ajung de sine înţeles, banii, ne trebuie şi personal didactic. O parte din el l-am găsit, sau mai bine zis l-a găsit nevoia lor de a îşi primi de la statul român leafa în restanţă de ani de zile şi care ar trebui plătită fără întârziere, o altă parte căutată de Minist întârziere, o altă parte căutată de Minister printre foştii învăţători din Albania şi Macedonia fie în Ţară, unde şi-au căutat şi găsit alte ocupaţii, fie în ţările care au sfâşiat Macedonia, cu românii noştri cu tot. Această acţiune trebuie începută imediat, pentru a şti pe ce elemente putem conta la începutul noului an şcolar.

În acelaşi timp, în acelaşi scop, cred că ar trebui să se dea curs cererilor unui însemnat număr de părinţi adresate nouă parte în scris, parte verbal, de a li se primi copii în şcolile şi internatele noastre din România, fie gratuit, fie în schimbul unei plăţi moderate. Iugoslavia a publicat prin prefectura de Şcodra (Scutari), *că statul iugoslav înființează un mare număr de burse pentru copiii albanezilor care s-ar hotărî să se instruiască în școli sârbești, primare, secundare și universitare. Și noi să nu fim în stare să facem pentru frații noștri din interes național ceea ce sârbii fac din alte interese?*

Ar trebui, Domnule Ministru, ca numărul elevilor şi studenţilor admişi în şcolile noastre să fie proporţional cu însemnătatea ce suntem hotărâţi să o dăm românismului în Balcani în genere şi din Albania în special, şi în consecinţă să nu ne oprim în faţa nici unei jertfe materiale în drumul spre ţinta pe care o urmărim.

Mărind însă numărul elevilor admişi în şcolile noastre, trebuie negreşit să ne gândim şi la mijloacele pentru educaţia lor în familie, înlocuind cu familii din România, familiile lor de acasă. În acest scop ar trebui să se formeze la Ministerul Instrucţiunei Publice, Casa Culturală Naţională, o secţiune specială pentru aceşti copii, numind în acea secţiune şi un număr de doamne şi domni din Societatea „Graiul Românesc", al cărei program şi muncă cuprinde şi educarea familiară a copilelor şi copiilor familiilor româneşti rămase în afară de hotarele României, veniţi la studii în Ţară.

Pentru chestiunea bisericească, pe care o urmăresc cu acelaşi interes, ca şi pe cea şcolară, îmi rezerv dreptul să trimit un raport şi propuneri Ministerului Cultelor şi Patriarhiei.

/ss/ *S. Mândrescu*
Domniei Sale
Domnului Ministru al Instrucţiunii Publice, Bucureşti

/ss/ *A. Casana*
Excelenţei Sale Domnului I.G. Duca
Ministrul Afacerilor Străine,

- D.A.N.I.C., Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 751/1925, f. 79-79bis.

17.

1925 noiembrie 2, Tirana. Raportul ministrului României în Albania, Simion Mândrescu, adresat Ministrului Afacerilor Străine I.Gh. Duca, privind ceremonia care a avut loc cu prilejul sfințirii bisericii române din Corcea.

Legaţiunea Regală Română la Tirana
Nr. 12 Tirana, 2 noiembrie 1925

D-le Ministru,

După cum ştiţi din telegrama pe care v-am expediat-o din Tirana, la plecarea mea la Corcea, am luat parte la sfinţirea bisericii române, clădită din sărăcia şi cu truda fraţilor

Douăzeci chilometri înainte de sosirea noastră, a mea şi a soţiei mele, la Corcea ne aşteptau numeroase automobile, împodobite cu flori şi cu tricolorul nostru român, în care luaseră loc fruntaşii vieţii româneşte din Corcea şi împrejurimi şi mai ales corpul didactic. Sosirea noastră a fost salutată foarte cordial cu cuvântări ocazionale şi cu cântece executate în cor de cei prezenţi. Aceeaşi primire şi în Corcea, unde copiii de la şcoala română au intonat noştri din Corcea şi împrejurimi. diferite cântece patriotice.

Sâmbătă 24 Octombrie, ziua sosirii noastre, s-a oficiat de către Episcopul Ieroteos, ajutat de un număr însemnat de preoţi, dintre care şi patru români, obicinuita vecernie în mijlocul unei afluenţe destul de însemnate. Pentru prima dată au răsunat clopotele noii biserici româneşti, făcându-mi-se onoarea ca Ministru al Ţării, să trag cel dintâi clopotul cel mare alături de fiul unui martir, care a tras pe cel de al doilea mai mic.

A doua zi, Duminică 25 Octombrie, ziua fixată pentru sfinţirea bisericii, biserica şi marea curte a bisericii erau neîncăpătoare pentru norodul venit să asiste. Se remarcau cu deosebire autorităţile bisericeşti în frunte cu Episcopul Ieroteos şi şeful bisericii ortodoxe albaneze Vasile Marcu, autorităţile civile în frunte cu Prefectul judeţului şi Primarul oraşului şi autorităţile militare poliţieneşti. Se remarcau însă şi mai mult numeroşi români din împrejurimi şi parte din oraş, împreună cu soţiile lor, în pitoreştile costume naţionale.

Către sfârşitul slujbei religioase cel dintâi a luat cuvântul Episcopul Ieroteos arătând însemnătatea actului sfârşit pentru biserica ortodoxă în genere şi în special pentru drept credincioşii români din Corcea.

După aceea luând cuvântul Protopopul Vasile Marcu, şeful bisericii ortodoxe autocefale din Albania. arată însemnătatea participării la sfinţirea

bisericii a tuturor drept credincioşilor, fără deosebire de naţionalitate, la sfinţirea bisericii române din Corcea, pentru bunele raporturi dintre români şi ceilalţi cetăţeni albanezi, precum şi pentru raporturile de prietenie dintre Albania şi România. Termină cu cuvintele „trăiască România, trăiască Albania, trăiască Ahmed Zogu, Preşedintele Republicii".

Aplauze îndelung repetate au subliniat cuvintele inimosului protopop.

La sfârşit luând eu cuvântul am mulţumit în numele României şefilor Bisericii Ortodoxe Autocefale din Albania precum şi guvernului albanez pentru spiritul cu adevărat evangelic şi amical cu care nu numai au privit ci după putinţă au şi ajutat sforţările fraţilor noştri din Corcea de a-şi clădi un locaş propriu de rugăciune către Dumnezeu. Interpretând mai pe larg această atitudine frumoasă a lor faţă de fraţii noştri din Albania. Am arătat apoi cum România este mândră de a avea în Corcea şi împrejurimi fraţi aşa vrednici, care în timpul celei mai grele crize financiare au putut din sărăcia lor, după încordări şi muncă care merită toată lauda şi admiraţia, să-şi clădească un monument care va vorbi urmaşilor despre vrednicia lor, urându-le ca după această operă să urmeze şi altele în interesul ridicării culturale şi economice a poporului român din Albania. (Aplauze călduroase a întregii asistenţe au acoperit ultimele mele cuvinte).

A urmat apoi dezvelirea bustului martirului preot Haralambie Balamace, aşezat în incinta bisericii, la care Episcopul Ieroteos a ţinut cuvântarea ocazională.

La şcoala română a avut loc în urmă recepţia la care autorităţile îmi prezentau felicitările lor. Corpurile de ţărani şi elevi alternau în cântecele naţionale şi patriotice. S-au ţinut mai multe discursuri ocazionale, în mare parte de albanezi.

Luni 28 Octombrie, în urma invitaţiei ce mi s-a făcut, am vizitat Pleasa, comună curat românească, cu o şcoală primară românească completă, aşezată în vârful munţilor din apropierea Corcei.

Ni s-a făcut o primire nespus de frumoasă şi în biserică s-au rostit cuvântări în cinstea mea şi a României de către o doamnă institutoare şi un domn institutor. Tot satul, bărbaţi şi femei, în costume naţionale româneşti sărbătoreau venirea celui dintâi Ministru Oficial Român printre ei.

Cu aceasta serbările au luat sfârşit.

(ss) *S. Mândrescu*
Domnului Ministru al Afacerilor Străine, Bucureşti

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 98-99.

18.

1925 noiembrie 16, <Tirana>. Raportul consulului Simion Mândrescu de la Tirana privind situația culturală a aromânilor din Albania și demersurile făcute pe lângă autorități pentru redeschiderea școlilor de la Tirana, Durazzo, Elbasan, Berat, Premet, Fieri.

Cunoscând marele interes ce România îl poartă pentru cultura şi credinţa fraţilor noştri din afară de hotarele ţării noastre, îndată ce am primit însărcinarea, cu care am fost onorat, prima mea preocupare a fost şcoala şi biserica fraţilor noştri din Albania.

După cum ştiţi dintr-un raport al meu anterior, la sosirea mea în Albania, starea culturală a poporului aromân era dintre cele mai îngrijorătoare. *În principalele orașe ca Tirana, Durazzo și altele, deznaționalizarea mergea cu pași gigantici*. În case cunoscute ca româneşti nu se mai vorbea decât albaneşte, sau limbi st omenit, cu deosebire lipsa de învăţământ în limba română. Din 17 şcoli, între care un gimnaziu la Berat, pe care fraţii noştri le-au avut sub dominaţiunea turcă, nu mai erau în fiinţă decât trei: Corcea, Pleasa şi Şipsca, care şi ele erau fără vlagă, aproape de a fi închise. Erau mai puţine şcoli şi de mai puţină însemnătate decât aparatul administrativ: în afară de un administrator a cărui simplă chemare era să achite la 3-4 luni un salariu de mizerie la câţiva învăţători, mai era şi un revizor şcolar al circumscripţiei Elbasan, care nu s-a jenat să încaseze regulat leafa de la 1914 – afară de timpul războiului nostru – fără să aibă nici o şcoală în circumscripţia sa. Se închideau şcolile sub ochii administraţiei noastre, fără ştirea administraţiei centrale, concluzie pe care o trag dintr-un raport cerut de mine Ministerului Instrucţiunii asupra şcoalelor şi personalului didactic din Albania, în care şcoala din Nicea e trecută ca existentă, cu toate că fusese închisă de mai bine de un an prin simpla numire a unui învăţător albanez în acea comună curat românească.

Cam acelaşi lucru şi cu bisericile.

Nu sunt decât şase biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau mai bine zis amestecat, alternând limba română cu limba albaneză şi cu deosebire cu limba greacă, cu toate că sunt oraşe şi sate întregi în care credincioşi ortodocşi sunt cu toţii români.

Sub Guvernul Fan Nolli se şi interzisese preotului din Elbasan şi altor preoţi români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză, şi numai cu mari greutăţi s-a putut reveni asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul

preoţilor şi credincioşilor frica de a apare ca români până şi în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Aceasta a fost situaţia pe care am găsit-o la sosirea mea în Albania.

După o activitate de abia câteva luni, evident că nu s-a putut îndrepta totul. S-a făcut însă ceva, s-a făcut cel puţin un bun început.

Chestionarea şcolilor româneşti din Albania a fost tratată de mine în mod continuu şi neîntrerupt prin Ministerul de Externe şi al Instrucţiei Publice – bine înţeles, în mod amical şi în limitele uzanţelor diplomatice.

În timpul cât a fost la Afacerile Străine ad-interim Mufid Bei Libohova ajunsesem aproape la încheierea unei convenţiuni prin care se acorda fraţilor noştri deplină libertate de a se instrui în şcoli naţionale. Convenţia a avut la bază o cerere pe care în luna Iunie a. c. am dictat-o administratorului nostru şcolar din Albania, chemat anume în acest scop la Tirana, prin care Guvernul albanez era rugat să permită deschiderea de şcoli pentru fraţii noştri din Albania, deocamdată măcar în măsura numărului de şcoli pe care le-au avut sub dominaţiunea turcă. O copie a fost dată personal de mine, în mod confidenţial, Ministrului de Externe Mufid Bei, un mare amic al României şi al meu personal. Guvernul trecut căzând cu acesta a căzut şi încheierea convenţiunei.

Am continuat însă să tratez chestiunea cu noul Guvern şi în special cu Preşedintele Republicii, Ahmed Zogu. Preşedintele s-a arătat ca şi în trecut foarte dispus să satisfacă dorinţele drepte ale României, reprezentate prin mine, şi pentru îndeplinirea formelor a supus chestiunea Consiliului de Miniştri, însărcinând pe Ministrul ad-interim la Externe, Domnul Tutulani, titular la Justiţie şi ad-interim la Instrucţie, să-mi comunice hotărârea luată.

În ziua de 9 Octombrie acesta mi-a comunicat următoarea hotărâre:

„Consiliul de Miniştri în ultima sa şedinţă, după ce a discutat îndelung cererea Excelenţei Sale Ministrul României, relativ la crearea în Albania de şcoli şi internate particulare româneşti pe întregul cuprins al Republicii, a însărcinat pe Ministrul Afacerilor Străine să binevoiască a aduce la cunoştinţa Legaţiei României următoarele deciziuni:

Guvernul Albanez acceptă cererea României pentru a face o bază de discuţie ce ar putea avea loc.

Se grăbeşte însă să declare că orice fel de aranjament cu privire la şcolile primare s-ar face, trebuie să fie statuat printr-o lege specială, ratificată de puterea legislativă şi să fie de asemenea în mod obligatoriu conform cu legea deja existentă pentru şcolile primare.

De altfel Guvernul albanez este dispus să permită ca şcolile româneşti existente actualmente în Albania de Sud să se perfecţioneze în măsurile

posibile, bine înţeles după un prealabil acord cu Direcţiunea generală a Instrucţiunii Publice.

Dacă pe de altă parte comunităţile albaneze şi-ar exprima dorinţa să înveţe în şcolile noastre limba română, Guvernul e dispus să creeze cursuri de limba română la şcolile unde el va crede astfel de cursuri necesare”.

Preşedintele, pe care l-am văzut din nou mi-a promis să aducă chestiunea din nou în Consiliul de Miniştri, recomandându-mi să pun mea pe Preşedintele Senatului, D-l Pandele Evanghele, pentru ca el să facă propunerea în Consiliul de Miniştri, la care avea să-l invite să ia parte.

Am înmânat în Consecinţă D-lui P. Evanghele următoarea propunere, nesemnată de mine, bineînţeles, ca şi cele de mai înainte.

„Consiliul de Miniştri, continuând discuţia asupra cererii D-lui Ministru al României, pentru deschiderea de şcoli particulare.

Având în vedere că nu se poate preciza data prezentării în Parlament a proiectului de lege pentru organizarea învăţământului particular, date fiind studiile dificile şi îndelungate ce necesită un astfel de proiect; Având în vedere timpul înaintat, dacă nu prea înaintat pentru deschiderea de noi şcoli şi internate; Având în vedere dorinţa sinceră a Guvernului albanez de a satisface fără întârziere atât dorinţa României de a se interesa de cultura poporului nostru cât şi nevoia şi dreptul fraţilor noştri aromâni de a-şi avea şcolile lor, pentru a nu se pierde un an întreg şcolar,

Hotărăşte:

1. Administraţia şcoalelor şi bisericilor române din Albania este autorizată să deschidă anul acesta şcolar următoarele internate şi şcoli: a) Tirana, 2 internate şi 2 şcoli primare, una de băieţi şi alta de fete; b) Durazzo, o şcoală mixtă; c) Elbasan, o şcoală mixtă; d) Berat, o şcoală mixtă; e) Premet, o şcoală mixtă; f) Fieri, o şcoală mixtă.

2. Celelalte şcoli româneşti care au funcţionat în Albania pe timpul dominaţiei turceşti, ca şi noi şcoli în centre cu o populaţie numeroasă aromânească, se vor deschide anul şcolar viitor.

3. Atât şcolile existente cât şi cele ce se vor deschide vor avea să se conformeze regimului legii de organizare a învăţământului particular.

4. Domnul Ministru de Externe va comunica în scris şi sub propria-i iscălitură Ministrului României această hotărâre”.

Noul Ministru de Externe, Domnul Vrioni, conform hotărârii Consiliului de Miniştri, mi-a făcut comunicarea numai verbal în cuprinsul următor:

„Guvernul albanez pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de şcoli româneşti în comunele

cu populaţiune românească, cu condiţia ca deschiderea acestor şcoli să fie cerută de comunităţile respective".

Această comunicare mi s-a făcut după ce Preşedintele îmi comunicase că cererea mea a fost rezolvată favorabil.

Aici stau lucrurile deocamdată şi aştept punerea în practică imediat a acestei hotărâri, care în afară de aceasta are la bază cuvântul de mai multe ori dat mie, de către Preşedintele Republicii Albaneze, Ahmed Zogu, că cererea mea va fi satisfăcută.

Adaug, că în vederea executării programului meu cultural în Albania, care ar putea fi transformat în program pentru toată Peninsula Balcanică, în lipsa de şcoli secundare şi speciale, în înţelegere cu Ministerul nostru de Instrucţie Publică, am trimes un număr de 70 elevi spre a-şi continua studiile în şcolile noastre ca bursieri ai Statului, cu specială recomandare pentru a plasa un număr însemnat dintre ei în şcolile noastre normale şi în seminarii teologice. A fost acest gen de adevăraţi şi buni fraţi faţă de poporul românesc din Albania un ferment de înviorare naţională în aşa măsură încât, când la aceasta s-a mai adăugat şi sfinţirea bisericii române din Corcea, ca o altă puternică manifestare românească, în Parlamentul albanez s-au auzit cuvinte destul de măgulitoare la adresa muncii mele în Albania, deşi sub formă de amărăciune naţională albaneză: „De un timp încoace se face o mare propagandă atât din punct de vedere religios cât şi din punct de vedere şcolar. În Tirana mai ales această propagandă a prins aşa de mult, încât şi poporul, căruia mai înainte nici prin minte nu-i trecea că este român, astăzi cere şcoli şi biserici româneşti".

Cât priveşte chestiunea bisericească rezolvarea ei spre deplina noastră mulţumire, prin numirea unui episcop român, fie special pentru Albania, fie pentru Românii din întreaga Peninsulă Balcanică, ea depinzând de cu totul alţi factori decât exclusiv de Guvernul albanez, şi în consecinţă fiind mult mai complicată, am amânat-o pentru timpuri mai favorabile şi după ce o voi fi aprofundat şi discutat cu Patriarhia noastră şi cu cei în drept. În tot cazul ceea ce am izbutit să fac pentru şcolile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac şi pentru credinţa fraţilor noştri, deşi greutăţile pentru ajungerea la ţintă sunt incompatibil mai mari.

16. XI. 1925 (ss) *S. Mândrescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 28 – 28a.

19.

1926 iulie 8, București. Memoriul ministrului României la Tirana, Simion Mândrescu adresat ministrului Instrucțiunii Publice care cuprinde și programul de ridicare economică a românilor din Albania, propus de consulii României de la Durazzo și Santiquaranta.

Ministerul Afacerilor Străine
Direcţiunea Afacerilor Politice Internaţionale

No. 40055 București, 8 iulie 1926
Anexe: trei memorii confidenţiale

Urgent

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite, aici-alăturat un exemplar al memoriului întocmit de acest Departament, cu privire la programul pe care Guvernul nostru urmează să-l alcătuiască cu privire la a/ şcolile, b/ bisericile, şi c/ instituţiile de credit român din Albania, şi Vă rog să binevoiţi a examina acest memoriu şi a-mi trimite *cât mai repede,* spre a-l completa, toate observaţiile şi propunerile Domniei Voastre în privinţa şcolilor şi bisericilor care urmează a se deschide în Albania chiar în toamna aceasta, a modului de organizare a administraţiei şcolare şi bisericeşti etc.

MINISTRU, Director,
(ss) *S. Mândrescu* (ss) *E. Papiniu*

Domniei Sale
Domnului MINISTRU al INSTRUCŢIUNII PUBLICE.
(Serviciul şcolilor şi bisericilor din Peninsula Balcanică)

PROGRAM PENTRU RIDICAREA ECONOMICĂ A ROMÂNILOR DIN ALBANIA.

Propus de Consuli<i> noştri onorifici din Durazzo şi Santiquaranta

Programul acesta nu conţine decât propuneri pe teren economic şi faptul e explicabil, deoarece consulii noştri onorifici din Albania, care l-au

propus, în calitate de comercianţi, nu văd o ridicare a moralului românilor din Albania decât prin prisma realizării prealabile a independenţei lor materiale.

Ei spun că în prezent populaţia română, care în general se ocupă cu agricultura, cu mici industrii şi cu pescuitul în mare, au legături în diferitele lor afaceri cu băncile greceşti sau italiene care îi speculează cum vor. Prin înfiinţarea de agenţii bancare româneşti, românii ar intra *imediat* cu ele în relaţiuni, stabilindu-se astfel cel mai strâns contact cu instituţiuni româneşti.

Dacă la aceasta adăugăm, spun propunătorii, introducerea în Albania a produselor din România, ca petrolul şi prezenţa în porturile albaneze a vaselor române, toate acestea vor contribui ca moralul românilor să se ridice şi atitudinea lor umilă de azi să se schimbe căci îşi vor da seama că pot avea un sprijin moral şi material din partea unei ţări solide şi bogate.

Neapărat că această transformare nu se poate face decât cu timpul şi cu încetul; până atunci însă şi atât timp cât situaţia economică nu va fi înfloritoare în sânul românilor din Albania, starea acesteia din punct de vedere cultural şi în primul rând şcoalele nu vor avea dezvoltarea dorită.

1/ Să se numească de către Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti câte un secretar pe lângă Consulatele din Santiquaranta şi Durazzo, care să răspundă în mod conştiincios delicatei sale misiuni.

Secretarii ceruţi pentru cele două Consulate onorare, trebuiesc să fie mai mult agenţi de propagandă, care vor căuta să pătrundă cât mai mult în sânul Românimii din Albania şi să lucreze împreună cu organele şcolare, conform unui plan stabilit şi precis, cu sprijinul discret al Legaţiei.

O activitate similară şi foarte intensă o depun grecii, sârbii şi întrucâtva italienii; cu rezultatele cele mai bune pentru ei.

2/ Un acord cu Banca Naţională sau Banca Românească pentru crearea pe lângă cele două consulate din Santiquaranta şi Durazzo, a câte unei agenţii, la care să fie numit câte un funcţionar superior. Sunt convins că operaţiile acestor agenţii nu numai că vor acoperi cheltuielile dar vor realiza şi câştiguri în favoarea băncii.

....

Pentru cazul când am adopta mijlocul acesta de propagandă, agenţiile ce urmează a se înfiinţa vor începe după părerea Domnilor Consuli, la Durazzo, cu un capital de circa 300.000 fr. aur, şi pentru Santiquaranta, unde românii trebuiesc scoşi din mâinile băncilor greceşti, cu un capital de circa 400.000 fr. aur. Legăturile acestor agenţii cu străinătatea, vor fi în primul rând cu Grecia, Italia, Anglia şi America.

3/ Pentru o eventuală începere a relaţiunilor comerciale care vor putea influenţa foarte mult în favoarea scopurilor noastre, ar fi necesar să se ia

contact cu una din principalele Societăţi petrolifere din Ţară, creând câte un depozit pe lângă agenţiile Băncii din Durazzo şi Santiquaranta.

Cu timpul se poate organiza importul diferitelor produse româneşti în special grâul, lemnele etc. care vor putea să fie sigur plasate pe pieţele Albaniei.

....

4/ Să se creeze dacă va fi posibil o comunicaţie directă lunară sau cel puţin la două luni odată, pentru vapoarele noastre care să facă cursa între Constanţa/sau alt port românesc/ – Santiquaranta – Durazzo, avându-se în vedere că zisele noastre vase vor putea duce în ţară, pe lângă pasageri, şi produsele Albaniei ca untdelemn, măsline, tutunuri etc.

Chestiunea înfiinţării curselor de vapoare între România şi Albania rămâne să fie studiată de Societăţile noastre de navigaţie.

În ce priveşte schimbul de mărfuri ce s-ar face între cele două ţări, România are de exportat în Albania, în linii generale: petrol, lemn de construcţie, cereale şi de importat de aici: măsline, undelemnuri de felul celor greceşti şi tutunuri, care după spusa celor d-aici, ar fi de cea mai bună calitate.

Este foarte sigur că aplicarea acestui program va uşura mult organizarea culturală a românilor din Albania şi ne va da putinţa să organizăm două grupuri puternice româneşti, unul în Albania Centrală şi altul în cea Meridională.

Aceste grupuri organizate bine vor servi ca faruri pentru cealaltă populaţiune românească din Macedonia mai ales din Pind, ridicând moralul tuturor românilor din Peninsula Balcanică.

- A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 712/1926 f. 147; 163-166.

20.

1926 august 7, Tirana. Raportul Administrației Școlilor și Bisericilor Române din Albania, adresat ministrului Instrucțiunii Publice Petre P. Negulescu privind situația economică și culturală a românilor din această țară; este menționată deschiderea clasei I de liceu la Corița cu 20 de burse a 3.500 de lei lunar.

ADMINSTRAŢIA
Şcoalelor şi Bisericilor Române
din ALBANIA   Tirana, 7 August 1926
Nr. 53

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 48/926, am onoare a vă aduce la cunoştinţă următoarele:

Luând contact cu D-l Ministru Trandafirescu şi studiind situaţia românilor din Albania, din punct de vedere naţional şi cultural, am stabilit cele ce urmează:

1) Numărul românilor în această ţară se ridică la maximum 50.000. Vreo 15.000 din aceştia se pot socoti ca pierduţi căci copii lor nu vorbesc limba română.

2) Din punct de vedere politic, românii nu au nici un fel de organizaţie. Fiind răspândiţi în toate părţile Albaniei, nu pot forma un grup serios pentru a se putea impune la alegeri în mod distinct. Pentru acest motiv nu li se dă nici o atenţie la alegeri.

3) Din punct de vedere economic, românii sunt în stare mediocră, afară de câţiva care joacă un rol foarte însemnat în comerţul Albaniei.

4) Sentimentul naţional în general poate fi socotit în adormire. Numai românii din regiunea Coriţei şi Elbasan se ţin foarte bine şi sunt gata a da orice sacrificiu pentru ideia naţională.

Această stare sufletească se datoreşte şcoalei româneşti şi conducătorilor lor, care au ştiut să înfrunte orice pericol şi neajunsuri venite din partea duşmanilor.

5) Deznaţionalizarea românilor din această ţară se simte foarte mult, aşa că dacă nu se vor lua grabnice măsuri, după câţiva ani de zile, majoritatea populaţiei române de astăzi va dispare.

Mai ales cei din ţinutul Berat, Ferica, Luşnir, Valona etc.

6) Guvernul albanez nu este deloc dispus a acorda românilor autonomia şcolară în sensul regimului şcoalelor române din Grecia, subvenţionate de statul român.

7) Guvernul român a venit prea târziu cu intervenţia pentru obţinerea dreptului, de a subvenţiona şcoalele. Am avut ocazia a obţine tot, dar n-am ştiut a profita de acele momente favorabile nedând nici o atenţie acestei ţări. România a fost ultimul stat care a trimis reprezentantul ei la Tirana pe cât timp unele state interesate, au trimis reprezentanţii lor încă din anul 1919.

8) Guvernul albanez ca să se scape de intervenţia României în această chestie a luat dispoziţiunea de a introduce limba română în şcolile statului din ţinuturile locuite de roma) Guvernul Albanez, menţine statuquo asupra şcoalelor române din Coriţa, Pleaşa şi Şipca pe care le-a găsit funcţionând în timpul formării guvernului, după retragerea trupelor de ocupaţiune străină.

10) Direcţiunea Generală a Învăţământului Albanez a admis ca să înfiinţăm la Şcoala Primară din Coriţa, clasa I-a de liceu. Această clasă va avea denumirea de clasa VI-a primară, faţă de programul Şcoalelor Albaneze până la votarea legii şcoalelor particulare. Materiile ce se vor preda în această clasă vor fi aceleaşi care se predau la liceele din ţară (România), se va adăuga limba albaneză.

11) Personalul didactic trebuie recrutat din profesori supuşi albanezi. Profesorii de limbi străine, de gimnastică, desen şi muzică, pot fi supuşi străini. Aceasta este situaţia instituţiunilor noastre în prezent.

12) Ideia de emigrare în ţară a fost primită cu entuziasm de foarte mulţi români din Albania. Se cere însă ca această emigrare să fie încurajată din partea Statului Român şi făcută în mod sistematic.

Cauza care face pe mulţi şefi de familie a emigra în ţară este a nu-şi pierde naţionalitatea. Ei vor să-şi vadă copii lor luptând pentru patria Mumă şi nu pentru străini.

Continuând a rămâne aici, ei vor fi cu timpul deznaţionalizaţi, fapt care nu se împacă cu conştiinţa lor.

Părerea subsemnatului este că aici avem un tezaur naţional foarte valoros. A respinge ideia de emigrare însemnează a comite o crimă faţă de proprii fii şi neamului care vor să trăiască ca românii.

Luând în seamă cele de mai sus, vedem că ne găsim în faţa a două probleme foarte însemnate în Albania:

1. Problema expansiunii culturii române şi
2. Problema emigrării.

Nu ştiu care sunt vederile guvernului român în această privinţă.

Pentru a rezolva prima problemă trebuie să fim lăsaţi liberi de Statul Românesc. În primul rând, iar al doilea trebuie ca Statul Român să cheltuiască anual aproximativ 20.000.000 lei (două zeci milioane) având instituţiuni în stil mare.

Cât priveşte a doua problemă depinde de bunăvoinţa şi finanţarea guvernului român.

Ar fi foarte folositor ca Onor. Minister să convoace o conferinţă pentru a se discuta asupra acestor două probleme şi a fixa noua acţiune ce trebuie desfăşurată în Albania.

La această conferinţă ar fi bine să se cheme şi D-l Trandafirescu ministrul României la Tirana, subsemnatul şi alte persoane competinte.

Cu modul acesta veţi fi în cunoştinţa adevăratei situaţii din Albania şi veţi lua măsurile dictate de împrejurări, pentru interesele Statului Român şi ale românilor.

Supunând D-voastre cele de mai sus, vă rog să binevoiţi a-mi răspunde asupra acestor două puncte principale care nu suferă întârziere.

1) Dacă aprobaţi ca la începutul anului şcolar 1926-27 să înfiinţăm clasa I-a de liceu la Coriţa cu 20 burse. Pentru moment se vor da bursele în bani până la înfiinţarea unui internat.

Bursa să fie de 3.500 lei lunar, dat fiind scumpetea din Albania şi în special la Coriţa.

Din lipsa de local, vă rog să binevoiţi a-mi da autorizarea de a închiria un local de şcoală în care va fi instalată şi Şcoala de băieţi căci actualul local nu este suficient, decât numai pentru şcoala de fete. Chiria noului local ar fi dela 70.000-100.000 lei. Aproape nimeni nu oferă casa pentru şcoală căci se deteriorează. Afară numai dacă i se dă o chirie însemnată şi cu condiţiunea ca la isprăvirea termenului să se predea localul în starea în care a fost, suportând toate cheltuielile de reparaţie. Cât priveşte corpul didactic s-ar putea găsi şi aici pentru clasa I-a. Ne va trebui un profesor de muzică care va înfiinţa şi corul la biserică, plătit cu ora.

În caz că nu veţi dispune înfiinţarea acestei clase, atunci vă rog a dispune ca să se primească la Şcoala din Salonic 20 noi burse din Albania, dând ordinele cuvenite.

A doua chestiune care nu suferă întârziere este următoarea:

După cum am zis mai sus guvernul Albanez a luat dispoziţiunea de a introduce limba română în şcolile Statului din localităţile locuite de români. Nu se găsesc însă destui institutori.

Până azi numai patru cereri s-au făcut pentru Lunca, Grabova, Dişniţa şi Pogradeţ. Cauza că nu se găsesc este că sunt rău plătiţi: 4-5. 000 lei lunar, ei cer de la subsemnatul asentimentul de a cere post de la guvernul albanez,

de limba română, dar cu condiţiunea de a li se da şi câte o gratificaţie din partea Statului Român.

....

Cam în aceiaşi categorie sunt şi alţi câţiva care ar putea să fie institutori la Tirana, Durazzo, Berat, Pogradeţ, etc. Numai aşa vom putea găsi persoane care să ceară postul de institutor de limba română, de la guvernul albanez.

De aceia este absolut necesar a avea la dispoziţie un fond cu denumirea de fond de propagandă cultural-naţională. Acest fond să fie pus la dispoziţia Ministerului nostru din Tirana, ca să aibă controlul plăţilor necesare.

Domnului Ministru al Instrucţiunii Publice, Bucureşti

- A.N.I.C., fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 768/1922, f. 134-135 f+v.

21.

1926. Studiu privind situația bisericilor românești din Albania.

Adresa 40055/1926

II. BISERICA ROMÂNĂ DIN ALBANIA

Cu bisericile române din Albania stăm tot atât de rău ca şi cu şcolile: n-avem decât 2 biserici cu caracter pur românesc, la ELBASAN, CORIŢA şi TIRANA unde avem un diacon. Celelalte biserici pe care le-am avut sunt cu totul GRECIZATE. Mai sunt încă câteva biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau, mai bine zis unde serviciul divin se face în mod alternat cu alte limbi, anume limba română cu cea albaneză şi cu deosebire cu limba greacă, CU TOATE CĂ SUNT ORAŞE ŞI SATE ÎNTREGI ÎN CARE CREDINCIOŞII ORTODOXI SUNT CU TOŢII ROMÂNI.

Sub guvernul Fan Noli se interzisese preotului din Elbasan şi altor preoţi români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză şi, anume cu mari greutăţi s-a putut face ca să se revie asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoţilor şi credincioşilor frica de a apărea ca români, până şi în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Este destul de dureros că preoţii români conştienţi de originea lor română nu sunt în stare să oficieze în limba română.

Tot aşa şi cântăreţii români.

Un fapt însemnat, constat că Domnul Mândrescu este aceasta şi anume că în Tirana ca şi în Durazzo toţi ortodoxii sunt români, afară de personalul Legaţiunii greceşti, şi, cu toate acestea, serviciul divin se face numai în greceşte, o mică parte în limba albaneză, dat fiind că atât preoţii cât şi cântăreţii sunt ieşiţi din şcoli greceşti.

Prin memoriul remis Ministerului de Externe şi întocmit de Domnul Mândrescu la 16 noiembrie 1926, acesta scria:

„Cât priveşte chestiunea bisericească, rezolvarea ei spre deplina noastră mulţumire, – prin numirea unui episcop român fie special pentru Albania, fie pentru românii din întreaga Peninsulă Balcanică, a fost amânată pentru timpuri mai favorabile, dat fiind că ea depinde de cu totul alţi factori decât exclusiv de guvernul albanez.

Am amânat această chestiune până după ce voi fi aprofundat şi *discutat cu Patriarhia noastră și cu cei în drept.*

În tot cazul, ceea ce am izbutit să fac pentru şcolile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac şi pentru credinţa fraţilor noştri, deşi greutăţile pentru ajungerea la ţintă sunt incomparabil mai „mari”.

Ultimele succese ale noastre în această privinţă în Albania sunt următoarele:

Numirea unui diacon la Biserica română din Tirana, prevăzându-se şi postul acesta în bugetul Ministerului nostru respectiv şi

b) Inaugurarea bisericii române din Coriţa în cursul anului 1925 în prezenţa unui mare număr de români.

* *

Principiul care trebuie să ne călăuzească în negocierile viitoare în chestiunea bisericească ca să înlăture nedreptatea istorică care durează încă pentru ortodoxia albaneză şi pentru cea română, ajungându-se ca să se oficieze serviciul divin în limba naţională a fiecărui popor.

* *

Sunt de notat şi următoarele fapte:

Există în Albania un episcop sârb, care îşi continuă de 15 ani nesupărat de nimeni, în Scutari, şi Tirana activitatea sa de propagandă pentru interesele sârbeşti din Albania.

De altă parte se constată că guvernul bulgar ar avea intenţia de a înfiinţa un Episcopat bulgar, pentru o populaţie bulgară care ar fi existând în 74 de sate din jurul Tiranei, sate care, tot după spusele bulgarilor, ar dori să aibă

şcoli şi biserici bulgare. Se pare că guvernul albanez nu ar avea nici o obiecţie de făcut la aceste pretenţiuni.

* *

Este de asemenea important a semnala următoarea întâmplare care s-a produs la începutul anului 1925 în Albania.

Locţiitorul de Episcop, Visarion, albanez, agent cunoscut al Iugoslaviei, s-a prezentat la începutul anului trecut, la Durazzo cerând ca să ia în primire biserica; Comitetul bisericesc, compus exclusiv din români, a refuzat predarea. La intervenţiunea poliţiei, membrii din comitet au declarat că ei predau cheile bisericeşti, prefectului, cedând forţei, dar că nimeni dintre credincioşi nu va lua parte la serviciul divin, cât timp va fi locţiitor Episcop, Visarion. Întreg comitetul a demisionat cu acea ocazie.

Totul s-a petrecut fără amestec din partea Legaţiunii.

Dl deputat LASCU, la 4 iunie 1925 a făcut în Parlament următoarea interpretare în chestiunea bisericească a românilor din Albania:

„Ce fel de consideraţiuni au făcut să întârzie înfiinţarea Episcopatului român din Albania?

Ce fel de demersuri se vor face pentru ca fraţii noştri din Albania să poată spera într-o grabnică realizare a dorinţei lor de a avea un Episcopat al lor, al cărei importanţă naţională şi culturală a fost explicată atât guvernului cât şi tuturor factorilor politici însă de acum câţiva ani de către o delegaţiune de români din Albania, între care mai mulţi deputaţi români din Parlamentul albanez.

Cine poartă răspunderea că se amână din an în an înfiinţarea Episcopatului român din Albania, menită să fie un centru de gravitate şi de apărare a românismului din întreaga Peninsulă Balcanică?"

* *

Important este de asemenea faptul că grecii au obţinut de la guvernul albanez deschiderea a două şcoli bisericeşti în Coriţa şi Arghirocastro.

Se mai ştie de asemenea că grecii au în programul lor şi înfiinţarea unui seminar grecesc la Coriţa, seminar care ar asigura influenţa elenă asupra elementului ortodox din Albania.

În cursul lunei octombrie 1925, Parlamentul albanez a votat cedarea către Iugoslavia a însemnatei mănăstiri Sfântul Naum şi a Muntelui Vermoş de pe lacul Ohrida, sub formă de schimb, pentru care sârbii cedează Albaniei un sat cu 40 familii şi cu o întindere de 40 ori mai mare decât locurile cedate.

Recunoaşterea bisericii ortodoxe autocefale albaneze

După proclamarea, în 1922, a Bisericii Autocefale a Albaniei, s-a cerut Patriarhiei din Constantinopol recunoaşterea ei. Cum însă condiţiunile puse de acesta pentru acordarea „thomos"-ului au fost prea grele, guvernul albanez s-a gândit pentru această formalitate, la Patriarhia din Bucureşti, pe atunci Mitropolie.

Într-o convorbire avută acum doi ani cu Dl. Pandele Vanghele, Preşedintele Senatului albanez, Înalt Prea Sfinţia Sa Mitropolitul Miron Cristea i-a promis recunoaşterea – Bisericii Autocefale Albaneze şi a celor doi Episcopi deja numiţi precum şi hirotonisirea a încă doi sau 3 Episcopi.

Cum însă guvernul albanez nu a găsit atunci, cum nu găseşte nici acum printre naţionalii lui, persoane pregătite pentru aceste însărcinări, lucrurile au rămas fără urmare şi Biserica autocefală albaneză, de sine stătătoare.

Acum de curând Patriarhia din Constantinopol a ridicat ea însăşi pretenţiuni pentru o recunoaştere a bisericii, albaneze, dar din consideraţiunile impuse prin Mitropolitul ce a trimis la Tirana pentru negocieri, rezultă că Patriarhia nu tinde pur şi simplu la o supunere spirituală ci mai mult la *scopuri de propagandă politică greacă în Albania*.

Astfel Patriarhia pretindea ca numirea Episcopilor şi a preoţilor albanezi să se facă de dânsa *fără avizul șefului bisericii albaneze*; cântarea în toate bisericile să se facă numai în greceşte, iar limba greacă să fie obligatorie în toate şcolile din Albania etc…

Guvernul albanez a refuzat formal să stea de vorbă cu Mitropolitul grec trimis pentru negocieri dar, în urma intervenţiunii Ministerului grec şi pare-se a Ministerului englez din Tirana, au urmat noi tratative între o delegaţie albaneză şi Mitropolitul grec, care tratative s-au sfârşit mulţumitor pentru ambele părţi, stabilindu-se în linii generale următoarele:

a) Patriarhia recunoaşte biserica Autocefală albaneză şi pe şeful ei, Vasile Marcu;

b) Dânsa confirmă pe cei doi Episcopi deja numiţi la Coriţa şi Berat şi va hirotonisi şi pe ceilalţi trei după recomandarea şefului Bisericii albaneze;

c) Numirile viitoare în posturile vacante se vor face numai de guvernul albanez, nerămânând Patriarhiei decât formalităţile de recunoaştere.

d) Aceşti cinci Episcopi vor forma sinodul şi vor alege dintre ei un Arhiepiscop care va fi şeful Bisericii Autocefale albaneze.

e) În bisericile albaneze se va cânta în limba albaneză toată slujba religioasă, afară de acea parte a cărei traducere nu este încă terminată, şi care parte se va cânta în greceşte;

f) S-a renunţat la obligativitatea limbii greceşti în şcolile din Albania etc...

* *

Aşadar biserica ortodoxă albaneză fiind constituită definitiv, se va putea mai uşor discuta cu dânsa pentru a-i cere îndeplinirea programului nostru bisericesc, după ce bineînţeles, se va fi procedat la întocmirea bine chibzuită a acestui program.

Nu trebuie să scape din vedere că românii din Albania sunt în mase compacte a căror număr întrece 150.000 suflete, iar apărarea drepturilor lor religioase ca şi a celor şcolare merită toată atenţiunea guvernului nostru care trebuie să fie gata la însemnate sacrificii băneşti în acest scop.

Sacrificiile acestea nu vor fi în nici un caz zadarnice, deoarece vor contribui la închegarea în Albania, a centrului românismului din Balcani.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 108.

22.

1927 aprilie 28, București. Notă a consulului României la Santiquaranta privind persecuțiile autorităților albaneze împotriva românilor din această țară. Consulul României la Santiquaranta, Iamandi, adresează din București la 28 aprilie 1927, un raport către Ministerul de Externe privitor la rezolvarea problemei dintre România și Albania. Ca anexă la acest raport se află și această Notă referitoare la persecuțiile albaneze.

CÂTEVA DATE RELATIVE LA PERSECUŢIILE GUVERNULUI ALBANEZ CONTRA ELEMENTULUI ROMÂNESC

1. În 1912 erau în Albania 17 şcoli române dintre care un liceu la Berat, astăzi nu avem decât o şcoală la Coriţa, la Pleasa şi Şipsca, cu toate promisiunile date de Preşedintele Republicii Albaneze Ministrului nostru la Tirana, d-l Simeon Mândrescu.

2. În noiembrie trecut institutorul român de la Pleasa a fost escortat de jandarmi şi dus pe jos de la Pleasa la Coriţa sub pretextul că este supus român, deşi era destinat oficial în această calitate; scopul însă al acestui procedeu barbar a fost coborârea prestigiului României şi a acţiunii noastre naţionale faţă de populaţia noastră indigenă.

3. În 1921 în satul românesc Cucina districtul Premeti a fost ucis mişeleşte la câţiva metri de locuinţa sa naţionalistul român Lachea, fără ca

autoritățile să ia vreo măsură contra asasinilor, cu toate protestările mele pe lângă Prefectul de la Argirocastro și pe lângă comandamentul jandarmeriei.

4. În același an comitetul terorist albanez a atentat la viața Dr. Diamandi care s-a ales cu o rană foarte gravă la cap.

5. În februarie 1926 au fost arestați în mod ilegal 3 păstori români, dintre care doi au fost predați grecilor la granița spre Cacavia în ziua de 1 martie 1926 și împușcați de autoritățile grecești ca „periculoși intereselor grecești".

Deși nu există un tratat de extrădare între Grecia și Albania, comandantul jandarmeriei albaneze i-a predat numai pentru că a încasat 300.000 drahme recompensă din partea autorităților grecești.

6. Sute de români au fost rechiziționați și puși la corvezi grele de către autoritățile albaneze din Santiquaranta, fără nici o plată.

7. Familiile române din Liascovichi au fost încontinuu supuse unor persecuții barbare pentru a le obliga să emigreze.

Anexez copie după telegrama trimisă d-lui Grădișteanu, Președintele Societății de Cultură Macedoromână.

8. Chiar la Santiquaranta nici un element nu e mai rău tratat ca al nostru pentru singurul motiv că nu sunt îndestul de protejați de guvernul român, cu toate că contra grecilor au ură mai mare.

Anexez copie după plângerea ce mi s-a adresat din partea Societății Române Paparizu & Co.

9. Nenumărate sunt cazurile care dovedesc cu prisosință prigonirea metodică a autorităților albaneze contra elementului român care impun pentru prestigiul României și pentru valoarea unor frați nenorociți o intervenție energică și demersuri repetate și eventual o sesizare a Ligii Națiunilor din partea delegatului României.

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 139.

23.

1927 iunie 13, Moscopole. Petiția a 94 locuitori români din Moscopole către Ministerul Afacerilor Străine, în care solicită ajutor pentru construirea unui local de școală.

Copie de pe petiția locuitorilor din comuna Moscopole (din Albania), cu data de 13 iunie 1927, către Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 35964 din 25 iunie 1927

Domnule Ministru,

Subsemnaţii români din comuna Moscopole cu cel mai profund respect venim a Vă ruga să primiţi cererea următoare:

Comuna noastră al cărui trecut şi însemnătate istorică Vă este bine cunoscută, până la 1916 poseda o şcoală care se găsea în fruntea tuturor celorlalte şcoli din Albania.

În timpul războiului mondial care s-a transportat şi în Albania, comuna noastră a fost lung timp zonă de operaţii între francezi şi austrieci.

Ca consecinţă a războiului comuna a fost cu desăvârşire distrusă, aşa că din comuna odinioară înfloritoare a fost redusă în ruine. După război, unul câte unul ne-am dus să ridicăm şi să construim locuinţele distruse aşa că tot atâtea case sunt construite şi numărul ajunge până astăzi la 120 familii.

Pentru educaţiunea copiilor noştri natural în primul rând se impune nevoia de şcoală pentru care terenul necesar îl avem la dispoziţie şi suntem dispuşi a le pregăti cu propriile noastre mijloace.

Faptul deschiderii liceului la Coriţa este o încurajare şi un stimulent puternic pentru noi în care act vedem că Ţara Românească poartă grija părintească pentru fiii săi care au nenorocirea să nu fie cuprinşi în hotarele ei; dar care au dorinţa şi ţin a se instrui în dulcea limbă românească cerând prin prezenta numai material şi personal didactic, precum şi demersurile necesare la guvernul albanez.

Convinşi că Ţara mamă va răspunde în modul cel mai generos fiilor de peste hotare primiţi Vă rugăm Domnule Ministru, mulţumirile noastre anticipative şi sentimentele noastre de recunoştinţă.

Urmează semnătura a 94 de locuitori ai comunei Moscopole.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 142.

24.

1927 noiembrie. Memoriul lui N. Balamaci privind avantajele și dezavantajele etatizării școlilor române din Albania.

MEMORIU

Faţă de procesul ce mi se înfăţişează prin etatizarea şcolilor române din Albania, cred că este util a lua în consideraţie unele perspective care merită

să fie studiate pentru binele mişcării noastre culturale şi pentru conservarea noastră etnică în Albania.

Întâi să studiem care sunt avantagiile şi dezavantagiile etatizării şcolilor române.

1. Dezavantajul constă în prezumţia că într-o bună zi statul albanez ar putea înlocui personalul didactic român prin personal didactic albanez când s-ar decide a da o lovitură chestiunii noastre culturale.

2. Al doilea dezavantaj este că statul albanez va plăti personalul didactic român cu o leafă mai mică decât statul român, conform studiilor ce le-ar avea fiecare institutor, aşa că institutorii noştri vor fi nevoiţi a părăsi posturile lor şi vor veni în ţară. Acest inconvenient se poate înlătura acordând institutorilor noştri un supliment la leafă, direct de către guvernul român, cu învoiala statului albanez, sau prin Comunitate în caz contrar.

Care este avantajul etatizării?

Până acum şcolile noastre au funcţionat în Albania pe baza privilegiilor din trecut, sub dominaţiunea turcească, fără să fi stabilit o nouă înţelegere cu statul român pentru subvenţionarea lor ca la greci.

Din cauza vremurilor vitrege mulţi români au ezitat a frecventa şcoala română, presupunând că vor fi rău priviţi de către autorităţile locale socotind şcolile noastre ca instituţii de propagandă străină.

Prin etatizare se consfinţeşte în mod oficial recunoaşterea existenţei elementului român în Albania.

Dacă statul albanez dă dreptul la trei comune româneşti de a avea şcoli naţionale, susţinute de însuşi guvernul albanez, de ce nu ar da acelaşi drept tuturor comunelor româneşti? De la acest drept al nostru nu se poate sustrage guvernul albanez şi comunele româneşti în mod firesc vor lua mai mult curaj a cere aceasta pentru conservarea lor etnică, odată principiul admis ca centrele româneşti să aibă şcoli naţionale. Această teză o susţin mulţi români din Albania şi vor proceda astfel, în caz că se va găsi bună etatizarea din partea statului român.

Admiţând cazul că statul albanez va susţine toate aceste şcoli româneşti pentru care va cheltui o sumă însemnată de bani, cred că ar fi bine şi pentru atingerea unui scop şi mai mare, ca statul român, sub formă de compensaţie, ar putea influenţa pe cale diplomatică ca tineretul din Albania să-şi desăvârşească studiile universitare în ţară, acordându-le toate avantagiile posibile ca: cantine, cămin etc. cu asentimentul statului albanez, fapt care probabil îi va conveni.

Prin acest angajament reciproc se va face o apropiere şi mai mare între albanezi şi români, avându-se în vedere că atât la Bucureşti cât şi în alte centre din ţară s-au stabilit numeroase colonii din Albania, care vor fi foarte

bucuroase să-şi vadă rudele lor la Universităţile din ţară, cum au fost multe elemente în trecut care au contribuit la întregirea albano-română în timpul dominaţiei turceşti.

În caz când nu se găseşte bună etatizarea, avem alt mijloc de a susţine şcolile române fără asistenţa materială a statului albanez, lucru admis de mulţi politicieni din Albania. Aceasta ar fi prin mijlocul Comunităţilor. Tratatul minorităţilor din Albania semnat la Geneva prin art. No. 5 sună că minorităţile au dreptul a-şi susţine instituţiunile lor culturale religioase, de binefaceri etc. pe propriile lor mijloace. Pentru aceasta sunt de părere că este necesară înfiinţarea Parohiei române la Coriţa pe baza unui Statut elaborat şi recunoscut de guvernul Albaniei.

Această instituţie va juca rolul principal în susţinerea instituţiunilor româneşti cum au fost Comunităţile greceşti şi cele din Transilvania în timpurile trecute. Biserica română poate primi ofrande de oriunde şi le poate întrebuinţa pentru binele instituţiunilor culturale naţionale.

Prin acest fapt se evită multe susceptibilităţi ale poporului intelectual albanez şi în acelaşi timp va fi scutit de presiunile grecilor şi sârbilor care mereu cer acelaşi lucru ca şi statul român.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 175-176.

25.

1927. Referat privind situația învățământului românesc din Albania cuprinzând repartizarea școlilor și cheltuielilor aferente.

REFERAT
Despre situaţiunea românilor din Albania

Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populaţie minoritară, ci ca Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populaţie minoritară, ci ca fraţi, înţelegând prin ”fraţi” un element bun de deznaţionalizat. El recunoaşte românilor din Albania toate drepturile de a fi în funcţiuni publice ca Miniştri, Parlamentari etc., însă nu ca reprezentanţi ai minorităţii româneşti, ci ca cetăţeni albanezi.

Românii din Albania, de teama teroarei albaneze, n-au avut curajul de a se declara ca minoritate, precum au făcut deja demult grecii din Albania.

Este de notat aici faptul că, în urma acestei declarări, Statul albanez a acordat grecilor 55 şcoli, întreţinute în mare parte de statul albanez, deşi

elementul grec în Albania nu reprezintă nici măcar 20% faţă de români, adică 20.000 faţă de 100.000 români.

* * *

Actualmente funcţionează în Albania următoarele şcoli:

La CORIŢA: una de fete, una de băieţi, precum şi două clase a noului liceu care funcţionează deocamdată cu titlu de clasa V-a şi VI-a a actualei şcoli primare. Aceasta însă cu ştirea şi autorizarea guvernului albanez.

La PLEASA şi la ŞIPSCA funcţionează câte o şcoală primară.

Se înfiinţase de curând şcoli primare în următoarele comune româneşti din Albania: Dişnuţi, Berat, Lunca, Nicea şi Moscopole.

Funcţionarea lor nu este încă deplină, fiind înfiinţate de prea puţină vreme.

* * *

În principiu, nici unul din institutorii români, trimişi de noi în Albania n-a fost recunoscut formal de guvernul albanez, deşi aceştia făcuseră cereri în regulă în acest scop, conform cu publicarea făcută în martie 1926 în Monitorul Oficial Albanez. Se ştie că prin acea publicare, care avea o formă de circulară, se recunoştea existenţa elementului român în Albania, oferindu-se posturi de institutori românilor din Albania care au cunoştinţe suficiente de limba română, pentru a funcţiona în şcoli române.

Guvernul nostru continuă a plăti lefurile acelor institutori în aşteptarea aprobării guvernului albanez.

* * *

Din cele ce preced, se vede că angajamentele luate formal de guvernul albanez în februarie 1926 faţă de Domnul Simion Mândrescu, fost pe atunci Ministrul Ţării în Albania, şi anume de a admite înfiinţarea de şcoli române în toate comunele cu populaţiune română, nu au fost aplicate.

Din aceste motive, urmează ca guvernul nostru să intervină cât mai curând prin Legaţiunea noastră din Albania pentru a se încheia cu guvernul albanez o Convenţiune specială şcolară şi bisericească, dat fiindcă angajamentele luate de acesta în 1926, n-au fost respectate, cu toate publicaţiile făcute prin Monitorul Albanez.

Obiecţiunile albanezilor la aceasta, şi anume că le lipseşte o lege a învăţământului particular pentru a reglementa mersul acestor şcoli pământeşti, – nu poate avea valoare.

Pentru a reuşi în încheierea acelei Convenţiuni speciale, ar fi util de a se obţine şi sprijinul guvernului italian, dat fiind că influenţa actuală a Italiei în Albania ne poate fi de folos.

* * *

O statistică sigură a românilor din Albania, ca şi în celelalte State balcanice nu există. Domnul Neniţescu, în lucrarea sa „Românii din Turcia" din 1895, susţine că numărul lor ar fi de circa 200. 000. Ar fi util ca să se facă un recensământ cât mai exact prin eforiile comunităţilor române constituite actualmente în Albania.

Cheltuielile prevăzute în bugetul instrucţiunii publice pentru şcolile şi bisericile române din Albania

I. Personalul didactic primar	
Leafa la 8 institutori rurali a 1.000 lei lunar	96.000
Leafa la 5 învăţători înaintaţi pe loc a 800 lei lunar	48.000
Leafa la 4 învăţători suplimentari a 700 lei lunar	33.600
Fond pentru plata gradaţiilor la personalul de mai sus	129.600
Fond pentru plata chiriei la personalul de mai sus	51.000
Fond pentru plata indemnizaţiei de scumpete	144.000
Fond pentru plata ajutorului de familie	16.000
Fond pentru plata indemnizaţiei de valută	1.344.000
Noul spor la persoanele de mai sus	258.269
II. Personalul preoţesc	
Leafa la 8 preoţi	37.200
Gradaţiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizaţia de valută	258.269
Noul spor la persoanele de mai sus	
III. Personalul preoţesc	
Leafa la 8 preoţi	37.200
Gradaţiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizaţia de valută	168.000
IV. Personalul de serviciu	
Leafa a 18 servitori, paracliseri, cântăreţi etc.	34.200

Scumpetea	62.000
Indemnizaţia de valută	318.000
V. Pensionarii	
Pensia la 5 pensionari	54.000
Indemnizaţia de valută	42.000
VI. Chirii și întrețineri	
Chirii şi întreţineri	481.245
Diferite reparaţiuni	150.000
Fond pentru deplasări	50.000
Fond pentru cumpărarea unui local de liceu la Coriţa	1.000.000
Total	4.800.000

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 132-133.

26.

1929 septembrie 26, Tirana. Referat al Legației României la Tirana privind politica de deznaționalizare a românilor din Albania, propunându-se măsuri de încurajare a emigrării acestora în țară.

Legation Royale de Roumanie
Nr. 562 Tirana, 26 septembrie 1929

Domnule Ministru,

Văd în ziare că guvernul pregăteşte o lege pentru îmbunătăţirea situaţiei coloniştilor români şi pentru sistematizarea emigrării în România a elementelor de peste hotare.

Cum chestiunea este de cea mai <mare> importanţă pentru ţara noastră din punct de vedere etnic, îmi permit a înfăţişa Excelenţei Voastre părerile mele în această privinţă, ca unul ce reprezint România într-o ţară cu un element românesc destul de numeros.

În Albania, aproximativ ar fi 35-40.000 de români în districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Coriţa, Berat şi Valona. Sunt unsprezece localităţi locuite complet de români; Nicea, Şipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carbunara, Gradiştea, Cumani şi Trei Fraţi. Restul populaţiei româneşti este împărţită în localităţile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavaia, Suchti, Vila, Pieşca, Şiac, Tărâc, Ştermeni, Goleni, Diviac, Luşnia, Polivin,

Pentadria, Nâgruza, Şmiştea, Libofşa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Dişniţa, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Fraşeri, Radoştina, Valona, Pestani, Amet-Beuşi, Scrofolina, Bestrova, Armeni, Ducati, Coriţa, Drenova, Boboştiţa, Cosina, Permeti, Lescovi şi Arghirocastro.

De altfel, am înaintat acelui Departament o hartă în care am indicat în mod aproximativ proporţia populaţiunii româneşti în sus-zisele localităţi.

Din informaţiile pe care le am şi din cercetările pe care le-am făcut pe ici pe colo, mi-am căpătat convingerea că elementul românesc este ameninţat să fie înglobat în masa albaneză, deci să dispară. Şi dacă această absorbire a fost mai lentă pe timpul dominaţiei turcilor, astăzi guvernanţii Albaniei, care sunt foarte şovini, fac o politică de ingerinţe şi iau măsurile cele mai draconice, cu scopul de a deznaţionaliza elementele străine.

Numai românii din regiunea Coriţei sunt mai conştienţi şi rezistă mai cu îndârjire pentru că au avut întotdeauna şcoli şi din mijlocul lor s-au ridicat câţiva fruntaşi care au apărat românismul până la sacrificiul vieţii. Cei însă din regiunile Tirana, Durazzo şi Valona sunt ameninţaţi să dispară în câteva zeci de ani.

Faţă de această situaţie, cu respect îndrăznesc a mă adresa Excelenţei Voastre şi a afirma că se impun următoarele măsuri:

1) Ca să favorizăm cât mai mult emigrarea în România a acestui element atât de viguros.

2) Până la emigrarea lui să susţinem cu toată energia fiinţa lui etnică, împiedicând pe albanezi de a lua măsuri draconice cu scopul de a-l asimila.

3) Întrucât şcoli şi biserici nu există decât în regiunea Coriţei, rămâne pentru regiunile celelalte ca contactul cu România să fie ţinut printr-o abilă propagandă şi mai ales prin înlesnirile ce s-ar face copiilor de români din acele regiuni ca să înveţe carte în şcolile româneşti de la Coriţa ori din România.

În ce priveşte emigrarea, Legaţiunea trebuie să aibă cea mai mare latitudine de a acorda vize şi facilităţi de călătorie. De anul trecut există o dispoziţiune care mă opreşte de a acorda vize emigranţilor români fără aprobarea Ministerului. Fapt este însă că această Legaţiune a făcut câteva zeci de cereri de autorizare în timp de un an şi la niciuna nu s-a primit nici un răspuns. Am avut de curând cazul a doi români care vor să vină să se stabilească în ţară; dar îi amân de două luni pentru că nu am primit încă autorizarea de la Minister.

Printre românii de aici este mare curent pentru emigrare şi cu bucurie ar veni mulţi în ţară. Neapărat însă că trebuie să se procedeze cu metodă, căci îmi dau seamă de câte greutăţi, ajutoare.

Dar, nu e mai puţin adevărat că dificultăţile pe care le va avea guvernul român cu ajutorarea coloniştilor ar fi întrecute cu mult de serviciile mari ce le-ar aduce neamului nostru acest element atât de viguros, care va consolida hotarele şi va românіza acele regiuni unde străinii au reuşit să se infiltreze în cursul ultimilor două veacuri.

Supun respectuos Excelenţei Voastre cele de mai sus şi O rog să binevoiască a dispune să se studieze această chestiune şi a mi se comunica la timp instrucţiunile necesare.

Excelenţei Sale, Al. Vaida Voevod
Ministrul al Afacerilor Străine ad-interim

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, Albania, nepaginat.

27.

1929 octombrie 12, București. Referatul lui Alexandru Crețianu de la Ministerul Afacerilor Străine, privind noul statut al Bisericii Ortodoxe Autocefale albaneze, adoptat în urma Congresului de la Corița din 20 iunie 1929. Acesta prevedea obligativitatea folosirii limbii albaneze în biserică și în învățământul religios și preluarea drepturilor comunităților ortodoxe din această țară. Deși în bisericile aromâne, slujba se ținea încă în limba română, se propuneau intervenții pe lângă guvernul albanez și Societatea Națiunilor pentru respectarea drepturilor minorităților.

REFERAT

Prin adresa No. 789 din 4 octombrie a.c., Sf. Sinod atrage atenţiunea Ministerului Afacerilor Străine asupra Statutului pe care şi l-a dat aşa-numita Biserică Ortodoxă Autocefală albaneză în Congresul ţinut la Coriţa la 20 iunie a.c. Statutul în chestiune, aprobat de guvernul albanez şi întărit de Regele Zogu, compromite în mod grav interesele minorităţii aromâne din Albania, căci prevede, între altele, că:

a) Arhiepiscopul şi ajutorii lor locali, Iconomul şi Marele Mitrofor, Secretarul General al Sinodului, precum şi ajutorii clericali ai Arhiepiscopului şi Episcopilor trebuie să fie nu numai „supuşi albanezi", dar şi „de origine albaneză".

b) Limba oficială în biserică este cea albaneză şi se exclude din biserică şi din învăţământul religios orice altă limbă decât cea albaneză.

c) Biserica ortodoxă albaneză moşteneşte toate titlurile şi drepturile comunităţilor ortodoxe şi dobândeşte dreptul de control asupra bunurilor mobiliare şi imobiliare donate acelor comunităţi în scopuri de binefacere.

Asemenea dispoziţiuni fiind în contradicţiune cu prevederile „Declaraţiunii Guvernului albanez privitoare la protecţiunea minorităţilor" din 2 octombrie 1921 – Declaraţiune înregistrată la Societatea Naţiunilor şi ratificată de guvernul albanez – Sf. Sinod este de părere că „se impun imediate intervenţii la locurile în drept spre a sili guvernul din Tirana să-şi respecte angajamentele internaţionale privitoare la minorităţile etnice" şi rugăm pe Domnul Ministru de Externe „să binevoiască a face intervenţiile necesare pe lângă Liga Naţiunilor".

Examinând ce urmare se poate da cererii Sf. Sinod, cred că trebuie să ţinem seamă de următoarele considerente:

1) După cum ne raportează Legaţiunea noastră la Tirana cu No. 397 din 26 iulie a. c., minoritatea aromână din Albania continuă a se bucura, de fapt, de o situaţiune privilegiată din punctul de vedere bisericesc. Pe când s-a impus limba albaneză în bisericile greceşti, în cele aromâne slujba se face ca mai înainte, în limba română. Desigur, situaţiunea de drept creată de Statut ne este vătămătoare, dar chestiunea nu prezintă un caracter de absolută urgenţă prin faptul că, pentru moment, asemenea dispoziţiuni defavorabile nu se aplică minorităţii aromâne.

2) Poate că n-ar fi oportun, în momentul când avem a ne apăra în contra mai multor reclamaţiuni pendinte la Societatea Naţiunilor (chestiunea optanţilor, bunurile grănicerilor secui, reclamaţiunea Dutcak privitoare la minoritatea ruteană din Bucovina), să sesizăm la rândul nostru Consiliul de o reclamaţiune în contra unui alt Stat.

3) Minoritatea aromână din Albania nu ne interesează numai din punctul de vedere bisericesc, ci şi din punctul de vedere şcolar. Legaţiunea noastră la Tirana duce, în momentul de faţă, tratative cu guvernul albanez în privinţa şcolilor. Ar fi preferabil să aşteptăm rezultatul definitiv a acelor tratative înaintea oricărei intervenţiuni la Societatea Naţiunilor. În cazul când guvernul albanez nu ar satisface cererile noastre privitoare la şcoli, chestiunea şcolară ar urma să fie pusă paralel cu cea bisericească în ipoteza unei eventuale reclamaţiuni la Societatea Naţiunilor.

4) Interesele greceşti-iugoslave fiind încă mai greu atinse decât ale noastre prin prevederile Statutului bisericii ortodoxe albaneze, cred că ar fi nimerit să cerem Legaţiunilor noastre la Atena şi Belgrad să ne informeze asupra atitudinii adoptate de guvernele respective. În cazul când guvernul

grec sau cel iugoslav ar fi luat hotărârea să adreseze o reclamaţiune Societăţii Naţiunilor, o intervenţiune din partea noastră devine de prisos. Iar în cazul când guvernele în chestiune ar prefera calea unei intervenţiuni directe pe lângă guvernul din Tirana, ne-am putea eventual înţelege asupra unui demers colectiv. Cu ocaziunea unui asemenea demers colectiv s-ar putea arăta guvernului albanez că cele trei Biserici subordonează o eventuală recunoaştere a Bisericii Ortodoxe Autocefală albaneze (pe care n-au recunoscut-o până astăzi) de o modificare prealabilă a Statutului de la Coriţa.

12 octombrie 1929 /ss/ *Al. Cretzianu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 140-141.

28.

1930 ianuarie 9, <București>. Studiu privind istoricul școlilor românești din Peninsula Balcanică de la înființare până în 1930.

SCURT ISTORIC
al şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică,
de la înfiinţarea lor şi până astăzi

Considerațiuni generale

Chestiunea şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică este latura cea mai importantă a întregii chestiuni macedo-române. În frământările politice care au agitat şi agită încă Balcanii, elementul românesc nu a avut şi nu are alte revendicări decât dreptul de şcoală şi biserică naţionale în care să-şi poată cultiva limba maternă. Nu arareori însă acest drept, românii din Balcani nu l-au putut câştiga decât prin sacrificii de sânge.

Rolul României în această mişcare cultural-naţională a românilor din dreapta Dunării a fost acela de soră ocrotitoare şi sprijinitoare a fraţilor răzleţiţi şi ameninţaţi cu deznaţionalizarea. Sprijinul României a fost moral şi material. Moral, prin încurajarea iniţiatorilor care au pornit această mişcare de redeşteptare naţională printre românii din Macedonia; material, subvenţionând şcolile înfiinţate şi care reprezentau roadele acelei mişcări. Astfel, începând cu anul 1864 şi până astăzi, în bugetul Ţării Româneşti au fost alocate pentru întreţinerea şcolilor din Macedonia fonduri care au

variat, în măsura nevoilor, de la 14.000 lei, cât a fost prevăzut în primul an, până la 30.000.000 cât e prevăzut în bugetul anului 1930.

....

I. Perioada înființărilor de școli (1864-1900)

Primele începuturi ale redeşteptării naţionale a Românilor din Peninsula Balcanică datează de pe la 1860 (d.C.). În urma revoluţiei din 1848 din ţară, mulţi bărbaţi de stat exilaţi, călătorind prin Balcani, au rămas uimiţi întâlnind în drumul lor comune curat româneşti. Printre alţii, D. Bolintineanu, D. Brătianu, Cezar Boliac, au urmărit de aproape viaţa aromânilor şi au relatat în diverse memorii şi scrieri despre existenţa elementului românesc în Peninsula Balcanică stârnind astfel un interes viu pentru aceşti fraţi răzleţiţi.

În 1860, Dimitrie Cazacovici, împreună cu alţi câţiva români macedoneni aflători în ţară, a format un comitet care a lansat un manifest redactat în limbile română şi greacă atrăgând atenţia populaţiei româneşti din Macedonia de primejdia înstrăinării graiului lor, recomandându-le să vorbească limba maternă nu numai în familie ci şi în public şi în afacerile lor comerciale şi chiar să caute a o introduce în şcoală şi în biserică.

Apelul lansat a avut efectul dorit. Ici, acolo, a început să se afirme din ce în ce mai puternic curentul de trezire a maselor româneşti la conştiinţa sentimentului naţional. Pe la 1862, Apostol Mărgărit, învăţător la şcoala grecească din Vlaho-Clisura, orăşel cu o populaţie curat românească, începe să tălmăcească elevilor săi gramatica greacă pe româneşte şi alături de limba greacă mai predă şi limba română, fapt pentru care însă avea să sufere consecinţele din partea propagandei naţionale a grecilor, care, în urmărirea idealului lor de panelenism în fosta împărăţie otomană, nu puteau vedea cu ochi buni afirmarea unei alte naţii decât cea grecească.

În 1864 se deschide cea dintâi şcoală românească în Turcia, la Târnova 10 km spre apus de Bitolia, iar cel dintâi apostol al culturii şi limbii româneşti este Dimitrie Atanasescu, învăţătorul care a condus această şcoală.

Cam în acelaşi timp, românii din comuna Gopeşi, în apropiere de Târnova, se pregătesc să ridice steagul redeşteptării naţionale prin deschiderea unei biserici şi a unei şcoli, dar care n-au început să funcţioneze în mod regulat decât în 1867.

De cele mai multe ori, lupta se ducea între românii naţionalişti şi partidul grecomanilor, care sub instigaţiile clerului grecesc şi făcându-se unealta propagandei greceşti, căutau să înăbuşe propaganda românilor naţionalişti, văzând în aceasta periclitarea „marei idei” urmărite de politica panelenă în fosta împărăţie turcească.

Pe de altă parte, la Bucureşti, se caută să se puie pe baze mai solide acest început şi în 1865 se înfiinţează în curtea bisericii din Sţii Apostoli o şcoală specială pentru pregătirea viitorilor apostoli ai culturii româneşti din Macedonia. Călugărul Averchie, de origine român macedonean din Avdela, a fost trimis în Macedonia cu însărcinarea de-a recruta elevi pentru această şcoală. În toamna aceluiaşi an, Averchie se întoarce cu 12 elevi. Peste 2 ani fu trimis din nou şi aduce un nou contingent de 40 elevi.

Între timp, în 1867, Apostol Mărgărit deschide la Avdela (în Pind) o nouă şcoală românească şi o lasă sub conducerea învăţătorului Şomu Tomescu. În acelaşi an începe să funcţioneze regulat şi şcoala din Gopeşi.

În anul următor (1868), se deschid încă trei şcoli româneşti în comunele: Clisura, Cruşova şi Ohrida.

În 1877 se deschid şcoli româneşti în comunele Nevesca şi Perivole, iar în 1878 se mai deschid şcoli noi de băieţi, la Bitolia, Perlepe şi Selia, de fete la Ohrida, Gopeşi şi Cruşova.

Curentul favorabil mişcării se manifestă tot mai puternic în comunele unde se făcură încercări pentru introducerea limbii româneşti în şcoli şi biserici; astfel, acolo unde românii nu erau stăpâniţi de sentimente greceşti, iar cultura grecească nu avusese timpul necesar ca să câştige teren s-a putut cu înlesnire ajunge la rezultate frumoase.

Guvernul turcesc, după ce s-a convins că reclamaţiunile şi pârile grecilor contra românilor, nu erau în fond decât nişte instigaţiuni făcute cu scopul de a împiedica dezvoltarea conştiinţei naţionale a românilor, a trimis în 1878 două ordine vizirale: unul către valiul din Ianina (Guvernatorul General al Epiro-Tesaliei şi Albaniei), altul către cel din Salonic (guvernatorul general al Macedoniei) prin care se recunoaşte şi românilor din Împărăţia Otomană dreptul, ca şi celorlalte naţiuni, de a înfiinţa şcoală şi de-a se bucura de protecţia stăpânirii turceşti. Acesta e primul început de recunoaştere oficială a Naţiunii Române în Turcia.

În privinţa formalităţilor de deschidere a şcolilor româneşti în Turcia s-a stabilit că în localităţile unde e nevoie de o asemenea şcoală, să se prezinte autorităţilor cerere semnată de 15 capi de familie prin care semnatarii să declare că doresc şcoală românească în acea comună. Odată deschisă, şcoala era întreţinută cu ştiinţa şi asentimentul autorităţilor turceşti, de către Ministerul Instrucţiunii Publice din Bucureşti.

În modul acesta acţiunea culturală românească se pune pe o bază solidă şi curentul de redeşteptare ia un avânt din ce în ce mai puternic. De acum şcolile se deschid cu mai multă înlesnire, iar înfiinţările noi sunt tot mai dese. Astfel, în 1880, se înfiinţează un liceu românesc de băieţi la Bitolia, centrul cel mai important al românilor din această regiune, încredinţându-se direcţia

preotului transilvănean V. Glodariu. Tot în acest an se deschid şi 5 şcoli primare de băieţi în comunele: Moloviştea, Magarova, Grebena şi Samarina.

În anul 1881 se deschid alte 4 şcoli primare de fete şi 5 şcoli primare de băieţi.

În 1887 ia fiinţă Gimnaziul din Ianina şi se mai deschide încă o şcoală profesională de fete din Bitolia.

În 1889 se mai deschid 2 şcoli: una de băieţi la Xiro-Livad şi a doua la Perlepe, de fete.

În anii 1890-1892 s-au înfiinţat 25 de şcoli primare de băieţi în comunele: Beala, Belcamen, Blaţa, Berat, Caterina, Resna, Vlahoiani, Moscopole, Florina, Pisuderi, Fetiţa-Gramaticova, Morihova, Cochinopoli, Vlahalivod, Ianina, Săracu, Meţova, Grebeniţi, Floru, Laca, Armada, Leşniţa, Purca, Maruşa şi Liumniţa; şi 7 şcoli de fete în comunele: Târnova, Turia, Pisuderi, Meţova, Berat şi Maruşia.

În 1893 se deschid alte 5 şcoli de băieţi în comunele: Durazzo, Ramna, Oşani, Birislav şi Amiro; şi 6 de fete în comunele: Nijopole, Nevesca, Coriţa, Moscopole, Caterina şi Veles.

În 1894 se deschide şcoala primară din Iancovăţi şi se înfiinţează la Berat (Albania) un gimnaziu.

În anii 1895-1897 se deschid şcolile primare din: Berat, Ferica, Veles, Paleoseli, Macrini, Gabrova, Fraşari, Scopia, Prizrend, Fieri şi Cociana.

În decursul anului şcolar 1899-1900 s-au înfiinţat 22 de şcoli în comunele: Blaţa, Cupa, Giumaia de Jos, Negovani, Poroi, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinopoli, Vlaholivadi, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leşniţa, Smixi, Grădiştea, Nicea, Premeti, Tirana, Verria, Selia, Cruşova, Lipopelţi şi Elbasan. Tot în acest an se înfiinţează şi clasa I a şcolii comerciale din Salonic.

S-au înfiinţat aşa dar, de la 1864 până la 1900, în decurs de 36 de ani, în 89 comune 54 şcoli primare de băieţi, 25 de fete şi 34 mixte şi 6 şcoli secundare. În total 119 şcoli româneşti cu un personal didactic de 205 învăţători şi profesori şi cu un număr de circa 4.000 elevi.

Unele din aceste şcoli au avut însă o existenţă efemeră fiind simple încercări; altele au funcţionat cu întreruperi după împrejurările locale defavorabile, fie din pricina dificultăţilor ce întâmpinau învăţătorii români din partea propagandei greceşti, fie din cauza a însuşi elementului românesc din unele locuri, care nu era încă destul de pregătit pentru a rupe cu tradiţia; iar un număr de vreo 30 şcoli au fost închise din oficiu pentru motive de economii bugetare. Într-adevăr, din cauza crizei financiare prin care a trecut ţara românească, la întocmirea bugetului pe anul 1900-1901, Ministrul Instrucţiunii C.C. Arion reduce numărul şcolilor: s-au desfiinţat

şcolile care nu aveau un număr suficient de elevi, precum şi acelea care au fost deschise fără autorizaţia prealabilă a guvernului turc. Astfel au fost desfiinţate în 1900/1901 şcoala comercială din Cruşova şi cea din Berat înfiinţate abia în anul şcolar precedent. S-au închis de asemenea un număr de 28 şcoli primare în următoarele localităţi: Tirana, Premeti, Nicea, Grădiştea, Dobrinova, Lunca, Blaţa, Vlaholivadi, Cochinopol, Calcandel, Negovani, Giumaia de Jos, Cavaia, Prizrend, Gabrova, Luscrini, Ferica, Durazzo, Leşniţa, Armada, Luca, Grebeniţi, Meţova, Săracu, Padeş, Pisuderi, Florina şi Berat.

II. Perioada antebelică (1900-1912)

Perioada de la 1900 până în ajunul războiului balcanic (1912) reprezintă o nouă fază a chestiunii şcolilor noastre din Macedonia. În această perioadă se înfiinţează relativ puţine şcoli noi, în schimb însă se consolidează şi progresează cele existente, iar promovarea culturii româneşti în Balcani dă un impuls puternic şi un nou avânt mişcării naţionale a aromânilor.

În acest interval de timp şcolile noastre funcţionează din ce în ce mai regulat şi sunt organizate pe baze mai solide. Populaţia şcolară creşte, atât la şcolile primare cât şi la cele secundare care şi-au complectat toate clasele.

În anul 1905, prin Iradea imperială, sultanul Abdul Hamid Han al II-lea recunoaşte şi românilor din imperiu drepturi egale cu ale celorlalte naţionalităţi recunoscute ca individualităţi etnice aparte. Pe lângă drepturile şcolare şi bisericeşti, s-au recunoscut românilor şi dreptul de a se constitui în comunităţi proprii şi ca atare de a-şi alege primari (muhtari) şi consilieri dintre ai lor, conform legilor în vigoare. De la 10 Mai 1905 sigiliile oficiale acordate primarilor români poartă scris pe ele: „Muhtarul (primarul) comunităţii române din...”.

....

Sau, cu indicaţiunea localităţilor unde au funcţionat aceste şcoli, vom avea următorul tablou:

	Şcoli primare				**Învăţă-tori**	**Şcoli secun.**	**Profe-sori**	**Nr. elevilor**
	băieţi	**fete**	**mixte**	**Total**				
Grecia	10	8	28	46	89	2	29	1.520
Serbia	4	4	20	28	68	2	35	1.480
Albania	5	5	6	16	31	1	2	670
Bulgaria			2	2	5	1	2	180
Total	19	17	50	92	193	6	68	3.850

ALBANIA	Coritza			1	1	5	-	-	
	Pleasa			1	1	4	-	-	
	Lânca			1	1	3	-	-	
	Nicea			1	1	2	-	-	
	Şipşca			1	1	2	-	-	
	Grabova	1	1	-	2	2	-	-	
	Moscopole	1	1	-	2	3	-	-	
	Biscuchi	-	-	1	1	2	-	-	
	Berat	1	1	-	2	3	1	2	
	Elbasan	1	1	-	2	3	-	-	
	Ferica	-	-	1	1	1	-	-	
	Luşn.	-	-	1	1	1	-	-	
	Carbunar						-	-	
	Total	4	4	8	16	31	1	2	670

....

III. Perioada postbelică
(De la 1913 încoace)

După încetarea ostilităţilor şi în urma tratatului de pace încheiat în 1913 la Bucureşti, Grecia, Serbia şi Bulgaria au consfinţit, prin declaraţii oficiale şi care fac parte integrantă din acel tratat, starea de lucruri moştenită de la turci, luându-şi faţă de România angajamentul de-a respecta modul de funcţionare de până atunci al şcolilor româneşti, atât cele existente cât şi viitoare în teritoriile pe care statele sus menţionate le luau de la turci. Astfel, şcolile noastre au continuat să funcţioneze şi sub noii stăpânitori în aceleaşi condiţii ca şi în trecut, adică după regulamentul şi programele analitice din ţară cu singura deosebire că s-a introdus limba statului respectiv în locul limbii turceşti care se învăţa până atunci. Starea aceasta de lucruri însă n-a durat mult căci statele balcanice, dominatoare a elementului românesc, duplice şi de rea credinţă, au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervenţiilor amicale ale Statului român şi de a pune piedici bunului mers al şcolilor noastre. Pe de altă parte, după izbucnirea marelui război, întreaga Macedonie fiind teatrul operaţiunilor şi răscolirilor războiului, criza chestiunii şcolilor româneşti în Balcani se accentua din ce în ce mai mult. Cele mai multe şcoli au fost desfiinţate, iar mobilierul distrus de armatele de ocupaţie. Refacerea lor a fost imposibilă în anii de după război, astfel încât ele au rămas şi până astăzi închise.

....

b) ALBANIA fiind o creaţiune de stat ulterioară evenimentelor din 1913, guvernele sale deşi n-au semnat vr-un angajament în felul celui luat

de statele succesorale imperiului turcesc, menţionat aici mai sus, cu privire la şcolile româneşti, totuşi, de la creaţiunea statului albanez şi până în 1927 au respectat regimul acestor şcoli, regim moştenit odată cu teritoriul turcesc trecut în organizaţia noului stat.

Spre nenorocul nostru însă, din cele 16 şcoli primare şi una secundară, câte am avut în Albania până la declararea războiului, din lipsă de mijloace materiale precum şi din cauza tulburărilor lăuntrice din acea ţară, nu am putut redeschide după război decât numai cinci şcoli primare în comunele Coriţa, Pleasa şi Şipşca până în 1923 când din motive de economie şcolile de fete din Coriţa şi Pleasa s-au desfiinţat, transformându-se cele de băieţi în mixte, funcţionând în această formaţie până la 1 Septembrie 1927.

În cursul războiului mondial Albania a fost sub ocupaţia a trei state:

1. Nordul şi centrul cu ţinuturile Elbasan şi Berat au fost ocupate de armatele austriece, care au rechiziţionat localurile noastre de şcoli distrugând mobilierul. Şcolile închise de atunci n-au mai fost redeschise.

2. Sud-Estul cu ţinutul Coriţa şi Pogradeţ au fost sub ocupaţia militară franceză. Aici ni s-au respectat toate drepturile însă din nenorocire, comunele Moscopole, Lunca, Nicea şi Biskuki aflate pe linia frontului au fost distruse şi populaţia împrăştiată. Refacerea comunelor distruse de răscolirile războiului reclamând mijloace materiale însemnate şi timp îndelungat, nici aceste şcoli n-au putut fi redeschise.

3. Sud-Vestul a fost sub ocupaţie italiană. Contrar tuturor aşteptărilor, italienii nu ne-au permis să redeschidem şcolile noastre temându-se probabil că cultura românească să nu fie o piedică pentru expansiunea culturii italiene în acele părţi şi în care scop aveau să se servească tot de masele româneşti.

Guvernul albanez a recunoscut deci dreptul de funcţionare a celor trei şcoli primare din comunele Coriţa, Pleasa şi Şipşca, singurele care au putut funcţiona şi înfiinţarea unui liceu românesc la Coriţa, liceu care a funcţionat până la 1 Septembrie 1927, dată când Guvernul albanez nemaivoind să tolereze şcolile noastre în organizaţia lor de până atunci, le-a luat pe seama statului albanez, etatizându-le. Deşi Statul român a făcut dese intervenţii pentru revenirea la situaţia de mai nainte nu s-a ajuns nici până astăzi la o înţelegere.

În urma tuturor acestor împrejurări vitrege chestiunea şcolilor româneşti se găseşte în următoarea situaţie pe anul şcolar 1929-1930:

....

următoarele informaţiuni ce am asupra mersului celor 8 biserici româneşti din Albania.

1) La biserica din Coriţa unde paroh este Părintele C. Balamaci se face slujba în româneşte. Această biserică este un adevărat exemplu prin frumuseţea ei şi prin impozanţa serviciului religios.

2) La biserica din Şipsca, preotul Haralambie Dumitrescu slujeşte în româneşte.

3) La biserica din Grabova unde paroh este preotul Vasile Nişcu, nu se poate face slujba complect în limba română din cauza lipsei cărţilor bisericeşti.

4) De asemenea la biserica din Nicea, preotul P. Gugea nu poate să facă slujba complect în româneşte din cauza lipsei cărţilor bisericeşti.

5) La biserica din Lunca preotul Coconeş nu poate sluji complect româneşte din aceeaşi cauză.

6) La biserica din Pleasa, comună românească rămasă cu puţine familii, în urma emigraţiei populaţiei în România, slujeşte odată pe lună preotul de origină albaneză Toma Apostol.

Sus-numitul preot, după informaţiile pe care le am, nu face slujba în limba română, ci în greceşte.

De aceea, deşi comunitatea îl cere ca preot, am opinat printr-un raport, adresat Ministerului Instrucţiunii, să nu fie trecut în buget.

Asupra bisericii din Moscopole, nu am până în prezent vreo relaţiune.

La biserica din Elbasan situaţia este mai puţin bună. Preotul P. Diza deşi plătit de noi, de multă vreme nu mai slujeşte în româneşte cu toate că i-am atras atenţia de două ori. În acelaşi timp aveam informaţiuni că se fac presiuni pe lângă el spre a-l distrage de la datoria lui de preot de origină română şi că i se plăteşte un salariu de către Mitropolia albaneză.

Pare că în ultimul moment sus-zisul preot a trecut în lagărul albanez, căci după cum mă informează părintele Balamaci a refuzat să iscălească statele şi deci cecul nu i-a fost remis.

Voi căuta să mă interesez ce înseamnă acest refuz şi voi înştiinţa la timp acel Departament.

În rezumat situaţia bisericilor româneşti din Albania este mulţumitoare. Până acum autorităţile albaneze le lasă complectă libertate şi serviciul se face aproape tot în limba româna.

Situaţia lor ar fi însă şi mai bună dacă în cele 8 comune ar fi comunităţi bine organizate, care să se ocupe de întreţinerea localului bisericii, de plata cântăreţilor etc.

Totuşi, şi în felul cum există astăzi, aceste biserici formează singura pârghie de rezistenţă naţională a românilor din regiunea Coriţei.

Cu această ocaziune, rog din nou pe Excelenţa-Voastră să binevoiască a dispune să se dea de urgenţă urmare raportului meu No. 74 din 7 Februarie

curent, cu privire la cărţile bisericeşti necesare bisericilor din Grabova, Lunca şi Nicea.

Primiţi, vă rog, Domnule Ministru asigurarea profundului meu respect.

Însărcinat cu Afaceri
(ss) *I. Popescu Pașcani*

Excelenţei Sale
Domnului G.G. Mironescu Ministru al Afacerilor Externe

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 149-151.

29.

1930 martie 8, București. Adresă a Ministerului Instrucțiunii Publice către Ministerul Afacerilor Externe, prin care îl ruga să expedieze în Albania, pentru bisericile românești din Grabova, Lunca, Nicea și Șipsca, colete cuprinzând cărți bisericești.

8 martie 1930

Ministerul Instrucţiunii şi al Cultelor
Secţiunea Culturală a românilor din afară de hotare

Nr. 27203-1930
Anexe: 6 colete

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa Dvs. No. 10494 din 21 februarie, a.c., avem onoarea a vă remite, aici alăturat, ambalate, următoarele cărţi bisericeşti destinate bisericilor din Grabova, Lunca, Nicea şi Şipisca (Albania), rugându-vă să binevoiţi a dispune expedierea lor la destinaţie prin Onor. Legaţie din Tirana.

Coletele cuprind următoarele cărţi în câte 4 exemplare:

1. Cartea de Tedeum,
2. Evhologiu,
3. Panahida,
4. Mineiul pe toate lunile afară de lunile ianuarie şi martie.
5. Din cărţile cerute, acestea sunt cele ce s-au putut găsi la tipografia

cărţilor bisericeşti. Cazaniile şi Mineiul pe martie fiind sub tipar, nu s-au putut procura.

Ministru, Director,
/ss/ *Aug. Caliani* /ss/ indescifrabil,

Domniei Sale Domnului Ministru de Externe
Direcţia Politică Orientală

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 25.

30.

1931 martie 27, Tirana. Raportul ministrului României la Tirana Vasile Stoica, privind situația românilor din Albania.

COPIE
de pe raportul Legaţiunii României din Tirana
trimisă Ministrului Afacerilor Străine Bucureşti
subl. Nr. 235 din 27 martie 1931

Românii din Albania

Domnule Preşedinte,

Referindu-mă la adresa ministerială Nr. 70595 din 25 Noiembrie 1930, am onoarea a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre următoarele:

Numărul populaţiei române din Albania nu se poate stabili decât cu aproximaţie. Statistici precise care să ne dea indicaţii în această privinţă nu s-au făcut niciodată. De altfel, populaţia noastră însăşi în covârşitoarea ei majoritate chiar dacă nu e lipsită complect de conştiinţa fiinţei sale etnice deosebite de celelalte neamuri, este totuşi lipsită de o conştiinţă activă a caracterului său românesc.

Datele pe care le comunicăm mai jos sunt culese din informaţiile celor câţiva intelectuali români şi ale oamenilor noştri de încredere din această ţară. Deşi nu ne dau decât o cifră aproximativă, ele sunt totuşi datele cele mai precise pe care le putem avea până acum.

Numărul românilor din Albania este aproximativ de 40.000.

După ocupaţiile lor şi după felul lor de viaţă, românii aceştia se împart în 4 categorii: 1/ orăşeni, 2/ agricultori, 3/ munteni stabili şi 4/ munteni nomazi sau fărşeroţi.

I

Românii orăşeni sunt răspândiţi prin toate centrele comerciale ale Albaniei, formând în unele oraşe chiar grupuri puternice. Numărul lor este aproximativ de 10.000. În fruntea oraşelor cu populaţie românească stă Corcea sau Coriţa cu 2.500 români; urmează apoi Beratul cu 1.800, Fieri cu 1.500, Elbasan cu 900, Tirana cu 850, Cavaia cu 600, Durazzo cu 600, Permeti cu 360, Pogradeţul cu 240 de suflete româneşti. În alte oraşe numărul lor este neînsemnat; în Scodra (Scutari) 140, în Valona 90, în Arghirocastro 30 de suflete.

Leagănul unei mari părţi din aceşti români orăşeni a fost Moscopole, care pe la 1770 avea peste 60.000 locuitori aproape toţi români, avea o tipografie, o bibliotecă publică, o viguroasă viaţă intelectuală şi comercială, cu ramificaţii până la Pesta şi Viena. Din Moscopole îşi trag originea familiile *Șaguna, Gojdu și Mocioni*, care au jucat un rol aşa de important în viaţa românească din Transilvania. Oraşul a fost jefuit şi ars în mai multe rânduri de către faimosul Ali Paşa din Ianina între 1780 şi 1790. Populaţia s-a resfirat de spaimă în toate părţile, mai ales spre nordul Albaniei, şi fiind o populaţie de meseriaşi şi negustori s-a stabilit în oraşele unde nu mai erau expuşi prădăciunilor şi răsbunărilor cumplitului paşă. Moscopole de astăzi e un sat cu abia 700 locuitori, toţi români, economi de vite, trăind în mijlocul ruinelor unui oraş.

Capitala ţării, Tirana, are o populaţie românească de 850 de suflete. Aproape toată populaţia creştină ortodoxă a capitalei este românească; în eforia parochială compusă de 6 membri, abia acum o lună a putut fi ales şi un membru albanez.

Românii din oraşele Albaniei sunt pretutindeni harnici, pricepuţi şi întreprinzători. O mare parte a comerţului şi industriei din această ţară e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale şi prin sârguinţa lor, aproape toţi şi-au creat o stare materială înfloritoare. Sub regimul turcesc, apoi în zilele continuelor frământări revoluţionare care au bântuit în Albania până la 1924, aceşti români au suferit mult. De când însă regimul Regelui Zogu a făcut ordine în ţară, ei îşi văd cu râvnă de afacerile lor, îşi măresc întreprinderile, formează societăţi comerciale şi industriale, intrând adeseori în legătură cu capitalul italian şi francez.

Albania actuală oferă activităţii acestor români un teren destul de prielnic. De aceea, nici unii dintre dânşii nu se gândesc la o emigrare de aici în România.

Din nenorocire, această categorie a românilor din Albania este expusă unei lente, dar sigure, deznaţionalizări. Conştiinţa lor românească este şi

de altfel şubredă –, excepţiile sunt rare. Spiritul de jertfă pentru crearea sa, menţinerea de instituţii româneşti n-a existat niciodată; mişcare românească s-a făcut numai când şi întrucât ajutoarele băneşti ale Statului român se împărţeau cu îmbelşugare între conducătorii de pe aici.

Răzleţe şi lipsite de organizaţie, grupurile româneşti din oraşele Albaniei sunt ameninţate să se înece în masa albaneză; le topeşte, pe de o parte, spiritul lor utilitarist, care le îndeamnă la acomodare cu naţiunea dominantă, pe de altă parte, politica naţionalistă a Statului albanez, care urmăreşte şi el asimilarea alogenilor. Expuşi deznaţionalizării sunt mai ales românii din Berat, Fieri, Luşnia, Cavaia şi Durazzo care, pe lângă că au biserici comune cu populaţia albaneză ortodoxă, au început să se şi încuscrească cu familii albaneze. Grupurile din Tirana, Elbasan şi mai ales cel din Corcea îşi vor păstra însă mult timp limba lor românească.

II

Românii agricultori locuiesc în rodnicul şes al Musachiei (triunghiul Durazzo-Berat-Valona), fiind aşezaţi în câteva cătune curat româneşti, într-un număr mai mare de cătune cu populaţie mixtă română şi albaneză şi pe o mulţime de mici proprietăţi izolate. Numărul lor este aproximativ de 13.000. Abia a patra parte dintre cei au pământul lor propriu, insuficient şi acesta; covârşitoarea lor majoritate munceşte, într-o adevărată iobăgie, pe marile proprietăţi ale beilor albanezi. În general sunt pricepuţi la agricultură şi harnici; cu toată sărăcia în care se zbat, gospodăriile lor sunt superioare gospodăriilor albaneze, casele lor sunt curate, îngrijite, împodobite cu scoarţe şi ţesături. Trăind însă în grupuri mici răzleţe printre albanezi şi departe de centrele româneşti mai conştiente, sentimentul românesc la dânşii e foarte puţin dezvoltat, limba românească pe care o vorbesc e săracă şi încărcată cu cuvinte albaneze.

Votarea reformei agrare de către Parlamentul albanez în 17 Aprilie 1930 şi promulgarea regulamentului pentru aplicarea ei, au trezit şi în sânul românilor din Musachia speranţa unei îmbunătăţiri a situaţiei lor prin împroprietărire.

Cred că această speranţă este zadarnică. Înfăptuirea reformei agrare cere un şir îndelungat de ani, în Albania neexistând nici un fel de cadastru sau măcar registru al proprietăţilor. Pe de altă parte, spiritul naţionalist de care e condus regimul albanez va influenţa ca în ţinuturile rodnice să fie plasată o populaţie albaneză, în special elemente imigrate din ţinuturile Dibrei, Cosovei şi Giacovei din Iugoslavia. Se adaugă la acestea faptul că Guvernul şi-a rezervat prin art. 43 al Legii Agrare, dreptul de a organiza în şesul Musachiei exploatări agricole moderne în ferme mari, expropriind

prin acest scop cu preţuri fixe de „experţi” nu numai domeniile Statului, ci şi orice proprietate particulară mare sau mică deopotrivă, încât puţinii români care au câte o sfoară de pământ sunt expuşi să rămână şi fără aceasta.

Sărăcia generală a acestei populaţii româneşti este agravată apoi de dureroasa ei stare sanitară. Şesul Musachiei acoperit de bălţi mărunte, e bântuit grav de malarie: 50% din adulţi şi 65-70% din copii sunt loviţi de această boală.

Astfel, pe de o parte, sărăcia şi malaria, pe de altă parte, albanizarea treptată reduc necontenit numărul acestei categorii de români.

În urma lipsei lor de conştiinţă energică românească, ideea de a emigra în România nu s-a ivit încă la dânşii. Abia câţiva inşi, coborâţi la şes din ţinuturile Corcei, s-au gândit a-şi ridica un nou şi mai bun cămin în Dobrogea de Sud. Mulţimea stă resemnată la rosturile pe care le are, cheltuind energie multă pentru rezultate puţine şi stingându-se încetul cu încetul.

În cazul când politica noastră naţională şi mijloacele financiare ale acţiunii noastre de colonizare ar găsi utilă şi realizabilă aşezarea unora dintre aceste elemente româneşti în Ţară, s-ar putea face aici o selecţiune a lor şi din această mulţime românească ce se pierde s-ar putea aduce în ţară câteva grupuri de ţărani harnici, isteţi şi uşor adaptabili condiţiilor noastre de viaţă.

III

Românii munteni locuiesc în regiunea Corcei, formând în ţinutul acesta muntos un număr de comune curat româneşti. Abia în câteva dintre acestea se găseşte alături de populaţia românească şi o slabă populaţie albaneză. Numărul românilor munteni se ridică la 8.000 de suflete. Ocupaţiunea lor principală este creşterea oilor, vitelor cornute şi cailor. În câteva comune fac şi puţină agricultură.

O parte mai mică se ocupă cu cărăuşia, făcând transporturi în convoaie de cai sau catâri în regiunile muntoase inaccesibile automobilelor.

Gospodăriile lor sunt frumoase, casele solide, vitele bune.

Conştiinţa lor românească este dezvoltată şi în trecut dânşii au dus o luptă foarte energică pentru păstrarea caracterului lor românesc. Singurele închegări bisericeşti (Corcea, Grabova, Şipsca, Pleasa, Nicea, Lunca) şi şcolare (Corcea, Şipsca), pe care le mai avem în Albania sunt în mijlocul acestor români. Din nenorocire, elementele intelectuale ieşite din rândurile lor şi crescute în şcolile noastre au preferat să se stabilească în ţară, decât să se reîntoarcă în comunele lor de origine, şi astfel poporul acesta vrednic a rămas fără conducători.

Situaţia economică a acestor români înfloritoare odinioară, este în

scădere acum. În decursul războiului trupele bulgare, care au ocupat mai întâi ţinuturile lor, le-au confiscat o mare parte din turme şi herghelii. Trupele austro-germane şi franceze care s-au perindat apoi, au consumat şi restul. De atunci până acum românii munteni încă n-au reuşit a-şi reface stocul de vite; asupra satelor începe să coboare ruina.

Elemente energice şi întreprinzătoare însă, aceşti români nu se lasă doborâţi. De la război încoace gândurile lor se îndreaptă necontenit spre România; aproape toţi ar vrea să fie colonizaţi fie în Doborgea, fie în Basarabia sau în alte părţi din nordul ţării.

La această stare de spirit au contribuit şi deziluziile lor naţionale. Românii din jurul Corcei luaseră în trecut o parte foarte activă la mişcarea de independenţă a albanezilor, având din partea acestora toate promisiunile de frăţie şi libertate religioasă şi culturală; după crearea Statului albanez însă, aceste promisiuni au fost uitate, iar românii au fost supuşi aceluiaşi regim de restricţii ca şi celelalte grupuri alogene din Albania. Abia de câteva luni a început pentru dânşii o uşurare, deschizându-li-se şcolile din Corcea şi Şipsca.

În cazul unei colonizări în ţară, aceşti munteni ar da statului nostru un element naţional de o excepţională vigoare.

IV

Românii fărşeroţi trăiesc vara în munţii din sud-estul Albaniei, iar în timpul iernii în şesurile din sud-vestul ei, în apropierea mării. Numărul lor se ridică la aproximativ 8-9.000 de suflete. Ocupaţia lor este creşterea vitelor: oi, vaci şi cai mărunţi de munte. Trăiesc organizaţi în aproximativ 70-75 de grupuri de câte 10-15 familii sub conducerea câte unui „celnic”.

Viaţa de continuă migrare îi împiedică de a-şi agonisi o cultură mai înaltă şi de a avea o conştiinţă naţională dezvoltată. Abia câţiva „celnici” mai răsăriţi se gândesc la o eventuală emigrare în România. Mulţimea continuă cu stoicism traiul şi ocupaţiile moştenite de la părinţi, străbătând vechile drumuri.

Cu toată lipsa unor sentimente româneşti pronunţate, românii aceştia nomazi îşi păstrează cu îndărătnicie limba, credinţa şi obiceiurile lor strămoşeşti şi nu se încuscresc niciodată cu elemente de alt neam.

Câtă vreme vor urma viaţa nomadă, deznaţionalizarea nu-i va atinge. În timpul din urmă însă, această viaţă, în urma modernizării treptate a ţării, întâmpină tot mai multe dificultăţi şi fărşeroţii noştri vor fi siliţi să se aşeze în comune; în Moscopole şi Pleasa s-au şi fixat locului câteva zeci de familii. Cei ce se stabilesc în comunele româneşti de la munte, întăresc elementul românesc de acolo şi întăresc şi ei sentimentul românesc.

Unii însă încep să se aşeze la şes, între albanezi sau alături de români mai puţin conştienţi, şi fireşte cad victimă aceloraşi influenţe ca şi românii agricultori menţionaţi mai sus.

Populaţia foarte pricepută la creşterea vitelor, robustă şi dârză, aceşti români fărşeroţi ar putea da câteva grupuri excelente pentru o colonizare în ţinutul de păşuni al Maramureşului şi în nordul şi nord-vestul Bucovinei.

Rezumând lămuririle de mai sus, putem stabili următoarele:

1/ Între românii din Albania, grupul de munte din jurul Corcei este dornic aproape în întregimea lui să emigreze şi să se stabilească în România; în cazuri izolate însă, această dorinţă se manifestă şi în sânul celorlalte grupuri.

2/ Cauzele care îndeamnă pe aceşti români la emigrare sunt:

a/ sărăcia care-i cuprinde tot mai mult;

b/ neplăcerile şi restricţiunile cărora le sunt supuşi în privinţa dezvoltării lor culturale, în special şcolare;

c/ dorul puternic de a trăi o viaţă românească liberă în ţara românească liberă.

3/ Aducerea în ţară a acestor români conform indicaţiilor de mai sus şi aşezarea lor în special în ţinuturile minoritare de munte ar însemna o sporire a puterii noastre.

Rămâne de văzut dacă colonizarea în ţară a acestor români este utilă şi din punctul de vedere al politicii noastre externe.

Primiţi Vă rog, Domnule Preşedinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

(ss) *Vasile Stoica*

- A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/47, vol. 2, f. 96-99

31.

1931 august 25. *Telegramă prin care Vasile Stoica îl înștiința pe Ministrul Afacerilor Străine, Ghika, că Regele Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri au decis să-i ofere prof. N. Iorga, drept recunoștință pentru sprijinul acordat națiunii albaneze, un teren la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 614

Data 24 aug.193..., ora 19

Externe Bucureşti
Strict confidenţial.

Pentru Domnul Ministru Ghika.

Regele Ahmed Zogu şi Preşedintele Consiliului de Miniştri Pandelie Evanghelie, în înţelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoştiinţă pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul

Preşedinte al Consiliului Iorga l-a dat naţiunii albaneze să ofere Excelenţei Sale la a 60-a aniversare un teren cu o căsuţă şi grădină pe malul Mării Adriatice şi urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunţat pentru împrejurimile oraşului Santi Quaranta, ţinut sănătos şi cu comunicaţiuni uşoare, cu vegetaţie sudică, în faţa insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la faţa locului terenul de a cărui amenajare se îngrijeşte însuşi Regele.

Planul este ca Domnului Preşedinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoştinţă această intenţie, ci să i se facă o surpriză şi actul de donaţiue să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui, Colanul Albaniei.

Stoica

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 63, f. 1

32.

1931 august 31, Tirana. *Telegramă adresată Ministrului Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, prin care Ministrul Afacerilor Străine este informat că din cauza festivităților cauzate de sărbătoarea națională albaneză nu s-au putut deplasa la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 628

Data 31 aug.

Referire la telegrama mea confidenţială No. 614.

Ziua de mâine, 1 Septembrie, sărbătoarea naţională albaneză, proclamarea Regatului, urcarea pe tron a Regelui Ahmed Zogu; corpul diplomatic va fi primit în audienţă solemnă de Rege.

Din cauza festivităţilor, Preşedintele Consiliului şi eu am amânat pentru săptămâna viitoare călătoria la Santi Quaranta.

Astfel, actul de donaţiune a terenului menţionat în telegrama cifrată No. 614, nu va mai putea fi adus de misiunea specială Libohova ci va fi trimis ulterior.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 2.

33.

1932 februarie 13, Tirana. Raport al ambasadorului României în Albania, Vasile Stoica, adresat președintelui Consiliului de Miniștri, Nicolae Iorga, prin care solicită 100 de abecedare pentru comunitatea românească din Tirana, unde nu există școală românească, însă cu sprijinul tinerilor români care studiaseră în România, se inițiase o acțiune de învățare a limbii române.

Legation Royale de Roumanie Tirana, 13 februarie 1932
Nr. 94

Domnule Preşedinte,

Graţie activităţii acestei Legaţiuni, în sânul conaţionalilor noştri din Albania s-a produs o caldă înviorare a sentimentului românesc şi s-a generalizat tot mai mult dorinţa de a învăţa carte românească şi limba noastră literară.

Un îmbucurător avânt a luat această mişcare în special în Tirana, unde nu sunt şcoli româneşti şi unde conştiinţa de neam era în mare parte amorţită. În urma contactului cu Legaţiunea şi în urma faptului că vreo câţiva tineri şi chiar câteva fetiţe au făcut studii la noi în ţară s-a trezit în sânul acestor români o deosebită râvnă de a scrie şi vorbi limba ţării-mame şi în repetate rânduri mi-au cerut ziare şi cărţi româneşti.

Acum s-a făcut un pas mai departe. În Tirana neexistând şcoală românească, am arătat tinerilor care au făcut studii ca bursieri la şcolile noastre, că ar fi bine dacă dânşii, drept recunoştinţă pentru ajutorul ce au avut din partea statului român, ar da lecţii de scriere şi citire românească, atât celor mici, cât şi celor mari în familiile româneşti de aici. Propunerea mea a fost acceptată cu bucurie şi în unele familii lecţiile au şi început.

Lipsesc însă manualele.

Îmi iau deci libertatea a ruga pe Excelenţa Voastră să binevoiască a interveni la Ministerul Instrucţiunii ca să mi se trimită, în mod gratuit, deocamdată 100 de abecedare. Îmi voi permite în viitor a apela prin intermediul binevoitor al Excelenţei Voastre la diferite instituţii de cultură din ţară ca să mi se trimită mici broşuri şi cărţi de rugăciuni şi de popularizare spre a fi distribuite în cercurile româneşti, care întotdeauna îşi manifestă dorinţa de a citi şi de a se instrui în limba literară românească.

Primiţi, Vă rog, Domnule Preşedinte, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Ministru,
/ss/ *Vasile Stoica*

Excelenţei Sale
Domnului N. Iorga, Preşedinte al Consiliului de Miniştri
Ministru al Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 27.

34.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă adresată de Ministrul plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, Ministrului Afacerilor Străine, Ghika, prin care îl roagă să intervină pe lângă profesorul N. Iorga ca să primească terenul oferit de regele Albaniei și să-i trimită o procură pentru îndeplinirea formalităților.*

Înregistrată sub Nr. 22723 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 237

Data 24 Aprilie 1932

Pentru Excelenţa Sa Domnul Ministru Ghika

Referire la No. 614 din 24 august trecut.

Am onoarea a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că pentru a trece în proprietatea Excelenţei Sale Domnului Iorga, terenul oferit de Regele şi Guvernul albanez, este necesar consimţământul Excelenţei Sale.

I-am telegrafiat prin Ministerul Afacerilor Străine azi cu No. 236. cerând procura telegrafică. Rog pe Excelenţa Voastră să intervină pe lângă Excelenţa Sa să binevoiască a accepta această proprietate şi a-mi trimite încă telegrafic prin Ministerul Afacerilor Străine o procură spre a îndeplini în numele său formele legale necesare.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 3

35.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă prin care Ministrul Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, îl înștiințează pe profesorul N. Iorga că regele Albaniei și Guvernul albanez i-au donat un teren la Santi Quaranta.*

Înregistrată sub Nr. 22742 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 236

Data 25 Aprilie 1932

Pentru Excelenţa Sa dl Profesor N. Iorga
Preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Regele Albaniei şi Guvernul albanez, în semn de recunoştinţă pentru simpatia ce Excelenţa Voastră a arătat şi ajutorul ce Excelenţa Voastră a dat Naţiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenţei Voastre un teren de casă şi grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în faţa insulei Corfu. Sperând că Excelenţa Voastră nu va refuza această manifestaţiune a recunoştinţei unei Naţiuni, rog pe Excelenţa Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelenţei Voastre.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 4

36.

1934 iulie 13, București. LEGE

Decret regal

Carol al II-lea
Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate.

Adunările legiuitoare au votat şi adoptat, iar Noi sancţionăm ce urmează:

Art. l. Se creează o misiune ştiinţifică în Albania.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice şi istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegaţi de la Şcolile Române din Roma şi de la Fontenay-aux-Roses, precum şi de Ministrul de Instrucţie

Art. 4. Un regulament va fixa condiţiile de funcţionare.

Această lege s-a votat de Senat în şedinţa de la 26 iunie, anul 1934 şi s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci şi două voturi, contra unu.

Vicepreşedinte*, Tony Iliescu*
(L. S S.)

Secretar *Octavian Pop*

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaţilor în şedinţa de la 30 iunie, anul 1934 şi s-a adoptat cu unanimitate de una sută trei voturi.

Preşedinte *N.N. Săveanu*
(L. S A. D.)

Secretar *Aurel Cosma Junior*

Promulgăm această lege şi ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliulStatului şi preluată în Monitorul Oficial.

Dat la Bucureşti, la 13 iulie 1934.

Carol
(L. S St.)

Ministrul Instrucţiunii
Dr. C. Angelescu

Ministrul Justiţiei
Victor Antonescu
Nr. 2098.

• Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643

37.

1934 octombrie 5, Tirana. Tabele cu personalul didactic și bisericesc din Albania și salariul primit pe anul 1934-1935. Augustin Caliani notează că limba de predare a școlilor din Corița și Șipsca este cea albaneză, cu excepția a 3 ore pe săptămână de limba română.

Tirana, 5 octombrie 1934

TABLOUL
Personalului didactic primar de la şcolile din ALBANIA
pe anul 1934-1935

Localitatea	**Fel de şcoală**	**Numele şi prenumele învăţătorilor**	**Gradul**	**Numărul elevilor**	**Salariul cu care sunt retribuiţi/ lunar**
CORIŢA	Sc. mixtă	1) N. Balamaci	Dir. prof. tit.	220	8.087
		2) Elena Balamaci	Înv. tit.		7.328
		3) Hristache Simacu	Înv. prov.		2.403
		4) Adam Carabuzi	Înv. suplin.		2.403
		5) V.C. Balamaci	Înv. suplin.		2.403
ŞIPSCA	Sc. mixtă	1) Andrei Iotta	Înv. tit.	35	4.735

Notă

Corpul didactic primar şi preoţesc este retribuit de guvernul român şi pe anul şcolar 1933/1934, deşi şcolile româneşti au trecut de la 23 aprilie 1933 pe seama guvernului albanez, în urma modificării art. 206 şi 207 din Constituţiunea albaneză, votată şi sancţionată la 23 aprilie 1933.

Limba de predare în şcoli este limba albaneză, cu excepţia a 3 ore pe săptămână de limbă română.

TABLOUL
Personalului preoţesc din ALBANIA pe anul 1933-1934

Localitatea unde au biserica	**Numele Preoţilor**	**Salariul cu care sunt retribuiţi lunar / Lei**
Coriţa	Ec. Cota Balamaci	5.803
Şipsca	H. Dumitrescu	3.636
Lunca	D. Coconeş	3.288
Nicea	G.C. Anastas	3.288
Pleasa	Gh. Puia	3.288
Grebena	Vasile Nişcu	3.288
Elbasan	N. Picina	3.636

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 64-65.

38.

1934 octombrie 17, Tirana. Raport al Legației României la Tirana adresat ministrului Afacerilor Străine Nicolae Titulescu, în care este descrisă discuția avută cu Mitropolitul Visarion, șeful bisericii ortodoxe albaneze. Se propunea plata taxei anuale de 60 franci aur pentru fiecare dintre cele șapte biserici române din Albania de către Ministerul Cultelor din România.

Legaţiunea României la Tirana
Nr. 661 Tirana, 17 octombrie 1934

COPIE

Domnule Ministru,

Am onoarea a face cunoscut Excelenţei Voastre că ieri am primit vizita şefului Bisericii Ortodoxe Albaneze. Mitropolitul Visarion mi-a înapoiat astfel o vizită pe care o făcusem şi despre care am avut onoarea de a relata Excelenţei Voastre telegrafic.

Deşi Biserica Ortodoxă Albaneză nu a fost încă recunoscută în mod oficial de celelalte biserici ortodoxe, am crezut util a aduce Mitropolitului Visarion deoarece fusesem informat despre bunăvoinţa ce o arată în mod constant preoţilor români din Albania, care preoţi sunt menţinuţi în parohiile române, ceea ce reprezintă un sprijin important din punctul de vedere naţional românesc, şi pierzând această bunăvoinţă din partea Mitropolitului Visarion am risca să vedem pe preoţii români transferaţi în parohii compuse exclusiv din albanezi.

Mitropolitul Visarion ţine mult la pompă şi ceremonial. Am fost primit cu toate onorurile datorate reprezentantului unui stat străin. Întregul cler al mitropoliei mi-a ieşit înainte pentru a mă saluta. Am fost introdus îndată în sala de recepţiune a mitropolitului. Este o sală foarte lungă, care în toată simplicitatea ei are mult caracter şi te impresionează prin dimensiunile sale. Am găsit pe I.P.S.S. întreţinându-se cu doi preoţi catolici, dintre care unul era directorul şcolii italiene din Tirana. Aceşti doi preoţi s-au retras îndată, iar mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vedeţi Excelenţă, noi dorim să întreţinem relaţiuni bune cu toate bisericile. Eu nu sunt în principiu contra unirii bisericii albaneze cu Roma, căci recunosc superioritatea clerului catolic, însă pentru aceasta trebuie să se pregătească mai înainte masele. Preoţii catolici trebuie să vină la noi şi noi trebuie să mergem la dânşii.

Noi trebuie să vizităm bisericile catolice, iar preoţii catolici trebuie să viziteze pe ale noastre. Nu pot însă admite, ca misionarii catolici să facă prozelitism individual, căci în acest caz trebuie să intervin pentru a apăra unitatea bisericii, al cărei şef sunt".

Am avut deja onoarea de a raporta Excelenţei Voastre conţinutul convorbirii mele cu Mitropolitul Visarion. Între altele, I.P.S.S. mi-a spus, că în Albania există o taxă bisericească, care e plătită de toate bisericile ortodoxe în favoarea mitropoliei. Această taxă ar fi variabilă, după situaţiunea materială şi numărul credincioşilor din fiecare parohie. Astfel, biserica din Tirana ar plăti 2.000 franci aur pe an. Partea ce ar reveni unei biserici române, ar fi de 60 franci aur pe an. În schimb însă, bisericile sunt la rândul lor autorizate de a percepe o taxă de cel puţin un franc aur pe an de la fiecare familie.

De fapt însă, bisericile române nu ar fi plătit niciodată această taxă anuală de 60 de franci aur către mitropolie.

Deşi I.P.S.S. a accentuat, că nu trebuie să consider aceasta ca o plângere din partea Sa, totuşi, având în vedere suma minimală despre care este vorba, îmi permit a propune Excelenţei Voastre dacă crede de cuviinţă să binevoiască a interveni pe lângă Ministerul nostru al Cultelor pentru ca să examineze, dacă nu ar fi oportun, ca această taxă mică de 60 franci aur anual pentru fiecare din cele şapte biserici române din Albania să fie acoperită eventual din fondurile zisului Minister. Aceasta nu ar putea fi interpretat ca o recunoaştere de jure a Bisericii Ortodoxe Albaneze, ci ca o simplă pomană.

Mitropolitul Visarion anunţându-mi vizita sa la Legaţiune, am dispus ca I.P.S.S. să fie primită cu aceleaşi onoruri, al căror obiect fusesem eu însumi cu prilejul vizitei mele la mitropolie.

I.P.S.S. mi-a spus între altele, că în ziua de 15 octombrie curent a deschis Sf. Sinod pronunţând un discurs, în care a avut curajul să declare, că biserica ortodoxă este persecutată în Albania. Învăţământul religios ar fi cu totul interzis în şcolile albaneze, unde numai ştiinţele enciclopedice ar fi predate. Pentru a para acest inconvenient, I.P.S.S. ar fi încercat să organizeze cursuri de religiune pentru tineret în zilele în care nu se predau cursuri în şcolile laice şi anume, joia după-amiază şi duminică. Pentru a împiedica pe copii de a urma aceste cursuri de religiune, autorităţile şcolare albaneze ar fi introdus de asemenea cursuri obligatorii în aceste zile şi chiar dumineca. Zece profesori din Corcea au determinat pe băieţi şi pe fete să vie dumineca la biserică pentru a răspunde preotului conform Liturghiei. Aceşti 10 profesori au fost îndată transferaţi de la Corcea.

Faţă de faptul că tineretul albanez este cu totul lipsit de învăţământul religios, mitropolitul Visarion se întreabă cu groază, ce va deveni un popor aşa de simplu fără credinţă.

Mitropolitul Visarion este de o inteligenţă sclipitoare. Este foarte interesant de a se întreţine cu dânsul asupra oamenilor şi lucrurilor din această ţară. Prima sa grijă a fost de a mă preveni contra promisiunilor, ce mi se va face aci. Poporul albanez ar fi bun şi simplu, însă guvernanţii săi ar face reprezentanţilor străini tot soiul de promisiuni, pe car nu le-ar ţine niciodată. Pentru a motiva afirmaţiunea Sa, mitropolitul Visarion mi-a citit cazul predecesorului meu Vasile Stoica, care a lăsat de altfel cele mai bune amintiri în Albania, căruia i se promisese deschiderea unor noi şcoli, care nici până astăzi nu au luat fiinţă.

I.P.S.S. atribuie faptul, că guvernanţii albanezi nu-şi ţin cuvântul, următoarelor cauze: „Aceşti oameni au fost crescuţi fie în Turcia, fie în Grecia. Este un fapt bine cunoscut, că toată diplomaţia turcească a consistat în a tace adevărul şi de a spune părţii adverse numai ceea ce putea să o inducă în eroare. Cât despre greci, ei mint. La aceasta a venit să se adauge corupţiunea inaugurată mai întâi de austrieci şi continuată mai târziu de italieni, care au vărsat şi unii şi alţii bani pentru a corupe caracterele. Aceasta a dat naştere unei mentalităţi, după care fiecare albanez crede, că străinul este aici numai pentru a fi exploatat.

Poporul albanez este foarte bănuitor, deoarece judecă pe celelalte popoare după sine însuşi”.

Mitropolitul Visarion aprobă atitudinea energică a fostului Ministru al Italiei, Dl. Koch, care a avut curajul să întrebe pe guvernanţii albanezi, unde au mers banii, ce a vărsat Italia aici. Această atitudine a fostului ministru al Italiei ar fi fost justificată, deoarece mai târziu poporul albanez ar putea ţine italienilor următorul limbagiu: „Ce aţi făcut voi pentru noi, pentru agricultura noastră, pentru industria noastră, pentru cultura noastră? Aţi îmbogăţit pur şi simplu cu banii voştri o duzină de oameni.

Poporul albanez nu are însă curajul să masacreze pe aceşti guvernanţi, după cum ei merită”.

Trecând la scrisoarea Regelui Zog adresată Ministrului Său Preşedinte, prin care Majestatea Sa dă Înalta Sa aprobare noului proiect de lege organică a învăţământului, mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vorbe mari! Ieste uşor de a spune, că în aplicarea legii învăţământului nu vom ţine seamă de nici o oportunitate politică, însă este mult mai înţelept să dovedim aceasta prin fapte şi să tăcem din gură, decât să pronunţăm vorbe mari şi pe urmă să fim poate siliţi să procedăm altfel”.

Vorbind despre Ministrul Instrucţiunii Publice, întrebai în mod

intenţionat pe mitropolitul Visarion, dacă domnul Miraş Ivanai este creştin. „Ce, creştin?, el este un Nero”, îmi răspunse I.P.S.S. De altfel, adaugă mitropolitul Visarion, Ministrul Instrucţiunii Publice nu este un om responsabil, el este un simplu instrument de execuţiune, întocmai ca servitorul D-tale, care execută ceea ce îi ordoni. Aci I.P.S.S. făcea aluziune desigur la faptul, că Regele Zog ar fi autorul moral al legii asupra etatizării şcolilor.

Această convorbire cu Mitropolitul Visarion asupra situaţiunii interne a Albaniei m-a interesat îndeosebi, după ce cu două săptămâni înainte avusesem o conversaţiune similară cu Şeful Marelui Stat Major albanez, despre care am relatat Excelenţei Voastre.

Aceste două convorbiri mi-au dovedit, că indigenii nu văd situaţiunea în Albania altfel decât reprezentanţii străini acreditaţi aci.

Primiţi, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Excelenţei Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 193.

39.

1934 noiembrie 28, Tirana. Raport al Legației României la Tirana privind etatizarea școlilor particulare din Albania din 25 aprilie 1933. Se exprimă părerea că românii din Albania nu vor întreprinde nimic pentru recâștigarea drepturilor lor minoritare.

Legaţiunea Regală a României
Tirana 28 noiembrie 1934

Domnule Ministru,

Luând cunoştinţă, la înapoierea mea din concediu, de conţinutul notei ministeriale No. 29642 din 25 octombrie 1934, am onoarea a relata Excelenţei Voastre situaţiunea adevărată a şcolilor noastre din Albania.

În ziua de 25 aprilie 1933, învăţătorii noştri au primit pur şi simplu notificarea, că toate şcolile particulare din Albania au fost etatizate. Totodată, învăţătorii români au fost invitaţi să evacueze localurile ocupate de şcoli. În imobilul aparţinând comunităţii române din Corcea a fost instalată o şcoală

de stat albaneză, unde predau exclusiv institutori albanezi şi unde limba română nu este predată nici chiar ca limbă străină obligatorie. După cum am arătat prin raportul meu No. 630 din 5 octombrie 1934, statul albanez nu plăteşte nici măcar chirie comunităţii româneşti pentru uzul localului. Autorităţile albaneze au procedat la aceste măsuri drastice fără a fi aşteptat cel puţin sfârşitul anului şcolar.

Nu există deci nici o legătură între închiderea şcolilor româneşti, care a avut loc la 25 aprilie 1933 şi conflictul ce s-a ivit la începutul anului şcolar 1934 între minoritatea greacă din Albania şi guvernul albanez. În momentul în care s-a produs acest conflict, şcolile româneşti erau deja demult etatizate, iar limba română nu era predată de mai bine de un an de zile.

În ceea ce priveşte declaraţiunea ce mi-a făcut Ministerul Afacerilor Străine la 9 octombrie trecut, că limba română va fi în curând din nou predată în fostele şcoli româneşti comunicată Excelenţei Voastre prin telegrama mea No. 636 din 9 octombrie 1934, observ că Dl. Djafer Villa mi-a făcut această declaraţiune în mod spontan, fără a fi fost provocat printr-o intervenţiune sau demers din partea mea.

Declaraţiunea făcută la Geneva la 5 octombrie de către reprezentantul Albaniei, nu a creat o situaţie privilegiată pentru minorităţile greceşti. Această declaraţiune conferă drepturi egale tuturor minorităţilor din Albania.

……………………………………………………………………

Am impresiunea, că minoritatea română din Albania nu se va adresa niciodată Societăţii Naţiunilor, spre a urma pilda grecofonilor. Românii albanezi simt româneşte, vorbesc româneşte, însă ei au interesele lor în Albania şi nu vor întreprinde nimic, ce ar putea să le creeze dificultăţi cu satul albanez.

Înapoindu-mă numai ieri din concediu, nu am avut încă ocaziunea de a vedea pe Ministrul Afacerilor Străine sau pe Preşedintele Consiliului. Cu prilejul vizitei ce voi face D-lui Djafer Villa, D-sa mă va întreţine desigur asupra intenţiunilor guvernului albanez cu privire la fostele şcoli româneşti. Nu voi lipsi de a ţine pe Excelenţa Voastră la curent.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Excelenţei Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine /ss/ *Aurelian*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 81.

40.

1935 aprilie 26, Tirana. Telegramă a Legației României la Tirana, privind redeschiderea școlilor românești din Albania.

Legaţiunea din Tirana 26 aprilie 1935
Nr. 304
Urmare la telegramele mele No. 285 şi 289

Ministrul Afacerilor Străine mi-a declarat azi că M.S. Regele a dat ordin Ministrului Instrucţiunii Publice să ia imediat măsurile necesare pentru ca şcolile româneşti să fie redeschise integral şi să funcţioneze cu începere de azi exact ca înainte de etatizarea lor, adică ca toate materiile să fie predate în limba română de foştii institutori români. Copiii albanezi care frecventează aceste şcoli vor fi permutaţi la alte şcoli. În viitor, Ministerul Instrucţiunii Publice va alege pe institutorii lor numai printre elementele minoritare etnice, ţinând totdeauna seama ca aceste numiri să fie agreate de minorităţi. Într-un cuvânt, Ministerul Instrucţiunii Publice nu va putea numi la şcolile româneşti un institutor albanez, chiar dacă ar poseda perfect limba română. Cred că în acest mod, guvernul albanez ne-a acordat satisfacţiune completă în chestiunea şcolară.

Cu acest prilej, Ministrul Afacerilor Streine m-a însărcinat a reitera Excelenţei Voastre rugămintea guvernului albanez, transmisă prin telegrama mea No. 289, prin care solicită puternicul sprijin al Excelenţei Voastre la Geneva în chestiunea şcolilor minoritare greceşti.

/ss/ *Aurelian*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 119.

41.

1935 mai 2, Haga. Telegramă a Legației României la Haga, privind hotărârea luată de Curtea de Justiție Internațională în problema școlilor minoritare din Albania.

Legaţiunea din Haga 2 mai 1935
Nr. 1904

Îmi îngădui a aminti Excelenţei Voastre informaţiunile verbale date la Geneva în privinţa avizului Curţii Permanente de Justiţie Internaţională în chestiunea şcolilor minoritare din Albania.

Avizul, dat cu majoritate, dă o interpretare exorbitantă egalităţii de drepturi conferită minorităţilor etnice prin tratatele minoritare şi făcând o primă şi notabilă aplicaţiune, consideră că Albania nu era fundată să suprime printr-o dispoziţiune constituţională regimul învăţământului privat pe teritoriul său. Avizul ajunge să recunoască adevărate privilegii minorităţilor, prevăzând, pe de o parte, putinţa unei situaţiuni de drept pentru minorităţi superioare celei a majorităţii pentru că numai astfel s-ar stabili o adevărată egalitate de fapt între unele şi altele, iar pe de altă parte, permanenţa unor drepturi minoritare care n-ar putea fi atinse prin legiuiri naţionale.

/ss/ *Vișoianu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 121

42.

1935 iunie 15. Referat redactat de G. Elefterescu, privind situația școlilor române din Albania în care după 6 mai 1935, cunoștințele erau predate în limba română.

În Albania, unde trăiesc aproape 40.000 de români, existau înainte de 1913, pe timpul dominaţiunii turceşti, 17 şcoli româneşti şi un gimnaziu la Berat, subvenţionate de guvernul nostru. Cursurile acestor şcoli erau urmate de un număr de 670 de elevi.

Cu toate că Albania n-a semnat, în chestiunea şcolilor noastre, un angajament în felul celui luat de celelalte state succesorale ale Imperiului turcesc, ea a respectat totuşi existenţa celor trei şcoli româneşti din comunele

Corcea, Şipsca şi Pleasa, singurele care s-au mai putut redeschide după războiul mondial.

Aceste şcoli au continuat să funcţioneze după regimul stabilit pe timpul Imperiului turcesc, până în octombrie 1927, când s-a procedat la etatizarea lor.

În iulie 1930, în urma tratativelor duse de Legaţiunea noastră din Tirana, guvern albanez a consimţit, în mod verbal, ca vechile şcoli româneşti de la Corcea şi Şipsca – şcoala din Pleasa încetase între timp să mai funcţioneze – să fie cedate comunităţilor româneşti. Ele urmau să fie administrate şi întreţinute de comunităţile respective, guvernul albanez dându-şi însă promisiunea că va tolera subvenţionarea lor de către statul român.

Cele două şcoli româneşti au reînceput să funcţioneze chiar în cursul acelui an, după programul şcolilor primare de la noi, având un corp profesoral numit şi retribuit de fapt de Ministerul nostru de Instrucţiune Publică şi cursurile predate în limba română. În luna mai 1932, guvernul albanez autorizează funcţionarea a încă două şcoli româneşti, la Lunca şi la Grabova, fără ca aceste şcoli să fi luat însă fiinţă – din motive financiare.

Regimul acesta durează până în aprilie 1933, când intră în vigoare noua Constituţiune albaneză, care în articolele 206 şi 207 cuprinde următoarele dispoziţiuni:

„L'enseignement et l'éducation des sujets albanais sont réservés à l'État, qui se charge de les donner dans ses écoles. L'enseignement primaire est obligatoire pour tous les ressortissants albanais et sera donné gratuitement.

Les écoles privées de toutes les catégories, fonctionnant actuellement, seront fermées"[*].

[*] Traducere: „Învăţământul şi educaţia supuşilor albanezi sunt rezervate statului care se însărcinează să le dea în şcolile sale. Învăţământul primar este obligatoriu pentru toţi cei aflaţi sub jurisdicţie albaneză şi va fi gratuit. Şcolile particulare de toate categoriile, funcţionând în prezent, vor fi închise".

Aceste dispoziţiuni, care vizau mai ales şcolile catolice, având ca scop reducerea posibilităţilor de influenţă italiană în Albania, au lovit şi cele două şcoli româneşti, considerate de guvernul albanez ca şcoli particulare, cu toate că situaţiunea lor nu era identică.

Într-adevăr, pe când populaţiunea românească din Albania constituie o minoritate etnică, populaţiunea italiană nu alcătuieşte o minoritate de acest fel.

Fără a fi fost închise, şcolile noastre au fost etatizate, înlocuindu-se învăţătorii români şi introducându-se programul de curs primar albanez.

Legaţiunea noastră din Tirana, constatând că prin noul regim şcolile noastre au fost puse într-o situaţiune de inferioritate faţă de regimul instituit

prin Declaraţia albaneză în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor, din 2 octombrie 1921, şcolilor minoritare – a propus Ministerului ca şcolile româneşti să fie puse sub protecţiunea zisei Declaraţiuni, invocându-se fie articolul 5, fie articolul 6 al ei.

O astfel de intervenţiune nu ar fi fost însă oportună, dată fiind posibilitatea de a se obţine, pe cale amiabilă, o revenire la regimul anterior Constituţiei din 1933, regimul comportând o situaţiune mai bună decât aceea ce s-ar fi putut obţine prin invocarea Declaraţiei din 1921.

Această revenire s-a şi realizat; cu începere de la 6 mai 1935, în cele două şcoli de la Corcea şi Şipsca, toate materiile sunt predate în limba română de către institutori români, iar elevii albanezi care le frecventau au fost mutaţi în şcoli albaneze.

Rămâne acum ca statul român să sprijine efectiv, moralmente şi mai ales materialmente, organizarea de comunităţi în centrele româneşti, îndemnându-le să ceară guvernului albanez să înfiinţeze şcoli româneşti în localităţile unde românii sunt în majoritate şi anume în comunele Şipsca, Nicea, Lunca, Grabova, Moscopole, Cerna, Cărbunara, Grădiştea, Cumani, Trei fraţi, Pleasa, Devidea, Goleni, Nagruza, Cipala, Dadostina, Peşteu, Colonia, Bumbulina, Jacodina, Crueghiata, Poiani, Ametbeuş, Scrofolina, Armeni, Ducati, Iniştea, Tapia, Tarîk, Stremen, Pendandria, Duşmica, Dobronic şi Cosova.

Pe de altă parte, ar fi neapărat necesar să obţinem confirmarea printr-un acord scris a acestui regim, chestiunile care, împreună cu aceea a metodei de urmat în negociaţiunile ce s-ar deschide, face obiectul referatului Direcţiunii Politice cu data de 4 iunie 1935.

15 iunie 1935 /ss/ *G. Elefterescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 127.

43.

1935 noiembrie 16, Tirana. Raport al Legației României la Tirana, către ministrul Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu, privind funcționarea școlilor românești din Albania ca școli de stat albaneze cu limba de predare română. În anexă, Regulamentul privind școlile minoritare apărut în Monitorul Oficial nr. 58 din 12 noiembrie 1935 la Tirana.

Legaţiunea Regală a României la Tirana

Confidențial 16 noiembrie 1935

Domnule Ministru,

Am onoarea a confirma telegrama mea No. 778 din 14 noiembrie curent.

Zilele aceste Monitorul Oficial al Albaniei a publicat, în fine, regulamentul relativ la funcţionarea şcolilor minoritare din Albania. Alăturì pe lângă aceasta în traducere română, două exemplare din textul acestui regulament.

Şcolile româneşti funcţionează astăzi sub regimul prevăzut la art. 10 al acestui regulament, adică: Şcoli de stat albaneze, cu institutori aleşi, numiţi şi plătiţi de statul albanez, care predau toate materiile în limba română. Observ că, acest regim a fost aplicat şcolilor româneşti, deşi comunităţile noastre nu au declarat niciodată, că nu doresc sau că nu pot întreţine şcoli particulare minoritare.

Ministrul Instrucţiunii Publice al Albaniei m-a întrebat în ziua de 2 octombrie 1935, dacă guvernul român doreşte, ca şcolile româneşti să fie supuse aceluiaşi regim ca şi şcolile minoritare greceşti (Art. 1-9) sau dacă el preferă, ca ele să funcţioneze sub regimul prevăzut la Art. 10. În acelaşi timp, Ministrul Instrucţiunii Publice m-a lăsat să înţeleg, că este dorinţa Regelui Zog şi a guvernului albanez de a nu vedea minoritatea română alături de cea greacă, profitând de o măsură impusă. Am răspuns ministrului Instrucţiunii Publice, că mă voi pune în legătură cu guvernul meu şi că îi voi comunica răspunsul, îndată ce îl voi primi.

Îmi permit a atrage binevoitoare atenţie Excelenţei Voastre asupra punctului a al articolului 2 şi a punctului h al articolului 3, care prevăd, că institutorii şcolilor minoritare vor fi plătiţi numai de către populaţiunea din localitate unde funcţionează şcoala.

Deci, în cazul în care guvernul nostru s-ar decide pentru şcoli minoritare, salariile acordate institutorilor români de către Ministerul nostru al Instrucţiunii Publice vor trebui să fie trimise într-un mod foarte discret, pentru a nu oferi guvernului albanez ocaziunea de a pretinde, că prescripţiunile acestui regulament nu au fost observate.

Îmi permit a atrage, de asemenea, atenţiunea Excelenţei Voastre asupra articolului 9 care prevede, că în şcolile minoritare manualele vor fi elaborate în limba minoritară, însă conform programului oficial albanez şi cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice al Albaniei.

Binevoiţi a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

/ss/ *Aurelian*

REGULAMENT
Privitor la şcolile minoritare
(Monitorul Oficial No. 58 din 12 noiembrie 1935)

Art. 1.

Pe baza articolului 5 din declaraţiunea albaneză făcută în faţa Societăţii Naţiunilor în ziua de 2 octombrie 1921, Şcolile particulare minoritare din Regat sunt libere să funcţioneze conform prezentului regulament cu institutori aleşi de către minoritari şi aprobaţi de către Ministerul Instrucţiunii Publice.

Art. 2.

Cererile pentru deschiderea unei şcoli particulare minoritare se face de către membrii comunităţii locale şi se adresează Ministerului Instrucţiunii Publice prin intermediul Prefecturii.

Pe cerere se specifică:

a) dorinţa de deschidere a şcolii particulare minoritare întreţinută cu cheltuiala populaţiunii locale;

b) numărul copiilor de ambele sexe, vârsta obligatorie pentru şcoală, conform dispoziţiunilor legii;

c) numele şi biografia pe scurt a institutorului sau institutoarei;

d) leafa lunară ce locuitorii se obligă a plăti institutorului.

Împreună cu acestea se înaintează şi actele institutorului sau institutoarei.

Art. 3.

Candidaţii pentru posturile de institutori în şcolile particulare minoritare trebuie să îndeplinească următoarele condiţiuni:

a) să fie cetăţeni albanezi;

b) să fi împlinit vârsta de 21 ani, şi să fie în regulă cu serviciul militar

c) să cunoască în limita posibilităţii, limba albaneză, această condiţiune intră în vigoare după trei ani;

d) să nu fi urmăriţi de autorităţile judecătoreşti;

e) să fi absolvenţi ai unei şcoli normale; această condiţiune se va aplica doi ani după punerea în aplicare a prezentului regulament;

f) să nu fi făcut serviciul militar în străinătate;

g) să nu fi luat parte în organizaţiunile antinaţionale;

h) să fie plătit numai de către populaţiunea locală unde funcţionează şcoala minoritară.

Art. 4.

După semnarea contractului cu membrii comunităţii locale relativ la serviciul şi leafa lunară, candidaţii care îndeplinesc condiţiunile prevăzute în art. 3, vor fi aprobaţi de către Ministerul Instrucţiunii Publice. Contractul se semnează în faţa autorităţilor administrative locale. În comunele cu o populaţiune mixtă, contractul se semnează de către membrii comunităţii minoritare, iar în cazul când minoritarii nu sunt reprezentaţi în comisiunea locală, atunci el (institutorul) procedează la alegerea unei comisiuni speciale ad-hoc.

Art. 5.

Institutorul unei şcoli minoritare îşi ia postul în primire numai după obţinerea decretului Ministerului Instrucţiunii Publice. Ministerul Instrucţiunii procedează la eliberarea decretului de numire în termenul de una lună cu începere din ziua în care s-a înmânat cererea comunităţii minoritare.

Art. 6.

Populaţiunea locală poate să controleze pe institutorul şi şcoala particulară a lor. Controlul oficial didactic şi administrativ se face, conform dispoziţiunilor legii, de către Ministerul Instrucţiunii Publice prin inspectoratul şcolar.

Art. 7.

Contra institutorului, care în urma unei control oficial se constată că nu îndeplineşte condiţiunile legilor în vigoare, sau că purtarea sa morală sau politică este incorectă, se aplică dispoziţiunile respective ale legii organice a învăţământului, adică reducerea salariului sau transferarea sa.

Art. 8.

În ceea ce priveşte anul şcolar, certificatele, clasificarea, promovarea şi examenele elevilor, precum şi vârsta obligatorie, sistemul programului, se aplică conform dispoziţiunilor legii organice a învăţământului.

Programul şcolar este acela oficial al şcolilor de Stat, în toate clasele

toate materiile se vor preda numai în limba minoritară. Învăţământul religios, care nu este prevăzut în programul oficial, se poate preda în limba minoritară.

Art. 9.

În şcolile particulare minoritare, se vor întrebuinţa manualele şcolare, tipărite în limba minoritară, conform programului oficial, numai cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice.

Ministerul Instrucţiunii Publice se va interesa de întocmirea textelor şcolare în limba minoritară conform programului oficial.

Până la întocmirea acestor texte, Ministerul Instrucţiunii Publice este autorizat a aproba pe cele existente în limba minoritară, care se apropie mai mult de programul oficial.

Art. 10.

Pentru localităţile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreţine şcoli particulare, Ministerul Instrucţiunii Publice, pe baza articolului 6 al declaraţiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide şcoli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară. În acest scop, Ministerul va trimite în aceste şcoli institutori capabili.

Art. 11.

În şcolile minoritare, Ministerul Instrucţiunii are dreptul a prevede ca obligatoriu învăţământul limbii albaneze.

Art. 12.

Prezentul regulament intră în vigoare cu începerea anului şcolar 1935-1936.

Art. 13.

Ministerul Instrucţiunii Publice este însărcinat cu punerea în aplicare a prezentului regulament.

Excelenţei Sale D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 157-158

44.

1935 decembrie 16. Referat semnat de Aurelian, R. Crutzescu și Al. Cretzianu privind soluția adoptată asupra statutului școlilor române din Albania ca școli de stat cu limba de predare română.

16 decembrie 1935

Subsemnaţii întrunindu-se astăzi, în prezenţa D-lui Secretar General, spre a cerceta chestiunea şcolilor române din Albania şi a căuta să stabilim soluţiunea cea mai conformă intereselor noastre naţionale, am ajuns la următoarele concluziuni:

Dat fiind că, prin noua Constituţiune albaneză din 1933, toate şcolile particulare au fost închise şi înlocuite prin şcoli de Stat (art. 206 şi 207), chestiunea ce se pune pentru noi este de a hotărî dacă dorim, nu şcoli particulare pe care nu le mai putem cere, oricare ar fi argumentele istorice şi sentimentele ce credem că le-am putea invoca, ci: sau şcoli de stat cu un regim de favoare sau şcoli minoritare.

O acţiune în vederea deschiderii de şcoli minoritare nu ar fi nici oportună, nici de natură a întări situaţiunea minorităţii române din Albania, şi aceasta din următoarele motive:

1) Comunităţile române n-ar putea cere deschiderea unor şcoli minoritare decât pe baza angajamentului luat în 1921 de către guvernul albanez înaintea Societăţii Naţiunilor cu privire la tratamentul minorităţilor. Este ştiut însă cum, în urma plângerii adresate de guvernul elen Consiliului Societăţii Naţiunilor, Curtea Permanentă de Justiţie Internaţională a dat, la 6 aprilie 1935, o interpretare deosebit de largă acelui angajament. Or, această interpretare de care Consiliul, fără a o aproba ce e drept în mod formal, a ţinut totuşi seamă în recomandările pe care le-a făcut ulterior guvernului albanez, poate fi primejdioasă pentru noi. Este neîndoielnic că minoritatea ungară sau germană din Transilvania va utiliza cel dintâi prilej pentru a încerca să se folosească, în interesul ei, de o asemenea interpretare. Invocarea, de către România însăşi, a declaraţiunii din 1921, şi deci implicit a deciziunii care o interpretează, ar constitui desigur un prilej deosebit de bine venit. Astfel fiind, avem noi oare interesul de a deştepta pentru o ipotetică apărare a intereselor celor 40.000 de români din Albania, noi pretenţiuni din partea celor patrusprezece sute de mii de unguri din România?

2) Guvernul albanez, care s-a declarat bineînţeles gata a deschide, la cererea noastră, şcoli minoritare, ar fi totuşi foarte nemulţumit de a

ne vedea urmând această cale şi minoritatea română asociindu-se astfel elementului grecofon care a jignit atât de adânc sentimentul naţional şi spiritul de independenţă albanez. Fără a mai vorbi de interesul politic ce-l avem de a întreţine legături cât de amicale cu Guvernul din Tirana, este oare şi în interesul populaţiunii române din Albania de a vedea transformându-se sentimentele actuale de prietenoasă bunăvoinţă ale autorităţilor locale într-o ostilitate care, cunoscând metodele administrative ale tânărului Stat, ar ava nenumărate ocazii de a se manifesta în dauna conaţionalilor noştri?

3) Conform intenţiunilor guvernului albanez, diplomele absolvenţilor şcolilor minoritare nu vor fi recunoscute de către stat, astfel încât aceşti tineri nu vor putea intra în niciunul din serviciile publice albaneze fără a se supune unui examen prealabil. Astfel, în loc de a avea acolo, pe loc, elemente care le-ar putea fi, prin conştiinţa lor românească, într-adevăr folositoare, am vedea pe toţi absolvenţii şcolilor noastre minoritare din Albania nevoiţi să vină în ţară în căutarea unor slujbe, sporind astfel în mod cu totul zadarnic numărul „şomerilor" intelectuali şi lăsând restul minorităţii noastre din Albania lipsită de sprijinitorii şi îndrumătorii ei fireşti.

4) Deschiderea, în centrele locuite de români, a unor şcoli minoritare, este condiţionată de înfiinţarea unor comunităţi româneşti organizate şi unite, care să fie totodată în măsură a întreţine asemenea şcoli. Oricât de vie ar fi conştiinţa naţională a acelei minorităţi, este însă foarte probabil că ea nu va fi în măsură a asigura, prin propriile ei mijloace, cheltuielile necesare. Va fi deci nevoie de subvenţiunile regulate şi îndestulătoare ale guvernului român. Admiţând chiar că bugetul nostru ar putea suporta aceste sarcini suplimentare, nu trebuie oare ţinut seamă de eventualitatea în care aceste subvenţiuni încetând dintr-un motiv sau altul, şi fie şi numai vremelnic, întreţinerea acelor şcoli n-ar mai putea fi asigurată? Şi atunci cum vom putea apăra noi oare drepturile minorităţii române din Albania şi ce privilegii vom mai putea cere pentru ea, în numele apărării limbii şi a conştiinţei ei naţionale, când ni se va arăta că acea conştiinţă este atât de vie, încât comunităţile nu sunt măcar în măsură a întreţine şcoli de limba română?

Pentru toate aceste cuvinte, socotim preferabil de a accepta propunerea guvernului albanez de a acorda minorităţii române şcoli de stat, cu profesori de origine română şi predarea tuturor materiilor în limba română. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ministerul Instrucţiunii Publice albanez s-a arătat dispus a închide ochii asupra unor subvenţiuni discrete pe care am fi eventual dispuşi a le acorda şcolilor în chestiune şi a ţine seamă de recomandaţiunile noastre cu prilejul numirii institutorilor.

Consemnarea în scris a acestor dispoziţiuni ar fi desigur de dorit. Ea însă n-ar putea face obiectul unei Convenţiuni formale – dată fiind obligaţiunea în care s-ar vedea atunci guvernul albanez de a acorda şi celorlalte minorităţi privilegii asemănătoare. Ar trebui deci să ne mulţumim cu un schimb de scrisori cu caracter strict confidenţial şi a cărui valoare ar fi din cele mai îndoielnice, el neputând constitui nici un angajament pentru viitoarele guverne albaneze, nici o bază serioasă de intervenţiune pentru noi. Este încă puţin probabil că un stat care a luat deja angajamente internaţionale, ca Tratatul minorităţilor sau ca declaraţiunea guvernului albanez din 1921 să consimtă a mai lua noi angajamente suplimentare în favoarea minorităţilor. De altfel, art. 10 al noului „Regulament relativ la şcolile minoritare din Albania" constituie de fapt un angajament scris în favoarea minorităţilor. Într-adevăr, acest articol prevede: „pentru localităţile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreţine şcoli particulare, Ministerul Instrucţiunii Publice, pe baza art. 6 al Declaraţiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide şcoli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară". Acest articol pare a ne da toate garanţiile necesare. Vom putea reclama astfel, întemeindu-ne pe un text oficial, deschiderea şcolilor necesare în toate comunele unde numărul minoritarilor români îndreptăţeşte o asemenea cerere. Totodată, drepturile minorităţii române din Albania de a cere ea însăşi deschiderea unor şcoli minoritare, atunci când va socoti de cuviinţă, rămâne, bineînţeles, neatins.

16 decembrie 1935

/ss/ *Aurelian* /ss/ *R. Crutzescu* /ss/ *Al. Cretzianu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 169.

45.

1936 august 21. Memoriul profesorului N.H. Balamaci, adresat Legației României la Tirana, în care solicită sprijin pentru deschiderea de școli minoritare române în Albania, precum și reconstruirea bisericii române din Corcea, distrusă la cutremurul din 1931.

COPIE
de pe memoriul D-lui N.H. Balamaci, adresat Legaţiunei Regale din Tirana şi anexat raportului cu No. 543 din 21 august 1936 (înreg. la No. 49047 din 3 sept. 1936)

Domnule însărcinat cu afaceri,

Deoarece se apropie începutul anului şcolar 1936-937, îmi fac o datorie de conştiinţă a aduce la cunoştinţa Domniei Voastre situaţia şcolilor noastre din Albania, pentru ca potrivit împrejurărilor, să procedaţi cum credeţi de cuviinţă.

Nici în timpurile cele mai grele pentru cauza noastră de aici, când eram ameninţaţi zilnic de sabia lui Damocles, nu am avut aşa mare durere sufletească ca cea din zilele de azi. Şcolile noastre din Corcea şi aiurea, care altădată excelau prin modul lor de a se prezenta, cu elevi care ieşeau totdeauna premiaţi în şcolile secundare române din Salonic şi Ianina, astăzi se găsesc în cea mai mare decadenţă. Elevii abia vorbesc limba română. învăţătoarea, D-na Uci, albaneză, nici nu cunoaşte limba română.

Entuziasmul şi sufletul naţional de altădată din această şcoală a dispărut acum. Copiii nu mai cântă frumoasele noastre cântece naţionale. Nici rugăciunea nu este respectată la intrarea şi ieşirea elevilor din clase, fiind exclusă din toate şcolile statului albanez. Tabela şcolii din limba română a fost înlocuită cu o tabelă sub titlul Şcoala No. 5 în limba albaneză.

În Albania, anul acesta am avut numai două şcoli româneşti, la Korcea şi Şipsca, subvenţionate de statul albanez.

Anul acesta, toată populaţia română din Albania, spera că li se va acorda dreptul de a avea şcoli naţionale, după cum li s-a acordat şi grecilor din sudul Albaniei, care au deschis peste 50 de şcoli greceşti cu regim autonom, ca aparţinând comunităţilor respective, la fel cum le-am avut şi noi altădată înainte de etatizare (25 aprilie 1933). Grecii au împins lucrurile până la Liga Naţiunilor şi Tribunalul Internaţional de la Haga care le-a dat dreptate şi aşa în toamna anului 1935 s-au pus în posesia şcolilor lor

ocupate de albanezi. Numai noi am rămas în urmă şi toată lumea se miră cum se poate ca românilor să nu li se acorde dreptul acesta.

Aşa cum sună decretul lege No. 58 din 12 noiembrie 1935 şi No. 29 din 9 martie 1936 relativ la funcţionarea şcolilor particulare în Albania, avem dreptul şi noi românii să deschidem şcoli primare şi secundare ca aparţinând comunităţilor respective ca şi în trecut şi ca cele greceşti de astăzi.

Mă fac deci ecoul doleanţelor poporului român din acest stat, rugându-Vă respectuos să binevoiţi a interveni pe lângă cei în drept ca să nu se părăsească, căci este momentul să se reexamineze chestiunea şi să se ia măsurile dictate de împrejurările pentru conservarea neamului român din aceste părţi. Nu se ştie ce va aduce ziua de mâine. Nu se ştie dacă acest element nu va fi folositor într-o zi statului român!

Şi apoi mai e chestiunea de amor propriu naţional. Tocmai acum, când statul român numără o populaţie de 20 milioane locuitori, să ne lăsăm să fim asimilaţi? E mai mult decât un sacrilegiu, cred, din partea noastră de aici.

După umila mea părere, măsurile practice la care am putea recurge ar fi următoarele, dacă cei în drept ar încuviinţa:

1) Să procedăm la organizarea comunităţilor care să ceară, conform legilor în vigoare sus-zisa deschidere de şcoli româneşti. Pentru anul acesta, la Corcea, Şipsca, Lunca, Nicea şi Grabova, dacă nu şi mai multe, cum vor găsi de cuviinţă cei în drept, după o consultare cu oameni competenţi.

2) Înfiinţarea unui gimnaziu român la Corcea sau aiurea. Până anul trecut, elevii noştri îşi continuau studiile la şcolile secundare din Ianina, Salonic şi Grebena.

Acum guvernul grec nu permite elevilor români din Albania să urmeze cursurile la şcolile române secundare din Grecia, întrucât ei sunt minoritarii statului albanez. Astfel, Consulatele greceşti din Albania au primit ordin a nu face vize paşapoartelor la elevii români.

3) Organizarea bisericilor române şi, în fine, tot ce priveşte susţinerea elementului românesc.

4) Reconstruirea bisericii române din Corcea distrusă de cutremur la 1931. Astăzi ne folosim de un paraclis clădit alături până la repararea bisericii.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestor chestiuni care formează baza acţiunii noastre naţionale, se simte nevoie de însărcinarea unei persoane.

Cum subsemnatul, care am fost ca revizor şi administrator acestor şcoli în Albania timp de 26 ani, sunt disponibil, întrucât din motive de înalte interese familiare mi-e imposibil a părăsi Corcea şi a mă duce la liceul din Silistra unde mi-e fixată catedra, şi cum pe de altă parte, această cauză

cultural-naţională din Albania face parte din sufletul meu lăsată moştenire de repauzatul meu tată care a fondat-o şi s-a sacrificat pentru ea. Vă rog respectuos să binevoiţi a interveni pe lângă Onor Minister al Instrucţiunii Publice din Bucureşti, să binevoiască a mă însărcina cu această misiune ca sub controlul Legaţiunii să armonizăm acţiunea de mai sus, iar suplinitorul meu de la Silistra să continue a mă suplini pe anul şcolar 1936-37.

Pe lângă aceasta, ţin să Vă aduc la cunoştinţă, că domnul Prim-Ministru, Mehdi Frasheri, un vechi prieten al familiei noastre, mi-a promis şi mi-a repetat în mai multe rânduri că-mi va pune candidatura de deputat pe lista guvernului la alegerile care vor avea loc în noiembrie-decembrie 1936.

Primiţi, Vă rog, asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

Profesor,
/ss/ *N.H. Balamaci*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 177.

46.

1937 octombrie 7, Tirana. Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul Afacerilor Străine, Victor Antonescu, privind personalul didactic al celor șapte școli de stat cu limba de predare română din Albania și a grădiniței de copii din Corcea. Pentru cei 10 învățători s-a fixat o subvenție de 40 franci aur lunar din partea Statului român pe lângă salariul primit din partea statului albanez.

Legaţiunea Regală a României   7 octombrie 1937
Tirana

Domnule Ministru,

Nr. 869

Sunt fericit să pot comunica Excelenţei Voastre că guvernul albanez, deşi cu oareşicare încetineală a înfăptuit făgăduielile cuprinse în schimbul de scrisori anexate în copie, la raportul meu No. 646 din 25 iulie a. c.

Nr. 2965

Vom avea astfel de acum înainte în locul celor două şcoli cu limba

de predare română ce le-am găsit aci, opt şcoli, cu grădina de copii de la Corcea, care nu era cuprinsă nominativ în schimbul de scrisori, da unde am izbutit să introduc de asemenea limba română după multe stăruinţi.

Personalul numit de guvernul albanez la aceste şcoli este următorul:

La Corcea, Director, D-l I. Chiafazezi. Fratele D-sale este supus român şi proprietar de case şi vii în ţară. D-sa a publicat în diferite rânduri în presa albaneză, articole favorabile României.

Ceilalţi doi învăţători sunt D-nii Hristache Simacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş, şi Vasile Balamaci, învăţător suplinitor.

La grădiniţa de copii va funcţiona D-na Urania Thanas, absolventă a şcolii române din Bitolia.

D-l Nuşi Condili, absolvent al şcolii normale din Cluj, a fost numit la Dişniţa.

D-l Petre Leca, de la şcoala normală din Ploieşti, la Moscopole.

D-l I. Popa, de la şcoala normală din Tg. Mureş, la Nicea.

Dl Procopie Pescazini, idem, la Grabova, şi D-l Dumitru Şundi, absolvent de la şcoala normală din Cluj, la Lunca, iar D-l Adam Muşi a rămas pe loc la şcoala din Şipsca.

Îndată ce vor sosi manualele didactice din ţară, cerute din iulie, dar, din nefericire trimise de abia acum, se vor putea începe cursurile regulate.

Înfiinţarea acestor şcoli era cu atât mai trebuincioasă, dacă vrem să păstrăm aici o rămăşită de viaţă aromână, cu cât, precum m-am putut eu însumi încredinţa de când sunt aici, minoritatea aromână din Albania este în curs de repede deznaţionalizare şi de aproape totală dispariţie.

Înlocuirea împărăţiei Otomane, unde minorităţile se bucurau de fapt de o largă autonomie, prin state naţionale, a fost fatală românismului balcanic. Îndeosebi, în Albania, unde aromânii trăiesc, mai peste tot, în afară de câteva locuri din jurul Corcei, răsfiraţi şi pierduţi în mase albaneze, deznaţionalizarea lor în timpul din urmă a făcut mari progrese. În regiunea de şes (Musacheia), la Tirana, la Durazzo etc., generaţia nouă este pe cale de a se albaniza cu totul, şi putem prevedea că într-un viitor destul de apropiat românismul balcanic din aceste locuri nu va mai fi decât o amintire.

În schimb, prin înfiinţarea şcolilor sus-amintite, putem nădăjdui că bizuită pe aceste puncte de sprijin, ce mai rămâne din minoritatea aromână în ţinutul de munte din jurul Corcei, care a fost leagănul aromânismului balcanic în timpul lui de glorie, va putea fi păstrat şi înviorat.

În acest scop însă, ar trebui ca învăţătorii noi numiţi să aibă şi un imbold material.

Locurile unde au fost trimeşi sunt, în afară de Corcea „sate de munte, răsărite din ruinele oraşelor înfloritoare de odinioară, la peste o mie, şi o

mie cinci sute de metri înălţime, unde iarna e aspră şi înseamnă, câteodată, pentru săptămâni întregi despărţirea întreagă de restul lumii, mai multe din aceste localităţi nefiind legate de ţinuturile mai joase, decât prin poteci stâncoase şi prăpăstioase care nu mai pot fi trecute când au început vijeliile şi ninsorile.

A trăi acolo înseamnă o jertfă şi pentru ca noi învăţătorii să nu se simtă oareşicum victime (având şi cheltuielile mutatului şi a unei noi instalaţii), ceia ce ar avea un răsunet firesc asupra învăţământului ce l-ar preda, cred indispensabil, precum l-a arătat şi D-l însărcinat cu afaceri, Bilciurescu, în cursul verii, ca să primească din partea noastră un supliment de leafă pe care l-aş fixa la 40 fr. aur lunar.

Ar urma deci a se prevedea pentru cele zece persoane sus-amintite, 400 franci aur lunar, care ar fi un minimum. Spre a putea dispune de o mică sumă, în plus, care ar putea fi folosită, ca ajutor în caz de boală, de naştere etc. şi ca premii pentru elevi mai silitori, sau pentru înzestrarea şcolilor prea de tot sărace, în material didactic sau mobilier etc., aş propune să se ridice această sumă la un total de 500 franci aur lunar, ceea ce ar lăsa la aprecierea legaţiei folosirea unei sume de 100 franci aur lunar.

Jertfa materială ar fi modestă, dar, după părerea mea, neapărat trebuincioasă dacă vrem să facem şi să păstrăm, în jurul şcolilor aromâne din Albania, o atmosferă bună. Trimiterea acestei sume ar trebui să se facă, dintr-un fond special, la o dată *cât mai apropiată*, căci, precum am amintit, noi numiţii au de suportat acum cheltuieli pricinuite de instalarea lor (foarte anevoioasă, chiar pentru cei cu dare de mână) în sate unde mai totul trebuie adus din afară pe drumuri grele. Fără o răsplată, fie ea cât de modestă, ceea ce ar trebui să fie început într-un spirit de apostolat, ar putea fi socotit de cei interesaţi mai curând ca o caznă, de aceia iau voia să stăruiesc pe lângă Excelenţa Voastră pentru o rezolvare cât mai grabnică a acestei probleme.

Acum când guvernul albanez a înfăptuit făgăduielile sale şi a primit în sfârşit, după ani de aprigă rezistenţă, dreptele noastre cereri, ţin să arăt încă odată cât de preţios a fost pentru mine în aceste împrejurări, D-l N. Balamaci care prin cunoştinţele D-sale şi prin demersurile sale personale mi-a înlesnit calea.

Deoarece au fost decorate cu acest prilej personalităţi albaneze care au tratat cu mine rezolvarea chestiunii noastre, cred c-ar fi drept ca şi D-l N. Balamaci să primească o decoraţie corespunzătoare. D-sa are Ordinul Ferdinand cu spade şi cum alte personalităţi aromâne-albaneze, de o situaţie socială echivalentă, ca D-l deputat Becea şi alţii, au Ordinul Coroanei în gradul de Mare Ofiţer, cred că aceiaşi decoraţie s-ar cuveni şi D-lui Nicolae Balamaci, care precum se ştie, este supus albanez.

Amintesc, totodată, şi raportul meu No. 825 din 27 septembrie 1937, prin care stăruiam din nou ca să primesc instrucţiile cuvenite în vederea cererii exe-quaturului pentru numirea D-lui N. Balamaci ca Consul Onorific al României la Corcea, ceea ce i-ar înlesni supravegherea discretă a învăţământului românesc din acel ţinut.

Rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Excelenţei Sale D-lui V. Antonescu — Ministru,
Ministru al Afacerilor Străine — /ss/ *N. Lahovary*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 221.

47.

1937 octombrie 20, Bucureşti. Telegramă a Ministerului Afacerilor Străine, către Legaţia României la Tirana, prin care anunţă subvenţionarea învăţătorilor de la şcolile de stat cu predare în limba română din Albania, cu suma de 1200-1600 lei lunar pentru fiecare, după vechime.

Telegrama
Nr. 58948 — 20 octombrie 1937
Legaţiunea din Tirana

Referire la raportul No. 714 din 17 august 1937, Ministerul Educaţiei Naţionale mă informează că a hotărât să dea o completare de salariu variind între 1.200-1.600 lei lunar de fiecare, după vechime, tuturor învăţătorilor numiţi de guvernul albanez la şcolile menţionate în sus-zisa adresă, dat fiind că zisul personal didactic provine de la fostele şcoli româneşti întreţinute de statul român.

/ss/ *Victor Antonescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 225.

48.

1937 noiembrie 20, București. Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către Ministerul Educației Naționale, prin care se confirmă primirea manualelor pentru școlile primare din Albania cu limba de predare română.

20 noiembrie 1937
60772

Domnule Ministru,

În urma raportului No. 908 din 19 octombrie 1937, ce primesc de la Legaţiunea noastră din Tirana, am onoarea a Vă aduce la cunoştinţă că sus-numita Legaţiune a primit manualele didactice cerute pentru şcolile primare din Albania, cu învăţământul predat în limba română.

Ca urmare, Legaţiunea noastră a dispus repartizarea cărţilor la diferitele şcoli, prin Părintele C. Balamaci din Korcea.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

Ministru, Director,

Domniei Sale
Domnului Ministru al Educaţiunei Naţionale
(Direcţiunea Învăţământului Particular şi Confesional)

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 228.

49.

1938 martie 15, Tirana. Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul ad interim al Afacerilor Străine, Gh. Tătărescu, privind funcționarea școlilor și bisericilor aromâne din Albania.

Legaţiunea Regală a României la Tirana 15 martie 1938
Situaţia şcolilor şi a bisericilor aromâne din Albania

Domnule Ministru,

Ca urmare la rapoartele mele din toamna trecută privind şcolile de stat din Albania unde s-a introdus (sau s-a păstrat) învăţământul de limba română cu începerea anului şcolar în curs (deşi cu oareşcare întârziere, nefiind sosite la timp manualele din România), îmi pare bine să pot aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că funcţionarea acestor şcoli s-a îndeplinit în chip mulţumitor pe tot cursul iernii cu personalul însemnat în raportul meu No. 869 din 7 octombrie 1937.

La Corcea s-a făcut însă de curând o schimbare, D-l Keafezezi, directorul şcolii mixte fiind înlocuit de D-l Hristache Simacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş.

La Nicea, D-l I. Popa, a fost înlocuit de D-l Frederic Ţacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş.

Prin plecarea D-lui Keafezezi, se reduce corpul învăţătoresc la 9 persoane, rămânând însă acelaşi număr de şcoli şi fără a fi învăţământul stânjenit prin această reducere, de care va urma a se ţine seamă şi în statele de ajutoare pentru şcolile din Albania

Ajutoarele sus-zise destinate învăţătorilor din şcolile româneşti au fost predate spre împărţire D-lui. Balamaci, Consilier tehnic al acestei misiuni pentru chestiunile culturale şi care fiind Consul onorific la Corcea, în ţinutul în care se află zisele şcoli, este mai în măsură decât legaţia, având în vedere şi lipsa căilor de comunicaţie în Albania, să fie în legătură cu acest personal didactic.

Bisericile unde se face slujba pe româneşte funcţionează şi ele normal. La biserica din Şipsca va fi însă nevoie de a se înlocui preotul ajuns la vârsta de aproape 80 ani printr-altul mai tânăr.

Acesta ar urma a fi părintele Evangheli Popa de la Elbasan, căci absolventul în teologie Valş Semini, amintit în telegrama Ministerului Educaţiei Naţionale No. 109781/937 din 14 iulie, care era propus de zisul

Departament pentru acea biserică, a fost numit profesor de teologie de guvernul albanez la Corcea şi nu vrea să renunţe la această funcţie.

Rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Ministru,
/ss/ *N. Lahovary*

Excelenţei Sale, D-lui Gh. Tătărescu
Ministrul Afacerilor Străine a.i.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 240.

50.

1939 ianuarie 25, București. Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către ministrul României la Tirana N.Em. Lahovary, privind înscrierea bursierilor albanezi Constantin Salapi și Cozma Tegu la seminarul din Buzău.

25 ianuarie 1939

Domnule Ministru,

Referindu-mă la raportul D-Voastre Nr. 1173/17 din 20 decembrie 1938, am onoarea a Vă face cunoscut, în baza unei adrese ce am primit de la Ministerul Educaţiei Naţionale, că cei doi candidaţi Constantin Salapi şi Cozma Tegu, originari din Albania, au fost primiţi şi înscrişi ca bursieri la Seminarul din Buzău.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

MINISTRU, DIRECTOR,

Domniei Sale Domnului N.Em. Lahovary
Ministrul României la TIRANA

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 261.

51.

<1939 februarie 20, București>. Regulament pentru organizarea și funcționarea Institutului Român din Albania, director Dumitru Berciu, având mențiunea „Văzut, N. Iorga".

REGULAMENT
Pentru organizarea şi funcţionarea Institutului Român din Albania

CAP. I.

DISPOZIŢIUNI GENERALE

Art. 1. Institutul Român din Albania, înfiinţat prin legea publică în Monit. Of. Nr. 175 din 1 Aug. 1938, se organizează şi funcţionează conform prezentului regulament.

Art. 2. Institutul are sediul în Albania, la Zogoj / Santi Quaranta /.

Art. 3. Scopul Institutului este de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viaţa prezentă a Europei Sud-Estice în legătură cu originile de civilizaţie şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a învăţaţilor de la noi şi a celor din Balcani, cu aceleaşi preocupări.

Institutul este o chezăşie a identităţii de obârşie şi a raporturilor de prietenie ce unesc naţiunea noastră cu cea albaneză.

Pe lângă institut funcţionează o misiune arheologică. În cadrul institutului se vor întreprinde de asemenea cercetări istorice, filologice, etnografice etc. pe baza convenţiunilor încheiate cu Statul Albanez.

Rezultatul săpăturilor efectuate de către misiunea arheologică, precum şi al cercetărilor întreprinse se va publica, fie în monografii, fie în buletinul institutului *Illyrica* – redactat în limba română, sau într-o limbă de frecvenţă europeană.

Pentru valorificarea ştiinţifică a materialului rezultat din cercetările întreprinse în Albania, institutul va înlesni membrilor săi deplasarea în centrele universitare din alte ţări.

În institut se va organiza un muzeu şi o bibliotecă. Obiectele provenite din săpături sau cumpărate de la particulari, precum şi fotografiile şi desenele luate în timpul campaniilor de lucru sau în timpul excursiilor ştiinţifice, vor fi expuse în sala muzeului de la Santi Quaranta. Biblioteca se va organiza din donaţiuni şi cumpărare de cărţi noi.

Se va organiza de asemenea un atelier fotografic şi un laborator pentru prelucrarea materialului muzeistic provenit din săpături.

Plata acestor cheltuieli, precum şi aceea a săpăturilor arheologice

întreprinse de către misiunea română de pe lângă institut, vor fi suportate de către direcţiunea institutului din fondurile prevăzute în bugetul Ministerului Educaţiei Naţionale, la capitolul „Materiale", precum şi din averea proprie sau eventualele subvenţii ce se vor acorda institutului de către orice autoritate de stat, judeţ, sau comună, instituţie de cultură.

CAP. II

Art. 4. Organizarea şi administrarea institutului.

Conducerea institutului este încredinţată directorului care reprezintă institutul în faţa autorităţilor.

Directorul actual al Institutului pentru studiul istoriei [...] va avea până la sfârşitul vieţii, conducerea şi controlul organizării şi activităţii ştiinţifice a Institutului din Albania.

Pe viitor directorii vor fi numiţi de către Ministrul Educaţiei Naţionale dintre şefii misiunii arheologice pe lângă institut şi ale căror merite s-au manifestat în mod deosebit în organizarea institutului şi atingerea scopului.

Art. 5. Directorul este ajutat de către personalul ştiinţific administrativ compus din: secretar, intendent şi personalul de serviciu.

Intendentul şi personalul de serviciu vor fi numiţi de către director şi vor fi plătiţi din subvenţia acordată institutului.

Art. 6. Secretarul este numit de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, în urma propunerii directorului institutului. El trebuie să posede doctoratul sau licenţa în litere. Secretarul reprezintă, în lipsa directorului, interesele institutului.

Art. 7. Funcţiunea de secretar poate fi exercitată prin delegaţie sau prin detaşare de către membrii corpului didactic, cu activitate ştiinţifică, încadrată în preocupările institutului. În acest caz i se va plăti din fondurile alocate institutului în afară de salariul aferent postului ce-l ocupă, un surplus de leafă reprezentând diferenţa de valută şi în raport cu necesităţile locale din Albania. Această diferenţă va fi fixată de către director.

Art. 8. Anii de activitate serviţi de către membrii corpului didactic în interesul institutului vor fi socotiţi ca valabili pentru definitivări, gradaţii şi pensiune.

Art. 9. Secretarul este responsabil de patrimoniul institutului în faţa autorităţii superioare.

El va întocmi în fiecare an un raport cuprinzând cheltuielile făcute şi justificarea lor. Acest raport, semnat de către director va fi înaintat Ministerului Educaţiunii Naţionale.

Art. 10. Misiunea arheologică este conducă de un specialist, delegat de Ministerul Educaţiunii Naţionale, în urma propunerii institutului.

Conducerea misiunii poate fi încredinţată şi directorului sau secretarului institutului, care sunt legaţi în mod permanent de interesul acestui aşezământ, dar numai în cazul când ei sunt arheologi.

CAP. III

Dispoziţiuni finale

Art. 11. Bursierii Statului Român sau învăţaţii trimişi în călătorie de studii vor fi găzduiţi temporar în institut, dacă preocupările lor coincid cu scopurile Institutului.

Art. 12. Membrii institutului vor fi admişi dintre specialişti, de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, pe baza propunerilor directorului, în limita fondurilor şi pe o durată în raport cu cercetările.

Art. 13. Activitatea membrilor este sub controlul directorului.

Art. 14. Terenul şi clădirea institutului de la Santi Quaranta aparţin Statului Român, în condiţiunile actului de donaţie a d-lui Profesor N. Iorga, consilier regal, autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte sub no. 6006 din 13 Aug. 1934, cu singura deosebire ca apartamentul D-lui Profesor N. Iorga face parte din acelaşi corp al clădirii institutului.

- A.N.I.C., fond Ministerul Educaţiei Naţionale, dosar 1314/1939, f. 86-87 f+v.

52.

1939 august 7, Ianina. Raportul consulului român la Ianina, V. Stirbu, adresat ministrului Afacerilor Străine, privind situația aromânilor din această zonă, funcționarea școlilor și bisericilor românești și dorința unora dintre aromâni de a emigra în România.

COPIE
de pe raportul Consulatului nostru general din Ianina No. 301 din 7 august înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub No. 50641/ 12. VIII. 939

Confidenţial

Domnule Ministru,

Fiind sesizat la sosirea mea în post de unele doleanţe şi plângeri din partea populaţiunii româneşti din această regiune, spre a avea personal o imagine precisă a lucrurilor, am plecat în ziua de 25 iulie a.c. din Ianina,

fiind însoţit de dl. Prof. E. Nicolescu, secretar al Consulatului, vizitând pe rând satele româneşti mai îndepărtate, Grebeniţi, Băiasa, Perivoli, Avdela, Meţovo (Aminciu), înapoindu-ne după o călătorie grea prin munţii Pindului, călare pe catâr ; în ziua de 30 iulie la Ianina. Pretutindeni am fost primiţi călduros de populaţia şi fruntaşii satelor, vădit mişcaţi de această vizită rară, grija şi solicitudinea Consulatului pentru nevoile şi doleanţele românilor din părţile locului.

Pe urma celor văzute, auzite şi constatate la faţa locului, pot fără a greşi esenţial, face unele aprecieri asupra situaţiei şi nevoilor acestei populaţiuni sub raportul şcolar, bisericesc, economic şi prin tangentă, politic, trăgând concluziile în consecinţă.

funcţionării învăţământului românesc în Grecia, recunoscut de stat, după cum, de pildă, bisericile şi şcolile greceşti din România din 11 august 1931 Bucureşti. Această situaţie precară a aşezământului şcolii româneşti din Grecia, care dăinuieşte zeci de ani, a dat naştere la o serie de inconveniente grave, aducând prejudicii morale şi materiale statului Patriei, precum şi însuşi minorităţii noastre din Grecia. Astfel fiind, între altele, citez cazul gimnaziului din Ianina, localul său, costând mulţi bani, fiind trecut pe numele dlui Gr. C. Dan din Salonic, aromân, supus grec, întrunind toate calităţile morale, în loc ca să fie recunoscut cinstit din partea statului grec ca aparţinând statului nostru. Naşte întrebarea, dacă cândva moştenitorii legali ai proprietarului actual, nu vor reclama la timpul respectiv pe baza legii greceşti de succesiuni, punerea lor în posesiunea şi folosinţa localului. În celelalte localităţi, Băiasa, Breaza, Perivoli, Avdela, liceul românesc din Grebena, etc. şcolile noastre sunt adăpostite în localuri închiriate cu sume mari şi deseori, fără a corespunde.

Apoi în schimbul de note susamintite, relativ la recunoaşterea autonomiei şcolare şi bisericeşti a cuţovlahilor din Grecia, nu se vorbeşte nimic despre dreptul de iniţiativă în ceea ce priveşte deschiderea de şcoli noi româneşti. În cazul când acest drept se recunoaşte implicit statului nostru, atunci s-ar putea deschide şcoli primare noi, deocamdată în localităţile, unde ele au existat pe vremuri, mai cu seamă că deschiderea acestor şcoli ne este solicitată de delegaţii satelor româneşti: Meţovo (Aminciu) Cerneşti, Floru, Grebeniţi, Macrini, Siracu, Dobrinova, Paleoseli, Leaşniţa, Laca (Laista) Medjidie (Kefalovrisis) Vlahopodorian (Paracalamos). În cealaltă ipoteză, când acest drept de deschidere a şcolilor româneşti ar aparţine românilor din partea locului, atunci comunităţile lor, formulând aceste deziderate, urmează, spre a se prevala de acest drept, să fie recunoscute ca persoane juridice.

Chestiunea aceasta nefiind încă pusă la punct, învăţământul nostru din Grecia este încătuşat, sleit şi nu poate lua avântul meritat.

Datorită acestor cauze, învăţământul nostru de aici, nerecunoscut de statul grec, fără drept de publicitate, care ar permite unor elemente româneşti instruite de a-şi găsi rosturi stabile în Grecia, şi a participa activ la ridicarea masei româneşti din părţile locului, nu are rădăcini sănătoase în populaţia românească de aici, cuprinzând în mod superficial şi ocazional numai o mică parte din această populaţie, ducând la transplantarea elementelor instruite în România şi, în majoritatea cazurilor, la formarea seriilor de funcţionari în solda statului nostru.

Rămâne de admirat tragerea de inimă pentru şcoala românească şi curajul părinţilor aromâni din aceste locuri, care se hotărăsc să-şi trimită odraslele la şcoala românească particulară, nerecunoscută de statul grec (fără drept de publicitate), care nu le poate oferi nici un drept sau avantaj în ţara lor natală Grecia, fie la ocuparea serviciului la stat, fie în armată, fie în viaţa comercială sau industrială în cazuri unde se cere şi un grad oarecare de învăţământ. Astfel, absolvenţii şcolilor noastre din Grecia, care nu au avut noroc să capete o bursă pentru continuarea studiilor în România, neputând studia acolo pe cont propriu, rămân într-o situaţie tragică, fiind egalaţi de autorităţile greceşti cu analfabeţii, fără a avea posibilitatea de a-şi continua studiile la vreo şcoală din Grecia.

Mai semnalez încă un inconvenient, decurgând din această stare de lucruri şi ducând la un conflict cu legea obligativităţii învăţământului grec, care obligă pe elevul odată înscris la şcoala greacă, s-o urmeze până la capăt. În cazul când şcolile noastre ar fi avut în linii comune acelaşi program ca cele greceşti şi s-ar fi bucurat de dreptul de publicitate, elevii români ar fi putut frecventa şi trece după nevoie de la o şcoală la alta, fără a pierde drepturile câştigate, şi s-ar fi evitat conflicte inutile cu autorităţile şcolare şi administrative greceşti de la sate, care vânează elevii români pentru şcoala de stat greacă, în timp ce învăţătorul român activează şi dânsul pentru popularea şcolii româneşti. Iar spre a determina pe părinţii aromâni să-şi trimită copiii la şcolile primare greceşti, autorităţile dispun de mijloace variate de presiune de ordin administrativ şi economic, aplicate de la caz la caz fie de învăţătorul grec, preotul, jandarmul, brigadierul silvic etc. Nu concretizăm cazurile, ci semnalăm existenţa unui sistem de şicane mici şi supărătoare în această privinţă, amărând viaţa de toate zilele a românilor de la sate practicat de administraţia inferioară, în timp ce administraţia superioară se sileşte a demonstra că este binevoitoare, înţelegătoare şi chiar satisface cazurile ce-i parvin prin Consulat.

Se înţelege de la sine că învăţământul românesc de aici, fără a fi ostil

celui grecesc, luptă totuşi, cu arme inegale pentru captarea sufletelor româneşti, fiind angajat într-o întrecere grea cu învăţământul oficial de stat grecesc, naţional.

Antagonismul între „grecomani (filogreci) şi aromânii din Grecia, a pierdut în condiţiunile de astăzi însemnătatea din trecut, prezentând o chestiune de oportunitate, care îşi găseşte în parte explicaţiunea în situaţia nefericită a populaţiunii româneşti din această regiune.

Lasă mult de dorit şi situaţia corpului nostru didactic la şcolile româneşti din Grecia, plătit cu lefurile din ţară, fără a avea un spor de străinătate la leafă, cu toată scumpetea traiului din Grecia şi necesitatea menţinerii prestigiului, cu salariile veşnic întârziate, trăind deseori din datorii. Unii dintre aceşti profesori şi învăţători funcţionează aici de ani de zile, formaţi şi deveniţi indispensabili, fără a li se acorda stabilitatea la care au dreptul, după cum s-a procedat în trecut, care i-ar stimula şi recompensa pentru oboselile depuse şi le-ar asigura continuitatea misiunii pentru care s-au devotat.

Apoi din cele constatate relativ la mersul învăţământului nostru din Grecia, se desprinde clar necesitatea de a se numi urgent în fruntea biroului Administraţiei şcolilor şi bisericilor române din Grecia, cu sediul la Salonic, o persoană cu pregătire universitară, cu vederi largi şi cu spirit de iniţiativă, originar din ţară, care ar asigura, secondat de macedoromâni pregătiţi, bunul mers al învăţământului şi complectă nepărtinire, având în vedere duhul de clan de care nu s-au debarasat încă macedoromânii de aici, care creează o atmosferă cu intrigi împovărătoare.

Cu toate aceste lacune şi starea de provizorat, învăţământul românesc de peste hotare (Grecia), prin elanul şi însufleţirea corpului său didactic, a reuşit să ridice o serie de români intelectuali, cu care ne putem mândri.

2) Biserica românească ca organizaţie nu există în această regiune şi nimic încă nu s-a realizat în această direcţie, deşi prin stipulaţiunile susmenţionate, statul grec a recunoscut dreptul cuţovlahilor la biserica autonomă. În toate bisericile din comunele româneşti din această regiune, se oficiază în limba greacă, cu excepţia satului Avdela, unde un preot bătrân, aromân oficiază slujba şi în limba română. Prin analogie cu învăţământul nostru din Grecia, ar putea veni şi preoţii hirotonisiţi în ţară spre a putea oficia în satele româneşti în limba română.

3) Îndeletnicirile şi situaţia economică, a populaţiunii româneşti din regiune.

Aromânii din această regiune se ocupă cu diferite îndeletniciri, care variază de la sat la sat în legătură cu condiţiunile naturale ale locului. Astfel la Avdela, Samarina, Meţova (Aminciu), principala ocupaţie a locuitorilor este creşterea de vite; în comunele Băiasa, Breaza, populaţia e stabilă şi se

ocupă cu cărăuşia, lucrează la exploatări forestiere, cresc vitele; la Breaza se mai ocupă şi cu pomicultura. La Perivole şi Avdela populaţia se ocupă în timpul verii cu creşterea de vite; iar în timpul iernii lumea pleacă în fiecare an la Grebena şi alte părţi din Tessalia, ajungând până la Volos, ocupându-se cu meseriile vitelor, cărăuşia şi comerţul mărunt. Aceste deplasări, din an în an mai îngreunate; iar din cauza colonizărilor recente cu refugiaţii greci din Asia Mică, micşorându-se simţitor în Tessalia suprafaţa păşunilor, sunt costisitoare şi anevoioase, împiedicând dezvoltarea normală a populaţiei şi a mijloacelor ei de existenţă. La Ianina există un număr de aromâni, ocupându-se cu comerţul şi meseriile. Se remarcă lipsa totală de cooperative şi de instituţiuni de credit pe baze cooperative la toate aceste aşezări de aromâni. Lipseşte iniţiativa şi îndrumări competinte pentru sădirea şi dezvoltarea ocupaţiei aromâneşti, înlesnind traiul acestei populaţiuni, care se zbate în nevoi şi lipsuri. În situaţia cea mai tragică se află grupul de fărşeroţi, numărând aproximativ un număr de 1.000 de familii care se ocupă exclusiv cu oieritul, fără a avea păşuni proprii, plătind din acest an pentru păşunat, fie în pădurile statului sau păşunile particulare, câte 32 drahme de cap de vită pe 6 luni de vară şi 100 drahme pentru 6 luni de iarnă. În timpul deplasării lor anuale fărşeroţii mai sunt amendaţi la fiecare deviere a turmei sau a animalelor de pe rutele publice. Însuşi Guvernatorul General al Epirului atingând într-o convorbire cu mine chestiunea raţionalizării creşterii de vite, mi-a spus că guvernul va fixa în curând centrele de creştere a animalelor pe păşunele fixate, ceea ce după mine, însemnează distrugerea totală a grupului de fărşeroţi, care nu dispune de păşuni proprii. În timpul călătoriei mele, am stat de vorbă cu câţiva celnici (fruntaşi) fărşeroţi, anume Haralambie Nicolae Taşu şi Gheorghe Mansa Hangiaro, aflaţi cu oile prin pădurile Pindului, de la care am aflat multe lucruri asupra situaţiei lor jalnice, Fărşeroţii, un grup de români sănătoşi, bravi şi harnici, vorbind cea mai curată limbă românească, aşteaptă izbăvire de la o pieire sigură în viitorul cel mai apropiat, de la patria mamă România. Scăpaţi-ne de pieire" iată pe scurt gândul şi ultimul lor apel la salvare făcut României. Din cercetările făcute rezultă că numărul familiilor dornice de emigrare imediată în ţară se ridică la 270-300 de familii. Fireşte, toţi aceştia, neavând fiecare de un număr redus de vite, nu pot pleca pe cont propriu, urmând să fie ajutaţi în această privinţă de statul nostru, prin punerea la dispoziţie gratuită, a vaporului în portul Preveza, prin colonizarea lor în ţară, în locurile potrivite cu ocupaţia lor (Bucovina, nordul Basarabiei, munţii Carpaţi etc.). Timpul cel mai potrivit emigrării este toamna şi primăvara, când fărşeroţii se află la iernat cu turmele lor în direcţia portului Preveza din Marea Ionică sau la portul Igumeniţa.

Găsind la fărşeroţi dorinţa arzătoare de a-şi instrui copiii la şcolile româneşti ar fi necesar de a acorda cu începerea anului şcolar 1939/40, un număr de vreo 20 burse la şcoala română din oraşul Ianina, sau la comuna Băiasa.

În ce priveşte chestiunea emigrării în ţară a aromânilor şi fărşeroţilor din această regiune, e de dorit ca în primul rând să emigreze ca colonişti cei lipsiţi de mijloace, care sunt cei mai expuşi pieirii, elemente mai înstărite sau cu rosturi temeinice în aceste locuri, putând rămâne deocamdată pe loc, sau a emigra pe cont propriu în ţară.

4) În ceea ce priveşte dispoziţia politică a minorităţii româneşti din această regiune, am putut constata, în urma sondajelor făcute, deplina ei legalitate şi credinţă pentru statul grec. Astfel n-am constatat în sânul populaţiunii româneşti urme de propagandă străină (italiană), sufletul şi gândul intim al românului de aici fiind îndreptat până în prezent numai către România.

……………………………………………………………………....

Primiţi, etc.

/ss/ Consul General *V. Ştirbu*

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 56, f. 32.

53.

1940 aprilie 18, Tirana. Raportul consulului general la Tirana, I. Dăianu, către Ministerul Afacerilor Străine, privind situația celor șapte școli cu limba de predare română din Albania. Se propune organizarea aromânilor în societăți culturale care să dispună de biblioteci românești, pentru a nu uita limba română și chiar dialectul aromân.

COPIE
de pe raportul Consulatului General din Tirana, No 198/P din 18 aprilie 1940.

Domnule Ministru,

Aflu din presă că în cursul vizitei la Roma a D-lui Ministru al Propagandei Naţionale C.<C.> Giurescu s-ar fi discutat proiectul unui

acord cultural ce ar urma să se încheie între România şi Italia.

În cazul când această chestiune formează de fapt obiectul unor negocieri îmi permit a sugera Excelenţei Voastre ideea de a încerca eventual a îngloba în acel acord cultural şi şcolile româneşti din Albania.

În prezent sunt numai 7 şcoli cu limba de predare română în următoarele localităţi: Corcea, Şipsca, Moscopole, Lunca, Nicea, Grabova şi Dişniţa, situate toate în regiunea de Sud-Est a Albaniei, unde populaţia aromână este mai compactă. Sunt încă multe comune şi centre importante locuite de conaţionali, supuşi albanezi, care nu au şcoli, mai bine zis limbă de predare română.

Învăţătorii primesc un ajutor lunar de 1.200 lei din partea ministerului nostru al Educaţiei Naţionale, dar în ultimul timp unii din ei au fost mutaţi la şcoli unde se predă limba română, de exemplu la Tirana, unde totuşi sunt vreo 250-300 familii aromâne.

Şcolile toate aparţin statului albanez, numai ca obiect de studiu figurează limba română în programul celor 7 şcoli, iar institutorii ce profesează acolo sunt obligaţi a o cunoaşte.

Drepturile acestea sunt întemeiate pe un schimb de note intervenit între fosta noastră Legaţiune de aici şi între Ministerul Afacerilor Străine al Albaniei la 24 iulie 1937.

S-ar putea eventual asigura populaţiei cu limba română dreptul de a se organiza în societăţi de cultură, unde ar putea avea o bibliotecă românească, deoarece altfel minoritatea socotită la 40.000 suflete uită limba română sau chiar şi dialectul aromânesc, înstrăinându-se.

Ca locaş de cultură românească există în Albania, Institutul Român de la Porto-Edda (Santi Quaranta) clădit pe terenul ce s-a oferit domnului consilier regal, Prof. N. Iorga de către fostul rege al Albaniei.

După cât ştiu situaţia juridică a acestui institut nu este reglementată, deoarece nu are o autorizaţie scrisă de liberă funcţionare din partea guvernului albanez, înscăunat după uniunea cu Italia.

Rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Consilier de Legaţiune
Consul General
/ss/ *I. Dăianu*

- A.M.A.E., fond Problemă 15, vol. 41, f. 262.

54.

1940 mai 13. Referat redactat de Bossy, privind situația școlilor române din Albania în perioada 1935-1940.

Situaţiunea şcolilor române din Albania de la decembrie 1935-1940

Aducându-se la cunoştinţă Regulamentul albanez privind regimul şcolar din Albania, publicat în Monitorul Oficial din Tirana prin raportul său No. 783 din 16 XI 1935 ne informa că regimul ce se aplică şcolilor române este acela prevăzut de Art. 10 al Regulamentului, adică regimul şcolilor de Stat.

Dat fiind atitudinea favorabilă ce ne arată guvernul albanez, chestiunea ce se punea pentru noi la data aceia era de a alege pentru şcolile române din Albania, fie regimul şcolilor de stat (cu un tratament de favoare), fie din contră regimul şcolilor minoritare.

Prin adresa No. 181718 din 3 decembrie 1935, Ministerul Instrucţiunii Publice român ne-a făcut cunoscut că nu am putea primi pentru şcolile române regimul şcolilor de stat albaneze, întrucât acest regim lasă la discreţia guvernului albanez criteriile după care ar urma să se deschidă şcolile cu limba de predare românească. Părerea Ministerului Instrucţiunii Publice era ca Legaţiunea noastră din Tirana să insiste pe lângă guvernul albanez să permită deschiderea tuturor şcolilor româneşti cu regimul pe care l-au avut înainte de războiul mondial şi chiar după război până la 1927, adică cu institutori numiţi şi plătiţi de guvernul român.

Ministerul de Externe, în urma concluziilor semnate la 16 decembrie 1935 de D-nii Aurelian, R. Crutzescu şi Al. Cretzianu, comunică Ministerului Instrucţiunii că propunerea guvernului albanez de a acorda minorităţii române şcoli de Stat, cu profesori de origine română şi predarea tuturor materiilor în limba română este preferabil instituirii regimului şcolilor minoritare.

Ministerul Instrucţiunii Publice găseşte însă că dispoziţiile Regulamentului albanez din noiembrie 1935 ne permite să cerem deschiderea de şcoli minoritare (a se vedea la dosarul arhivei adresa No. 157718 din 8 decembrie 1936 a Ministerului Instrucţiunii Publice).

Ministerul de Externe arătând Departamentului Instrucţiunii Publice că îşi menţine punctul său de vedere, Ministerul Instrucţiunii a căzut de acord să se ceară guvernului albanez deschiderea de şcoli de stat pe seama populaţiei române făcând rezerva dreptului de a cere deschiderea unor şcoli minoritare. (A se vedea adresa Ministerului Instrucţiunii Publice No. 11 din 8 ianuarie 1937).

La 5 februarie prin adresa No. 1671, au fost trimise Legaţiunii Tirana

instrucţiuni pentru a interveni pe lângă guvernul albanez. Şcolile române vor avea caracterul de şcoli de Stat, cu institutori români etc.

Merită să fie semnalat raportul Legaţiunii Tirana No. 120 din 16 februarie 1937 prin care se arată posibilităţile realizării instrucţiunilor cuprinse în adresa Ministerului din 5 februarie. De asemenea trebuie să menţionăm adresa Ministerului Instrucţiunii Publice No. 69032 din 21 aprilie 1937.

La 5 mai 1937 Legaţiunea Tirana a adresat o scrisoare Ministerului Afacerilor Străine albanez cerând ca guvernul albanez să restabilească Învăţământul în limba română în şcolile din mai multe localităţi cu populaţiune română din Albania.

La 24 iulie 1937 Ministerul de Externe albanez răspunde că guvernul albanez a decis introducerea învăţământului în limba română în şcolile primare de stat funcţionând în localităţile Llenga, Nicea. Moscopole, Grabova şi Frasheri, pe lângă cele două existente în Corcea şi Şipsca.

La 7 octombrie 1937, Legaţiunea ne face cunoscut că guvernul albanez a înfăptuit cele comunicate în luna iulie, astfel că aveam la acea dată în Albania 8 şcoli (7 primare şi una grădiniţă de copii) cu Învăţământul în limba română.

Situaţiunea aceasta s-a menţinut şi după ocuparea Albaniei de Italia.

13 mai 1940

/ss/ *Bossy*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 263.

55.

1940 septembrie 2, <Tirana>. Raportul părintelui econom Cotta Balamaci, înaintat Consulului general al României la Tirana I. Dăianu, privind funcționarea școlilor românești din Albania în anul școlar 1939-1940.

Consulat Général de Roumanie à Tirana
Nr. 551/3 Tirana, 12 septembrie 1940
Anexe: 2

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite aci-alăturat, în copie, raportul ce primesc de la Părintele Econom Cotta Balamaci, cu privire la funcţionarea şcolilor noastre din Albania în anul şcolar 1939-1940.

Trimit totodată şi un tablou din care se poate constata numărul elevilor ce au frecventat fiecare şcoală în parte şi numărul lor total.

Cu această ocaziune, îmi permit a Vă reaminti (ceea ce am făcut şi prin câteva rapoarte precedente No. 241 din 22 Mai a.c. şi No. 456 din 3 August 1940, toate rămase fără răspuns) că învăţătorii noştri din Albania nu au primit, din Septembrie 1939, nici un ajutor suplimentar.

Acest fapt nu numai că îi descurajează în misiunea lor, dar îi face să aibă multe bănuieli, de altfel explicabile, suspectându-ne chiar pe noi, că am fi dat altă destinaţie ajutorului cuvenit lor.

Faţă de această stare de lucruri, cred că ar fi potrivit să binevoiţi a dispune să mi se dea un răspuns definitiv în această chestiune fie ordonanţând sumele, fie arătând motivele pentru care nu se acordă ajutorul menţionat mai sus.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

Consilier de Legaţiune
Consul General
I. Dăianu

COPIE
de pe raportul Părintelui Econom Cotta Balamaci, No. 12,
adresată acestui Oficiu şi înregistrată sub No. 525
din 2 Septembrie 1940.

Domnule Consul General,

Am onoarea a Vă înainta aci-alăturat tabloul elevilor care au frecventat şcolile noastre române mixte din Albania, pe anul şcolar 1939-1940.

Cu toate că regulamentul şcolar prevedea ca, cursurile să înceapă la 25 Septembrie, anul acesta au început cu mult mai târziu, închizându-se la 5 Iunie, în toată Albania.

Şcoala din Corcea a funcţionat cu 4 învăţători: 2 de limba albaneză şi 2 de limba română: Christache Simacu şi Urania Atanas, al treilea învăţător de limba română, Vasile Balamaci, care era anul trecut la această şcoală, a fost transferat la şcoala română din Nicea. Şcoala a funcţionat normal până la închiderea anului şcolar.

Şcoala din Dişniţa a funcţionat normal cu învăţătorul Nuci Condili.

Şcoala din Lunca a funcţionat cu doi învăţători: Petre Belba de limba română şi celălalt de limba albaneză. Aci românii sunt împărţiţi în două tabere: Unii influenţaţi, cer învăţător albanez, alţii învăţător român, şi din cauza aceasta funcţionează cu doi învăţători.

Şcoala din Nicea a funcţionat cu învăţătorul Vasile Balamaci. Şcoala nu prea a funcţionat regulat, căci învăţătorul V. Balamaci a fost transferat târziu, iar fostul învăţător Frederic Ţacu a fost luat în armată.

La şcoala din Grabova nu s-a predat deloc limba română, având ca învăţător pe Procop Peşcazini şi care a fost transferat în altă parte chiar la 1 Decembrie 1939, fiind înlocuit cu o învăţătoare albaneză.

Şcoala din Şipsca a funcţionat normal cu învăţătorul Adam Muşi.

Şcoala din Moscopole, până la Ianuarie a. c. a funcţionat normal cu învăţătorul Petre Leca. După transferarea lui la Tirana, a fost numit ca învăţător de limba română D-l Iovan Poppa care, după puţin de la numirea lui, a fost transferat la Corcea în locul lui Vasile Balamaci, unde a funcţionat aproape o lună. În luna Februarie, D-l Iovan Poppa a fost transferat din nou la Moscopole, unde a funcţionat regulat până la închiderea anului şcolar, predând limba română.

Primiţi Vă rog, Domnule Consul General, asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

Cu stimă
(ss) *Ec. Cotta Balamaci*

Excelenţei Sale
Domnului Ministru al Educaţiunii Naţionale
Serviciul Cultural al românilor de peste hotare

• D.A.N.I.C., fond Ministerul Educaţiei Naţionale, Bucureşti, dosar 1332/1940, f. 154; 159-160.

56.

1940. Tabel cu școlile și bisericile românești din Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și Albania în perioada 1940-1941.

TABLOU
de şcolile secundare şi primare din Grecia, Bulgaria şi Albania

Albania

1.	Coriţa	Şc. Primară de băieţi	Propriu
2.	Coriţa	Fete	„
3.	Sipsca	Mixtă	„
4.	Grabova	„	„

TABLOU
cu bisericile româneşti care au funcţionat în anii 1940-1941 în:

....
ALBANIA

1. Corcea
2. Pleasa
3. Nicea
4. Grabova
5. Lunca
6. Sipsca
7. Elbasan

• A.M.A.E., fond Grecia, dosar 217/1945-1949 nepaginat.

57.

1941 noiembrie 1, <București>. Adresă a Ministerului Propagandei Naționale către Ministerul Afacerilor Străine, prin care erau expediate la Tirana, o serie de partituri muzicale pentru un grup de tineri care doreau să organizeze un cor românesc.

1 noiembrie 1941
Ministerul Propagandei Naţionale. Direcţiunea Propagandă.
…………………………………………………………………...

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa dv. cu dosarul 76889/941 (Direcţiunea Politică), prin care cereţi următoarele partituri:

1) G. Muzicescu: Imnele Sf. Liturghii,
2) A. Bena: Liturghia,
3) N. Bâru: „
4) J. Crişan: „
5) C. Givulescu: Trei Liturghii,
6) P.T. Lugojan: Liturghia,
7) O. Pop: Liturghia,
8) V. Petraşcu: Liturghia

solicitate de un grup de tineri, în vederea organizării unui cor românesc în Tirana, avem onoarea a vă face cunoscut următoarele:

1. Din lucrările de mai sus nu s-a putut procura decât *Imnele Sfintei Liturghii* de G. Muzicescu, pe care o alăturăm.

Celelalte, cele mai multe apărute într-o editură din Ardealul cedat, nu au putut fi găsite în Capitală. Am încercat, totuşi, procurarea lor prin casa Moravetz din Timişoara. Dacă le vom putea avea vi le vom trimite.

2. Ne permitem a vă înainta următoarele partituri în genul celor cerute:

1) O.G. Kiriac: Liturghia psaltică (cor mixt),
2) S.V. Drăgoi: Liturghia (cor bărb.),
3) I.G. Comăneşti: Axion (cor mixt),

pentru a fi trimise, împreună cu liturghia lui Muzicescu, Consulatului nostru general din capitala Albaniei.

Director,
/ss/ indescifrabil

Şeful serviciului,
/ss/ *Tib. Alexandru*

Domniei Sale Domnului Ministru al Afacerilor Străine. Direcţiunea Politică.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 42..

58.

<1941>, <București>. Tablou cu școlile primare și secundare române din Peninsula Balcanică care au funcționat în anul școlar 1941-1942, precum și cu școlile închise din diferite motive.

TABLOU
Cuprinzând şcolile primare şi secundare române din Peninsula Balcanică, pe anul şcolar 1941/1942.

ŞCOLI PRIMARE ÎN FUNCŢIUNE

GRECIA

Nr. crt.	Localitatea	Felul şcolii	Numărul elevilor	Învăţători	Observaţii
1.	Salonic	mixtă	60-100	D. Ghiaciu	
				Beca Goj	
				M. Economu	
2.	Veria	băieţi		Sotir Papatanase	
				Ilie Gâma	
				Emil Papasterie	
			348		
3.	Veria	fete		Anghelina Capidan	
				Maria Zega	
				Aura Cutrula	
				Fania Nulica	
4.	Doleani	mixtă	45	Sterie Papatanase	
				Sevastia Caraiani	
5.	Vodena	,,	54	Elefteriu Roşu	
				Eugenia Civică	
6.	Fetiţa	,,	40	George Duliu	
				Viorica Constantinescu	

7.	Gramaticova	„	42	G. Celea.	
				Ecat. Perdichi	
8.	Cândrova	„	45	Vance Tance	
				Hristu Zdru	
				Viorica Chirana	decedată
9.	Paticina	„	12	Dumitru Zdrula	
10.	Nevesca	„	17	Sterie Bibi	
				Olga Stefan	
11.	Belcamen	„	22	I.Gh. Repidon	
				Eliza Mitruli	
12.	Vlaho-Clisura	„	10	Stefan Belibaş	
13.	Hrupişte	„	28	Sterie Chiaciu	
				Maria Gaţa	
14.	Cupa	„	13	Dionisie Papaţafa	
15.	Livezi	„	22	Taşcu Timniu	
16.	Lumniţa	„	22	Stavre Papatafa	
				Marioara Eftimiu	
17.	Ianina	„	15	(D. Niculescu) Gh. Perdichi	
18.	Oşani	„		Stefan Stupca	
19.	Grebena	„	81	At. Papatanase	
				Maria Muha	
				Sotiria Georgian	
20.	Turia	„	57	Ioan Bargiuna	
				Gh. Carangiu	
				Ioana Barangiuna	
21.	Băeasa	„	70	Atanase Baca	
				Despa Zotu	
				D. Ciubucli	
22.	Breaza	„	151	Gh. Profenza	
				Nic. Pispa	
				Tela Pispa	
23.	Damaşi	„	50	Eftimie Ciunguiani	
				Alexandra Profenza	
24.	Vlahoiani	„	50	Cuşan Araia	
25.	Pretori	„	26	Dum. Puiareu	
26.	Meţova	„		(D. Ciubucli)	şc. închisă
27.	Furca	„	90	George Nasica	
28.	Pădzi	„	43	Sterie Roşu	
29.	Perivoli	„	12	Oreste Mihadaş	
30.	Samarina	„	16	George Ghiţea	

31.	Arnixi	„		Const. Ciubucli	
32.	Armada	„		Mihail Riza	
33.	Paleoseli	„		Vasile Caţicu	

BULGARIA

1.	Sofia	mixtă	45	V. Negrea Caliopi Nane Florica Nanu	
2.	Giumaia de Sus	„	28	Florica Ciunga Petra Popova	 de lb. Bulgară Demisionat

ŞCOLILE SECUNDARE ROMÂNE

GRECIA

1. Liceul comercial al României din Salonic – Grecia
2. Şcoala profesională de fete Gr. I
3. Liceul teoretic român din Grebena – Grecia
4. Gimnaziul român din Ianina – Grecia

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Sofia – Bulgaria

IUGOSLAVIA

1. Liceul teoretic român din Vârşeţ – Jugoslavia
2. Şcoala normală română

ŞCOLI SECUNDARE ROMÂNEŞTI ÎNCHISE

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Bitolia
2. Şcoala normală şi profesională din Bitolia

ALBANIA

1. Liceul român din Coriţa – Albania
2. Gimnaziul român din Berat – Albania

ŞCOLILE ROMÂNEŞTI DIN PENINSULA BALCANICĂ
care au funcţionat în trecut dar astăzi sunt închise fie de pe urma războiului balcanic, fie din alte cauze

I. GRECIA	II. BULGARIA	III. ALBANIA
Târnova	Gopeşi	Pleasa
Floru	Ohrida (2)	Beala de jos
Pisuderi	Cruşova (2)	Moscopole
Grebeniţi	Bitolia (3)+2 secundare	Berat (2)+1 sec.
Elasona	Perlepe	Leşniţa
Caterina	Cernesi	Luşina-Carbunara
Huma (1926 din lipsă de elevi)	Magarova	Durazzo
Cochinopol	Molovişte	Fraşari
Morihova	Nijepoli	Ferica
Meţova (2)	Cumanuva	Fieri
Maruşa	Resna	Cavaia
Vlaholivad	Morihova	Cesina
Laca	Romua	Grabova
Armada	Veles	Tirana
Blaţa	Tetova	Premeti
Blirislav	Iancoveţ	Lânca
Lugunţa	Coceani	Nicea
Amiro	Scopia	Elbasan
Ghevgheli	Prizrend	Sipisca
Macrini	Grădişte	Coriţa (gimnaziu)
Paleoseli (redeschisă)	Poroi (1940 închisă de autorităţile bulgare)	Coriţa (şc. prim. etatizată)
Cupa	Giumaia de jos	Dişniţa „
Domanaşuli	Seres	
	Calcandel	
	Dobrinova	

- A.M.A.E., fond. Problema 18, vol. 1, nepaginat.

59.

1941. Extrase din studiul ”Românii de peste hotare”, privind situația celor din Bulgaria, Iugoslavia, Albania și Grecia.

Românii de peste hotare

…………………………………………………………………………

V. ROMÂNII DIN ALBANIA

După însemnările diverşilor etnografi, până la finele veacului trecut, românii din Albania au populat, în mase compacte, peste 200 de localităţi (sate şi orăşele) a căror origine românească se mai păstrează şi astăzi.

Cele mai importante centre româneşti (aromâne) din Albania sunt: Fiori, Luşna, Grădiştea, Cărbunara, Moscopole, Lunca, Grabova, Nicea, Boboştiţa, Bituchichi, Drenova, Lubonia, Boria, Corcea, Dişniţa, Şipsca etc.

Dr. Otto Junghann (*National minorities în Europa*, New York, pag. 64), în 1928, spune că, în Albania trăieşte o minoritate românească de 55. 000 suflete.

M. Popovici (*Situația românilor macedoneni și chestia colonizării lor*, Tip Bucovina, pag. 39), evaluează numărul românilor din Albania la 50. 000 suflete.

Protecţiunea minorităţilor din Albania, în urma marelui război, a fost prevăzută prin declaraţiunea făcută de guvernul albanez înaintea Societăţii Naţiunilor, la 2 octombrie 1921, şi prin Constituţia Regatului din 1 decembrie 1928, care a garantat şi ea anumite drepturi minorităţilor.

Înainte de război, românii din Albania dispuneau de biserici şi şcoli naţionale. După război, şcolile româneşti au fost etatizate, iar bisericile suprimate.

În 1937, guvernul albanez a autorizat redeschiderea a 7 şcoli româneşti.

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 5, nepaginat.

60.

1942 noiembrie 11. Extras din raportul administratorului general al școlilor și bisericilor române din Macedonia Gh. N. Papagheorghe privind nevoile urgente ale acestor școli datorită războiului.

[…]

III. ALTE CHESTIUNI ŞI NEVOI URGENTE

În vederea executării prompte a însărcinărilor afectate instituţiei, ce am cinstea de a conduce, este cred, nevoie de o serie întreagă de măsuri ce trebuiesc luate şi aplicate de urgenţă de forurile guvernamentale române, în frunte cu Onor Preşedinţia Consiliului de Miniştri, şi care să privească:

Situația Școalelor Primare și Secundare Românești.

a) *Școalele în funcțiune:*

....

În Albania – alipită Italiei:

Şcoale primare: 22.

Şcoale secundare: un liceu teoretic de băieţi la Coriţa (Corcea) şi un gimnaziu mixt la Berat

În ceea ce priveşte felul cum se prezintă şcoalele aflate în funcţiune, atât cele primare cât şi cele secundare, cu excepţia celor din Sofia şi a altor câtorva, pot afirma, din constatări personale şi informaţii precise că situaţia lor este absolut nesatisfăcătoare. Lipsite de material didactic şi de localuri adevărate, în cea mai mare parte, ele fac o impresie penibilă şi existenţa lor în stare de funcţiune, nu se poate atribui decât numai căldurii sufleteşti şi entuziasmului patriotic ce stăpânesc deopotrivă pe părinţi, elevi şi dascăli.

Prin grija deosebită de care este animată şi preocupată conducerea actuală a Departamentului Culturii Naţionale şi a Cultelor, în frunte cu marele dascăl domnul Ministru ION PETROVICI, secondat de inimosul Secretar General, Domnul profesor NAPOLEON CRETU şi de înţeleptul şi plin de experienţă Domnul Director AUGUSTIN CALIANI, conducătorul învăţământului de peste hotare, s-au luat şi continuă să se ia măsuri energice şi efective pentru remedierea cât mai neîntârziată a acestor stări de lucruri. Astfel, s-au trimis – în limitele fondurilor bugetare disponibile – manuale didactice pentru şcoalele primare şi, hotărârea luată recent de a se institui organe de administraţie, îndrumare şi control precum şi trimiterea de corp didactic selecţionat, sunt fapte certe ce constituie o chezăşie şi o relevare a dorinţei şi tendinţei unei grabnice normalizări.

Tot în legătură cu situaţia actuală a şcoalelor în funcţiune, ţin a releva starea apăsătoare şi îngreuiată creată prin rechiziţionarea de către armatele aliate de ocupaţiune, a unor clădiri şi a unor instalaţii mobiliare ce aparţineau şi de care se foloseau şcoalele noastre. Astfel, localul propriu al liceului comercial de băieţi din Salonic, cu întreaga instalaţie a internatului – dormitoare cu paturi cu tot, sufragerie complectă, baie, bucătărie etc. – se află rechiziţionat localul de Armata Germană. Din această cauză, funcţionarea liceului comercial se face în mod absolut impropriu mergându-se până acolo încât, elevii locuiesc încăperi insalubre, dorm pe jos, mănâncă în serii, n-au unde face meditaţiile pentru pregătirea lecţiunilor, sunt lipsiţi de baie şi de confortul minim necesar.

Dacă lucrul acesta a putut fi suportat în anul expirat, prin faptul că şcoala a funcţionat, din cauza războiului, în perioada de vară – aprilie-august – apoi, pentru prezent şi viitor, pericolul ne apare direct.

....

Şovinismul sârbesc a determinat închiderea şcoalelor noastre din Macedonia, fostă cucerită de sârbi şi actualmente anexată de bulgari, imediat după războiul din 1916-18 şi toate străduinţele depuse pentru redeschiderea lor au rămas fără rezultat.

Este absolut necesar a se cerceta în Arhivele Ministerului Afacerilor Streine, rapoartele reprezentanţilor noştri diplomatici şi consulari din statele balcanice, spre a se elucida definitiv cauzele ce au determinat sus zisa stare de fapt şi spre a se putea acţiona în cunoştinţă, procedându-se la găsirea posibilităţilor de redeschidere neîntârziată a şcoalelor respective.

2. Situația bisericilor românești din Macedonia

În prezent funcţionează în întreaga Macedonie un număr de 21 locaşuri de închinăciune şi slujbă religioasă românească, prezentându-se astfel

a) În Grecia – 13.

b) În Bulgaria – 2.

c) În Albania – 6.

Un număr de peste 15 biserici şi Capele româneşti stau zăvorâte sau sunt folosite de slujitori în limbă străină populaţiei ce-i ascultă. În majoritatea cazurilor acestea se găsesc în fosta Macedonie iugoslavă.

E de la sine înţeles deci că, odată cu demersurile ce se vor face pentru redeschiderea şcoalelor închise, trebuie să se acţioneze şi pentru redobândirea bisericilor noastre.

....

• A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 364

61.

1943 februarie 15, București. Memoriul profesorului Dumitru Berciu adresat ministrului Culturii Naționale și Cultelor Ion Petrovici privind Institutul Român din Albania.

Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri
Ministrul Afacerilor Străine a.i. Bucureşti

MEMORIU

În legătură cu Institutul Român din Albania

În urma însărcinării ce mi-a fost încredinţată de către Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, potrivit Jurnalului Consiliului de Miniştri No. 1064, publicat în Monitorul Oficial No. 249 din 24 Octombrie 1942, de a mă deplasa în Albania cu scopul de a cerceta la faţa locului condiţiunile în care se găseşte localul Institutului Român din Albania, proprietatea Statului Român, aduc la cunoştinţă următoarele:

1) În timpul ostilităţilor dintre Italia şi Grecia orăşelul Santi Quaranta (Porto Edda) din Albania meridională, unde se găseşte sediul Institutului Român, a fost ocupat de către armatele greceşti şi reocupat de italieni la sfârşitul lunii Aprilie 1941. Sub ocupaţia grecească localul a fost transformat în spital.

2) În tot acest răstimp institutul a fost bombardat în repetate rânduri de către aviaţia italiană, dar, din fericire, n-a fost niciodată atins în plin. O bombă a căzut în curte, distrugând aripa dreaptă a terasei de beton. În jurul institutului au fost aruncate mai multe bombe, ale căror schije au distrus unele obloane şi uşi de lemn. Altele au sfărâmat în mai multe locuri acoperişul de ţigle, care va trebui reparat cât mai neîntârziat, înainte de începerea ploilor de primăvară. În timpul bombardamentelor au fost distruse de asemenea şi toate geamurile. Unele dintre ele au fost înlocuite de către autorităţile militare italiene.

3) Zidul exterior, pe toată porţiunea dinspre mare, unde este şi strada, a fost distrus în întregime, aşa încât localul a rămas fără protecţie către stradă. În plus ni s-au luat 3 m din grădina institutului, adică o suprafaţă de aproape 200 mp., care a fost transformată în stradă.

4) Grilajul de fier de deasupra zidului amintit a fost furat, împreună cu cele 4 porţi grele, de fier, precum şi 7 uşi şi 14 obloane de stejar şi brad; au dispărut de asemenea şi 8 tuburi de tinichea pentru scurgerea apei de pe acoperiş.

5) Întreg inventarul institutului, în valoare de peste un milion lei, a dispărut (a se vedea lista alăturată acestui memoriu, în care n-au fost trecute obiectele noastre personale).

În afară de această mare pierdere, în deosebi a bibliotecii, celelalte stricăciuni cauzate de războiu nu sunt atât de mari şi ireparabile.

PROPUNERI

1) Lucrări urgente: a) repararea acoperişului prin înlocuirea ţiglelor şi lanteţilor distruşi de bombe; lucrarea va trebui efectuată înaintea începerii ploilor de primăvară, pentru a preîntâmpina infiltrarea apei şi ruinarea plafoanelor; b) repararea uşilor şi ferestrelor; c) punerea restului de geamuri; d) ridicarea – cel puţin provizorie – a zidului exterior, pentru a închide clădirea institutului şi a o feri de răufăcători.

2) Trimiterea unui delegat al Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor pentru efectuarea acestor lucrări urgente.

3) Acelaşi delegat *va încheia contractul de închiriere a localului institutului* cu autorităţile militare italiene, care ocupă în prezent institutul (Spitalul de campanie No. 581). Cât am stat la Santi Quaranta şi la Tirana am şi început tratativele în vederea încheierii acestui contract. De altfel clădirea Institutului a fost utilizată de către italienei încă de la 1 Mai 1941. Suma obţinută din chirie va acoperi în parte cheltuielile de întreţinere.

4) Delegatul Ministerului va face şi demersurile necesare pentru *obţinerea despăgubirilor de război (peste un milion lei)*, la care Statul Român are dreptul. El va face şi intervenţiile pe lângă autorităţile albaneze *ca porţiunea de teren transformată în stradă să revină cât mai repede institutului, pentru a nu se creia o situaţie de fapt.*

5) Pentru a nu pierde drepturile obţinute de Statul Român cu mari greutăţi din partea Guvernului albanez, în decursul anilor precedenţi, suntem de părere ca Ministerul Culturii Naţionale *să reînfiinţeze Institutul Român din Albania,* revenindu-se asupra Decretului-Lege No. 3685/1940 (a se vedea proiectul anexat prezentului memoriu). Prin această reînfinţare Ministerul Culturii Naţionale nu-şi ia nici un angajament material, în afară de micile cheltuieli de întreţinere. Este deci vorba de *o formă*, pentru a ne putea menţine poziţia câştigată în Albania şi în faţa autorităţilor italo-albaneze, care, – atât cât m-am putut informa –, n-au luat cunoştinţă de actul de desfiinţare din 1 Noiembrie 1940.
Autorităţile locale s-au arătat foarte dispuse a respecta drepturile dobândite de Statul Român. Ar fi, cred, o greşeală dacă s-ar renunţa la aceste drepturi, care vor putea fi – sunt încredinţat –, de mare folos pe viitor.

6) Fiindcă la Santi Quaranta (Porto Edda) sunt numai două familii de români refugiaţi din Grecia, iar satele cu o populaţie românească se găsesc la mare depărtare, să se caute toate mijloacele ca Statul Român să obţină *transferarea sediului Institutului la Tirana*, unde se află un puternic centru românesc (cam 2500 suflete).

Această transferare se poate obţine printr-un schimb de local. Clădirea institutului *se poate vinde*, fie autorităţilor italiene, care de altfel au şi făcut demersuri în acest sens, fie Guvernului albanez, care cred că ar fi bucuros să intre în posesia unei asemenea frumoase clădiri. Se va putea cădea de acord şi cu Crucea Roşie albaneză, care este proprietara orăşelului Santi Quaranta şi care posedă multe edificii la Tirana. S-ar putea face prin urmare, *un schimb de local.*

Dacă această propunere este acceptată de către On. Ministerul Culturii Naţionale, ea reclamă o oarecare urgenţă, fiindcă Santi Quaranta se găseşte într-o regiune locuită în majoritate de Greci, care, în urma actualului război, ar putea fi cedată Greciei.

7) Odată sediul institutului mutat la Tirana, se va solicita din partea Guvernului albanez dreptul de a deschide un *liceu românesc.* Dealtfel în 1927 a fost înfiinţat la Coriţa un gimnaziu românesc, dar a fost desfiinţat în 1929.

După închiderea liceului francez de la Coriţa (1938), cred că liceul românesc ar suplini şi acest gol. În afară de fiii de români, el ar fi frecventat şi de albanezi, mai ales că un număr mare de albanezi caută pe toate căile să înveţe limba română, pentru a veni la noi, unde au interese de tot felul.

8) În cazul că nu s-ar putea obţine autorizarea de funcţionare a liceului românesc, s-ar putea dobândi dreptul de a deschide la Tirana *o școală primară românească*, reparându-se o nedreptate din trecut, când guvernele albaneze n-au îngăduit funcţionarea unei şcoli româneşti în capitala Albaniei.

9) Până la obţinerea dreptului de funcţionare a liceului sau a şcoalei româneşti şi până la ivirea unor condiţiuni favorabile reluării activităţii ştiinţifice a Institutului, se va creia în localul institutului, – după mutarea la Tirana –, *o Casă Românească*, având o bibliotecă, o sală de lectură, o expoziţie permanentă de artă românească etc., în care să se adune la sărbători şi la zile anumite, membrii comunităţii româneşti din Tirana şi chiar din restul Albaniei, ale căror energii să fie îndrumate spre folosul Statului Român.

10) În cadrul activităţii institutului *se vor organiza și controla școlile și bisericile din întreaga Albanie*, aşa cum s-a procedat cu cele din Macedonia.

În orice caz, cred că ar fi bine ca Guvernul român să intervină pe lângă

Guvernul albanez ca şcolile româneşti (5 la număr) să fie redeschise, întrucât *în prezent nu funcționează nici o școală primară românească în Albania*. Se invocă greutăţile timpului de faţă şi distrugerea localurilor unor şcoli în vremea războiului italo-grec. Totuşi şcoalele albaneze funcţionează în mod regulat, iar clădirile deteriorate au fost reparate la timp!

Directorul sau delegatul Ministerului cu conducerea Institutului Român să fie autorizat de către Ministerul Culturii Naţionale a cerceta la faţa locului *situația – într-adevăr tristă –, a școlilor și bisericilor românești din Albania,* cu localuri în ruină, cu învăţători şi preoţi neplătiţi la timp şi persecutaţi de autorităţile locale.

11) Ministerul Cult. Naţ., prin delegatul său, să rezolve şi *chestiunea moștenitorilor profesorului N. Iorga*, plătind cota ce le revine de pe porţiunea de teren în diviziune. Această porţiune de teren poate fi *declarată de utilitate publică* şi plătită ca atare, după ce se vor cunoaşte preţurile din Albania.

12) Fonduri necesare pe exerciţiul 1943/1944: 1.200.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor cerute de reparaţiunile urgente semnalate mai sus şi de deplasarea directorului-delegat în Albania pentru rezolvarea tuturor chestiunilor privitoare la Institut şi în general la învăţământul român în Albania

(ss) Prof. dr. *Dumitru Berciu*
Bd. Palatul Cotroceni
Nr. 3, Bucureşti, 6

- A.N.I.C., fond Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, dosar 2454/1943, f. 6-9.

62.

1943 aprilie 10, București. Referat al Direcției Politice din cadrul Ministerului Afacerilor Străine privind situația demografică, economică și cultural-religioasă a românilor din Albania.

10 aprilie 1943

Ministerul Regal al Afacerilor Străine
Direcţiunea Politică

SITUAŢIA ACTUALĂ A ROMÂNILOR DIN ALBANIA

I. NUMĂR şi ÎNTINDERE

Românii din Albania, după afirmaţiunile conaţionalilor noştri originali din diferitele regiuni româneşti s-ar ridica peste cifra de 40. 000 suflete, fără a ţine seama de cei ce au căzut victime procesului de deznaţionalizare. Consulul nostru General din Tirana, care în anul 1941 a întreprins o anchetă asupra românilor albanezi a constatat un număr de cca. 31. 400 suflete. Dintre aceştia, aproximativ 20. 000 ar locui în regiunea Corcea, restul fiind răspândiţi în diversele comune din centrele Elbasan, Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Cavala şi Valona.

II. SITUAŢIA ECONOMICĂ şi SOCIALĂ

După ocupaţiile lor şi după felul lor de viaţă, aceşti români se împart în patru categorii: 1. orăşeni; 2. agricultori; 3. munteni stabili şi 4. munteni nomazi sau fărşeroţi. Acei de prin oraşe sunt pretutindeni harnici, pricepuţi şi întreprinzători. O mare parte a comerţului şi industriei din Albania e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale şi prin sârguinţa lor aproape toţi şi-au creat o stare materială înfloritoare. Această categorie este însă cea mai expusă deznaţionalizării.

Agricultorii locuiesc cea mai mare parte în Câmpia Muzachiei. Starea lor economică este cât se poate de rea iar sănătatea le este ameninţată de malaria care bântuie în acea regiune.

Muntenii locuiesc în regiunea Corcei. Ocupaţiunea lor principală este creşterea oilor, vitelor cornute şi cailor. O parte mai mică dintre ei se ocupă cu cărăuşia.

Românii fărşeroţi în fine trăiesc vara în munţii din sud-estul Albaniei iar în timpul iernii în şesurile din sud-vestul ţării, în apropierea mării. Îndeletnicirea lor este creşterea vitelor: oi, vaci şi cai mărunţi de munte.

III. ŞCOALA

Pe baza drepturilor culturale acordate de sultan, în timpul Imperiului Otoman, au existat în Albania 17 şcoli primare, care aveau deplină autonomie, funcţionând cu învăţători cetăţeni români numiţi şi plătiţi de Statul Român. După războiul mondial, Guvernul albanez a desfiinţat majoritatea acestor şcoli şi a refuzat celor rămase dreptul de autonomie, cu toate stăruinţele noastre, acceptând, după lungi pertractări şi mari greutăţi, funcţionarea a şase şcoli primare etatizate cu dreptul de predare a limbii române însă cu învăţători numiţi, plătiţi şi controlaţi de albanezi, în comunele: Corcea, Dişniţa, Sipsca, Moscopole, Nicea şi Lunca.

În toate celelalte localităţi importante pentru noi din Albania, peste jumătate din numărul total al minoritarilor români nu pot învăţa în şcoli limba românească. Şcoli secundare româneşti nu există.

Învăţătorii celor şase şcoli primare de mai sus retribuiţi de Guvernul albanez primesc şi un supliment de salariu, foarte modic de altfel, din partea Statului Român.

IV. BISERICA

Astăzi românii îşi menţin biserici naţionale cu slujba în limba română în opt comune din regiunea Corcea şi Elbasan şi anume: Corcea, Sipsca, Pleaşa, Grabova, Nicea, Lunca şi Elbasan.

În toate celelalte localităţi importante din Albania, minoritarii români sunt lipsiţi de biserică proprie.

Preoţii români depind spiritualiceşte de biserica ortodoxă autocefală din Tirana. Salarizarea lor este, în mod teoretic, pe seama comunităţilor locale. În mod practic ei sunt plătiţi de Guvernul nostru cu consimţământul tacit al Guvernului albanez.

De la instituirea regimului italian în Albania, s-a suspendat acordarea vizelor atât tinerilor albanezi cât şi românilor care ar dori să înveţe la şcolile din România, în afară de studenţii seminariilor. Politica actualului regim este de a forma cât mai mult tineretul în spiritul şi cultura Romei. S-au luat dispoziţiuni pentru ca învăţământul limbii italiene să devină obligatoriu în toate şcolile secundare. S-au înfiinţat licee italiene în centrele principale şi câteva şcoli primare italiene. Copiii de şcoală primară, dintre care mulţi români, fără a fi obligaţi în mod legal, urmează la îndemnul părinţilor cursuri particulare de limba italiană. Progresul pe care l-au făcut aceşti copii este atât de mare, încât unii dintre ei vorbesc mai bine limba italiană decât pe cea română.

În chestiunea ameliorării drepturilor culturale ale românilor din Albania, atitudinea autorităţilor italiene este destul de rezervată, căutând să evite noi nemulţumiri interne prin trezirea unei probleme minoritare româneşti. Pe de o parte cercurile oficiale italiene afirmă, ca şi cele albaneze, că românii nu cer limba românească în şcoală şi biserică; pe de altă parte, românii se sfiiesc să facă cereri, dacă nu sunt asiguraţi că vor fi susţinute de Guvernul italian.

Problema minorităţii româneşti din Albania a făcut recent obiectul unui schimb de scrisori între Guvernele italian şi român, cu prilejul semnării Acordului Cultural între Italia şi România, în ziua de 8 Aprilie a. c., prin scrisoarea pe care Domnul Profesor Mihai Antonescu, Vice-Preşedintele Consiliului de Miniştri, a adresat-o Domnului Bova Scoppa, s-a făcut apel la Guvernul italian de a pune toată grija ce-i va fi cu putinţă la conservarea valorilor spirituale şi culturale ale populaţiilor din Albania şi din Italia, care vorbesc un dialect românesc. De asemenea, s-a făcut apel la bunele oficii ale Guvernului italian pe lângă Guvernul albanez în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez.

Ministrul Italiei la Bucureşti a răspuns asigurând Guvernul român de bunăvoinţa Guvernului italian în această chestiune şi făcând cunoscut că va transmite la Roma propunerea privitoare la negocierile în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez. Acest schimb de scrisori are, un caracter confidenţial.

(ss) *Buznea*
10 Aprilie 1943

• A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 2, Albania, nepaginat.

63.

1943 aprilie 14, Sofia. Raportul adresat de G. Caranfil, ministrului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, privind situația românilor din Macedonia, Albania și Grecia.

No. 372
STRICT CONFIDENŢIAL
Anexe: 1

Domnule Ministru,

Având în vedere că audienţa la Prinţesa Eudoxia îmi dădea câteva zile de răgaz, am socotit util să întreprind o călătorie în noile teritorii ce au fost alipite Bulgariei şi într-o mică porţiune din Albania şi Grecia.

Scopul acestei călătorii era triplu:

Prezenţa mea în regiunile ocupate de români, în aceste momente când elementul nostru minoritar trăieşte într-o veşnică teamă de ziua de mâine, era de natură a aduce o liniştire a spiritelor.

Prin primirea oficială ce mi s-a făcut la Bitolia, la şcoala românească din localitate, care este închisă din timpul iugoslavilor, s-au consfinţit indirect drepturile noastre asupra ei, drepturi cari, fără a fi direct contestate, dar din atitudinea autorităţilor bulgare locale reieşea că nu ne erau recunoscute.

Informativ general.

În sfârşit, m-a mai îndemnat să întreprind această călătorie şi faptul că succesorul meu, cu siguranţă că nu ar fi putut merge decât poate anul viitor în aceste locuri.

În concluzie, am constatat că:

1. Situaţia românilor din Macedonia, fostă Iugoslavia, astăzi bulgară, nu e pentru moment îngrijorătoare, plângerile ce produc fiind în majoritatea cazurilor exagerate;

2. Situaţia românilor din Albania este bună, albanezii nemanifestând nici o animozitate faţă de minoritatea noastră.

3. Situaţia românilor din Grecia este mult mai proastă, deoarece aceştia au comis eroarea – pe care o plătesc şi cred că o vor plăti şi în viitor – de a nu fi păstrat o atitudine nepărtinitoare faţă de greci. În adevăr, sprijinind acţiunea Italiei, minoritatea noastră a luat atitudine pentru Axă contra grecilor. Astfel, patrioţii greci, de câte ori au ocaziunea, persecută elementul românesc şi fără îndoială că în viitor guvernul grec ne va scoate

în faţă la orice cerere în favoarea minorităţii noastre, atitudinea avută de aceasta în timpul ocupării.

Situaţia generală nesigură. Mare activitate a trupelor de partizani greci, denumiţi „antarţi”, mai cu seamă contra trupelor de ocupaţie italiene. Resentimentul contra italienilor este cu mult mai puternic decât contra germanilor.

4. În Tracia bulgărească nu avem o problemă a românilor. Se simte o stare de opresiune asupra elementului grec care formează marea majoritate a populaţiunii. Aproape nimeni nu ştie bulgăreşte. Din cauza importantei desfăşurări de forţe poliţieneşti şi armate, ai impresiunea unei regiuni de ocupaţie militară. Ostilitate pasivă a populaţiei greceşti faţă de ocupanţii bulgari. Situaţia alimentară, dezastruoasă, cel puţin în regiunea Cavalla. Preparative active militare bulgare de-a lungul coastei.

Am impresiunea netă că trupele germane întăresc insula Thassos. Centru de aviaţie germană la Cavalla şi punct important de comunicaţii radiofonice.

/ss/ *G. Caranfil*

....

ALBANIA

Nu am făcut decât o scurtă vizită la mănăstirea Sf. Naum de lângă oraşul Pogradeţ. Am fost primit cu multă simpatie şi însufleţire de către autorităţile militare italiene şi cele civile albaneze. Au venit în întâmpinare şi o delegaţie de cetăţeni albanezi de la Pogradeţ, care locuiseră mult timp în România, pentru a-şi manifesta sentimentele lor de caldă recunoştinţă şi simpatie faţă de „a doua lor patrie”.

Minoritatea română din teritoriile albaneze este tratată pe picior de perfectă egalitate cu majoritarii şi dat fiind prestigiul ţării noastre în faţa intelectualilor albanezi, care văd în România leagănul unde s-a făurit libertatea ţării lor, nu exagerăm dacă spunem că ea este chiar o minoritate privilegiată.

În ceea ce priveşte situaţia în general, ea este dominată de neînţelegerile albano-bulgare care dau naştere în mod cronic la incidente sângeroase şi de o recrudescenţă acută a sentimentelor anti-italiene. Recentul acord italo-bulgar prin care se rectifică linia de demarcaţie între Albania şi Bulgaria în favoarea acesteia din urmă, în loc să liniştească lucrurile a creat o tensiune şi mai accentuată, nemulţumind adânc cercurile albaneze, care văd în

acest act trădarea intereselor lor vitale. Această stare de nemulţumire s-a manifestat în mod violent şi astfel numai în regiunea Pogradeţ au căzut ucişi de către naţionaliştii albanezi, 6 soldaţi şi 2 ofiţeri italieni.

Este cazul să constatăm că în urma împărţirii Macedoniei, foste Iugoslave, s-a creat un abis între Bulgaria şi Albania. Ura s-a înfipt adânc în sufletul celor două popoare şi consecinţele ce se vor produce vor fi din cele mai grave. Voi menţiona aici că în timp ce bulgarii pretind o întreagă regiune din Albania cu oraşele Debra, Tetovo şi Gostivar, albanezii socotesc că oraşul Skoplje, ale cărui împrejurimi sunt locuite în majoritate de albanezi, trebuie să le revină.

În această situaţie nu se poate ajunge la un compromis, cel puţin pentru moment şi Italia, care are mai mult rolul unui arbitru, se găseşte în una din cele mai penibile situaţii.

Zvonurile care circulă cu privire la masacrarea românilor sunt de cele mai multe ori inventate şi a le da crezare înseamnă a face jocul grecilor, care urmăresc evacuarea de către aromâni a regiunilor locuite în prezent.

Domniei Sale Domnului prof. Mihai Antonescu

Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. Ministrul Afacerilor Străine a.i., Bucureşti

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 9, nepaginat.

64.

1943 iulie 16, București. Situația ajutoarelor acordate de Președinția Consiliului de Miniștri, Banca Națională a României, Consiliului de Patronaj, românilor din Grecia, Serbia, Bulgaria, Albania.

1943, iulie 16

Preşedinţia Consiliului de Miniştri
Cabinetul pentru Administrarea şi Organizarea
Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei
Secţia M Biroul 4

Ajutoare date românilor de peste hotare

Avem onoarea a prezenta situaţia de ajutoare acordate de toate instituţiile – Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Departamente, B.N.R., Consiliul de Patronaj, etc. românilor din afara graniţelor.
În situaţie sunt cuprinse ajutoarele în alimente, material cultural şi propagandă, fonduri în lei sau în valută străină, precum şi alte ajutoare de altă natură date românilor din:
Grecia
Serbia (Banat şi Timoc),
Bulgaria,
Albania

TABEL
recapitulativ cu valoarea ajutoarelor acordate românilor de peste hotare.

1. Românii din Grecia

numerar	61.579.492 lei
alimente circa	87.736.420 lei
materiale circa	7.655.498 lei
TOTAL	156.971.410 lei

2. Românii din Serbia:

numerar	42.160.746 lei
alimente	
materiale circa.	4.458.000 lei
TOTAL	46.618.746 lei

3. Românii din Ungaria

- numerar	69.125.023
- alimente circa.	95.530.000
- materiale circa	2.940.000
TOTAL	167.595.023 lei

4. Românii din Bulgaria

- numerar	20.228.733 lei

5. Românii din Albania

- numerar	2.401.706 lei

6. Românii din Transnistria și de la Est de Bug:

- numerar	240.000 lei
- alimente	774.500
- materiale	21.241.840

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, f. 180-191.

65.

1943 iulie 22, București. Adresă a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor însoțită de tabel, către Președinția Consiliului de Miniștri, cu sumele cheltuite de acest minister pentru românii din Grecia, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, în perioada septembrie 1940 – iulie 1943.

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor
Direcţiunea Contabilităţii
Serviciul contabilizării Operaţiunilor   22 iulie 1943

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Cabinetul pentru administrarea şi organizarea Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei

Referindu-ne la adresa Dvs. Nr. 510055/943, avem onoarea a vă înainta, aici anexat, situaţia sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naţionale şi al

Cultelor pentru românii de peste hotare pe exerciţiile: 1940/941 (de la 6 septembrie 1940), 1941/942, 1942/943 şi 1943/944.

MINISTRU,
(ss) *M. Crețu*

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

SITUAȚIA
sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor pentru românii de peste hotare de la 6 Sept. 1940 – 10 Iulie 1943

	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944	TOTAL
GRECIA	6167689	15929850	31109442	3372511	56579492
BULGARIA	3077521	6435788	8823074	192350	20228733
IUGOSLAVIA	2704574	1071037	3027165	-	9802776
ALBANIA	401722	633562	1004495	341927	2401706
TOTAL	12351506	27090237	43964176	5606788	89021707

DIRECTORUL CONTABILITĂŢII,
(ss) indescifrabil

Şeful serviciului,
(ss) indescifrabil

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, f. 159-160.

66.

1946 <februarie, București>. Extras din procesul-verbal al Comisiei pentru revizuirea și completarea tabelelor de salarizare a funcționarilor trimiși în străinătate de Ministerul Educației Naționale. Se propunea rechemarea la data de 1 aprilie 1946 a întregului personal din Peninsula Balcanică, compus din 270 de profesori și învățători, 52 de preoți și cântăreți.

Proces-verbal al Comisiunii pentru revizuirea şi completarea tabelelor de salarizare a funcţionarilor trimişi în străinătate, aprobat de Dl. Ministru Tătărăscu sub nr. 120057 (Of. de îndrumare şi coordonare financiară), trimis cu adresa Minist. de Finanţe sub Nr. 11028/1946, înreg. la Nr. 34806/1946.

[…]

D. Comprimarea cadrelor personalului din străinătate.

Având în vedere situaţia actuală a finanţelor publice şi lipsa de devizie libere, comisiunea a recomandat departamentelor interesate, comprimarea la maxim a cadrelor din străinătate.

Examinând problema personalului Ministerului Educaţiei Naţionale şi al Cultelor, aflat în străinătate, Comisiunea a constatat că aceste 2 departamente au un personal foarte numeros în special în Peninsula Balcanică (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia şi Albania), sunt 270 de profesori şi învăţători şi 52 preoţi şi cântăreţi.

În Grecia acest personal este plătit în devize libere (franci elveţieni).

Personalul acestor departamente nu a fost rechemat şi continuă să funcţioneze în străinătate. Este de apreciat dacă faţă de sarcinile financiare actuale ale statului român, nu ar fi posibilă o revizuire a politicii dusă de guvernele române faţă de minoritatea românească din Peninsula Balcanică

În această privinţă, Comisiunea recomandă rechemarea, pe data de 1 aprilie 1946, a întregului personal din această peninsulă, trimis de Ministerul Educaţiei Naţionale şi al Cultelor.

Pentru intervalul 1 septembrie 1944 – 31 martie 1946, în care personalul de mai sus nu a primit salariile şi în care o bună parte nu a putut activa din cauza evenimentelor politice, el urmează să fie salarizat cu 1/3 din retribuţiile cu care a fost plătit.

Personalul localnic urmează să fie şi el salarizat în intervalul 1 septembrie – 31 martie 1946, în aceleaşi condiţiuni şi revizuit pe data de 1 aprilie 1946.

După 1 aprilie 1946, Ministerul Educaţiei Naţionale şi a Cultelor ar urma să facă trierea acestui personal şi să decidă asupra posturilor strict necesare în străinătate.

Baremul pentru acest personal urmează să se facă după această dată.

- A.N.I.C., fond Ministerul Educaţiei Naţionale, dosar 680/1946, f. 20-2

2. GHIDURI DE INTERVIU

Ghid de interviu 1

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2 Data şi locul naşterii
3. Profesia
4. Originea
5. Ocupaţia
6. Ultima instituţie de învăţământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor originari din Albania stabiliţi în judeţul Constanţa după 7 septembrie 1940

1. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre aceste obiceiuri se mai practică?/ Le puteţi descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există? Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?
6. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi meşteşugurile tradiţionale? Care din ele se mai practicau după stabilirea în judeţul Constanţa?/Astăzi se mai practică?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiţionale?

Ghid de interviu 2

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2. Data şi locul naşterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupaţia
6. Ultima instituţie de învăţământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania

1. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?

2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteţi descrie?

3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?

4 Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?

5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?

6. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi meşteşugurile tradiţionale? Care din ele se mai practică astăzi?

7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiţionale?

3. LISTA SUBIECŢILOR INTERVIEVAŢI

1. Bardu Nistor, născut în anul 1950 la Nisipari, judeţul Constanţa, domiciliat în municipiul Constanţa, studii universitare, lect.univ.dr.
2. Ciucea Alexandru, născut în anul 1961 la Nisipari, judeţul Constanţa, domiciliat în satul Nisipari, studii liceale, agricultor, fermier.
3. Culeţu Dănuţ, născut în anul 1955 la Constanţa, domiciliat în municipiul Constanţa, studii universitare, doctorand în ştiinţe economice, economist, director de bancă.
4. Dima George, născut în anul 1976 la Constanţa, domiciliat în municipiul Constanţa, cartierul Palazu Mare, studii universitare, preot.
5. Forfolea Mariana, născută în anul 1962 la Constanţa, domiciliată în municipiul Constanţa, cartierul Palazu Mare, studii universitare, doctorandă în ştiinţe economice, economistă, consilier superior – finanţe publice.
6. Mociu Petre, născut în anul 1957 la Zagna Vădeni, judeţul Brăila, domiciliat în oraşul Ovidiu, şcoala profesională, strungar, administrator societate comercială.
7. Mociu Hristu, născut în anul 1931 la Flambura, Grecia, şase clase, tractorist, pensionar.
8. Popa Dumitru, născut în anul 1925 la Nicea, Albania, domiciliat în Pogradeţ, patru clase şcoala românească, pensionar.
9. Llambi Busho, născut în anul 1956 la Shipsca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, studii postliceale, bucătar, manager/proprietar de hotel şi restaurant.
10. Leonard Busho, născut în anul 1982 la Pogradeţ, Albania, domiciliat în Pogradeţ, studii universitare, doctorand în ştiinţe politice.
11. Petraq Gjoka, născut în anul 1964 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, şcoala militară, ofiţer, şomer.
12. Nikolla Kokoneshi, născut în anul 1948 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, şcoala militară, ofiţer, pensionar.
13. Ilia Vesho născut în anul 1945 la Pogradeţ, Albania, domiciliat în Pogradeţ, studii gimnaziale, frizer/dascăl la biserică.
14. Guli Nicola, născut în anul 1943 la Lunca, Albania, domiciliat în Librazhd, şofer, pensionar
15. Ziu Renato, născut în anul 1984 la Librazhd, Albania, domiciliat în Librazhd, studii universitare, jurist, consilier juridic primărie.
16. Andon Hristo, născut în anul 1948 la Floq, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, expert-contabil autorizat.
17. Daniel Karanxha, născut în anul 1952 la Elbasan, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, manager.

18. Vangjel Shundi, născut în anul 1933 la Corcea, Albania, domiciliat în Tirana, studii liceale, învăţător, pensionar.
19. Priftanji Flora, născută în anul 1927 la Corcea, domiciliată în Tirana, absolventă a patru clase urmate la şcoala românească, casnică, pensionară.
20. Koli Kokoneshi, născut în anul 1942 la Pogradeţ, Albania, domiciliat în Divjaka, patru clase, crescător de animale/cooperator, pensionar.
21. Uançi Janku, născut în anul 1935 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, opt clase, tractorist, pensionar.
22. Sotir Kruti, născut în anul 1938 la Lunca, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, mecanizator/fost preşedinte de C.A.P, pensionar.
23. Anastas Popi, născut în anul 1999 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, elev în clasa a V-a.
24. Iosif Kruti născut în anul 1968 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, dr. în filologie, profesor de engleză şi franceză.
25. Prençe Mirgen, născut în anul 1982 la Divjaka, Albania, domiciliat în Tirana, studii universitare, avocat.
26. Lindita Gixho, născută în anul 1969 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii liceale, educatoare.
27. Koçi Janku, născut în anul 1949 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii liceale, învăţător/director la Şcoala Aromână din Divjaka.
28. Maria Simaku, născută în anul 1938 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii primare, ţesătoare la război, pensionară.
29. Ziso Musha, născut în anul 1956 la Ersek, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, tâmplar/sculptor.
30. Mario Musha, născut în anul 1986 la Fier, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, sculptor.
31. Thoma Musha născut în anul 1948 la Saranda, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, inginer chimist, manager/proprietar fabrică de bere.
32. Todi Dzodzi, născut în anul 1957 la Luar, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, petrolist.
33. Pano Bakalli născut în anul 1965 la Skala, Albania, domiciliat în Skala/Saranda, studii liceale manager/proprietar micro-întreprindere de industrializare a laptelui.
34. Dhimitër Lici, născut în anul 1948 la Bodar, Albania, domiciliat în Permet, studii universitare, dr. în ştiinţe economice, economist.
35. Dumitrache Veriga, născut în anul 1943 la Corcea, Albania, domiciliat în Corcea, studii universitare, preot.
36. Mihali Çollaku, născut în anul 1927 la Shipsca, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase şcoala românească, tâmplar, pensionar.

4. LISTA PIESELOR ETNOGRAFICE AROMÂNEŞTI AFLATE ÎN MUZEUL DE ARTĂ POPULARĂ DIN CONSTANŢA

FUSTANELÎ	1931	Lână, ţesut, găitan, cusut	1,000/0,250
COVOR	1932	Lână, ţesut, cusut	2,100/1,120
IAMBULĂ	1933	Lână, păr de capră, ţesut, cusut	2,600/1,540
IAMBULĂ (scoarţă)	2115	Lână, ţesut, cusut	1,800/1,130
ŞORŢ DIN LÂNĂ	2116	Lână, găitan, ţesut, cusut	0,620/0,550
FAŢĂ DE PERNĂ	2117	Lână, ţesut, cusut	0,670/0,320
FAŢĂ DE PERNĂ	2118	Lână, ţesut, cusut	0,730/0,310
IAMBULĂ	2136	Lână, ţesut, cusut	2,080/1,270
FUSTANELÎ	2137	Lână, ţesut, cusut, găitan	1,170/1,030/0,260
FUSTANELÎ	2138	Lână, ţesut, găitan, cusut	0,660/0,950/0,260
PLOSCĂ	2139	Cositor, turnat, incizie	0,150/0,100
CORDON DE MĂRGELE	2252	Pânză, mărgele, cusut	0,880/0,033
CĂLDARE DE ARAMĂ	2652	Aramă	0,250/0,200
TAVĂ DE ARAMĂ	2653	Aramă	0,430
OALĂ CU CAPAC	2654	Aramă	oală 0,270/0,140 capac 0,260
FARFURIE DE ARAMĂ	2655	Aramă	0,240
FARFURIE DE ARAMĂ	2656	Aramă	0,220
FAŢĂ DE MASĂ	2657	Bumbac, ţesut, cusut	1,360/0,780
ŞERVET	2658	Bumbac, ţesut, croşetat	1,080/0,380
ŞERVET	2659	Bumbac, ţesut, croşetat	1,160/0,380
BATISTĂ	2660	Mătase, bumbac, croşetat	0,225/0,200

BATISTĂ	2661	Mătase, bumbac, croşetat	0,230/0,200
PAFTA	2662	Metal	0,070
METRAJ DIN BUMBAC	2663	Bumbac, ţesut	6,000/0,420
CORDON	2664	Piele, fir metal, cusut, capse	0,970/0,050
CĂMAŞĂ	2725	Bumbac, ţesut, cusut	0,980/1,120/ 0,400/0,460
METRAJ DIN LÂNĂ	2771	Lână, ţesut	12,600/0,410
METRAJ DIN BUMBAC	2772	Lână, bumbac, ţesut	4,000/0,420
CĂPĂTÂI	2773	Bumbac, lână, ţesut, cusut	0,590/0,360
TAVĂ ARAMĂ	2809	Aramă, cositor, turnat, cositor	0,350
PLOSCĂ ARAMĂ	2810	Aramă, cositor, bătut, cositorit	0,290/0,250
BRĂŢARĂ	2811	Metal, turnat	0,220/0,024
FLUTURE METAL	2812	Metal, turnat	0,040/0,030
CRUCIULIŢĂ	2815	Metal, turnat	0,045/0,028
FLOARE DE TÂMPLĂ	2820	Metal, turnat, filigran	0,125/0,060
TAVĂ	3057	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0,515/0,060
TAVĂ	3058	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0,506/0,055
TAVĂ	3059	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorită	0,405/0,056
FARFURIE	3060	Aramă, cositor, batere, cositorire, incizie	0,340
FARFURIE	3061	Aramă, cositor, batere, ciocănire	0,315
TINGIRE	3062	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0,150/0,263
BRĂCACI	3063	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0,333/0,200
BRĂCACI MIC	3064	Aramă, cositor, incizie, batere, cositorit, ciocănire	0,190/0,120

5. FOTOGRAFII DIN ORAŞELE ALBANIEI

Biserica aromânească – Corcea.

Sediul vechii şcoli aromâneşti – Corcea.

Şcoala aromânească – Divjaka.

Biserica aromânească – Divjaka.

Biserica comunităţii aromâne – Elbasan.

Gjirokastro. Imagine din oraşul vechi.

Biserică aromânească – Moscopole (secolul al XVIII-lea).

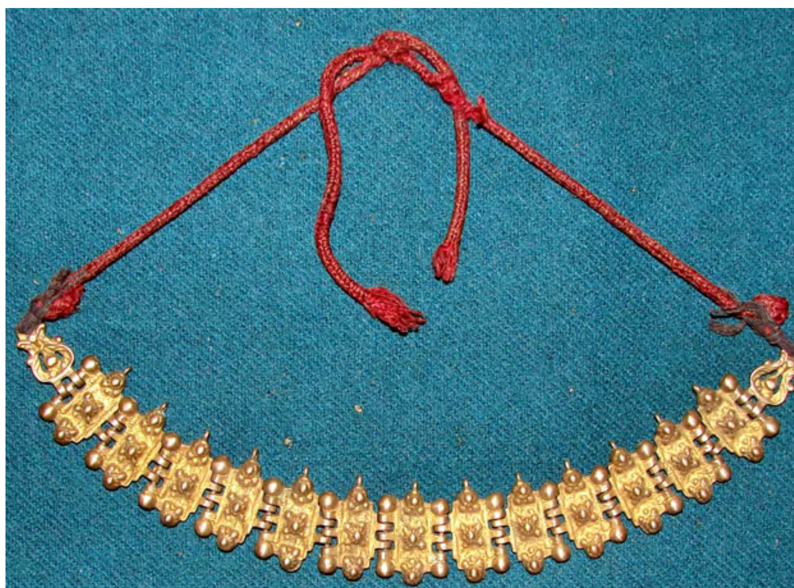

Tinere grămoştene – Moscopole.
15 august 2010.

Pogradeţ. Oraşul vechi... şi fărşeroţi petrecând...

Piese etnografice aromâneşti
din colecţiile Muzeului de Artă Populară – Constanţa.

Piese etnografice din colecţiile Muzeului de Artă Populară – Constanţa.

Piese etnografice
din colecţiile Muzeului de Artă Populară – Constanţa.

Covoare – Divjaka.

Păstrând tradiţiile...

Război de ţesut fărşerot – Divjaka.

Obiecte tradiţionale – Divjaka.

Costum tradiţional fărşerot – Divjaka.

Putinei – Divjaka.

Ornamente tradiţionale fărşerote – Librazhad.

Cuptor – Nisipari (Dobrogea).